

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОРОТАЄВ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР МВС УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.М. Коротаєв

АНОТАЦІЯ

Коротаєв В. М. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії злочинності. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 2026.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – сформовано цілісну концепцію теоретико-прикладних засад діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, а також вироблено на цій основі напрями вдосконалення правового забезпечення експертної діяльності в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій.

Описано діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як об'єкта наукового дослідження; визначено методологію дослідження діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності; встановлено особливості нормативно-правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, в тому числі в умовах воєнного стану; визначено взаємодію Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності; сформульовано наукові засади управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності; вивчено науково-дослідну експертну діяльність у правоохоронних органах зарубіжних країн; сформульовано правові основи генерування е-каталогу

фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень; охарактеризовано діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України; визначено роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії загальнокримінальним кримінальним правопорушенням; змодельовано діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням у період післявоєнної відбудови України.

Доведено, що в контексті ст. 438 КК України «Воєнні злочини» ракетна зброя розглядається не просто як технічний засіб, а як засіб ведення війни, предмет та засіб злочину, застосування якого може становити склад воєнного злочину. Хоча зазначена стаття безпосередньо не перелічує види зброї, ракетне озброєння фігурує у справах про воєнні злочини у двох аспектах: 1) заборонений засіб ведення війни – ракетна зброя стає предметом злочину, якщо вона належить до видів, заборонених міжнародними договорами (наприклад, ракети з касетними боєприпасами у певних контекстах або ракети з хімічним зарядом); 2) знаряддя вчинення злочину – найчастіше ракети виступають інструментом для здійснення інших заборонених дій, як-от обстріли цивільних об'єктів або використання зброї невибіркової дії.

На підставі узагальнення прогнозів щодо протидії злочинності у повоєнний період України та визначення ролі Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України в цих процесах окреслено такі орієнтири зазначеної діяльності: 1 Запровадження інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють не тільки накопичувати та використовувати певну інформацію, але й здійснювати моніторинг поточної ситуації та будувати ймовірні прогнози її розвитку; 2. Налагодження співпраці між урядовими та комерційними організаціями на національному та міжнародному рівнях щодо протидії злочинності та

запровадження інтегрованих інформаційних систем та технологій; 3. Запровадження «проактивних» моделей правоохоронної діяльності, спрямованих на завчасне запобігання злочинності; 4. Удосконалення діяльності Експертної служби МВС України щодо ведення обліково-реєстраційної роботи – створення, обробки, адміністрування відповідних криміналістичних обліків та реєстрів, а також розширення технічних та інтелектуальних можливостей здійснення судово-експертної діяльності.

Аргументовано, що застосування зброї може кваліфікуватися за ст. 438 КК України, якщо воно супроводжується порушенням норм міжнародного гуманітарного права, як-от: 1) невибірковий характер атак – використання ракет або іншої зброї, які не можуть бути спрямовані чітко на конкретну військову ціль, що призводить до ударів по цивільному населенню; 2) напад на цивільні об'єкти – цілеспрямовані удари по житлових будинках, лікарнях, школах, цивільній інфраструктурі; 3) недотримання принципу пропорційності – ситуація, за якої очікувана військова вигода від удару значно менша за шкоду, завдану цивільним особам та майну.

Методологію кримінологічної науки запропоновано розуміти у двох формах: як сукупність пов'язаних один із одним різних методів, способів та інших засобів пізнання та формування кримінально-правових утворень і як предмет вивчення у межах теорії протидії злочинності.

Обґрунтовано необхідність цифровізації та цифрової верифікації доказової бази воєнних злочинів країни-агресора з подальшим її використанням у міжнародних судових інституціях, представлено результати вибухово-технічної експертизи та ідентифікаційних експертних досліджень ракет та іншої зброї за їхніми фрагментами та уламками.

Доведено, що Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України необхідно розглядати не тільки як державну спеціалізовану установу, а й як учасника господарських відносин у сфері діяльності, що характеризується конкуренцією та потребою неупинного розвитку та удосконалення.

Удосконалено положення про те, що Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України здійснює три основні функції: 1) спеціалізовану – експертну, оціночну та фахову щодо участі спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду; 2) обліково-реєстраційну – збір та обробку даних, що дозволяють виконувати завдання протидії злочинності; 3) науково-методологічну – теоретичне та практичне удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності.

Розвинуто твердження про те, що для діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України слід виокремити дві основні групи нормативно-правових актів за їхньою сферою регулювання: 1) організаційно-розпорядчі – ті, що регулюють питання управління, координації, взаємодії, діловодства, оплати праці та інші, що стосуються діяльності Експертної служби МВС України та взаємовідносин із іншими суб'єктами правовідносин; 2) експертно-процедурні – ті, що стосуються виключно судово-експертної та оціночної діяльності, її юридичної значущості, тобто підстав і порядку проведення експертиз, повноважень експерта, особливостей використання досліджень у вирішенні правових спорів чи питань притягнення до відповідальності.

Дістало подальшого розвитку положення юридичної науки про те, що перспективними напрямками розвитку експертної діяльності є: 1) зв'язки з громадськістю та взаємодія з потенційними замовниками (споживачами) експертних досліджень; 2) наукова та науково-технічна діяльність і співробітництво у сфері обміну досвідом та технологіями.

Розвинуто твердження про особливу роль та значення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень.

Результати проведеного дослідження дозволяють виділити напрями-

орієнтири, котрі дадуть змогу рухатися до підвищення ефективності діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. До них належать такі:

1. Моніторинг науково-технічних розробок і передового досвіду з наявними простими процедурами їх перевірки та адаптації і впровадження відповідно до реалій протидії злочинності;

2. Простота процедур використання, збору (одержання) та обробки інформації або об'єктів обліку;

3. Якісна двостороння комунікація між суб'єктами такої діяльності, що передбачає інформування, роз'яснення, обмін пропозиціями та рекомендаціями тощо;

4. Запровадження в процес підготовки та навчання діючих та потенційних співробітників правоохоронних органів матеріалів, що стосуються кримінальної (криміналістичної) реєстрації і використання можливостей криміналістичних обліків та інших інформаційних ресурсів в діяльності правоохоронних органів та протидії злочинності.

Ключові слова: експертна діяльність, запобігання злочинності, воєнний стан, воєнні злочини, кримінальна відповідальність, правове регулювання, висновок експерта, кримінальне провадження.

SUMMARY

Korotayev V. M. State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of combating crime. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the doctor degree of legal sciences in speciality 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2026.

The dissertation provides a theoretical generalization and proposes a new solution to the scientific problem – a holistic concept of the theoretical and applied principles of the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of combating crime is formed, and the main directions for improving the legal support of expert activity in Ukraine are also developed on this basis. As a result of the study, a number of conclusions, proposals and recommendations are formulated.

The activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as an object of scientific research are described; the methodology for studying the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of combating crime is defined; the features of the regulatory and legal regulation of the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of combating crime are established, including in conditions of martial law; the interaction of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with other subjects of combating crime is defined; the scientific principles of managing the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of combating crime are formulated; scientific research expert activities in law enforcement agencies of foreign countries are studied; the legal foundations of generating an e-catalog of missile fragments and wreckage as a result of identification expert proceedings are formulated; the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of

the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of counteraction to criminal offenses caused by Russian aggression against Ukraine are characterized; the role of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of counteraction to general criminal offenses is determined; the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of counteraction to criminal offenses during the post-war reconstruction of Ukraine are modeled.

It is proved that in the context of Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine “War Crimes”, missile weapons are considered not simply as a technical means, but as a means of waging war, an object and means of a crime, the use of which may constitute a war crime. Although the article does not directly list the types of weapons, missile weapons appear in war crimes cases in two aspects: 1) a prohibited means of warfare – missile weapons become the subject of a crime if they belong to the types prohibited by international treaties (for example, cluster munitions in certain contexts or chemical weapons); 2) an instrument of commission of a crime – missiles are most often used as a tool for committing other prohibited acts, such as shelling of civilian objects or the use of indiscriminate weapons.

On the basis of the generalization of forecasts regarding the fight against crime in the post-war period of Ukraine and the determination of the role of the state scientific research expert-criminological center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in these processes, the following guidelines for such activities have been determined: 1 Introduction of integrated information systems that allow not only to accumulate and use certain information, but also to monitor the current situation and build reliable forecasts of its development; 2. Establishment of cooperation between government and commercial organizations at the national and international levels, in the fight against crime and introduction of integrated information systems and technologies; 3. Introduction of “proactive” models of law enforcement activities aimed at early prevention of crime; 4. Improvement of the activities of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

regarding the conduct of accounting and registration work – creation, processing, administration of relevant forensic records and registers, as well as expansion of technical and intellectual capabilities of forensic expert activities.

It is argued that the use of weapons can be qualified under Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine, if it is accompanied by a violation of the norms of international humanitarian law, such as: 1) indiscriminate nature of attacks – the use of missiles or other weapons that cannot be aimed clearly at a specific military target, which leads to attacks on the civilian population; 2) attack on civilian objects – targeted strikes on residential buildings, hospitals, schools, and civilian infrastructure; 3) non-compliance with the principle of proportionality – a situation in which the expected military benefit from an attack is significantly less than the damage caused to civilians and property.

The methodology of criminological science is proposed to be understood in two forms: as a set of different methods, methods and other means of knowledge and formation of criminal law entities related to each other and as a subject of study of the theory of combating crime.

The need for digitalization and digital verification of the evidence base of war crimes of the aggressor country with its subsequent use in international judicial institutions is substantiated, the results of explosive and technical expertise and expert identification studies of missiles and other weapons based on their fragments and fragments are presented.

It has been proven that the state research expert forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine should be considered not only as a state specialized institution, but also as a participant in economic relations in the field of activity, which is characterized by competition and the need for constant development and improvement.

The provision has been improved that the state research expert-forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine performs three main functions: 1) specialized – expert, evaluative and professional regarding the participation of specialists during the inspection of the scene of the incident, pre-trial investigation

and trial; 2) accounting and registration collection and processing of data that allow solving the task of combating crime; 3) scientific-methodological theoretical and practical improvement of conducting research and organization of forensic expert activity.

The statement was developed that for the activity of the state research expert forensic center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, two main groups of normative legal acts should be distinguished according to their scope of regulation: 1) organizational and administrative – those that regulate issues of management, coordination, interaction, record keeping, remuneration and other issues related to the activity of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and relationships with other subjects of legal relations; 2) expert-procedural – those that relate exclusively to forensic expert and assessment activities, their legal significance, i.e. the grounds and procedure for conducting examinations, powers of an expert, features of the use of research in the resolution of legal disputes or prosecution.

There has been further development of the position of legal science that promising directions for the development of expert activity are 1) relations with the public and interaction with potential customers (consumers) of expert research; 2) scientific and scientific-technical activities and cooperation in the field of exchange of experience and technologies.

The statement about the special role and importance of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the administration of the Electronic Registry of Human Genomic Information, the selection of biological material and the conduct of relevant research has been developed.

The results of the study allow us to identify areas of reference that will allow us to move towards increasing the efficiency of the activities of the State Scientific Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. These include the following:

1. Monitoring of scientific and technical developments and best practices

with the availability of simple procedures for their verification and adaptation and implementation in accordance with the realities of combating crime;

2. Simplicity of procedures for using, collecting (receiving) and processing information or objects of accounting;

3. High-quality two-way communication between the subjects of such activities, which includes informing, explaining, exchanging proposals and recommendations, etc.;

4. Introduction into the process of training and education of current and potential law enforcement officers of materials related to criminal (forensic) registration and the use of the capabilities of forensic records and other information resources in the activities of law enforcement agencies and combating crime.

Keywords: *expert activity, crime prevention, martial law, war crimes, criminal liability, legal regulation, expert opinion, criminal proceedings.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті у фахових виданнях України категорії «Б»:

1. Коротаєв В. Н. Агрессия как категория международного уголовного права. *Право и закон : международный научно-практический журнал*. Бишкек, 2019. № 4. С. 88–93.
2. Коротаєв В. До питання про правову природу довічного позбавлення волі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 134–140.
3. Коротаєв В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення банківської та комерційної таємниці. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 231–236.
4. Коротаєв В. М., Баранов П. М., Шевченко С. В. Щодо можливості використання методу гемологічної оцінки кольорового каменю в судово-гемологічній експертизі. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 38–46.
5. Коротаєв В. М., Баранов П. М., Кірін Р. С., Шевченко С. В. Правові засади експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2 (36). С. 44–59.
6. Slyvna O., Korotaiev V., Baranov P. The expert assessment of semi-precious stones (on the example of the pegmatites of the deposits of the Yeliseyevsky ore field). *Криміналістичний вісник*. 2022. № 2 (38). С. 60–86.
7. Baranov P., Korotaiev V., Slyvna O. Features of pricing of amber products in modern conditions. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2 (40). С. 68–87.
8. Коротаєв В. М. Окремі проблемні питання легітимності висновку експерта у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 412–415. URL : https://lsej.org.ua/2_2024/108.pdf.
9. Коротаєв В. М. Державний науково-дослідний експертно-

криміналістичний центр МВС України в системі суб'єктів протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 616–620. URL : https://lsej.org.ua/4_2024/148.pdf.

10. Коротаєв В. М. Окремі питання управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 446–449. URL : https://lsej.org.ua/5_2024/112.pdf.

11. Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 336–340. URL : https://lsej.org.ua/6_2024/85.pdf.

12. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Овчаров О. В. Генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 61–81.

13. Коротаєв В. М. Окремі питання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України щодо протидії загальнокримінальній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 414–418. URL : https://lsej.org.ua/7_2024/102.pdf.

14. Коротаєв В. М. Окремі питання правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (128). С. 342–349.

15. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Подольхова О. О. Проблеми методологічного забезпечення судової ІР-експертизи. *Національні інтереси України*. 2025. № 3 (8). С. 602–619.

*Статті в періодичних наукових виданнях,
що індексуються БД Scopus та Web of Science:*

16. Denysiuk S., Motyl I., Vartyletska I., Symonenko N., Korotaiev V. Foreign experience in professional development of private detectives. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 38. No. Especial (2da parte). P. 536–548. DOI : <https://doi.org/10.46398/cuestpol.382e.40>.
17. Kirin R. S., Baranov P. M., Shevchenko S. V., Korotayev V. M. Method of price formation of amber samples on the basis of gemmological-consumer indicators. *Journal of geology, geography and geoecology*. 2022. Vol. 31. No. 2. P. 321–332. DOI : <https://doi.org/10.15421/112230>.
18. Kirin R. S., Baranov P. M., Korotaiev V. M., Shevchenko S. V. Algorithm for the Formation of Price Lists for Raw Amber Taking into Account Individual Consumer Characteristics. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2023. № 1. P. 20–25. DOI : <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/020>.
19. Kirin R., Korotayev V., Hryshchak S. Theoretical and applied Problems of Identification of Missile and Rocket Weapons of the Aggressor-Country. *Slovak international scientific journal*. 2023. No. 72. P. 88–95. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>.
20. Korotaiev V., Belikov A., Pylypenko O., Podkopaev S., Tkachuk O., Shalomov V. Theoretical and practical substantiation for prediction of equivalent dose rate of gamma radiation at the Sukhachivske tailings storage facility I section. *Technology Audit and Production Reserves*. 2024. Vol. 6. No. 2 (80). P. 16–27. DOI : <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2024.319636>.
21. Kirin R., Korotaiev V., Bondarenko-Berehovych V., Reviakina T., Yevsiukov A. Legal framework for the professional selection of forensic experts to ensure impartial judgements. *Journal of law and political sciences*. 2025. Vol. 46/2. Special issue. P. 169–186. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.17069853>.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Визначення складових поняття «судово-експертна діяльність». *Science and society : Proceedings of the 9th International conference* (Hamilton, Canada, February 1, 2019). Hamilton : Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. Р. 145–153.

23. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Права людини на інтелектуальну власність: історичний спадок України. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 70-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : зб. тез* (м. Київ, 14 груд. 2018 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2018. С. 74–77.

24. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Питання атестації судових експертів Експертної служби МВС України. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 3–5.

25. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Передатестаційна підготовка судових експертів у системі Експертної служби МВС. *Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 27 лист. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 182–186.

26. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Збройове право: генеза базових джерел. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 284–287.

27. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Перспективи підготовки судових експертів-правників. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 3–6.

28. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Адміністративна відповідальність за порушення прав в ІР-сфері: хронологія напрямів наукових пошуків. *Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування : зб. наук. праць III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 вер. 2020 р.). Київ : НДІ інтелектуальної власності НАПрН

України, 2020. С. 98–108.

29. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Кримінально-правове регулювання збройових відносин невійськового характеру. *Глобалізаційні виклики сучасності : матеріали регіонал. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 17 черв. 2020). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 20–24.

30. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Закон про зброю: європейські реалії та вітчизняні перспективи. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 83–87.

31. Коротаєв В. М. Права людини та регулювання збройових відносин: актуальні питання. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 лют. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 52–55.

32. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Поняття та види академічної експертизи дисертацій. *Інновації молоді в машинобудуванні (Youth Innovations in Mechanical Engineering) : зб. праць Міжнар. наук.-техн. конф. молодих вчених та студентів*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. № 3. С. 150–160.

33. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Правовий режим вилученої, добровільно зданої і знайденої зброї. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки в Україні* (м. Київ, 20 трав. 2021 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. С. 393–397.

34. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Право людини на зброю: досвід Європейського Союзу. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Кривий Ріг, 28 трав. 2021 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2021. С. 22–26.

35. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Актуальні проблеми дослідження ракетної зброї країни-агресора. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії : матеріали круглого столу*

(м. Київ 26 трав. 2022 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 77–80.

36. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Особливості проведення експертних досліджень вибуху гіперзвукової аеробалістичної ракети комплексу «Кинджал». *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засідання постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький, 24 бер. 2023 р.). Кропивницький : ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 280–285.

37. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Кваліфікація воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракет Х-31П(ПМ): ідентифікаційні дослідження. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 03 лист. 2023 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 122–126.

38. Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) : у 2 ч. Ч. I. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 411–414.

39. Коротаєв В. М. Окремі питання правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 153–161.

40. Коротаєв В. М. Окремі аспекти практики Верховного Суду щодо кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLVI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Копенгаген, Данія, 07 черв. 2024 р.). Копенгаген : ВАДНД, 2024. С. 46–50. DOI : <https://doi.org/10.52058/46>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	33
1.1. Діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як об'єкт наукового дослідження.....	33
1.2. Методологія дослідження діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності.....	53
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	80
2.1. Особливості нормативно-правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності.....	80
2.2. Взаємодія Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності.....	112
2.3. Наукові засади управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності.....	147
Висновки до розділу 2.....	170

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	176
3.1. Науково-дослідна експертна діяльність у правоохоронних органах зарубіжних країн.....	176
3.2. Правові основи генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень.....	208
3.3. Правове забезпечення зберігання та утилізації уламків ракетної зброї як предметів та засобів вчинення воєнних злочинів.....	225
Висновки до розділу 3.....	247
 РОЗДІЛ 4. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ОКРЕМИМ ВИДАМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	254
4.1. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України.....	254
4.2. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії загальнокримінальним кримінальним правопорушенням.....	285
4.3. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії кримінальним правопорушенням у період післявоєнної відбудови України.....	307
Висновки до розділу 4.....	322

ВИСНОВКИ.....	328
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	342
ДОДАТОК.....	380

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України у ч. 14 ст. 92 проголосила, що виключно законами України визначаються засади судової експертизи. Таке положення Основного закону держави стало основою для розвитку експертних установ як суб'єктів протидії злочинності. Зважаючи на той факт, що органи й установи МВС України є основними суб'єктами правозастосування в країні, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України постає провідним суб'єктом протидії злочинності серед експертних установ.

Так, за офіційними статистичними даними, у 2022–2025 рр. установи Експертної служби МВС, попри суттєве зростання навантаження, провели майже 1,2 млн судових експертиз і експертних досліджень. За цей період кількість постанов, ухвал і звернень щодо проведення експертних досліджень зросла у 4,4 раза, а ДНК-експертиз – у 5,9 раза. На жаль, не останню роль у такому зростанні відіграє російсько-українська війна.

Юридична наука не може залишатися осторонь проблемних питань, які виникають у кримінологічній діяльності спеціалізованих суб'єктів, особливо в умовах воєнного стану, зокрема вони є предметом досліджень таких учених, як: А. Андрушко, В. Батиргарєєва, В. Березняк, П. Берзін, В. Борисов, А. Вознюк, Є. Гладкова, Б. Головкін, О. Гритенко, В. Грищук, Н. Гуторова, С. Денисов, О. Джужа, О. Дудоров, О. Житний, М. Карчевський, І. Козич, Т. Корнякова, О. Литвинов, І. Копотун, І. Медицький, Р. Мовчан, С. Мозоль, О. Олійник, Ю. Орлов, Н. Орловська, В. Павликівський, Є. Письменський, Ю. Пономаренко, С. Спільник, В. Туляков, П. Фріс, С. Харитонов, В. Харченко, О. Храмцов, П. Хряпінський, В. Шаблистий, О. Юнін та ін.

Н. Філіпенко у 2021 р. в м. Харків захистила докторську дисертацію «Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України: теорія та практика», проте в ній об'єктивно не враховано особливостей такої

діяльності в умовах повномасштабного вторгнення.

Праці вказаних учених стали підґрунтям для проведення дослідження проблеми діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, що зумовлює актуальність вибраної теми дослідження, її новизну та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження підготовлене відповідно до: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019); переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2024 № 476); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 рр., затвердженої наказом МВС України від 21 травня 2024 р. № 326, та тематики науково-дослідної роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2024–2029 рр. «Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення протидії злочинності» (державний реєстраційний номер 0123U105015).

Мета та завдання дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних та прикладних засад діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта запобігання злочинності, а також вироблення на цій основі напрямів удосконалення законодавства та практики його застосування.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких *завдань*:

– описати діяльність Державного науково-дослідного експертно-

криміналістичного центру МВС України як об'єкта наукового дослідження;

- визначити методологію дослідження діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності;

- встановити особливості нормативно-правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, в тому числі в умовах воєнного стану;

- визначити взаємодію Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності;

- сформулювати наукові засади управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності;

- вивчити науково-дослідну експертну діяльність в правоохоронних органах зарубіжних країн;

- сформулювати правові основи генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень;

- охарактеризувати діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України;

- визначити роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії загальнокримінальним кримінальним правопорушенням;

- змодельовати діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням у період післявоєнної відбудови України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері правового забезпечення експертної діяльності.

Предметом дослідження є Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії злочинності.

Методи дослідження вибрано з урахуванням об'єкта і предмета роботи. Методологічну основу дисертації становить широкий спектр як загальнонаукових, так і спеціальних методів і прийомів, що дозволяють комплексно підходити до розуміння специфіки діяльності, тенденцій та перспектив. З огляду на мету, предмет та обсяги дослідження основними *методами є діалектичний, системний, формально-логічний, соціологічний, історичний (історико-правовий) та порівняльний.* При цьому в дослідженні пріоритет віддано системному підходу, ретроспективному аналізу і прогнозуванню, що дозволило у «тривимірному контексті» – минуле, теперішнє та майбутнє – досліджувати проблематику з огляду на місце та роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у протидії злочинності. *Діалектичний метод* дав змогу дослідити діяльність державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у взаємодії з іншими суб'єктами протидії злочинності (підрозділ 2.2, розділ 4). *Метод історико-правового аналізу* дозволив дослідити генезу та сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням спеціалізованими суб'єктами, визначити методологію (підрозділи 1.1, 1.2). *Системний метод* надав можливість змодельовати діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням у період післявоєнної відбудови України (підрозділ 4.2). *Формально-логічний метод* використано під час вивчення нормативно-правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності (розділ 2), *соціологічний метод* – під час вивчення емпіричної бази дослідження (розділ 4). *Порівняльний метод* дозволив вивчити спеціальні питання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії

злочинності (підрозділи 3.1–3.3). У дисертації використано й інші методи дослідження.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять: результати вивчення аналітичних матеріалів МВС України, Міністерства юстиції України щодо провадження експертної діяльності, статистичної звітності Офісу Генерального прокурора про кількість облікованих кримінальних правопорушень, матеріалів Єдиного держаного реєстру судових рішень, опублікованих рішень національних та міжнародних судових організацій, а також під час проведення дослідження було використано багаторічний власний досвід експертної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень, у якому, зважаючи на умови правового режиму воєнного стану, сформовано цілісну концепцію теоретико-прикладних засад діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, а також вироблено на цій основі напрями вдосконалення правового забезпечення експертної діяльності в Україні, зокрема:

уперше:

– доведено, що в контексті ст. 438 КК України «Воєнні злочини» ракетна зброя розглядається не просто як технічний засіб, а як засіб ведення війни, предмет та засіб злочину, застосування якого може становити склад воєнного злочину. Хоча зазначена стаття безпосередньо не перелічує види зброї, ракетне озброєння фігурує у справах про воєнні злочини у двох аспектах: 1) заборонений засіб ведення війни – ракетна зброя стає предметом злочину, якщо вона належить до видів, заборонених міжнародними договорами (наприклад, ракети з касетними боєприпасами у певних контекстах або ракети з хімічним зарядом); 2) знаряддя вчинення злочину – найчастіше ракети виступають інструментом для здійснення інших заборонених дій, як-от обстріли цивільних об'єктів або використання зброї

невибіркової дії;

– на підставі узагальнення прогнозів щодо протидії злочинності у повоєнний період України та визначення ролі Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України в цих процесах окреслено такі орієнтири цієї діяльності: 1. Запровадження інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють не тільки накопичувати та використовувати певну інформацію, але й здійснювати моніторинг поточної ситуації та будувати ймовірні прогнози її розвитку; 2. Налагодження співпраці між урядовими та комерційними організаціями на національному та міжнародному рівнях щодо протидії злочинності та запровадження інтегрованих інформаційних систем та технологій; 3. Запровадження «проактивних» моделей правоохоронної діяльності, спрямованих на завчасне запобігання злочинності; 4. Удосконалення діяльності Експертної служби МВС України щодо ведення обліково-реєстраційної роботи – створення, обробки, адміністрування відповідних криміналістичних обліків та реєстрів, а також розширення технічних та інтелектуальних можливостей здійснення судово-експертної діяльності;

– аргументовано, що застосування зброї може кваліфікуватися за ст. 438 КК України, якщо воно супроводжується порушенням норм міжнародного гуманітарного права, як-от: 1) невивірковий характер атак – використання ракет або іншої зброї, які не можуть бути спрямовані чітко на конкретну військову ціль, що призводить до ударів по цивільному населенню; 2) напад на цивільні об'єкти – цілеспрямовані удари по житлових будинках, лікарнях, школах, цивільній інфраструктурі; 3) недотримання принципу пропорційності – ситуація, за якої очікувана військова вигода від удару значно менша за шкоду, завдану цивільним особам та майну;

– запропоновано розуміти методологію кримінологічної науки у двох формах: як сукупність пов'язаних один із одним різних методів, способів та інших засобів пізнання та формування кримінально-правових утворень і як предмет вивчення у межах теорії протидії злочинності;

– обґрунтовано необхідність цифровізації та цифрової верифікації доказової бази воєнних злочинів країни-агресора з подальшим її використанням у міжнародних судових інституціях, представлено результати вибухово-технічної експертизи та ідентифікаційних експертних досліджень ракет та іншої зброї за їхніми фрагментами та уламками;

– доведено, що Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України необхідно розглядати не тільки як державну спеціалізовану установу, а й як учасника господарських відносин в сфері діяльності, що характеризується конкуренцією та потребою неперервного розвитку та удосконалення;

удосконалено:

– положення про те, що Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України здійснює три основні функції: 1) спеціалізовану – експертну, оціночну та фахову щодо участі спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду; 2) обліково-реєстраційну – збір та обробку даних, що дозволяють виконувати завдання протидії злочинності; 3) науково-методологічну – теоретичне та практичне удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності;

– твердження про те, що для діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України слід виокремити дві основні групи нормативно-правових актів за їхньою сферою регулювання: 1) організаційно-розпорядчі – ті, що регулюють питання управління, координації, взаємодії, діловодства, оплати праці та інші, що стосуються діяльності Експертної служби МВС України та взаємовідносин із іншими суб'єктами правовідносин; 2) експертно-процедурні – ті, що стосуються виключно судово-експертної та оціночної діяльності, її юридичної значущості, тобто підстав і порядку проведення експертиз, повноважень експерта, особливостей використання досліджень у вирішенні правових спорів чи питань притягнення до відповідальності;

дістало подальшого розвитку:

– положення юридичної науки про те, що перспективними напрямками розвитку експертної діяльності є: 1) зв'язки з громадськістю та взаємодія з потенційними замовниками (споживачами) експертних досліджень; 2) наукова та науково-технічна діяльність і співробітництво у сфері обміну досвідом та технологіями;

–твердження про особливу роль та значення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони мають як теоретичну, так і прикладну цінність, можуть бути використані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень проблем протидії кримінальним правопорушенням спеціалізованими суб'єктами;

– *правотворчості* – під час розроблення напрямів удосконалення правового забезпечення експертної діяльності України;

– *правозастосовній діяльності* – під час документування та розслідування передусім злочинів країни-агресора;

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінологія», «Криміналістика» та відповідних спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація підготовлена її автором самостійно. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, є значний внесок здобувача, зокрема у роботах: Коротаєв В. М., Баранов П. М., Шевченко С. В. Щодо можливості використання методу гемологічної оцінки кольорового каменю в судово-гемологічній експертизі – автором сформульовано мету та частину висновків дослідження; Коротаєв В. М., Баранов П. М., Кірін Р. С., Шевченко С. В. Правові засади експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину – автор

описав кримінологічну складову незаконного видобутку бурштину; Slyvna O., Korotaiev V., Baranov P. The expert assessment of semi-precious stones (on the example of the pegmatites of the deposits of the Yeliseyevsky ore field) – автор описав методологію дослідження; Baranov P., Korotaiev V., Slyvna O. Features of pricing of amber products in modern conditions – автор сформулював результати дослідження; Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Овчаров О. В. Генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень – автор дібрав та проаналізував емпіричний матеріал; Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Подольхова О. О. Проблеми методологічного забезпечення судової ІР-експертизи – автором обґрунтовано актуальність дослідження та частину висноків; Denysiuk S., Motyl I., Vartyletska I., Symonenko N., Korotaiev V. Foreign experience in professional development of private detectives – автором показано роль експертних знань у приватній детективній діяльності; Kirin R. S., Baranov P. M., Shevchenko S. V., Korotayev V. M. Method of price formation of amber samples on the basis of gemmological-consumer indicators – автором підібрано та проаналізовано статистичні дані; Kirin R. S., Baranov P. M., Korotaiev V. M., Shevchenko S. V. Algorithm for the Formation of Price Lists for Raw Amber Taking into Account Individual Consumer Characteristics – автором сформульовано методологію дослідження; Kirin R., Korotayev V., Hryshchak S. Theoretical and applied Problems of Identification of Missile and Rocket Weapons of the Aggressor-Country – автором визначено, що експертні провадження щодо воєнних злочинів із використанням ракетної та реактивної зброї мають здійснюватися шляхом проведення щонайменше двох підвидів криміналістичних експертиз – експертизи зброї та вибухово-технічної експертизи; Korotaiev V., Belikov A., Pylypenko O., Podkopaev S., Tkachuk O., Shalomov V. Theoretical and practical substantiation for prediction of equivalent dose rate of gamma radiation at the Sukhachivske tailings storage facility I section – автором зібрано емпіричні дані; Kirin R., Korotaiev V., Bondarenko-Berehovych V., Tetiana Reviakina T., Yevsiukov A. Legal framework

for the professional selection of forensic experts to ensure impartial judgements – автором показано роль судових експертів у профілактичній діяльності; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Визначення складових поняття «судово-експертна діяльність» – автором сформульовано висновки; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Права людини на інтелектуальну власність: історичний спадок України – авторський доробок полягає у постановці проблеми; Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Питання атестації судових експертів Експертної служби МВС України – автором сформульовано основні проблеми атестації судових експертів; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Передатестаційна підготовка судових експертів у системі Експертної служби МВС – автором сформульовано висновки; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Збройове право: генеза базових джерел – авторський доробок полягає у постановці проблеми; Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Перспективи підготовки судових експертів-правників – автором вказано на проблеми вищої освіти; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Адміністративна відповідальність за порушення прав в ІР-сфері: хронологія напрямів наукових пошуків – автором визначено хронологію напрямів наукових пошуків; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Кримінально-правове регулювання збройових відносин невійськового характеру – автором вказано на проблеми ст. 263 КК України; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Поняття та види академічної експертизи дисертацій – автором окреслено проблеми забезпечення академічної доброчесності; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Правовий режим вилученої, добровільно зданої і знайденої зброї – автором сформульовано проблеми правового регулювання саме добровільно зданої зброї; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Право людини на зброю: досвід Європейського Союзу – автором здійснено підбір країн для вивчення; Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Актуальні проблеми дослідження ракетної зброї країни-агресора – автором здійснено постановку проблеми; Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Особливості проведення експертних досліджень вибуху гіперзвукової аеробалістичної ракети комплексу «Кинджал» – автором проведено аналіз емпіричної бази; Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Кваліфікація воєнних злочинів, пов'язаних із

застосуванням ракет Х-31П(ПМ): ідентифікаційні дослідження – автором вказано на проблеми кримінально-правової кваліфікації.

Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертаційному дослідженні не використовувалися. Наукові результати та висновки, які виносилися на захист кандидатської дисертації, повторно на захист не виносяться.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на таких всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях та інших заходах: круглому столі, присвяченому 70-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 14 грудня 2018 р.); «Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» (м. Дніпро, 24 травня 2019 р.); «Теорія та практика судово-експертної діяльності» (Київ, 27 листопада 2019 р.); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро 13 березня 2020 р.); «Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» (м. Дніпро, 29 травня 2020 р.); «Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування» (м. Київ, 24 вересня 2020 р.); «Глобалізаційні виклики сучасності» (м. Дніпро, 17 червня 2020 р.); «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу» (м. Дніпро, 27 листопада 2020 р.); «Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів» (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.); «Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи» (м. Київ, 20 травня 2021 р.); «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 р.); «Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії» (м. Київ 26 травня 2022 р.); «Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності» (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.); «Теорія та практика протидії

злочинності у сучасних умовах» (м. Львів, 3 листопада 2023 р.); «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); «Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів» (м. Дніпро, 29 лютого 2024 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, висвітлені в 15 статтях, опублікованих у наукових виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук, 6 статтях, опублікованих у виданнях, включених до наукометричних баз даних Web of Science Core Collection, Scopus, 19 працях апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, що охоплюють 11 підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 385 сторінок, з яких основного тексту – 321 сторінку. Список використаних джерел налічує 323 найменування і займає 38 сторінок. Додаток розміщено на 6-х сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО- КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як об'єкт наукового дослідження

Використання спеціальних знань із метою забезпечення з'ясування фактів та обставин у конкретній правовій ситуації є невід'ємною частиною слідчо-судової діяльності. Розширення можливостей використання результатів експертних досліджень та удосконалення їхньої об'єктивності є одним із ключових завдань сучасного правосуддя, правозастосовної практики та сфери протидії злочинності. Особливої актуальності та контексту такі питання набувають з огляду на глобалізаційні та інформаційно-комунікаційні процеси, що пов'язані зі швидкими темпами поширення інформації, технологій, цінностей та ресурсів, а також зростанням взаємного впливу соціальних систем різних рівнів та форм. Протидія злочинності, дотримання прав і свобод та забезпечення безпеки учасників суспільних відносин вимагають не тільки удосконалення набутого досвіду та знань, а іноді й переосмислення цілей, пріоритетів, методів та засобів із метою побудови нових підходів, що відповідають викликам сучасності та мають бути розроблені у перспективі. В цьому сенсі Україна, як суверенна держава, опинилася у такій ситуації, котра потребує суттєвих зусиль для подолання перепон та викликів. Перманентні соціальні, політичні та економічні зміни, реформування, конфлікти та збройна агресія призвели до кризових явищ у багатьох сферах суспільних відносин. Проте такий стан речей, попри всі труднощі та негаразди, так чи інакше надає поштовх до консолідації

суспільства, пошуку та вироблення ціннісних орієнтирів та пріоритетів, що дозволять подолати тимчасові труднощі державотворення. Система державних органів влади та правосуддя, інститути громадянського суспільства та науково-дослідні й освітні установи є тими суб'єктами, в яких природно закладена можливість удосконалення суспільно-економічних процесів та державотворення. Одним із таких суб'єктів можна назвати Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (далі – ДНДЕКЦ МВС України, Центр), який вже понад чверть століття здійснює свою діяльність не тільки в системі Експертної служби МВС України як учасник забезпечення якісної протидії злочинності, а й у системі судово-експертної та науково-дослідної діяльності.

Особливість правового статусу, ролі та функцій у системі органів правопорядку та інших органів державної влади, включеність ДНДЕКЦ МВС України у сферу реєстраційної, судово-експертної, оціночної, науково-дослідної діяльності та господарських відносин вимагає поміркованості та відповідальності в питаннях управління та компетентності персоналу на всіх структурних ланках цієї установи. Без належного наукового підґрунтя досягнути якісних результатів діяльності ДНДЕКЦ МВС України в сучасних умовах є по суті нездійсненним завданням. Саме такі умови та чинники вимагають всебічного, комплексного дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України та суспільних відносин, учасниками яких є ця установа загалом та її персонал зокрема.

Відповідно до Положення про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, затвердженого наказом МВС України від 31.01.2017 № 77, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України – це «державна спеціалізована установа судової експертизи, що належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та є головним підрозділом Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [193]. Отже, для більш повного розуміння суті поставлених питань наукового дослідження та очікуваних

результатів необхідним є визначення предметної сфери діяльності ДНДЕКЦ МВС України, а також орієнтирів та пріоритетів системи, елементом якої є така установа. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що за своїм походженням та місцем у системі державних інституцій діяльність ДНДЕКЦ МВС України належить передусім до сфери безпеки та правопорядку. Отже, потребують уваги саме такі суспільні відносини, питання їх правового регулювання, цілі, орієнтири та пріоритети, що притаманні учасникам, котрі мають вплив на процеси, що відбуваються у цій сфері.

Основні орієнтири вказаної сфери суспільних відносин, відповідно до Конституції України, окреслено у Законі України «Про національну безпеку України», що «визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз», а також ним «визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони» [202].

Слід визнати, що сфера безпеки і оборони протягом останніх десяти років зазнала суттєвих змін у результаті реформ. Акцентуючи увагу на правоохоронних органах, що віднесені до суб'єктів діяльності у сфері безпеки (сили безпеки), можна побачити не тільки суттєві перетворення в існуючих державних інституціях, а й створення нових. Система МВС загалом та ДНДЕКЦ МВС України як елемент Експертної служби МВС України зокрема також зазнали змін та перетворень. Основний «пік» реформ, що торкнувся Експертної служби МВС України, відбувся у 2015 р. До основних

«нововведень» можна віднести зміну підпорядкування – всі територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (далі – НДЕКЦ) стали підпорядковані ДНДЕКЦ МВС України з прямим підпорядкуванням МВС України, а не обласним управлінням поліції, як було до цього. Відповідно, частина співробітників Експертної служби МВС України була переведена на цивільні посади. Так, один із керівників територіальних НДЕКЦ, де через реформи у листопаді 2015 р. 68 працівників були переведені на цивільну роботу, зазначав: «У зв'язку з реформуванням структури МВС України наші експерти не будуть тепер залучатися до патрулювання вулиць, охорони громадського порядку тощо. Це дасть можливість сконцентруватися на судово-експертному забезпеченні розкриття та розслідування злочинів та науково-дослідній діяльності» [218].

Як зазначала з приводу такої реформи у своїй публікації О. Галкіна, «слідчі підрозділи, що увійшли до складу центрального органу виконавчої влади – Національної поліції та експертні підрозділи, що залишилися у складі Експертної служби під патронатом МВС, втратили організаційний зв'язок, їх службові взаємовідносини тепер будуються виключно у формі взаємодії. Це дозволило втілити на практиці принцип незалежності Експертної служби та виключити змогу адміністративного впливу на експертів» [9]. До недоліків автор цієї публікації відносить те, що огляд місця події забезпечується переважно за рахунок сил слідчих підрозділів Національної поліції України, окрім окремої категорії кримінальних подій. Складності, на її думку, викликані браком кадрів у слідчих підрозділах Національної поліції України та зменшенням рівня взаємодії (комунікації) між слідчим та експертами Експертної служби МВС України, які залучаються безпосередньо до проведення відповідних досліджень [9].

Звісно, реформи можуть по-різному сприйматися як тими, хто сам перебуває у таких перетвореннях, так і сторонніми дослідниками, котрі не включені безпосередньо до зазначених змін. У будь-якому випадку зміни в системі МВС України та правоохоронних органах України назріли досить

давно з різних причин, і сьогодні маємо певні орієнтири та завершеність окремих етапів таких перетворень.

Діяльність судово-правоохоронних органів є досить динамічною сферою суспільних відносин, яка певною мірою залежить від соціально-політичних, технологічних та інших чинників, що мають місце на державному та міжнародному рівнях. Тому нормативно-правові акти, що є «дороговказами» на шляху повсякденної діяльності та майбутніх перетворень, мають суттєве значення для розуміння особливостей такої діяльності. До таких слід віднести відповідні концептуальні, стратегічні та планувальні нормативно-правові акти, що приймаються уповноваженими суб'єктами державного управління. Так, згідно з Законом України «Про національну безпеку України» «планування у сфері національної безпеки» – це «функція державного управління з визначення пріоритетів, завдань і заходів із забезпечення національної безпеки України, збалансованого розвитку складових сектору безпеки і оборони на основі оцінки безпекової обстановки та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави» [202].

Розглянемо окремі з них. Так, документом, «що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки», є Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. Пунктом 1 Стратегії національної безпеки України визначено, що реалізація норми Конституції України, згідно з якою «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», є головною ціллю державної політики національної безпеки [211]. До основних засад віднесено такі, як:

– «стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України»;

– «стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей»;

– «взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України»[211].

Напрямами та завданнями реформування й розвитку сектору безпеки і оборони у цьому нормативно-правовому акті визначено певні зобов'язання держави щодо виконання окремих заходів, із-поміж яких слід виокремити такі:

– «зміцнить демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони України як запоруку законності та ефективності діяльності його складових, підвищить ефективність управління, зміцнить нагляд і посилить відповідальність посадових і службових осіб органів сектору безпеки і оборони»;

– «створить систему ефективного управління та координації діяльності органів сектору безпеки і оборони, удосконалить її архітектуру»;

– «забезпечить системність реформування Національної поліції України, посилить кримінальну поліцію та органи досудового розслідування, зокрема у сфері боротьби з організованою і транснаціональною злочинністю»;

– «організує розбудову та використання комплексних систем відеоспостереження з аналітичною складовою в інтересах громадської безпеки» [211].

Ще одним нормативно-правовим актом стратегічного характеру є Стратегія боротьби з організованою злочинністю, що була схвалена 16 вересня 2020 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1126-р. Основними напрямами реалізації цієї Стратегії боротьби з організованою

злочинністю є:

- «удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- запобігання організований злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;
- інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;
- залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю;
- міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю» [213].

Після прийняття та схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю органами державної влади було прийнято низку нормативно-правових актів, що спрямовані на її виконання. До них можна віднести такі. По-перше, це постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 р. № 59 «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна», згідно з якою утворено Міжвідомчу робочу групу з координації запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна, а також затверджено Положення про Міжвідомчу робочу групу з координації запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна та Порядок збирання і узагальнення інформації та здійснення оцінювання загроз організованої злочинності та тяжких злочинів відповідно до системи оцінки СОСТА Україна» (далі – Порядок системи оцінки СОСТА Україна) [21].

По-друге, розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю» (далі – План заходів), яким визначено, що МВС України та Національна поліція України є основними відповідальними виконавцями цього плану. Також у Плані заходів вказано, що до утворення Національного координатора (координаційного органу, який проводить моніторинг і дає оцінку стану реалізації цієї стратегії, що повинен бути створений відповідно до стратегії) його функції покладаються на Міністерство внутрішніх справ України [183].

Отже, МВС України, до сфери управління якого належить Експертна служба МВС України з її складовими елементами – ДНДЕКЦ та територіальними НДЕКЦ, є однією з ключових державних інституцій щодо протидії організованій злочинності.

Діяльність державних органів, особливо правоохоронних, та правотворчі документи органів влади в Україні орієнтовані на нейтралізацію негативних тенденцій та явищ, що породжуються злочинністю та її організованими формами. Одним із таких комплексних системних, стратегічних нормативно-правових актів є Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023 «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» (далі – Стратегічний план). Одними зі стратегічних пріоритетів цього Стратегічного плану є «послідовна кримінальна політика, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого» та «оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права» [200].

Щодо змісту і напрямів реформування органів правопорядку, що вказані у цьому Стратегічному плані, звернемо увагу на окремі пункти, що так чи інакше пов'язані з тематикою нашого дослідження. До них можна

віднести:

«1.2. Забезпечення подальшого розвитку системи органів правопорядку на основі застосування ризик-орієнтованих підходів, інформаційно-аналітичної діяльності, стратегічного менеджменту та прогнозування»;

«1.4. Посилення системної взаємодії з інститутами громадянського суспільства у сфері протидії злочинності.

1.5. Гармонізація із законодавством ЄС і досягнення необхідних стандартів у питаннях прикордонного контролю шляхом запровадження національної системи автоматичного обміну між органами правопорядку інформацією з питань перетинання державного кордону з метою протидії тероризму та іншим кримінальним загрозам.

1.6. Подальший розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через розширення міжвідомчої взаємодії.

1.7. Модернізація правових засад оперативно-розшукової діяльності»;

«2.1. Запровадження стратегічного планування у сфері кримінальної політики, що визначатиме міжгалузеві, галузеві та інституційні заходи протидії злочинності, забезпечення захисту особи, суспільства і держави від можливих посягань із додержанням принципів верховенства права та захисту прав людини.

2.2. Розвиток спроможності системи органів правопорядку та прокуратури брати участь у формуванні кримінальної політики і здійсненні моніторингу її реалізації.

2.3. Розроблення, затвердження та введення в дію Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, розрахованого на три роки, на підставі якого за активної участі громадянського суспільства приймаються щорічні регіональні та місцеві програми запобігання (превенції) злочинності. Утворення міжвідомчої Координаційної ради з питань реалізації політики запобігання (превенції) злочинності.

2.4. Щорічне визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій»;

«2.7. Запровадження єдиної медійної політики та стратегії публічної комунікації для системи кримінальної юстиції у сфері реалізації кримінальної політики»;

«4.7. Формування незалежної та ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя загалом і, зокрема, діяльності органів правопорядку та прокуратури» [200].

Аналіз чинного законодавства у сфері визначення стратегічних орієнтирів та відповідних планів діяльності правоохоронних органів за останні 10 років дозволяє констатувати зменшення активності в цьому напрямі. Так, останніми такими документами в системі МВС України та Експертній службі МВС України були, наприклад, Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р [214] та Стратегія розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15.03.2017 № 229 [137]. У Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року метою її реалізації визнавалось «визначення пріоритетних напрямів, завдань, очікуваних результатів і механізмів перетворення Експертної служби МВС на багатoproфільний цивільний орган, здатний своєчасно, компетентно та якісно виконувати завдання, які перед нею виникають, у сучасному полі можливостей злочинності й потреб правоохоронних органів і суду в площині світових та європейських тенденцій розвитку судово-експертних установ», при цьому для її досягнення визначались такі вектори:

– «вектор «Нормативно-правове врегулювання» – внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють судово-експертну діяльність;

– вектор «Судово-експертна діяльність» – забезпечення пошуку шляхів підвищення ефективності судово-експертної діяльності Експертної служби МВС, оптимізації її наукової організації, правового, методичного та

фінансового забезпечення з метою розширення дослідницьких можливостей та підвищення якості розслідування правопорушень;

– вектор «Техніко-криміналістичне забезпечення» – забезпечення пошуку шляхів підвищення ефективності техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду із запобігання, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних та інших правопорушень;

– вектор «Наукова діяльність» – забезпечення розробки та впровадження в практику підрозділів Експертної служби МВС й інших судово-експертних установ України та світу науково-дослідних робіт у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення;

– вектор «Надання експертних послуг фізичним та юридичним особам» – забезпечення вдосконалення практики надання платних послуг; організація і забезпечення надання платних послуг таким чином, щоб задовольняти вимоги замовників (ініціаторів), керуючись законодавством України та з урахуванням можливостей підрозділів Експертної служби МВС;

– вектор «Співпраця з науково-дослідними установами та навчальними закладами» – забезпечення здійснення міжгалузевої та міжвідомчої співпраці; розвиток та поглиблення наукової співпраці з вітчизняними та зарубіжними науково-дослідними установами і навчальними закладами;

– вектор «Міжнародна діяльність» – забезпечення здійснення міжнародної діяльності як в рамках співпраці з судово-експертними установами країн СНД, так і з метою європейської інтеграції у межах співпраці з Європейською мережею судово-експертних установ (ЄМСЕУ-ENFSI);

– вектор «Управління розвитком» – забезпечення процесів функціонування та вдосконалення системи управління Експертною службою МВС з урахуванням позитивного досвіду судово-експертних установ інших країн та України;

– вектор «Стандартизація експертної діяльності» – забезпечення комплексного підходу до використання стандартизації як основного, інноваційного фактора реформування Експертної служби МВС;

– вектор «Підготовка кадрів» – впровадження європейської системи підготовки та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС, застосування єдиних уніфікованих стандартів підготовки для забезпечення ефективної взаємодії з судово-експертними установами інших держав» [137]. Також цей документ містив інформацію щодо етапів, очікуваних результатів, критеріїв оцінювання фінансування та відповідний план заходів.

Після закінчення їхньої дії нових документів не приймалось, але були окремі проекти. До останніх можна віднести, наприклад, Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, що розробляється МВС України з кінця 2023 р. [141], та Концепцію безпекового середовища в Україні на 2023–2026 роки», які, як наголошував міністр МВС України, «стануть ключовими стратегічними документами, спрямованими на визначення основних напрямів діяльності МВС на найближчі роки з урахуванням усіх загроз, у тому числі тих, що є актуальними під час воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій» [251]. З огляду на зазначене слід наголосити, що вказані питання потребують пильної уваги та поміркованості, особливо в сучасних умовах збройної агресії та протистояння.

Як вже зверталась увага, без належного наукового підґрунтя діяльність державних інституцій може бути малоефективною. В цьому напрямі відповідними державними інституціями розробляються відповідні нормативні та розпорядчі документи. До таких можна віднести, наприклад, постанову Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476 «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні» [182] та наказ МВС України від 21.05.2024 № 326 «Про затвердження тематики

наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки» [198]. Звернемо увагу на окремі положення цих нормативно-правових актів. Так, у постанові Кабінету міністрів України № 476 у розділі «Національна безпека і оборона» зазначено такий напрям, як «Методи та засоби інформаційно-аналітичного та нормативно-методичного забезпечення процесів прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони. Автоматизовані системи управління», в розділі «Фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави» зазначено такі напрями, як «Національні інтереси України в контексті геополітичних проблем сучасного глобалізованого світу та формування нового міжнародного правопорядку. Розвиток національної правової системи в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України» та «Актуальні проблеми захисту прав людини і громадянина в умовах воєнного стану» [182].

У наказі МВС України від 21.05.2024 № 326 дещо деталізовано та упорядковано тематику наукових досліджень відповідно до функцій підпорядкованих МВС України організаційних структур. У цьому наказі слід звернути увагу на такі напрями:

- «Національні інтереси України в контексті геополітичних проблем сучасного глобалізованого світу та формування нового міжнародного правопорядку;
- Методи та засоби інформаційно-аналітичного та нормативно-методичного забезпечення процесів прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони. Автоматизовані системи управління;
- Удосконалення діяльності органів та підрозділів системи МВС в умовах дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану;
- Актуальні проблеми захисту прав людини і громадянина органами та підрозділами системи МВС в умовах воєнного стану. Запровадження системи

контролю за дотриманням прав людини в ізоляторах тимчасового тримання (Custody Records);

- Протидія злочинності в умовах дії правового режиму воєнного стану та післявоєнний період;

- Організація діяльності органів досудового розслідування в умовах дії правового режиму воєнного стану та післявоєнний період. Особливості здійснення досудового розслідування в умовах активних бойових дій. Забезпечення методик процесуального інтерв'ю під час здійснення досудового розслідування в умовах дії правового режиму воєнного стану. Використання новітніх криміналістичних методик забезпечення досудового розслідування в умовах дії правового режиму воєнного стану. Підвищення ефективності досудового розслідування;

- Забезпечення якості та доступності послуг, що надаються органами та підрозділами системи МВС в умовах дії правового режиму воєнного стану та післявоєнний період;

- Експертне та криміналістичне забезпечення діяльності органів та підрозділів системи МВС в умовах дії правового режиму воєнного стану та післявоєнний період;

- Міжнародне співробітництво органів та підрозділів системи МВС у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України» [198].

Отже, питання удосконалення діяльності органів та підрозділів, що залучені до забезпечення правопорядку та безпеки, підвищення ефективності управління в них та процесу прийняття рішень, забезпечення експертного та криміналістичного забезпечення діяльності відповідних органів та підрозділів, розширення можливостей співробітництва та інтеграції до європейського співтовариства є пріоритетними напрямками наукових досліджень в Україні. Саме такі орієнтири вибрано під час окреслення предметної сфери нашого дослідження та визначення його структури.

Вивчаючи наукові дослідження та публікації щодо судово-експертної діяльності та її ролі в протидії злочинності в Україні та світі, можна

констатувати, що більшість аспектів такої діяльності була предметом наукових пошуків. Слід зазначити, що судово-експертна діяльність, експертне та криміналістичне забезпечення протидії злочинності, діяльність криміналістичних установ та інші аспекти, пов'язані з тематикою науково-технічного забезпечення певних процесів та сфер людської діяльності, ставали предметом дослідження різних галузей природничих та гуманітарних наук у межах як правничої спеціальності із розмежуванням на адміністративну, кримінально-правову, кримінологічну, криміналістичну, кримінальну процесуальну та оперативно-розшукову складові, так і медичних, інженерно-технічних, управлінських та інших спеціальностей. Сьогодні більша частина таких досліджень знаходиться в межах предмета кримінальної процесуальної, криміналістичної та оперативно-розшукової діяльності. Поміж вітчизняних дослідників, котрі торкались окремих аспектів судово-експертного забезпечення протидії злочинності, слід назвати таких, як В. Бахін, В. Берназ, П. Біленчук, М. Будзієвський, В. Журавель, А. Іщенко, Н. Карпов, І. Красюк, В. Кузьмічев, В. Лисиченко, В. Лукашевич, Є. Лук'янчиков, І. Пиріг, М. Салтевський, М. Сегай, С. Стахівський, Т. Тютюнник, Л. Удалова, І. Хараберюш, М. Цимбал, К. Чаплинський, В. Шепітько, В. Шерстюк, М. Щербаковський, В. Юрчишин та ін.

Діяльність експертних установ, обліково-криміналістичне та експертне забезпечення кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності в контексті протидії злочинності ставали предметом дослідження таких учених, як М. Бажанов, О. Бандурка, Ю. Баулін, Н. Гуторова, І. Даньшин, О. Джужа, О. Долженков, В. Дрьомін, Г. Душейко, А. Закалюк, В. Зеленецький, О. Кальман, В. Корж, М. Коржанський, О. Костенко, Я. Кураш, О. Литвак, М. Мельник, В. Навроцький, В. Ортинський, В. Попович, В. Сташис, Є. Стрельцов, В. Тацій, В. Шакур, І. Шинкаренко та ін.

Якщо звернути увагу на дослідження, що стосувались діяльності експертних установ, то їхнім предметом часто була наука криміналістика або

в них розглядалися історичні аспекти появи та становлення криміналістичних установ або криміналістичної техніки з охопленням питань реєстрації (обліку), дослідження та ідентифікації окремих об'єктів в межах встановлення фактів та обставин скоєного кримінального правопорушення або ж осіб, причетних до його вчинення.

Незважаючи на те, що вказаним питанням приділено достатньо уваги у відповідних академічних та науково-практичних виданнях, аспекти, котрі стосуються специфіки діяльності окремих експертних установ, не зазнавали глибокому аналізу. Серед досліджень, що стосувались особливостей діяльності експертних установ у межах системи Міністерства внутрішніх справ України, можна назвати роботи В. Горбонос, яка вивчала різні аспекти діяльності безпосередньо Експертної служби МВС України. Так, наприклад, в окремих своїх роботах вона досліджувала Експертну службу МВС України як суб'єкт, що провадить специфічну судово-експертну діяльність, виокремлюючи її характерні ознаки [15], або визначала особливість її адміністративно-правового статусу [16] чи здійснювала систематизацію та класифікацію нормативно-правових актів, що регламентують її діяльність [14].

У розрізі нашої тематики слід звернути увагу на дослідження, що запроваджували таку науку, як експертологія, що пройшла шлях від виокремлення в межах криміналістики до повноцінної самостійної науки – судово експертологія. Поміж дослідників, хто підтримував та підтримує самостійний розвиток цієї науки зі своїм предметом та системою, можна назвати таких вітчизняних вчених: П. Біленчука, І. Пирога, О. Россинську, М. Салтевського, М.Сегая, О. Юнацького та ін.

Так, І. Пиріг визначає судову експертологію «як систему знань про закономірності проведення судових експертиз та заснованих на них засобах та методах дослідження різного роду матеріальних об'єктів, процесів або явищ [153, с.491].

О. Юнацький називає судову експертологію «інтегративним

багатоаспектним концептом, що включає в себе природничий, інформаційний, правничий, психологічний, тактичний, організаційний, дослідний та логічний компоненти», при цьому він зазначає, що «концептом судової експертології охоплюється інтегративний комплекс правничих і природничих та інших наук, яким формулюються поняття і види експертиз у юридичних процесах, підстави, суб'єкти, принципи, порядок та методологія провадження судових експертиз, розуміння висновку експерта як самостійного виду доказів і його місця в доказовому праві, застосування експертизи в практичній правозастосовній діяльності та забезпеченні правосуддя» [272, с. 303].

В Україні останнім часом питанням діяльності судово-експертних установ та експертного забезпечення протидії злочинності приділяє значну увагу згаданий вище вчений І. Пиріг. В одній із його робіт, присвяченій теоретичним основам експертної діяльності органів внутрішніх справ, на «основі теоретичних положень кримінального процесу, криміналістики, природничих та інших наук, а також відомостей сучасної експертної та слідчої практики було здійснено спробу розробити теоретичну концепцію експертної діяльності органів внутрішніх справ для її практичного використання на досудовому слідстві» [152, с.6].

У дослідженнях І. Пирога «сформульовано поняття експертної діяльності органів внутрішніх справ та окреслено коло її суб'єктів; досліджено історію становлення та розвитку експертної діяльності в органах внутрішніх справ; розглянуто окремі наукові вчення в судовій експертології та розроблено власну концепцію цієї науки і напрямки застосування її положень в експертній діяльності органів внутрішніх справ» [152]. Так, автором зазначено, що «експертна діяльність є специфічною формою людської діяльності та має такі ознаки: базується на практичних і теоретичних наукових знаннях; носить пізнавальний, дослідницький характер; може проводитись у різних сферах суспільної діяльності; використовує методи та методики, які не суперечать закону та нормам моралі

та ґрунтуються на сучасних досягненнях науки; має за мету всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, процесів або явищ; її результатом є отримання нової інформації та формування висновків», при цьому таку діяльність він визначає як «специфічний вид людської діяльності, заснованої на наукових знаннях, змістом якої є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ спеціальними методами з метою надання науково обґрунтованих висновків» [152, с. 279].

Окремо цей науковець визначає експертну діяльність органів внутрішніх справ, під якою розуміє «регламентовану законодавством діяльність працівників ОВС, засновану на використанні спеціальних знань, змістом якої є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ з метою надання науково-обґрунтованих висновків для їх використання на досудовому і судовому слідстві», при цьому її змістом «є виконання таких завдань:

- проведення експертиз та досліджень за кримінальними та справами про адміністративні правопорушення, що розслідуються органами внутрішніх справ; проведення експертиз та досліджень за кримінальними справами, що розслідуються іншими відомствами (прокуратури, служби безпеки України, податкової міліції), цивільними та господарськими справами на госпрозрахунковій основі;

- проведення досліджень за матеріалами органів дізнання для встановлення підстав щодо порушення кримінальної справи;

- проведення досліджень для потреб структурних підрозділів органів внутрішніх справ, в тому числі при проведенні внутрішніх розслідувань;

- участь у підготовці та проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; участь як спеціалістів у судовому розгляді справ; надання консультацій з питань, що потребують використання спеціальних знань;

- техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів із запобігання, виявлення, розкриття і

розслідування злочинів та інших правопорушень;

- технічне забезпечення експлуатації техніко-криміналістичних засобів органів внутрішніх справ; проведення науково-дослідних робіт у сфері протидії злочинності, в тому числі розробка нових та вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів та методів для використання у практичній діяльності органів внутрішніх справ;

- аналіз експертної практики та розробка нових методик експертного дослідження; розробка методичних рекомендацій щодо: розслідування окремих видів злочинів, тактики проведення окремих слідчих дій, прийомів застосування техніко-криміналістичних засобів у розкритті та розслідуванні злочинів; забезпечення ведення криміналістичних обліків» [152, с. 279– 280].

Ще одним ґрунтовним дослідженням І. Пирога є монографія, присвячена теоретико-прикладним проблемам експертного забезпечення досудового розслідування, в якій автор здійснює аналіз положень загальної теорії судової експертизи та розглядає актуальні теоретичні та прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. Окремим розділом цієї роботи узагальнено та систематизовано організаційно-правове забезпечення експертної діяльності відповідних установ. Автором у монографії зазначалось, що, попри значну вивченість діяльності експертних установ в Україні, залишаються «дискусійними проблеми вдосконалення нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності; утворення системи судово-експертних установ, незалежних від міністерств та відомств, на які покладено функції досудового розслідування; забезпечення принципів незалежності та об'єктивності судово-експертної діяльності та інші» [151, с. 220].

З огляду на актуальну спрямованість варто звернути увагу на дисертаційне дослідження Ю. Пілюкова, присвячене використанню інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України, предметом якого були закономірності збирання, систематизації, аналізу, збереження і використання криміналістичної інформації в автоматизованих інформаційних

системах експертно-криміналістичних обліків на базі інформаційних систем [155], а також спільну роботу Р. Пташкіна, А. Гончарова та О. Гавриша щодо проблем побудови моделей, розробки, реалізації та впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України. В останній було сформовано перелік вимог та базових принципів стосовно розробки необхідного програмного забезпечення та запропоновано технологічні рішення [217].

Слід зазначити, що питанням впливу технологій на процедури отримання доказів, готовності та компетентності співробітників відповідних правоохоронних та експертних установ щодо роботи в нових реаліях, а також специфіки експертної діяльності в сучасних інформаційно-комунікаційних умовах приділяється значна увага і в закордонних дослідженнях. Так, наприклад, групою фахівців (Т. Хашашне (T. Khashashneh), Т. Аль-Біллі (T. Al-Billeh), А. Аль-Хаммоурі (A. Al-Hammouri) та Р. Белгіт (R. Belghit)) у роботі, присвяченій значенню цифрових технологій у вилученні електронних доказів, розглядається значення цифрових технологій для відновлення електронних доказів та їх практичне використання на місцях злочинів [319].

Сьогодні, зважаючи на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, відбувається їхній вплив майже на всі сфери суспільних відносин та діяльність державних та приватних інституцій. Непередбачувані зміни суспільних відносин перетворюють управління окремими сферами життєдіяльності на вкрай складну та непрогнозовану діяльність. У сфері правопорядку та протидії злочинності також відбуваються зміни та перетворення, що потребують від відповідних правоохоронних органів та інституцій, що забезпечують їхню діяльність, формування нових підходів та переосмислення наявних. ДНДЕКЦ МВС України, як специфічний суб'єкт у сфері протидії злочинності, що наділений можливостями експертної та науково-дослідної установи, а також адміністратора та володільця криміналістично значущої інформації, з огляду на роль та місце у сфері

безпеки потребує комплексного дослідження різних аспектів своєї діяльності. Глобалізаційні зміни, які породжують взаємовплив людей, технологій, цінностей та ресурсів, вимагають інтеграції державних інституцій у сфери суспільно-економічних відносин, що раніше не були притаманними для них. У цьому контексті ДНДЕКЦ МВС України необхідно розглядати не тільки як державну спеціалізовану установу, а й як учасника господарських відносин у сфері діяльності, що характеризується конкуренцією та потребою неперервного розвитку та удосконалення. Такі завдання потребують від дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України комплексного підходу, що знаходиться на перетині різних галузей знань правової науки та управління.

1.2. Методологія дослідження діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності

Якщо звернути увагу на історичний розвиток науки, то неважко помітити, що методологія складає суттєву її частину. Пошук універсального методу, що дозволив би зрозуміти та пояснити всесвіт, а також впливати на нього в заздалегідь визначеному напрямі дуже часто ставав приводом для одержимості окремих дослідників. Прискіплива увага філософів та дослідників до методології пізнання дійсності дозволила сьогодні оперувати досить широким спектром методів дослідження, котрі забезпечують розвиток та становлення нових сфер наукових знань та діяльності. Попри позитивний внесок у пізнання світу, що здійснюється пошуком нових методів, підходів та прийомів дослідження останнього, варто зазначити, що така тематика стала однією з дискусійних із погляду термінології, класифікації та пояснень окремих методів. У цьому контексті при ознайомленні з методологією наукових досліджень навіть при першому наближенні вбачається те, що поряд із загальними методами дослідження особливої варіативності

набувають спеціальні методи, що притаманні для певної галузі знань та сфери діяльності.

Розпочинаючи дослідження діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, слід звернути увагу на те, що для більш повного розуміння таке дослідження має бути комплексним, охоплювати різні сфери діяльності цієї установи – управлінську, судово-експертну, оціночну, реєстраційно-облікову та ін.

Положенням про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, затвердженим наказом МВС України від 31.01.2017 № 77 «Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС» [193], визначено досить широкий спектр завдань – від організаційно-управлінського та науково-методичного керівництва діяльністю Експертної служби МВС України до професійної діяльності, що потребує спеціальних знань та ресурсів. Також із правовстановлюючих нормативних актів, що визначають діяльність ДНДЕКЦ МВС України, неважко помітити значний обсяг функцій та відповідальності за окремі напрями роботи у сфері протидії злочинності. Поряд із цим не можна не враховувати те, що суб'єкти судово-експертної діяльності мають за мету не тільки «забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки», як визначається Законом України «Про судову експертизу» [212], а й отримання прибутку та зайняття певного ринку послуг щодо надання професійної допомоги у питаннях, що потребують як спеціальних знань, так і засобів та методів роботи з досліджуваними об'єктами. Крім того, такі установи можуть ставати об'єктом впливу осіб або груп осіб, що зацікавлені у конкретному варіанті вирішення правової ситуації, а отже, інструментом маніпулювання та зловживання під час зібрання та оцінки доказів.

Таким чином, при першому ознайомленні з особливостями діяльності ДНДЕКЦ МВС України, навіть не вдаючись до глибокого аналізу, можна окреслити окремі складові його місця та ролі як у системі суб'єктів протидії злочинності, так і в системі правовідносин на державному та міжнародному рівнях. Так, з одного боку, ДНДЕКЦ МВС України можна розглядати як певний управлінський елемент системи Експертної служби МВС України, що являє собою певну систему взаємопов'язаних елементів і входить до складу більших систем державного управління, діяльність яких пов'язана із забезпеченням безпеки та правопорядку. З іншого, ДНДЕКЦ МВС України є самостійним учасником суспільних відносин у середовищі, що може мати характер суперництва та конкуренції. Зазначені обставини вимагають уважного підходу до вибору методології дослідження його діяльності та розгляду основних положень цієї сфери науки.

Почнемо з термінологічної визначеності. Термін «методологія» є досить вживаним, і суттєвої різниці у його визначенні та тлумаченні немає. Відмінності мають лише понятійні особливості залежно від контексту та сфери, що застосовується. Так, в українському словнику під цим терміном розуміють: «вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософська, теоретична основа» або «сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання» [229].

У Термінологічному словнику з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти надається визначення трьом таким пов'язаним поняттям:

1. «Методологія» визначається як:

1) «вчення про організацію діяльності; предмет методології – організація продуктивної діяльності, спрямованої на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату;

2) вчення про правила мислення при створенні теорії науки; учення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких

базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження; теорія методів дослідження, створення концепцій, система знань про теорію науки або систему методів дослідження;

3) вчення про науковий метод пізнання: галузь науки, яка вивчає загальні і часткові методи наукових досліджень; сукупність методів, які застосовують у певній науці; принципи підходу до певних типів об'єктів діяльності і різних класів наукових завдань»;

2. «Методологія дослідження – сукупність конкретних прийомів і способів для проведення будь-якого наукового дослідження»;

3. «Методологія науки – вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання» [242, с. 93–94].

У філософських словниках стосовно поняття «методології» надаються, наприклад, такі пояснення:

– «філософське вчення про наукові методи пізнання навколишнього світу; область науки, яка вивчає загальні та спеціальні методи наукових досліджень; сукупність методів, які використовуються у будь-якій науці; принципи підходу до різних типів об'єктів дійсності і різних класів наукових задач. Змістовний підхід до Методології спрямований на виявлення структури наукового знання взагалі і наукових теорій зокрема, на вивчення умов та закономірностей розгортання наукових теорій, на визначення критеріїв науковості, на дослідження понятійного каркасу сучасної науки. Формальні аспекти Методології пов'язані з аналізом формальних і неформалізованих методів дослідження» [256, с. 160];

– «сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. Такою метою в науковому пізнанні є отримання об'єктивного істинного наукового знання або побудова наукової теорії та її логічне обґрунтування, досягнення певного ефекту в експерименті чи спостереженні тощо», «галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і

форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів та процедур в процесі наукового пізнання та практичної діяльності», при цьому під методологією науки розуміється або «один з основних розділів методології», або ж «складна і структурована самостійна теоретична дисципліна, яка вивчає весь комплекс явищ, що відносяться до інструментальної сфери науки та наукової діяльності, їх осмислення та функціонування» [257, с. 374].

Дослідник М. Панов під «методологією науки взагалі й кримінального права зокрема» розуміє «систему методів, прийомів і засобів наукового пізнання, що являє собою комплекс історично обумовлених раціональних шляхів, засобів і форм руху мислення від незнання до знання, від припущення до істини, від конкретного до абстрактного, від явища до сутності, від одиничного до узагальненого». Методологію він називає «базисом», що «виступає стрижнем усієї системи пізнавальної діяльності у відповідній галузі науки», при цьому вказує, що «категорія «методологія» завжди охоплює сферу безпосередньо пізнавальної діяльності» [143, с. 5]. Вчений також зазначає, що «у широкому розумінні методологія наукового пізнання – це явище інтегральне, яке об'єднує систему компонентів, що її утворюють як єдине ціле: загальнонаукові методи пізнання, філософські закони і категорії діалектики, закони і правила формальної логіки та наукознавства, спеціальні й окремі методики дослідження», при цьому «у правознавстві й теорії кримінального права до останніх відносять загальнонаукові методи, розроблені (на рівні загального) головним чином в філософії і в теорії пізнання – (гносеології): діалектичний, системний (системно-структурний), формально-логічний (догматичний, соціологічний, історичний (історично-правовий), порівняльний (порівняльно-правовий) методи та ін.» [143, с. 5–6].

Автор М. Кельман вказує на те, що «методологією сучасного правознавства (юридичної науки) є вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у

процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. Вона забезпечує як наукове пізнання, так і наукову діяльність учених-юристів, є формою самопізнання та самосвідомості юриспруденції, має чітку структуру (вертикальну і горизонтальну), що охоплює загальні компоненти тільки у різних співвідношеннях між ними: домінуючий світогляд, тип наукового мислення, філософські й інші підстави, загальнонаукові і спеціально-наукові парадигми, методологічні підходи, теорії та інші наукові знання, потенційно можливі й використовувані методи. Це – важлива передумова формування ефективної системи правового регулювання, розвитку юридичної науки» [134, с. 34].

У загальних теоретико-прикладних працях у сфері права категорія «методологія» розуміється «як теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження», а метод – як «спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірки доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів та прийомів» [50, с. 25–26]. При цьому фахівці зазначають, що «методологія правової науки виступає як зумовлена особливостями правової реальності цілісна та узгоджена система способів пізнання, що включає такі складові:

- 1) загальний (філософський) підхід;
- 2) загальнонаукові методи;
- 3) спеціальні методи;
- 4) власні правові методи» [50, с. 26].

Отже, по суті, методологія – це вчення про способи пізнання, що надає можливість досліднику організувати дослідження в конкретній предметній сфері та підібрати належні заходи, прийоми та засоби для встановлення дійсних фактів та обставин або об'єктивної істини.

Попередній ретроспективний аналіз становлення та розвитку методології дозволяє побачити певні закономірності її еволюції та розвитку.

Така закономірність полягає передусім у тому, що дослідники, стикаючись із певними перешкодами для пізнання дійсності, шукали придатні прийоми, способи та інструменти, що надавали б можливість рухатися далі у дослідженні. При цьому неважко помітити, що вони дуже часто прагнули знайти не просто придатні, а універсальні, тобто ті, що ставали б панацеєю для виконання всіх завдань.

Також дуже часто в історичному контексті можна помітити те, що такі пошуки повинні були узгоджуватись із існуючим світоглядом чи суспільно-політичними доктринами, ідеологією чи релігією, що панували у певний проміжок часу та на певній території. Протягом такого пошуку окремі дослідники створювали упорядковану систему уявлень, що ставали методом дослідження дійсності та були придатними для просування та розвитку науки. Проте неважко помітити, що надмірне надання цінності певному методу по суті перетворювало його не просто на універсальний, а на «єдиний правильний», що догматизувало науку та заважало її розвитку, поки не ставали очевидними нові виклики та перепони. Так, наприклад, дослідження та міркування Ф. Бекона «про новий органон», безперечно, є суттєвим внеском у розуміння індуктивного методу пізнання, «рівнів індукції» та перешкод, що можуть стати на заваді дослідника. Проте окремі його міркування та особливості розуміння певних процесів, про які ми сьогодні знаємо набагато більше, ніж у його часи, для читача його праці можуть іноді виглядати дещо спрощено або навіть наївно. Але в цьому і полягає сенс наукових досліджень – рухатись до «недосяжного ідеалу» шляхом міркувань, дій та помилок попри будь-які перешкоди та труднощі. Звертаючи погляд на історію методології, можна побачити, як від таких методів, як аналіз і синтез, людство рухається до системних та мультисистемних підходів розуміння дійсності з широкою палітрою спеціальних методів дослідження.

Юридична наука, як одна зі сфер наукової діяльності, також має свою методологію та відповідні методи. Тематика методології правової науки та окремих галузей права привертала увагу не одного вченого в Україні та за її

межами. Поміж вітчизняних дослідників, які приділяли цій темі значну увагу, варто назвати таких, як О. Балинська, Є. Вечерова, Л. Демидова, М. Кельман, М. Костицький, Н. Кушакова-Костицька, Л. Луць, Є. Назимко, М. Панов, О. Рябчинська, В. Туляков, А. Фальковський, В. Ященко, Т. Яцик та ін.

Сучасна юридична теорія, практика та чинне законодавство в Україні через соціально-політичні перетворення перебувають у стані перманентних змін, що дещо дезорієнтує дослідників та практикуючих правників. Такі тенденції вносять складності як у процеси реалізації права та правозастосування, так і у дослідження правових явищ та правосвідомість членів суспільства. Із цього приводу Л. Луць зазначає, що «методологічний арсенал української правової науки та й науки загалом виявився не достатнім для адекватного реагування на ці суспільні зміни, що сприяло механічному запозиченню зарубіжних, часом вже мало витребуваних, доктрин, концепцій, теорій, парадигм. Окрім цього, це стало підтвердженням наявності суттєвих прогалин в онтологічному, гносеологічному та аксіологічному підґрунті сучасної правової науки та методологічного нігілізму, що є перешкодою її розвитку» [239, с. 21]. Аналізуючи стан і перспективи сучасної української науки та спираючись на попередні дослідження, дослідниця вказує на такі методологічні проблеми, як: «дефіцит методології правознавства, що зростає і тягне за собою відсутність у прирості наукових знань; низький рівень напрацювань у логіко-методологічному розділі, відставання від теорії права; наявність суттєвих прогалин та недоліків в дослідженні питань онтології, гносеології та аксіології юриспруденції; сталий методологічний нігілізм в юриспруденції; перебільшення ролі одних філософських чи соціологічних напрямків, парадигм та недооцінка інших (що характерно, зокрема, для періоду філософсько-методологічного плюралізму); відсутність критеріїв для пошуку оптимальних способів та засобів пізнання та конструювання правової дійсності, які мали б бути адекватними суспільним потребам» [239, с. 25].

Проте, незважаючи на перешкоди та існуючі проблеми, авторка, з певною долею обґрунтованого оптимізму, висновує про те, що «сучасній

українській правовій науці хоч і притаманна депарадигмальність, стихійність, хаотичність та методологічна недосконалість, втім спостерігається і активний пошук наукових парадигм, створення наукознавчих критеріїв, розвиток деяких методологічних напрямів, виявлення проблем функціонування та розвитку вітчизняної правової науки та способів їх розв'язання». Також дослідниця зазначає, що «перед сучасною українською правовою наукою стоїть завдання подолання не лише заідеологізованості, міфологізованості та псевдонауковості, стану депарадигмальності, стихійності та методологічної недосконалості, а й посилення інноваційних напрямів наукових досліджень, створення нових наукових парадигм, формування сталої методологічної основи, що дозволить досягнути стану наукової зрілості правової науки в Україні як системи знань та способів і засобів конструювання правової дійсності» [239, с. 25–26].

Дослідники В. Ященко та О. Балинська звертають увагу на те, що «сучасний стан правової науки свідчить, що вона перебуває на етапі пошуку нових, виважених методологічних підходів для розуміння ролі й місця права в сучасному суспільстві, виявлення співвідношення його природного та позитивного аспектів, відтворення індивідуально-особистісного і соціально-колективного спрямувань» [288, с. 13]. Аналізуючи різні підходи та підкреслюючи роль «людиноцентризму», вони доходять висновку, що «вітчизняна сучасна правова наука у своєму розвитку має орієнтуватися на поглиблення гуманістичного змісту нормативного регулювання суспільних відносин. Це актуалізує потребу вирішення таких наукових проблем, як питання методології дослідження та функціонування права, досягнення гармонійного співвідношення особистісного та колективного у праві, зв'язку його природного та позитивного аспектів», при цьому автори також вказують на те, що «йдеться про принципово нове визначення сутності права не як волі певного класу чи більшості, а як волі до самоіснування людини, що виражається у феномені самості як гармонійного синтезу індивідуального та соціального» [288, с. 20].

Досліджуючи методологію теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі, вчені М. Костицький та Н. Кушакова-Костицька звертають увагу, що «науково-практичний комплекс – це нерозривний зв'язок теорії та практики в певному зрізі (аспекті) соціальної дійсності. У цьому комплексі теорія не може розвиватися або навіть не існує без практики. Вони становлять нерозривну дуальну пару та постійно й системно взаємодіють» [291, с. 10]. У своєму дослідженні вони наголошують на таких висновках щодо розвитку цієї тематики у вітчизняній науці:

«1) слід відмовитися від ієрархій методологій, адже немає методологій «вищих» і «нижчих»;

2) методології варто розташувати за горизонталлю, використовувати їх може теоретик на власний розсуд;

3) не обов'язково дотримуватися лише однієї якоїсь методології, можна використовувати методи з різних методологій, тобто методика конкретного теоретичного дослідження може мати вигляд мозаїки методів;

4) методологія як вчення потрібна юристу-досліднику чи практику як інструмент для розвитку світогляду, він не зобов'язаний ставати «правомірним» нормативістом, юснатуралістом, герменевтиком, феноменалістом, позитивістом тощо» [291, с. 14].

Вчені Т. Яцик та К. Дробязко, досліджуючи методологічні аспекти кримінального права як науки, зазначають, що методологія кримінального права, маючи свою структуру, «відображається у взаємодії її компонентів, що відповідає методологічному принципу детермінізму» та розглядається ними «у взаємодії його трьох векторів: як науки, як навчальної дисципліни та як галузі права» [118, с. 164]. У своїй роботі вони зазначають, що «наука кримінального права використовує такі методи дослідження, як діалектичний, догматичний, статистичний, конкретно-соціологічний, історико-правовий та метод порівняльного правознавства» [118, с. 165].

Науковець М. Панов, вивчаючи основи методології кримінального

права, розглядає науку кримінального права як «систему юридичних знань, складовими яких є ідеї, теорії, вчення і концепції про злочин і покарання, кримінальний закон і кримінальну відповідальність, кримінально-правові норми (як первинні й основоположні елементи галузі права), юридичні конструкції та інститути, їх соціальну обумовленість і ефективність; принципи, закономірності і тенденції розвитку кримінального права і законодавства, а також теоретичне осмислення практики правотворчої і правозастосовної діяльності у сфері кримінального права». Він виокремлює шість основних методів: діалектичний, системний, формально-логічний (догматичний), соціологічний, історичний (історико-правовий), порівняльний [143]. Вказані методи дослідник не називає вичерпними і зазначає, що вони можуть бути доповнені іншими.

Досліджуючи методологію науки кримінального права, слід звернути увагу насамперед на необхідність виділення двох напрямів, по-перше, безпосереднього її дослідження, та по-друге, використання у практичній діяльності. У цьому контексті слід зазначити, що існує методологія, котра лежить в основі самого процесу регулювання суспільних відносин, що вже здійснюється кримінальним правом, або, інакше кажучи, лежить в основі правового механізму регулювання суспільних відносин, пов'язаних із вчиненням кримінальних правопорушень та застосуванням кримінальної відповідальності. Одночасно існує і методологія самої науки, котра вивчає правові норми, що складають зміст цієї галузі права, і механізм здійснюваного нею правового регулювання. Методологія науки необхідна для того, щоб на основі вивчення злочинності розробляти та виявляти найбільш ефективні правові способи попередження кримінальних правопорушень.

Під час аналізу методології механізму кримінально-правового регулювання необхідно мати на увазі, що основними його складовими частинами є: по-перше, заборона вчинення певного діяння (кримінального правопорушення), що міститься в юридичних нормах та пов'язана з загрозою

покарання за вчинення конкретних суспільно небезпечних діянь, і по-друге, перетворення (трансформація) обов'язку осіб утримуватися від скоєння певних діянь на їхній обов'язок зазнати реального покарання – у разі порушення цього обов'язку.

Передбачене правовими нормами у разі вчинення кримінального правопорушення перетворення функцій кримінального права реалізує заміну в кожному конкретному випадку не тільки однієї функції кримінального права іншою його функцією, а й закладеної в ній методології кримінально-правового регулювання. Вона виявляється у внесенні до вимог механізму кримінально-правового регулювання сукупності таких методів і способів впливу на поведінку суб'єктів відповідних суспільних відносин, які здатні сформулювати необхідну їй соціальну спрямованість. Отже, методологію механізму кримінально-правового регулювання можна визначити як сукупність втілених у правових нормах методів і способів реального впливу їхніх вимог на свідомість учасників суспільних відносин, а методологію науки кримінального права – як сукупність методів та способів вивчення здатності закладеного у правових нормах механізму регулювання суспільних відносин виконувати завдання, що стоять перед ним. Вивчення цієї здатності передбачає виявлення та обґрунтування тих кримінально-правових методів і способів регулювання суспільних відносин, які складають зміст методології кримінального права як правової галузі і які втілені у вимогах правових норм, що її утворюють.

Методологія науки кримінального права, таким чином, спрямована на дослідження не тільки самого механізму кримінально-правового регулювання. Специфіка цього виду методології полягає в тому, що предметом її дослідження, поряд із зазначеним механізмом, є ще й втілена у механізмі певна методологія його функціонування. Також можна виділити певні рівні формування та реалізації методології науки та самого кримінального права. По-перше, кримінологічний рівень. Пояснюється це тим, що існування кримінального права та відповідної йому методології

зумовлене необхідністю вирішення тих соціальних протиріч, які породжують злочинність (злочинну поведінку). Кримінологія має предметом свого дослідження причини злочинності, умови, що сприяють скоєнню кримінальних правопорушень, і запобігання злочинній поведінці. Кримінальне право є одним із найважливіших засобів, призначених для попередження злочинності, тому воно при визначенні методів і способів кримінально-правового регулювання поведінки суб'єктів суспільних відносин не може не враховувати причини злочинності, особливості злочинної поведінки осіб і обставини, у яких скоюються кримінальні правопорушення. Кримінологічні особливості суспільно небезпечних діянь та різних за змістом заходів карно-виховного впливу на засуджених лежать в основі визначення ознак складів кримінальних правопорушень та різних видів кримінального покарання. Певний порядок перетворювальної діяльності суду у процесі призначення покарання (механізм призначення покарання) може розглядатися як спосіб визначення виду та розміру відповідного виду заходів державного примусу. Отже, кримінально-правова методологія – це методологія вирішення протиріч, що породжують злочинну поведінку, та протиріч, що виникають при визначенні кримінально-правових заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

Поряд із кримінологічним рівнем у методології кримінального права слід виділити загальнонауковий та філософський рівні формування та реалізації його приписів, а також кримінально-правову методологію дослідження та конструювання правових утворень, що формуються у процесі законотворчої діяльності та правозастосовної діяльності суду. Кримінально-правовий механізм регулювання суспільних відносин, як явище, що розвивається, втілює у своїх перетвореннях закони і категорії діалектики, а також загальнонаукові методи і способи дослідження і конструювання правових утворень. Такі види діяльності державних органів, як законотворча та правозастосовна, що є необхідними для боротьби зі злочинністю, здійснюються відповідно до загальнонаукових та філософських

закономірностей.

Однією істотною відмінністю методології механізму кримінально-правового регулювання від методології науки кримінального права є те, що у методології механізму кримінально-правового регулювання втілено таку закономірність розвитку правового регулювання, що має об'єктивний характер. Її зміст визначається не законодавцем, а зумовлюється самим призначенням кримінального правового регулювання – її спрямованістю на попередження злочинності. Інших методів і способів протистояння та протидії злочинній поведінці, ніж ті, які впроваджені в існуючий механізм кримінально-правового регулювання, уявити практично неможливо.

Для того щоб бути здатним попереджати вчинення кримінальних правопорушень, кримінально-правове регулювання поведінки людей має спочатку загрожувати їм покаранням за скоєння відповідних діянь, визначаючи злочинну поведінку на основі її типових ознак, а у випадках невиконання вимог правових норм застосовувати до них покарання з урахуванням конкретних обставин скоєння кримінальних правопорушень.

Тому методологія як вчення про методи і способи пізнання і перетворення дійсності пред'являє певні вимоги насамперед саме до тієї сукупності методів і способів впливу на поведінку людей, яка впроваджена в закріпленому у законодавстві механізмі кримінально-правового регулювання. Але при виявленні та вирішенні кримінально-правових завдань методологія визначає зміст і двох видів людської діяльності: по-перше, законотворчої діяльності в галузі кримінального права, і по-друге, правозастосовної діяльності правоохоронних органів суду з покладання та індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання.

Отже, методологію науки кримінального права можна представити у двох формах: як сукупність пов'язаних один із одним різних методів, способів та інших засобів пізнання та формування кримінально-правових утворень і як предмет вивчення теорії кримінального права. У цьому останньому випадку кримінальне право постає у вигляді соціального

інструменту, що втілює у своєму змісті зумовлений результатами наукових досліджень правовий механізм регулювання певної сфери суспільних відносин. Таким чином, можна констатувати, що поняття методології кримінального права є ширшим. Якщо методологія науки спрямована на виявлення засобів і способів вивчення та формування кримінально-правових утворень, то методологія кримінального права як галузі права охоплює своїм змістом ще й ті засоби та способи впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин, які вже знайшли юридичне втілення в закріпленому у законодавстві механізмі кримінально-правового регулювання. Необхідно зважати на те, що кримінальне право з теоретичного погляду – це не тільки об'єкт пізнання і формування, але і діючий інструмент у системі суспільних відносин. Для дієвості такого інструменту необхідною є наявність відповідних державних інституцій, що забезпечують безпеку та правопорядок. В цьому контексті ДНДЕКЦ МВС України можна розглядати як один із елементів цілісної системи таких інститутів.

Для більш повного розуміння правового статусу та ролі ДНДЕКЦ МВС України необхідно звернути увагу на особливості сучасної правоохоронної (поліцейської) діяльності. Сучасні фахівці визначають п'ять основних моделей такої діяльності [312]:

1. Традиційна поліцейська діяльність, під якою розуміється реагування на інциденти, коли співробітники поліції вживають заходів за фактом скоєних злочинів або у відповідь на звернення. Відповіді на дзвінки, прийняття звернень, несення патрульної служби у довільно вибраних районах для наглядної присутності поліції та виявлення скоєних злочинів – це суть традиційної поліцейської діяльності;

2. Поліцейська діяльність, заснована на взаємодії з населенням, – спрямована на зміцнення довіри та розширення комунікації між поліцією та громадськістю. Програми поліцейської діяльності щодо роботи з населенням передбачають створення місцевих форумів за участю представників різних громадських груп та установ, на яких порушуються та обговорюються

проблеми безпеки, у тому числі місцеві інциденти та події;

3. Проблемно-орієнтована поліцейська діяльність – основним напрямом роботи поліції є виявлення та аналіз «проблеми», а не кримінального правопорушення, події, виклику чи інциденту. У цій моделі акцент робиться на проблемі, що лежить в основі злочинності або викликів у сфері безпеки. Завдання поліції – активно розробляти стратегії запобігання, щоб намагатися вирішувати самі проблеми, а не просто реагувати на їхні небезпечні наслідки;

4. Комп'ютерна система криміналістичного аналізу та статистики – є системою управління, що на початковому етапі була змодельована з урахуванням теорії «розбитих вікон», згідно з якою боротьба з дрібними злочинами вважається способом зниження криміногенності загалом. Використовуючи аналіз статистичних даних про скоєні кримінальні правопорушення, керівники місцевих органів повинні здійснювати відповідні заходи на місцевому рівні;

5. Поліцейська діяльність на основі оперативних даних та інформації (іноді таку модель у вітчизняних науково-практичних публікаціях [105] називають ILP (Intelligence-led policing) відповідно до назви, що використовується в західних країнах) – означає структуру управління оперативною інформацією про злочинну діяльність та заплановану оперативну роботу, в якій оперативні дані є основою для визначення пріоритетів, стратегічних та оперативних цілей у сфері попередження та припинення злочинів та інших загроз безпеці. Вона також охоплює прийняття відповідних рішень щодо оперативної діяльності та заходів, раціонального залучення наявних людських ресурсів і розподілу матеріальних і технічних засобів.

Кожна з цих моделей має різні стратегічні цілі, власні сильні та слабкі сторони, і при одночасному використанні вони можуть доповнювати одна одну. Наприклад, поліцейська діяльність на основі оперативних даних та інформації (або ILP) все частіше застосовується для забезпечення більш

тісного зв'язку між поліцейською діяльністю та місцевим населенням, оскільки ця модель пропонує чіткі процеси, процедури комунікації та структури управління для збору, аналізу та розповсюдження даних та інформації. Інший випадок – коли традиційна модель правоохоронної діяльності, в основі якої лежить реагування, є переважною, а поліцейська діяльність на основі оперативних даних та інформації застосовується тільки для протидії серйозній та організованій злочинності. Загальним чинником перших чотирьох вищезгаданих моделей, який найчастіше вважається слабкою ланкою у діяльності сучасних правоохоронних органів, є орієнтація на місцеві регіони та загрози. Характерним прикладом застосування поліцейської діяльності на основі оперативних даних та інформації є протидія окремим видам злочинності (організованій та серйозній, кіберзлочинності), що здійснюється Європолем [302; 283].

Однією з ґрунтовних робіт щодо дослідження та узагальнення моделей правоохоронної діяльності можна назвати монографію І. Федчака «Концептуальні основи та науково-практичні аспекти проактивних моделей правоохоронної діяльності». Поняття «проактивна діяльність» автор застосовує «для позначення всіх моделей організації діяльності, ціллю яких є запобігання або зменшення злочинності та правопорушень і які не є реактивними з погляду зосередження, насамперед, на розкритті злочинів, що тривають, або на розслідуванні чи реагуванні на злочини, які відбулися» [253, с. 19]. В цій роботі дослідник звертає увагу на те, що «галузь правоохоронної діяльності характеризується динамічно змінними ситуаціями, взаємозв'язками й обов'язками, причинно-наслідковими зв'язками, що постійно еволюціонують і потребують забезпечення надзвичайно складного балансу в площині громадської безпеки, контролю, запобігання злочинності, підтримання громадського порядку, взаємодії з громадою та своєчасних заходів реагування», при цьому він зазначає, що «моделі правоохоронної діяльності охоплюють як функціональні, так і адміністративні функції, які зазвичай включають певні

аспекти визначення проблем, збору й обміну інформацією, а також аналітичну підтримку для ефективної боротьби зі злочинами та порушеннями громадського порядку й ужиття необхідних заходів реагування» [253, с. 22]. У вказаній роботі приділено увагу восьми моделям правоохоронної діяльності, котрі автор відносить до «проактивних», як-от:

1. «Здійснення правоохоронної діяльності на основі оперативних даних (Intelligence-Led Policing/ILP) – це по суті вищезгадана модель, яку ще іноді визначають як «поліцейська діяльність на основі оперативних даних та інформації»;

2. Здійснення правоохоронної діяльності на основі прогнозів (Predictive Policing) – «процес використання комп'ютерних моделей, що підтверджуються попередніми даними про злочини та навколишнє середовище, для передбачення ризиків злочинів і їх запобігання» [253, с. 84].

3. Здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (Data-Driven Policing/Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety/DDACTS) – сутність цієї моделі полягає у залежності криміногенності місцевості від окремих проявів протиправної поведінки (наприклад, скоєння дорожньо-транспортних пригод), тобто «є теоретичним фундаментом, який допомагає пояснити, чому особи притягуються до місця, і як це місце може формувати схильність до протиправної поведінки та необережного кермування». Теоретичне обґрунтування цієї моделі полягає в тому, що «місцевість не тільки надає можливість здійснитись кримінальній події, але також обумовлює цю подію через можливість уникнути небажаних наслідків», тобто «деякі місця полегшують, або сприяють ризикованій поведінці, і що ці дії, особливо якщо вони трапляються часто, так би мовити «інформують» інших, що вони теж можуть діяти подібним чином», при цьому «діяльність поліції з використанням моделі DDACTS вибудовується на основі досліджених форм поведінки, на яку впливає особливість місцевості, можливості та конкретна ситуація» та «ґрунтується на локальних (місцевих) зібраних та проаналізованих даних, що використовуються для виявлення

злочинів та дорожньо-транспортних пригод для визначення «гарячих точок», пов'язаних з дорожнім рухом» [253, с. 124];

4. Модель підзвітності CompStat – її можна розглядати як «цілеспрямований стратегічний процес управління, який використовує технології, операційну стратегію та управлінську підзвітність для структурування надання поліцейських послуг і забезпечення безпеки громадам», «як комбіновану технічну та управлінську систему збору та поширення даних про результати роботи». По суті це «управлінська система, призначена для зосередження організації на конкретних цілях, з метою зменшення злочинності шляхом притягнення місцевих керівників до відповідальності за належне використання організаційних ресурсів задля досягнення цих цілей», при цьому така модель «супроводжується застосуванням сучасною комп'ютеризованою системою накопичення та аналізу криміногенних даних, розширеними можливостями картографування злочинності, що використовується як основа для регулярних інтерактивних зустрічей зі стратегії протидії злочинності, на яких керівники вищих рівнів заслуховують та за потреби можуть притягнути до відповідальності керівників поліції нижчого рівня за конкретні реалізовані ними стратегії та рішення протидії злочинності» [253, с. 164–165];

5. Здійснення правоохоронної діяльності, орієнтованої на потреби громад (Community Policing/CoP) – таку модель діяльності «описують як філософію роботи поліції та організаційну стратегію, в якій поліцейські підрозділи охоплюють бачення своєї функції, що є більшим, ніж просто реагування на злочини та їх розгляд» або як «бачення», що «передбачає залучення поліцейськими органами громадських груп і громадян до спільного формування стану безпеки, запобігання злочинності та вирішення місцевих проблем» [253, с. 214]. По суті це різновид «поліцейської діяльності, заснованої на взаємодії з населенням», що вже була згадана вище;

6. Здійснення правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing/POP) – «є поліцейською практикою,

яка передбачає виявлення та аналіз конкретних проблем злочинності та безладів, з метою розробки ефективних стратегій реагування на них» [253, с. 284]. Цю модель також можна віднести до вже згаданої «проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності»;

7. Профілактика скоєння тяжких злочинів через зосередження роботи поліції в місцях концентрації незначних правопорушень (модель «Broken Windows/Розбитих Вікон» (BWT)) – ця «модель профілактики скоєння тяжких злочинів через зосередження роботи поліції в місцях концентрації незначних правопорушень «Broken Windows» визначає причинно-наслідковий зв'язок з безладом, що призводить до злочинності», при цьому «за такого підходу поліція звертає увагу на дрібні правопорушення, такі як зловживання алкогольними напоями та вандалізм, з метою запобігання вчиненню більш серйозних злочинів» [253, с. 344];

8. Модель запобігання злочинності «Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури» (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED)) – основою цієї моделі «є її керівні принципи, під якими слід розуміти набір рекомендацій щодо дизайну простору для розробників, будівельників, проєктувальників та архітекторів, які дозволяють створювати більш безпечні у криміногенному розумінні міста», під час її реалізації використовують «архітектуру, міське планування та управління існуючими об'єктами простору», тому іноді її називають «Design out Crime (DOC)», «Захищений простір (Defensible Space)» або «Запобігання злочинності через міський розвиток (Crime Prevention Through Urban Development (CPT-UD))» [253, с. 375–376].

Також І. Федчак приділяє увагу окремим формам прояву проактивних підходів, котрі «визначені як концепція: «Діяльність поліції у гарячих точках» (Hot Spots Policing); поліцейська діяльність, заснована на доказах (Evidence-Based Policing – EBP) та концепція цілеспрямованого стримування «Перетягування важелів» «Pulling Levers» (Focused Deterrence)» [253].

Як зазначає автор, «кожна з досліджуваних у монографії моделей та

концепцій має різні стратегічні цілі, сильні та слабкі сторони, а в окремих випадках при одночасному їх застосуванні можуть навіть доповнювати одна одну», при цьому він звертає увагу на те, що «по суті ці моделі відображають парадигми правоохоронної діяльності і їх основною метою є запобігання злочинності», при цьому їх можна поділити на «чотири великі категорії: орієнтовані на місцевість; орієнтовані на людину (особистоорієнтований підхід); орієнтовані на вирішення проблем та орієнтовані на громаду» [253, с. 23].

Таким чином, із огляду окремих моделей правоохоронної діяльності, що знайшли свою реалізацію в певних умовах, можна побачити те, що деякі з них передбачають комплексний підхід, що базується на знаннях у сфері соціальної поведінки, психології та інших наук, що дозволяють вплинути на вибір дій особами, які знаходяться у певній місцевості чи схильні до правопорушень. Практична реалізація таких підходів можлива за синергетичного ефекту співробітництва як державних, так і недержавних інституцій, що мають вплив на соціально-економічні та інші процеси на певній території. Отже, виключно силами та засобами одного правоохоронного органу чи навіть системи таких органів досягнути бажаного результату є складним завданням, особливо в умовах мінливості соціального та інформаційного середовища. Така ситуація потребує системного або навіть «мультисистемного» підходу до дослідження проблематики злочинності та протидії їй.

З огляду на зазначені моделі правоохоронної діяльності також можна констатувати, що ДНДЕКЦ МВС України, як структурний елемент системи МВС України зі значними функціями, котрі не обмежуються суто судово-експертною діяльністю, по суті інтегрований у процеси, що притаманні для всіх таких моделей. В цьому контексті слід вказати на те, що ДНДЕКЦ МВС України також включений у реєстраційну й облікову роботу, діяльність із адміністрування окремих інформаційних ресурсів та баз даних, а також здійснює науково-методологічний пошук щодо удосконалення проведення

досліджень та організації судово-експертної діяльності.

Складність та багатоаспектність функцій та завдань ДНДЕКЦ МВС України вимагають різнопланового дослідження. Так, ДНДЕКЦ МВС України одночасно перебуває в різних «формах буття» які можуть конкурувати, а іноді, на перший погляд, і не узгоджуватись одна з одною. Це можна побачити на прикладі того, що як структурний елемент Експертної служби МВС України чи елемент, що перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України, така установа та її співробітники можуть бути зацікавлені у «пріоритетності» або «орієнтованості» своїх дій на цілі та завдання, що притаманні правоохоронній системі чи державним органам, проте як суб'єкт судово-експертної діяльності повинні мати об'єктивність та безсторонність, що виключає будь-які сумніви щодо упередженості під час проведення відповідних досліджень. Крім того, цю установу можна розглядати як складну управлінську систему, що одночасно є частиною більших систем, котрі включені до державно-правових процесів у сфері правопорядку та безпеки. Також не можна оминати те, що сфера господарської діяльності (а ринок експертних та оціночних послуг можна віднести до такої діяльності) є конкурентним середовищем із наявним суперництвом, що може мати такі негативні форми, як зловживання чи правопорушення.

Таким чином, методологічною основою дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України є широкий спектр як загальнонаукових, так і спеціальних методів і прийомів, що дозволяють комплексно підходити до розуміння специфіки діяльності, тенденцій та перспектив. З огляду на мету, предмет та обсяги дослідження основними методами є діалектичний, системний, формально-логічний, соціологічний, історичний (історико-правовий) та порівняльний. При цьому у дослідженні пріоритет віддано системному підходу, ретроспективному аналізу і прогнозуванню, що дозволило у «тривимірному контексті» – минуле, теперішнє та майбутнє – досліджувати проблематику з огляду на місце та роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у протидії

злочинності. Хоча дослідження певною мірою змушує виходити за межі суто протидії злочинності і звертати увагу на інші аспекти діяльності ДНДЕКЦ МВС України, проте основним орієнтиром у роботі залишатимуться саме можливості цієї установи щодо здійснення заходів та дій із залученням наявних ресурсів для профілактики, виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень та відправлення правосуддя у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 1

Протидія злочинності, дотримання прав і свобод та забезпечення безпеки учасників суспільних відносин вимагають не тільки удосконалення набутого досвіду та знань, а іноді й переосмислення цілей, пріоритетів, методів та засобів із метою побудови нових підходів, що відповідають викликам сучасності та мають бути розроблені у перспективі. У цьому сенсі Україна як держава опинилася у такій ситуації, котра потребує суттєвих зусиль для подолання перепон та викликів. Перманентні соціальні, політичні та економічні зміни, реформування, конфлікти та збройна агресія призвели до кризових явищ у багатьох сферах суспільних відносин. Проте такий стан речей, попри всі труднощі та негаразди, так чи інакше надає поштовх до консолідації суспільства, пошуку та вироблення ціннісних орієнтирів та пріоритетів, що дозволять подолати тимчасові труднощі державотворення. Система державних органів влади та правосуддя, інститути громадянського суспільства та науково-дослідні й освітні установи є тими суб'єктами, в яких природно закладена можливість удосконалення суспільно-економічних процесів та державотворення. Одним із таких суб'єктів можна назвати Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, який вже понад чверть століття здійснює свою діяльність не тільки в системі Експертної служби МВС України як учасник забезпечення якісної

протидії злочинності, а й у системі судово-експертної та науково-дослідної діяльності.

Особливість правового статусу, ролі та функцій у системі органів правопорядку та інших органів державної влади, включеність ДНДЕКЦ МВС України у сферу реєстраційної, судово-експертної, оціночної, науково-дослідної діяльності та господарських відносин вимагає поміркованості та відповідальності в питаннях управління та компетентності персоналу на всіх структурних ланках цієї установи. Без належного наукового підґрунтя досягнути якісних результатів діяльності ДНДЕКЦ МВС України в сучасних умовах є по суті нездійсненним завданням. Саме такі умови та чинники вимагають всебічного, комплексного дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України та суспільних відносин, учасниками яких є ця установа загалом та її персонал зокрема.

Діяльність державних органів, особливо правоохоронних, та правотворчі документи органів влади в Україні орієнтовані на нейтралізацію негативних тенденцій та явищ, що породжуються злочинністю та її організованими формами. Одним із таких комплексних системних, стратегічних нормативно-правових актів є Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023 «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки». Одними зі стратегічних пріоритетів цього Стратегічного плану є «послідовна кримінальна політика, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого» та «оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права».

Сьогодні, зважаючи на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, відбувається вплив майже на всі сфери суспільних відносин та діяльність державних і приватних інституцій. Непередбачувані зміни суспільних відносин перетворюють управління окремими сферами

життєдіяльності у вкрай складну та мінливу діяльність. Сфера правопорядку та протидії злочинності також зазнає змін та перетворень, що потребують від відповідних правоохоронних органів та інституцій, що забезпечують їхню діяльність, формування нових підходів та переосмислення наявних. ДНДЕКЦ МВС України, як специфічний суб'єкт у сфері протидії злочинності, що наділений можливостями експертної та науково-дослідної установи, а також адміністратора та володільця криміналістично значущої інформації, з огляду на роль та місце у сфері безпеки потребує комплексного дослідження різних аспектів своєї діяльності. Глобалізаційні зміни, які породжують взаємовплив людей, технологій, цінностей та ресурсів, вимагають інтеграції державних інституцій у сфері суспільно-економічних відносин, що раніше не були притаманними для них. У цьому контексті ДНДЕКЦ МВС України необхідно розглядати не тільки як державну спеціалізовану установу, а й як учасника господарських відносин у сфері діяльності, що характеризується конкуренцією та потребою неперервного розвитку та удосконалення. Такі завдання потребують від дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України комплексного підходу, що знаходиться на перетині різних галузей знань правової науки та управління.

Розпочинаючи дослідження діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, слід звернути увагу на те, що для більш повного розуміння таке дослідження має бути комплексним, охоплювати різні сфери діяльності цієї установи – управлінську, судово-експертну, оціночну, реєстраційно-облікову та ін.

Обираючи методологію дослідження, не можна не враховувати сучасні моделі правоохоронної (поліцейської) діяльності, яких на сьогодні доволі багато і які побудовані залежно від контексту та способів впливу на прояви протиправної поведінки. Але в будь-якому випадку, незважаючи на різноманітність підходів та існуючих моделей, можна впевнено констатувати, що ДНДЕКЦ МВС України, як структурний елемент системи

МВС України зі значними функціями, котрі не обмежуються суто судово-експертною діяльністю, по суті інтегрований у процеси, що притаманні для всіх таких моделей. У цьому контексті слід вказати на те, що ДНДЕКЦ МВС України також включений у реєстраційну й облікову роботу та діяльність із адміністрування окремих інформаційних ресурсів та баз даних, а також здійснює науково-методологічний пошук щодо удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності.

Складність і багатоаспектність функцій та завдань ДНДЕКЦ МВС України вимагають різнопланового дослідження. Так, ДНДЕКЦ МВС України одночасно перебуває в різних «формах буття», які можуть конкурувати, а іноді, на перший погляд, і не узгоджуватись одна з одною. Це можна побачити на прикладі того, що як структурний елемент Експертної служби МВС України чи елемент, що перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України, така установа та її співробітники можуть бути зацікавлені у «пріоритетності» або «орієнтованості» своїх дій на цілі та завдання, що притаманні правоохоронній системі чи державним органам, проте як суб'єкт судово-експертної діяльності повинні мати об'єктивність та безсторонність, що виключає будь-які сумніви щодо упередженості під час проведення відповідних досліджень. Крім того, цю установу можна розглядати як складну управлінську систему, що одночасно є частиною більших систем, котрі включені до державно-правових процесів у сфері правопорядку та безпеки. Також не можна оминути те, що сфера господарської діяльності (а ринок експертних та оціночних послуг можна віднести до такої діяльності) є конкурентним середовищем із наявним суперництвом, що може мати такі негативні форми, як зловживання чи правопорушення.

Таким чином, методологічною основою дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України є широкий спектр як загальнонаукових, так і спеціальних методів, прийомів та підходів, що дозволяють комплексно підходити до розуміння специфіки діяльності, тенденцій та перспектив. З огляду на мету, предмет та обсяги дослідження слід констатувати, що

основними методами будуть системний, формально-логічний, соціологічний, історичний (історико-правовий) та порівняльний. При цьому пріоритет віддано системному підходу, ретроспективному аналізу і прогнозуванню, що дозволить у «тривимірному контексті» – минуле, теперішнє та майбутнє – досліджувати проблематику ДНДЕКЦ МВС України з огляду на його місце та роль у протидії злочинності.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО- КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Особливості нормативно-правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності

Експертні установи з огляду на свою діяльність не тільки посідають одне з провідних місць під час здійснення правосуддя України, забезпечуючи його «незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки» [212], а й відіграють суттєву роль у протидії злочинності. Науковий прогрес щодо можливостей застосування засобів, методів та технологій із різних галузей знань в інтересах забезпечення безпеки, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень має не одне століття історії. В цьому сенсі Україна перебувала в авангарді запровадження таких технологій. Так, у Києві за ініціативи Г. Рудого у 1902 р. було створено антропометричний кабінет при розшуковій частині Київської міської поліції, у складі якого вже у 1904 р. було відкрито перше в державі дактилоскопічне бюро [222, с.263–283].

З розвитком дослідницької діяльності щодо забезпечення більш якісних результатів правоохоронної діяльності та правосуддя виникла потреба не тільки у рекомендаціях щодо методики проведення окремих досліджень та техніки застосування спеціальних засобів для протидії злочинності, а й у створенні та впорядкуванні системи суб'єктів і законодавчому закріпленні такої діяльності. Окресленій тематиці присвячено досить багато досліджень

як в Україні, так і у світі. Вітчизняними науковцями, які пов'язували свої дослідження із зазначеною темою, є В. Бахін, В. Берназ, П. Біленчук, М. Будзієвський, В. Журавель, А. Іщенко, Н. Карпов, І. Красюк, В. Кузьмічев, В. Лисиченко, В. Лукашевич, Є. Лук'янчиков, І. Пиріг, М. Салтевський, М. Сегай, К. Чаплинський, В. Шепітько та ін.

У наукових роботах, присвячених розвитку та становленню експертної діяльності, що забезпечує протидію злочинності, представлені різні підходи до періодизації. У контексті тематики дослідження заслуговує на увагу погляд, що враховує становлення судово-експертних установ МВС України. Так І. Пиріг виокремлює чотири етапи: «перший – дореволюційний – етап створення умов для утворення експертних установ та безпосередня їх організація (1864–1917 рр.); другий – етап розвитку експертних установ між двома світовими війнами (1918–1941 рр.); третій – етап відродження експертних установ та інтенсифікація їх діяльності (1943–1997 рр.); четвертий – сучасний етап розвитку експертних установ на теоретичній основі судової експертології та новітніх досягнень науки, техніки та інформаційних технологій» [150, с. 196–203]. При цьому четвертий період, як «період становлення експертної служби», він пов'язує саме з утворенням Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України [150, с. 202].

Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, як основний елемент експертної служби МВС України, є однією з визначених Законом України «Про судову експертизу» державних спеціалізованих установ, що здійснює судово-експертну діяльність. Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 цього закону судово-експертну діяльність «здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом».

Згідно з ч. 2 ст. 7 зазначеного закону до державних спеціалізованих

установ належать:

- 1) науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- 2) науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- 3) експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [212].

Як юридичну особу і окремий суб'єкт правовідносин Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України зареєстровано 12 травня 1998 р. Правовою підставою для його утворення була постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 1998 р. № 617 «Про утворення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ» [215]. Згідно з цією постановою Центр створено у межах асигнувань та за пропозицією Міністерства внутрішніх справ України, яку було підтримано Міністерством фінансів України, Міністерством економіки України, Міністерством юстиції України та Міністерством у справах науки і технологій України, на базі Експертно-криміналістичного управління, Центру криміналістичних досліджень і Вибухотехнічної служби, що вже діяли в системі МВС України. Після цього наказом МВС України від 12 травня 1998 р. на базі експертно-криміналістичних управлінь, відділів, відділень апаратів ГУМВС, УМВС, УМВСТ, міських управлінь, підпорядкованих їм криміналістичних і вибухотехнічних підрозділів та експертно-криміналістичних відділів, відділень, груп міськрайлінорганів внутрішніх справ було утворено науково-дослідні експертно-криміналістичні центри при головних управліннях МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті [29].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988 на базі ДНДЕКЦ МВС України і відповідних експертно-криміналістичних

підрозділів при головних управліннях Міністерства внутрішніх справ в Криму, м. Києві, Київській області, управліннях Міністерства внутрішніх справ в областях, м. Севастополі і на транспорті у 2000 р. було утворено Експертну службу Міністерства внутрішніх справ (далі – Експертна служба). Зазначеною постановою (пунктом 2) було затверджено Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ (далі – Положення від 20.06.2000), яке до сьогодні вже двічі набувало нової редакції [216]. Вперше – у 2012 р. після втрати чинності вказаного пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 988 згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 р. № 533 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності Міністерства внутрішніх справ» [164] та прийняття наказу МВС України від 09.08.2012 № 691 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» [186]. Вдруге – у 2015 р. у зв'язку зі прийняттям наказу МВС України від 03.11.2015 № 1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» (далі – Положення) [187]. Як зазначено у пункті 2 Положення, «експертна служба МВС у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, міжнародними договорами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, нормативними документами у сфері стандартизації, наказами МВС та цим Положенням» [187].

Відповідно до Положення до завдань Експертної служби МВС належать:

- 1) забезпечення органів досудового розслідування, судових органів, інших державних органів, а також юридичних і фізичних осіб незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою;
- 2) проведення оцінки відповідності (випробування, сертифікації,

інспектування) продукції, процесів і послуг; оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності; огляду та експертного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують; відстрілювання вогнепальної зброї та огляду її технічного стану та інших робіт у межах компетенції;

3) ведення криміналістичного обліку, організація належного використання інформаційних фондів;

4) організація та забезпечення відповідно до законодавства науково-дослідної діяльності, упровадження її результатів [187].

Відповідно до пункту 4 Положення на виконання вказаних завдань Експертна служба здійснює такі види діяльності:

1) здійснює судово-експертну діяльність, проводить судову експертизу в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення;

2) забезпечує в межах повноважень функціонування криміналістичного обліку та перевірку за ним, а також натурних зразків або каталогів продукції, технічної документації та іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи;

3) забезпечує участь судових експертів та фахівців установ Експертної служби МВС як спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду відповідно до законодавства;

4) проводить оцінку майна, майнових прав та здійснює професійну оціночну діяльність, здійснює рецензування звітів про оцінку майна (акта оцінки майна) та надає висновки в межах повноважень, визначених законодавством;

5) забезпечує проведення відстрілювання вогнепальної зброї та огляд її технічного стану;

6) проводить оцінку відповідності (випробувань, сертифікації,

інспектування), розглядає та погоджує проекти технічних умов, іншу технічну та конструкторську документацію на продукцію, процеси і послуги, виконує інші роботи в межах своєї компетенції;

7) організовує та забезпечує в установленому порядку навчання (підготовка, стажування, курсові збори) та атестацію працівників установ Експертної служби МВС, які залучаються для проведення судової експертизи та/або беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи;

8) веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС;

9) організовує матеріально-технічне та інше ресурсне забезпечення установ Експертної служби МВС;

10) впроваджує єдину систему управління установами Експертної служби МВС;

11) узагальнює та забезпечує спільне використання судово-експертної практики;

12) здійснює міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи та криміналістики відповідно до законодавства України;

13) проводить науково-дослідну, науково-методичну та інформаційну діяльність у галузі судової експертизи і криміналістики;

14) розробляє та в установленому порядку вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства, інших нормативно-правових і нормативно-технічних документів;

15) виконує в межах своєї компетенції інші роботи і надає платні послуги відповідно до законодавства України [187].

До вказаного переліку завдань слід додати нові повноваження щодо адміністрування Електронного реєстру геномної інформації людини (далі – Електронний реєстр), що виникли у зв'язку з прийняттям Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який введено в дію 06 лютого 2023 р. [168]. На виконання цього закону та «з метою

врегулювання механізму функціонування Електронного реєстру геномної інформації людини» МВС України було прийнято наказ від 04.08.2023 № 639 «Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини» [188]. Відповідно до пунктів 4 та 5 цього наказу «держателем Електронного реєстру та володільцем інформації, що обробляється в ньому, є держава в особі Міністерства внутрішніх справ України, що здійснює організаційне, нормативно-правове забезпечення функціонування Електронного реєстру та контроль за дотриманням вимог законодавства щодо його ведення, а «адміністратором Електронного реєстру є Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України», що забезпечує виконання таких функцій:

- формування та функціонування Електронного реєстру;
- методичне, методологічне забезпечення функціонування Електронного реєстру;
- перевірку повноти та актуальності відомостей, що містяться в Електронному реєстрі, вжиття заходів щодо усунення недоліків, виявлених у роботі Електронного реєстру;
- реалізацію заходів із технічного, технологічного та програмного забезпечення функціонування Електронного реєстру;
- здійснення заходів із створення, підтримки та технічного адміністрування інформаційно-комунікаційних засобів, програмних та апаратних компонентів, що використовуються для забезпечення функціонування Електронного реєстру;
- збереження інформації, що міститься в Електронному реєстрі;
- визначення електронної інформаційної взаємодії;
- надання, обмеження, припинення доступу до Електронного реєстру користувачам Електронного реєстру;
- упровадження та вдосконалення програмно-апаратних засобів ведення Електронного реєстру відповідно до нормативно-правових актів;
- обробку (збирання, реєстрацію, накопичення, зберігання,

поновлення, пошук, використання і поширення (розповсюдження, передавання), знищення) геномної інформації людини в Електронному реєстрі згідно із Законом;

- аналіз та діагностику збоїв або припинення роботи апаратно-програмних інформаційних ресурсів Електронного реєстру;
- моніторинг та аналіз якості функціонування Електронного реєстру;
- здійснення контролю за дотриманням користувачами Електронного реєстру вимог законодавства щодо доступу до його інформаційних ресурсів у межах їх повноважень;
- виконання інших завдань, покладених на нього держателем Електронного реєстру, що необхідні для реалізації цілей, визначених цим Положенням [188].

Отже, по суті Експертною службою здійснюються три основні функції, які умовно можна назвати як:

- 1) спеціалізована – експертна, оціночна та фахова щодо участі спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду;
- 2) обліково-реєстраційна – збір та обробка даних, що дозволяють виконувати завдання протидії злочинності;
- 3) науково-методологічна – теоретичне та практичне удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності.

Значний обсяг повноважень та виконуваних функцій ДНДЕКЦ МВС України, як основного елемента Експертної служби, створює необхідність належного нормативно-правового регулювання та упорядкування його діяльності. В аспекті узагальнення та диференціації чинного законодавства слушною вбачається систематизація нормативно-правових актів, котрі складають основу нормативно-правового регулювання діяльності Експертної служби як більш загальної структурної одиниці в системі експертних установ України, яка зроблена В. Горбонос. Систематизацію вона здійснила у такій послідовності: «1) Конституція України; 2) закони України, включаючи

кодифіковані закони; 3) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 4) укази Президента України; 5) постанови Кабінету Міністрів України; 6) інші підзаконні нормативно-правові акти (накази та розпорядження центральних органів виконавчої влади); 7) нормативні акти Експертної служби МВС України; 8) постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ВС України), які не є джерелами права, але мають рекомендаційний характер і активно впроваджуються в діяльність Експертної служби МВС України» [14]. За такою послідовністю авторкою надано узагальнену класифікацію із зазначенням вихідних даних нормативно-правових актів та сфери їх регулювання. Запропонована класифікація потребує більш детальної уваги, при цьому основний акцент зробимо не на самих нормативно-правових актах, а на правовідносинах, що вони регулюють.

Так, національні закони у сфері судово-експертної діяльності вона поділяє на три групи, які:

1) закріплюють підстави проведення судової експертизи та експертних досліджень працівниками Експертної служби МВС України, а також їхню участь у кримінальному, адміністративному, цивільному, господарському судочинстві та провадженнях у справах про адміністративні правопорушення;

2) регламентують окремі організаційні аспекти діяльності Експертної служби МВС України, зокрема встановлюють гарантії діяльності експертів, у частині забезпечення їхньої особистої безпеки та безпеки членів їхніх сімей, попереджують виникнення та поширення будь-яких корупційних проявів;

3) регулюють процедуру проведення судової експертизи та експертних досліджень.

У свою чергу, акти та постанови уряду вчена поділяє на групи, які:

1) стосуються функціонування цієї служби, зокрема рішення про її утворення; визначають перелік платних послуг, що надаються такою службою;

2) регулюють загальний порядок і процедуру проведення судових експертиз і окремі види останніх: дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; облік і розслідування обставин нещасних випадків, професійних захворювань, аварій на виробництві;

3) регламентують професійну діяльність працівників у частині оплати їхньої праці;

4) встановлюють засади міжнародного співробітництва.

Що ж стосується підзаконних нормативно-правових актів МВС України, то авторка класифікувала їх за сферою вирішуваних питань про:

1) різні аспекти діяльності цієї служби, серед яких: організаційно-функціональний; діяльність Експертно-кваліфікаційної комісії МВС України; функціонування спеціальних криміналістичних обліків; контрольна діяльність;

2) проведення досліджень, зокрема дактилоскопічних, а також таких об'єктів, як: зброя та боєприпаси до неї; наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори; транспортні засоби;

3) залучення експертів;

4) фінансове забезпечення судово-експертної діяльності та проведення експертних досліджень, як-от оплата роботи експертів або формування коду платежу для оплати цих досліджень.

До окремої групи нею віднесено міжвідомчі нормативно-правові акти, що стосуються окремих питань, наприклад розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які знаходяться в незаконному обігу, та організаційних питань.

Стосовно нормативних актів Експертної служби МВС України В. Горбонос зазначає, що вони «регулюють внутрішньоорганізаційні питання, пов'язані з:

1) внутрішнім трудовим розпорядком;

2) контролем за якістю досліджень і проведенням перевірок територіальних підрозділів Експертної служби МВС України».

«До документів правового характеру, які не є джерелами права, але опосередковано впливають на регулювання сфери судових експертиз і експертних досліджень» авторка відносить постанови Пленуму Верховного Суду, котрі уточнюють деякі чинні нормативні приписи щодо: здійснення судових експертиз і експертних досліджень у кримінальних і цивільних справах; практики призначення судової експертизи, в тому числі у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності [14].

Узагальнюючи систематизацію нормативно-правових актів у поєднанні зі вищевказаними трьома основними функціями Експертної служби і не використовуючи їх класифікацію за юридичною силою, що притаманна для всієї системи законодавства, виокремимо дві основні групи нормативно-правових актів за їхньою сферою регулювання:

1) організаційно-розпорядчі – ті, що регулюють питання управління, координації, взаємодії, діловодства, оплати праці та інші, що стосуються діяльності Експертної служби та взаємовідносин із іншими суб'єктами правовідносин;

2) експертно-процедурні – ті, що стосуються виключно судово-експертної та оціночної діяльності, їхньої юридичної значущості, тобто підстав і порядку проведення експертиз, повноважень експерта, особливостей використання досліджень у вирішенні правових спорів чи питань притягнення до відповідальності тощо.

Аналізуючи нормативно-правове регулювання певної сфери правовідносин, основними аспектами, що потребують визначення як із теоретичного, так і з практичного боку, є якість нормативно-правових актів та наявність чи відсутність проблемних питань, що ускладнюють реалізацію права, тобто здійснення повноважень (прав та обов'язків) учасниками правовідносин та правозастосовної практики.

Питання якості законодавства досить повною мірою виражені як у судовій практиці – Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Конституційного Суду України та національних судів, – так і у науково-

практичних публікаціях. Одним із ґрунтовних аналітичних матеріалів, що містить узагальнення судової практики на міжнародному і національному рівнях, є публікація судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Я. Берназюка. Аналізуючи категорію «якість закону» у різних площинах юридичної науки та практики, він доходить таких висновків:

1. «Поняття «якість закону» (quality of law) або «принцип зрозумілих правил» (understandable rules) охоплює собою такі характеристики відповідного акта законодавства, як, зокрема, чіткість, точність, недвозначність, зрозумілість, узгодженість, доступність, виконуваність, передбачуваність та послідовність. Ці характеристики стосуються як положень будь-якого акта (норм права, які в ньому містяться), так і взаємозв'язку такого акта з іншими актами законодавства такої ж юридичної сили.

2. Категорія «якість закону» є основою правового порядку, що ґрунтується на верховенстві права (принцип правовладдя; rule of law), оскільки однією з вимог цього принципу є юридична визначеність (legal certainty), яка є істотно важливою у питаннях довіри суспільства до судової системи, а також для гарантування ефективності підприємницької діяльності та привабливості інвестиційного клімату (передумов економічного розвитку держави).

3. Норми права, що не відповідають критерію «якості закону» (зокрема, не відповідають принципу передбачуваності (principle of foreseeability) або передбачають можливість різного тлумачення та правозастосування), суперечать і такому елементу принципу верховенства права, як заборона свавілля, а застосування таких норм може призвести до порушення конституційних прав особи та неможливості адекватного захисту від необмеженого втручання суб'єктів владних повноважень у права такої особи.

4. Законодавчий акт, який містить норму, що не сформульована з достатньою мірою якості, а також не дозволяє особі регулювати

(впорядкувати) свою поведінку та передбачати (без зайвої складності або отримавши, при потребі, відповідну консультацію) наслідки такої поведінки, не володіє повною мірою такою ознакою, як обов'язковість (не може розглядатись як «право»).

5. Суб'єкт нормотворчості не повинен порушувати права особи внаслідок ухвалення «неоднозначних» актів законодавства та повинен за це нести відповідальність (особливо, якщо акт передбачає можливість обмеження прав особи), а також відповідний суб'єкт повинен мати обов'язок негайного виправлення негативної ситуації, зумовленої прийняттям акта, що містить норми права, які не відповідають критерію «якість закону».

6. Застосування критерію «якості закону» адміністративними судами під час вирішення публічно-правових спорів має важливе практичне значення та безпосередньо впливає на ефективність судового захисту прав та інтересів особи та на якість судового рішення загалом, одним із критеріїв чого є формулювання у резолютивній частині рішення такого припису, який було би легко виконати та, відповідно, ефективно захистити порушені права особи.

7. Установивши невідповідність акта законодавства критерію «якість закону», суд, за загальним правилом, повинен тлумачити національне законодавство таким чином, щоб результат цього тлумачення відповідав верховенству права з урахуванням усіх складових цього принципу, зокрема, справедливості та розумності (врахування при вирішенні публічно-правового спору загальних (суспільних) інтересів).

8. В Україні правовий підхід щодо незастосування судом касаційної інстанції положень правового акта, що не відповідає критерію «якість закону», та, відповідно, тлумачення такої норми права у спосіб, що є найбільш сприятливим для захисту прав та інтересів особи, ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 57 Конституції України («кожному гарантується право знати свої права і обов'язки»), а також (у деяких правовідносинах) на прямій вказівці на необхідності застосування правила про пріоритет норми з

найбільш сприятливим для особи тлумаченням (*in dubio pro tributario*), що безпосередньо містяться, зокрема, у Податковому кодексі України та Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

9. Відповідно до сталої судової практики, правозастосовчий орган (суб'єкт, що представляє державу або місцеве самоврядування) у випадку неточності, недостатньої чіткості, суперечливості норм позитивного права має тлумачити та застосовувати норму на користь суб'єкта приватного права, адже якщо держава або місцеве самоврядування нездатні забезпечити видання зрозумілих загальнообов'язкових правил поведінки, негативні наслідки у спірних правовідносинах неправомірно покладати на іншу особу.

10. На сьогодні сталою є практика Конституційного Суду України щодо визнання неконституційними законів у зв'язку з їх невідповідністю критерію «якість закону». Така практика, крім положень Конституції як норм прямої дії, також враховує відповідні підходи ЄСПЛ, в аспекті вимог і ціннісних цивілізаційних орієнтирів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

11. У практиці ЄСПЛ також застосовуються вироблені багаторічною практикою підходи, відповідно до яких якість закону означає доступне для зацікавлених осіб, чітке і передбачуване застосування відповідного законодавства; відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості та правильності, що допускає можливість різного тлумачення такого законодавства, порушує критерій «якості закону»; втручання у право особи може бути виправданим, якщо воно не тільки «встановлено законом» та здійснено «згідно із законом», але й передбачається «якісним» законом» [63].

Саме з огляду на вищевказані узагальнені критерії варто проаналізувати законодавство, що регулює відносини, що виникають під час здійснення судово-експертної діяльності, учасником яких є ДНДЕКЦ МВС України як один із суб'єктів такої діяльності. Звісно, таке завдання стає майже нездійсненим і може бути предметом окремих, різних за предметом

досліджень не тільки через великий масив нормативно-правових актів, але і з огляду на предметну галузь правового регулювання. Сфера правовідносин, учасником яких є ДНДЕКЦ МВС України, стосується не тільки предмета регулювання кримінального чи кримінального процесуального права, які по суті складають основний напрям його діяльності, а й адміністративного, господарського, цивільного, трудового, господарського та цивільного процесуального залежно від того, з якої площини підходити до його діяльності та її результатів.

Зважаючи на тематику, обсяги та завдання дослідження, зосередимо увагу на проблемних або потенційно проблемних питаннях правозастосування в контексті норм кримінального та кримінального процесуального права. В цьому розумінні слід зважити на те, що по суті ДНДЕКЦ МВС України як державна спеціалізована установа, що здійснює судово-експертну діяльність, відповідно до ч. 3 ст. Закону України «Про судову експертизу» [212] має виключне право проводити криміналістичні експертизи, котрі дуже часто є визначальними або ж основними доказами у кримінальному провадженні. Отже, аналіз нормативно-правового регулювання та правозастосовної практики буде здійснюватися саме в розрізі цих питань.

Сьогодні можна спостерігати розвиток альтернативних (крім наукових публікацій у фахових виданнях) платформ та способів обговорення дискусійних питань правозастосування. Такі заходи хоч і не мають зазвичай глибокого теоретичного обґрунтування, проте акцентують на практичному боці проблемних питань та шляхах їх вирішення у конкретних життєвих ситуаціях. Не є винятком і питання здійснення судово-експертної діяльності. В цьому контексті варто звернути увагу на кілька публікацій з цього приводу. По-перше, на статтю, що вийшла за результатами семінару на тему «Інструменти оскарження судової експертизи», котрий відбувся наприкінці 2018 р. за сприяння секції Судових експертів Асоціації правників України [6], та по-друге, на публікацію адвоката С. Ханіна «Судові

експертизи у WCC-провадженнях: практичні нюанси» [225]. Узагальнюючи питання, яких стосуються ці публікації, можна звести проблематику до таких тем:

1. «Нейтральність» експерта, тобто умовний поділ осіб, що проводять судові експертизи, на «нейтральних» та «не зовсім нейтральних», які «знаходяться у стані внутрішнього конфлікту між своїми обов'язками перед суспільством і своїми обов'язками перед клієнтом»;

2. Причини та види помилок у висновках експертів;

3. Особливості викладення тексту висновку, його допустимість як доказу, можливість зовнішнього рецензування та висловлення зауважень під час провадження у справі;

4. Межі застосування підзаконних правових актів державними спеціалізованими установами, що мають різне підпорядкування та можливості залучення фахівця як судового експерта.

Зважаючи на слушність вказаних тем, слід також звернути увагу на ще одну суттєву характеристику взаємовідносин під час судового провадження. Мова йде про те, що будь-який судовий процес має дві сторони, котрі перебувають в умовах суперництва та, по суті, «гри з нульовою сумою». Як наслідок, така ситуація може призводити до того, що сторони, намагаючись досягнути бажаного для себе результату, можуть вдаватися не тільки до використання колізій та прогалин у своїх інтересах, а й до зловживань та правопорушень, в яких експерт може відігравати роль і як співучасника, і як особи, введеної в оману, тобто ненавмисно ставати інструментом для досягнення мети однієї зі сторін. Фактично саме таких ситуацій так чи інакше стосуються перші три теми, що обговорюються у сфері правозастосування.

Спробуємо проаналізувати чинне законодавство та правозастосовну практику на предмет наявності запобіжників щодо недопущення таких ситуацій, як-от використання висновку експерта не для встановлення об'єктивних обставин справи, а для досягнення позитивного результату для

однієї зі сторін, попри об'єктивність та безсторонність. У цьому контексті вбачається кілька ситуацій, котрі можна відокремити одна від одної.

По-перше, це зловживання правом із боку як осіб, що залучають експерта або експертну установу, так і особи, яка проводить дослідження. З огляду на дискусійне різнобічне розуміння понять «зловживання правом» та «зловживання процесуальним правом» залежно від галузі права та куту зору щодо вказаного «феномена сучасної юридичної науки» [220], треба визначитися з межами застосування цих категорій у нашій роботі.

Сьогодні навколо окресленого питання точиться досить жвава дискусія, при цьому слід зазначити, що у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) поняття «зловживання» належить до протиправної поведінки, що входить до складу кримінального правопорушення, наприклад: ст. 167 КК України «Зловживання опікунськими правами», зловживання довірою при скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 173 КК України «Грубе порушення угоди про працю» або ст. 190 КК України «Шахрайство», або ж привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відповідно до ч. 2 ст. 191 КК України [119]. Поняття «зловживання» правами міститься у цивільному праві, а також законодавстві, що регулює цивільне, господарське та адміністративне судочинство. Кримінальне процесуальне законодавство дещо «більш стримане» у цьому питанні, оскільки містить лише кілька посилань, що стосуються затягування справи, наприклад: зловживання правом на відвід (ч. 4 ст. 81 КПК України), або недотримання розумних строків вступної промови (абз. 5 ч. 1 ст. 349 КПК України), або ж «зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження» щодо виключних обставин в разі перегляду судових рішень [120]. Проте окремі проблемні питання є досить частою темою виступів суддів [236; 53; 54] та знаходять своє відображення у судових рішеннях. Так, в ухвалі колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 травня 2018 р. у справі № 676/7346/15-к, що

стосувалась у тому числі питання поновлення строку на касаційне оскарження, суд зазначив: «заборона зловживання процесуальними правами є загальноправовим принципом і поширюється на всі галузі права. А відтак та обставина, що засуджений не отримував судові повідомлення, що надсилалися на вказану ним адресу, тобто не виявляв бажання прийти до поштового відділення для отримання судових повідомлень, та продовж майже півроку не цікавився станом розгляду його касаційної скарги, і є проявом такого зловживання» [38].

Однією з ґрунтовних робіт, у якій здійснено дослідження з метою «з'ясування природи зловживання правом у контексті сучасного праворозуміння», є праця О. Рогача, де вказано, що «зловживання правом як поведінка протиправна ґрунтується на бажанні суб'єкта правовідносин задовольнити свої потреби всупереч законним інтересам інших осіб (фізичних, юридичних осіб, держави тощо). Особливість ситуації зі зловживання правом полягає в тому, що особа використовує зовні законні способи задоволення своїх потреб, створює певну ілюзію (видимість) правомірного здійснення свого суб'єктивного права» [220, с.6, 331–332]. Не вдаючись до широкої дискусії з цього питання, в нашій роботі під цим поняттям будемо розуміти вчинення таких дій учасниками правовідносин в межах їхніх повноважень, які неможливо кваліфікувати як правопорушення (або ж дуже важко це зробити, оскільки зовні це має вигляд правомірної поведінки), але які мають на меті завдати шкоди правам та інтересам інших осіб та вчиняються всупереч повному та об'єктивному дослідженню всіх фактів та обставин судової справи.

По-друге, це скоєння дій, котрі відповідно до законодавства містять склад кримінального правопорушення. З погляду кримінального права до діянь, де спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є експерт, можна віднести такі: ст. 232-1 КК України «Незаконне використання інсайдерської інформації», ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів,

печаток, штампів», ст. 365-2 КК України «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання експертом неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльності з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи» (ч. 3 ст. 368-4 КК України «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»), ст. 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» та ст. 385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків».

Також є кілька складів кримінальних правопорушень, де експерт може виступати особою, на яку чиниться протиправний вплив. Наприклад, ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця», ч. 1 ст. 368-4 КК України «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 386 КК України «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку» [119]

Почнемо з другої ситуації, тобто таких дій експерта, котрі містять склад правопорушення. З огляду на окреслену тематику та порушені проблемні питання привертають увагу ті факти, що вказують на скоєння кримінального правопорушення і стосуються здійснення правосуддя. Йдеться про статтю 384 КК України «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу», якою передбачено:

«1. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна,

а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, -

караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років» [119].

Спробуємо визначити масштабність наявності неправдивих висновків, що використовуються як докази у кримінальному провадженні. Для цього звернемося до статистичних даних та публікацій, а також здійснимо пошук та аналіз окремих судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень щодо означеної проблематики.

Зведені окремі статистичні показники щодо притягнення до відповідальності за ст. 384 КК України, отримані за даними Офісу Генерального прокурора [169], наведено у табл. 2.1.1. Слід окремо зазначити, що з огляду на відсутність диференціації за суб'єктивним складом цих кримінальних правопорушень визначити реальну кількість складених завідомо неправдивих висновків експерта встановити неможливо. Також слід зазначити, що з 2020 р. показники розділено на дві складові (згідно з частинами першою та другою ст. 384 КК України) через особливість кваліфікації та здійснення досудового розслідування у формі дізнання та досудового слідства.

Статистичні показники щодо притягнення до відповідальності за
ст. 384 КК України

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень (з 2020 р. – ч.1/ч.2)	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (з 2020 р. – ч.1/ч.2)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом (з 2020 р. – ч.1/ч.2)	Загалом обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді
2019	902	127	115	444 130
2020	409/346	29/49	25/46	360 622
2021	341/276	37/54	35/49	321 443
2022	128/126	17/18	14/17	362 636
2023	257/182	29/29	26/25	475 595

Наведені у табл. 2.1.1 дані дозволяють дійти висновку, що такі кримінальні правопорушення складають незначну частину від загальної кількості облікованих кримінальних проваджень (у діапазоні приблизно від 0,1 до 0,2 %), що може вказувати на відсутність системної проблеми в цьому питанні, адже такі правопорушення скоюються переважно саме під час інших кримінальних проваджень. Проте рівень розкриття таких кримінальних правопорушень досить низький – максимум від одного до п'яти щодо вручення підозри. Так, із 2020 р. до 2023 р. за ч. 1 ст. 384 КК України вручено підозру у діапазоні від 7 до 13 %, а направлено до суду з обвинувальним актом – від 6 до 11 %, тоді як за ч. 2 цієї статті – від 14 до 20 % та від 13 до 18 % відповідно. Зазначені показники можуть вказувати на наявність проблемних питань під час здійснення досудового розслідування, що потребують додаткового дослідження та застосування заходів щодо їх усунення. Ефективність такого дослідження була б значно вищою в разі можливості відокремлювати результати розслідування за суб'єктивним складом (процесуальним статусом), що дозволяло б встановлювати додаткові залежності та детермінанти.

Продовжуючи аналіз відповідальності експерта та експертної установи під час здійснення судово-експертної діяльності, слід згадати публікацію

А. Дудич, що стосується дослідження «всіх видів юридичної відповідальності, які можуть застосовуватись до експерта як учасника кримінального провадження» [27]. У вказаній роботі А. Дудич, зважаючи на попередні наукові дослідження, розмежовує такі поняття, як «неправдивий висновок» і «неправильний (помилковий) висновок», при цьому останній не передбачає настання кримінальної відповідальності за ст.384 КК України. Визначаючи суттєву різницю цих понять, автор наголошує: «експертна помилка відрізняється від завідомо неправдивого висновку експерта тим, що помилка – це результат неправильних міркувань чи дій експерта, а не свідомих, як це має місце при завідомо неправдивому висновку» [27, с. 134]. Хоча зі вказаним формулюванням складно не погодитись, проте слід визнати, що доведення під час досудового розслідування та судового розгляду «свідомих» дій експерта в питаннях, які потребують додаткових знань та застосування спеціальних методик та технологій, є непростим завданням. Наочним прикладом можна назвати ситуацію, озвучену на одному із заходів, що згадувався раніше [6], в якій за висновком експерта була істотно збільшена сума шкоди через помилкові параметри, закладені в програму, при цьому суди всіх інстанцій «не звернули на це увагу», а виявлена врешті-решт експертна помилка визнана «добросовісною», тобто ненавмисною. Не вдаючись до детального аналізу такої ситуації, не можна не побачити, що така «добросовісна» помилка є суттєвою для інтересів сторін і користь замовника експертного дослідження пропорційна шкоді іншої сторони, якій складно було довести таку «неуважність».

З огляду на наявність, на перший погляд, певної можливості для зловживання, слід звернути увагу на можливість притягнення експерта до інших видів юридичної відповідальності, крім кримінальної, що також є суттєвим запобіжником недопущення зловживань у цій сфері. Відповідно до ст.14 Закону України «Про судову експертизу» «судовий експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та

кримінальної відповідальності», при цьому в цій статті конкретизовано, що є дисциплінарним проступком, за який експерт може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом трьох років зі дня вчинення проступку. Згідно з ч. 3 ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» дисциплінарним проступком визнається:

«1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи;

2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі;

3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку;

4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи;

5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права;

6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеціалізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта;

7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки;

8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження;

9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку;

10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку

держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта;

11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта;

12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта» [212]. Для реалізації цих норм Закону України «Про судову експертизу» щодо працівників Експертної служби МВС України діє Експертно-кваліфікаційна комісія МВС, положення про яку затверджено наказом МВС України № 675 від 21 вересня 2020 р. [185].

Щодо питання допустимості висновків експерта як доказу у кримінальному провадженні та врахування його під час винесення рішення у справі слід зазначити, що норми Кримінального процесуального кодексу України в цих питаннях досить чіткі. Основні критерії допустимості доказів визначено у ст. 86 та 87 КПК України. Згідно з ч. 2. ст.94 КПК України «жоден доказ не має наперед встановленої сили», при цьому відповідно до ч. 10 ст. 101 КПК України «висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku» [120].

Як свідчить судова практика з цих питань, суд, оцінюючи допустимість судових експертиз як доказів, досить терпимо (толерантно) ставиться до окремих процедурних порушень, визначаючи пріоритетом недопустимість порушення чи обмеження прав. Розглянемо кілька ключових рішень Верховного Суду та їхні мотивувальні частини, що визначають основні тенденції у питаннях використання висновку експерта, його допустимості та наслідків його помилковості чи неправдивості.

Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 31 серпня

2022 р. у справі № 756/10060/17 (провадження № 13-3кс22) зазначено таке:

«В основі встановлених кримінальним процесуальним законом правил допустимості доказів лежить концепція, відповідно до якої в центрі уваги суду повинні знаходитися права людини і виправданість втручання в них держави незалежно від того, яка саме посадова особа обмежує права. На користь відповідного висновку свідчить зміст ст. 87 КПК, якою визначено критерії недопустимості засобів доказування у зв'язку з недотриманням законного порядку їх одержання. Згідно з частиною першою цієї статті недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, одержаній унаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Частинами другою і третьою цієї статті передбачено безальтернативний обов'язок суду констатувати істотне порушення прав людини і основоположних свобод і визнати недопустимими засоби доказування, отримані: в результаті процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, здійснених без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози його застосування; з порушенням права особи на захист; з показань чи пояснень, відібраних із порушенням права особи відмовитися від давання показань і не відповідати на запитання, або без повідомлення про таке право; з порушенням права на перехресний допит; з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні; після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування та прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень; в результаті обшуку житла чи іншого володіння особи, якщо до проведення даної слідчої дії не було допущено адвоката. З наведеного

слідуює, що імперативною законодавчою заборonoю використовувати результати процесуальних дій як докази охоплюються випадки, коли недотримання процедури їх проведення призвело до порушення конвенційних та/або конституційних прав і свобод людини заборони катування й нелюдського поводження (ст. 3 Конвенції, ч. 1 ст. 28 Конституції України), прав підозрюваного, обвинуваченого на захист, у тому числі професійну правничу допомогу (п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції, ст. 59 Конституції України), на участь у допиті свідків (п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції), права людини на повагу до свого приватного життя, недоторканність житла (ст. 8 Конвенції), на відмову давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України). Відтак у кожному з вищезазначених випадків простежується чіткий зв'язок правил допустимості доказів з фундаментальними правами і свободами людини, гарантованими Конвенцією та/або Конституцією України. З огляду на зазначене суд, вирішуючи питання про вплив порушень порядку проведення процесуальних дій на доказове значення отриманих у їх результаті відомостей, повинен насамперед з'ясувати вплив цих порушень на ті чи інші конвенційні або конституційні права людини, зокрема встановити, наскільки процедурні недоліки «зруйнували» або звузили ці права або ж обмежили особу в можливостях їх ефективного використання. Виходячи з наведеного, суд може визнати дані висновку експертизи недопустимими доказами лише за умови, якщо призначення експертизи слідчим, який не входить до складу визначеної у кримінальному провадженні слідчої групи, призвело до порушення прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією або Конституцією України. У разі визнання даних висновку експерта недопустимими доказами у зв'язку з призначенням експертизи таким слідчим, суд у кожному випадку повинен аргументувати, які саме конвенційні чи конституційні права і свободи підозрюваного, обвинуваченого або інших осіб були знівельовані, звужені чи обмежені та в чому це виразилося» [161].

Постановою від 09 червня 2021 р. Верховний Суд колегією суддів

Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 623/3335/17 (провадження № 51-6154км20) виснував, що відсутність у протоколах отримання зразків для проведення експертизи конкретизації порядку їх пакування не є безумовною підставою для визнання цих протоколів та висновків експертиз, проведених на їх підставі, недопустимими доказами, якщо для проведення експертиз були надані належним чином упаковані та опечатані зразки, їх відібрання відбувалося на підставі постанов прокурора за добровільною згодою як обвинуваченого, так і потерпілих, у протоколах відібрання зразків є підписи всіх учасників, а під час слідчих дій були присутні спеціаліст, поняті, слідчий та відповідно особи, в яких відбирали біологічні зразки. Також зроблено висновок про те, що відсутність печатки у висновку експертизи не є істотним порушенням, що зумовлює визнання висновку експерта недопустимим доказом, якщо експертизу проведено з дотриманням вимог КПК України щодо порядку залучення експерта, а сам висновок експерта виготовлено на бланку експертної установи та на ньому наявні підписи експерта [39]. Постановою від 22 січня 2019 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 697/2272/14-к (провадження № 51-7км17) виснував, що відсутність у висновку експерта відомостей про попередження щодо кримінальної відповідальності за подання завідомо неправдивого висновку не є підставою для визнання цього висновку недопустимим доказом, якщо наявними іншими обставинами доведено розуміння експертом наслідків надання завідомо недостовірного висновку [40; 112].

Постановою від 30 серпня 2022 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 544/968/17 (провадження № 51-1364км22) виснував, що суд має забезпечити стороні захисту право спростувати висновок експерта, наданий стороною обвинувачення, за допомогою іншого висновку у кримінальному провадженні за обвинуваченням особи у порушенні правил дорожнього руху (ст. 286 КК України), оскільки висновок експерта може вплинути на

остаточне рішення суду. Суд може не взяти до уваги висновки експерта за результатами експертизи, проведеної за ініціативою сторони захисту, якщо з сукупності доказів, що містяться у матеріалах кримінального провадження, у діях водія вбачається наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України [41].

Постановою від 06 вересня 2022 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 134/50/18 (провадження № 51-853км22) виснував, що висновок експертизи є належним та допустимим доказом, якщо експертиза була проведена у встановленому законом порядку компетентними особами, які наділені визначеними законом повноваженнями, попри те, що експерт, який проводив цю експертизу, мав невеликий досвід та стаж роботи експертом [42].

Постановою від 01 вересня 2022 р. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 477/1981/17 (провадження № 51 1954 км 19) виснував, що при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами разом із відповідною заявою суду необхідно надати належне підтвердження того, що висновок експертизи, який покладений в основу вироку, є завідомо неправдивим або неправильним унаслідок допущеної помилки, тобто надати процесуальне рішення за наслідками здійснення кримінального провадження, яким би були встановлені такі факти [43].

Постановою від 18 травня 2021 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 278/2038/17 (провадження № 51-1709км19) виснував, що залучення експертом іншого спеціаліста для консультації з питань, що поставлені перед експертом для дослідження, без процесуального рішення слідчого не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в аспекті ст. 412 КПК України і автоматично не зумовлює визнання висновку експерта недопустимим доказом [44].

Для більш повного розуміння проблемних питань правозастосовної

практики необхідно також звернути увагу на рішення судів першої інстанції, що стосуються завідомо неправдивих висновків. Пошук в Єдиному державному реєстрі судових рішень за запитом щодо притягнення до відповідальності за завідомо неправдивий висновок експерта судами першої інстанції видає досить небагато результатів. У розрізі досліджуваної тематики звернемо увагу на два рішення, які певною мірою можуть відображати характерні «моделі» неправомірного використання таких висновків під час судового провадження.

У вироку Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 30 листопада 2022 р. у справі № 201/13064/21 (провадження № 1-кп/201/473/2022), яким було затверджено угоду про визнання винуватості, йдеться про притягнення експерта до відповідальності за ч. 2 ст. 384 КК України [45]. Експерту інкриміновано те, що він «провів експертизу, проведення якої передбачалося як комплексної, не зазначивши у вступній частині висновку мотивів зміни її процесуального визначення відповідно до законодавства» та «провів дослідження, які не відносяться до завдань будівельно-технічної експертизи та до компетенції експерта-будівельника», що призвело «до невірного формулювання задач, поставлених на вирішення експертизи, хибного вибору напрямку та послідовності проведення досліджень з послідовним хибним формулюванням кінцевих результатів досліджень». Мотиви таких дій експерта у вироку не зазначаються.

Вказаний висновок було використано слідчим, який призначав цю експертизу, у доведенні обвинувачення чотирьох осіб у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 3, 4, 5 ст. 191 КК України (справа скерована до суду), тобто тяжких та особливо тяжких злочинах. Як можна зрозуміти з тексту рішення, основним доказом завідомо неправдивого висновку є показання самого експерта, який визнав себе винним і який фактично вийшов за межі предмета та компетенції під час проведення експертизи, що була доручена йому слідчим. Також, судячи з тексту рішення, цілком можна припустити, що обвинувачення чотирьох осіб у вчиненні

кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3, 4, 5 ст. 191 КК України, було побудовано саме на цьому висновку. Отже, у подальшому у цій справі щодо обвинувачення у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів в межах судового провадження може бути призначена експертиза (повторна чи додаткова) згідно зі ст. 332 КПК України або ж винесено виправдувальний вирок без призначення такої експертизи. Ймовірність обвинувального вироку у цій справі вбачається вкрай низькою, а отже, йдеться або про недосконалу роботу правоохоронних органів та порушення прав осіб, що притягувались до відповідальності, або ж про приховану, ретельно замасковану, змову, котра дозволила уникнути відповідальності за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Звісно, робити категоричні висновки та припущення без ретельного дослідження наявних матеріалів недоречно, проте слід зазначити на потенційну можливість таких дій та їхніх наслідків.

Вироком Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 20 березня 2019 р. у справі № 200/17555/17 (провадження № 1кп-200/218/18) затверджено угоду про визнання винуватості особи у скоєнні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 27, ч. 3 ст. 369, ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 384 КК України. Обвинувачений на час скоєння кримінальних правопорушень обіймав посаду начальника відділу викриття порушень у сфері легального обігу наркотиків управління протидії наркозлочинності ГУНП в Дніпропетровській області. Згідно з текстом рішення одна з дій обвинуваченого була пов'язана зі створенням штучних доказів і полягала в тому, що обвинувачений «підмінив» заборонені речовини, вилучені в ході обшуку, на «суміш хімічних речовин, які не заборонені у вільному обігу», та передав їх «у непередбачений законом спосіб експерту, з метою сприяння шляхом надання засобів у складанні завідомо неправдивого висновку експерта, який буде юридичною підставою» для прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження. У подальшому «на підставі проведеного дослідження експертом складено завідомо неправдивий висновок експерта», котрий було направлено

слідчому, який, в свою чергу, прийняв рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України [46].

З огляду на текст рішення також вбачається прихована змова, що ставить під сумнів імовірність притягнення до відповідальності особи, у якої було вилучено заборонені хімічні речовини, при цьому засобом досягнення такого результату є хибний висновок експерта.

З приводу зазначених рішень слід вказати, що змагальність сторін може виходити за межі закону і мати прояв у формі протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду з метою уникнення відповідальності або фальсифікації та штучного створення доказів обвинувачення чи захисту. Проте виникнення таких проблем пов'язане не стільки з недосконалістю законодавства, скільки з особливостями ставлення окремих осіб до виконання професійних обов'язків, їхніми моральними якостями та компетентністю.

Щодо останнього питання, яке стосується меж застосування підзаконних правових актів державними спеціалізованим установами, що мають різне підпорядкування та можливості залучення фахівця як судового експерта, слід зазначити, що чинне законодавство вирішує його досить однозначно, а окремі дискусії, хоч і мають цілком природний характер, не чинять суттєвого впливу на якість надання експертних висновків для забезпечення правосуддя. Так, якщо текст першої редакції вже згадуваної постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988 «Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ» фактично забороняв керуватися підзаконними актами інших міністерств, крім наказів МВС, оскільки містив пункт 2, де було зазначено «у своїй діяльності експертна служба керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, цим Положенням, а також наказами МВС» [216], то подальші нормативно-правові акти, що стосувались Експертної служби МВС України, такої вказівки не мали.

Так, наказ МВС України від 09.08.2012 № 691 «Про затвердження

Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» містив пункт 2 такого змісту: «У своїй діяльності Експертна служба керується Конституцією і законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, міжнародними стандартами та державними стандартами України, іншими нормативно-правовими актами та цим Положенням» [186]. В останньому, чинному на сьогодні наказі МВС України від 03.11.2015 № 1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» пунктом 2 передбачено: «Експертна служба МВС у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, міжнародними договорами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, нормативними документами у сфері стандартизації, наказами МВС та цим Положенням» [187].

Отже, застосування інших підзаконних нормативно-правових актів Експертною службою МВС України чи ДНДЕКЦ МВС України, що стосуються судово-експертної діяльності, наприклад Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції від 08.10.1998 № № 53/5 [180], не забороняється та відповідає меті та сутності судово-експертної діяльності.

З приводу осіб, які можуть проводити судову експертизу та залучення фахівців, норми, зазначені в ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» [212], мають досить однозначний характер і передбачають як установи, якими вони можуть залучатися (державні спеціалізовані установи), так і кваліфікаційні вимоги до них, їх гарантії та відповідальність.

Системний аналіз норм кримінального, кримінального процесуального

законодавства та публікацій, присвячених судово-експертній діяльності та здійсненню таких функцій Експертною службою МВС України та ДНДЕКЦ МВС України, дозволяє констатувати належне нормативно-праве регулювання, що дає змогу мати зрозумілі легітимні очікування учасниками таких відносин. Певні проблеми не мають систематичного характеру, часто пов'язані не із законодавчим регулюванням, а з особливостями фактів і обставин конкретних проваджень та сумлінністю й добропорядністю учасників провадження.

Чинне законодавство містить достатні механізми для мінімізації використання некоректних (помилкових чи завідомо неправдивих) судових експертиз чи зловживань з боку суб'єктів такої діяльності. Наявність різних видів юридичної відповідальності та процесуальні можливості у вигляді призначення додаткової чи повторної експертизи, зокрема під час судового провадження, необов'язковість висновку експерта для особи, яка приймає рішення у кримінальному провадженні, визнання висновку експерта недопустимим доказом, допит експерта, можливість надання протилежною стороною свого висновку чи робити зауваження до нього тощо відповідають принципу змагальності та багато в чому залежать від самих обставин справи та компетентності осіб, що представляють відповідних учасників провадження.

2.2. Взаємодія Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності

Виконання державою правоохоронної функції забезпечується певною системою інституцій, які створюються та діють відповідно до чинного законодавства. Конституцією України визначено основні засади, пріоритети та цінності, що є визначальними в діяльності органів державної влади. Так, у

ст. 3 Основного Закону проголошено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Відповідно до ст. 19 Основного Закону «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [103].

Аналіз чинного законодавства та наукових розробок стосовно системи правоохоронних органів України та суб'єктів протидії злочинності дозволяє визнати відсутність чітких дефініцій та кола таких суб'єктів. Це породжує певні дискусії, які мають переважно теоретичний характер. Такий стан можна пояснити динамічністю протидії злочинності, суттєвою особливістю якої є протистояння та суперництво сторін – злочинності у різних її формах, з одного боку, та державних і суспільних інституцій – з іншого. Результативність діяльності державних органів у цьому сенсі багато в чому залежить від якісного науково-експертного забезпечення, що досягається за рахунок існування системи суб'єктів судово-експертної діяльності. Одним із таких суб'єктів є ДНДЕКЦ МВС України.

Проте без певного узагальнення та систематизації щодо учасників таких правовідносин, їхніх повноважень і можливостей, особливостей їх взаємодії забезпечувати підґрунтя для системної та цілеспрямованої роботи в цій сфері досить складно. Отже, спробуємо зробити аналіз чинного законодавства та наукових публікацій стосовно окреслених питань.

У цьому розумінні слід визначитись із такими поняттями, як «злочинність», «правоохоронні органи», «суб'єкти протидії злочинності» та

«взаємодія».

Злочинність – це категорія, яка є об'єктом дослідження таких юридичних галузей знань, як кримінологія, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність. Фахівці в сфері криміналістики та оперативно-розшукової діяльності досліджують злочинність із погляду механізму скоєння злочинів, закономірностей утворення слідів, способів приховування злочинної діяльності й уникнення відповідальності та інших обставин злочинної діяльності, на підставі чого розробляються практичні рекомендації щодо виявлення, розкриття, розслідування та профілактики скоєння кримінальних правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності. Тому термін «злочинність» використовується переважно для узагальнення окремих видів злочинної діяльності або ж виокремлення її форм, як-от «кіберзлочинність», «наркозлочинність», «організована злочинність» тощо.

У кримінології злочинність розглядають передусім як соціальне явище і оперують різними підходами до визначення цього поняття. Так, вітчизняні фахівці виділяють широке та «стисле» («операційне», або «робоче») визначення цього терміна. У широкому сенсі злочинність визначається як «обумовлене умовами суспільного життя, негативне, соціально-правове, відносно масове, історично мінливе явище, яке проявляється у постійному вчиненні частиною членів суспільства у різних сферах його життєдіяльності сукупності діянь, які заподіюють шкоду іншим членам суспільства або суспільству в цілому, і через це є забороненими законом про кримінальну відповідальність», а у стислому – як «сукупність злочинів (включаючи всі його елементи – діяння, особи, які їх вчинили, безпосередні наслідки), вчинених на певній території за певний період часу» [121, с. 56].

На законодавчому рівні, хоча і досить часто оперують поняттям «злочинність», його визначення фактично не надається, при цьому воно розуміється в контексті певної сукупності кримінальних правопорушень. Так, наприклад, у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з

організованою злочинністю» під «організованою злочинністю» розуміється «сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань» [205], а в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» використовується термін «кіберзлочинність», під яким розуміють «сукупність кіберзлочинів», у той час як «кіберзлочин (комп'ютерний злочин)» визначається як «суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України» [209].

Такі поняття, як «правоохоронні органи» та «суб'єкти протидії злочинності», також мають різні тлумачення. Аналізуючи чинне законодавство, слід звернути увагу, що основні положення національної безпеки України, визначення системи органів державної влади у сферах національної безпеки і оборони та розмежування їхніх повноважень визначено Законом України «Про національну безпеку України». У ст. 1 цього закону визначаються такі поняття, як «громадська безпека і порядок», «національна безпека України», «національні інтереси України», «сектор безпеки і оборони», «сили безпеки», «сили оборони» тощо [202]. Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» силами безпеки визнаються «правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України» [202]. Також у цьому законі «національна безпека України» визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», а «національні інтереси України» – як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний

демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [202]. Заслуговує на увагу ще одна дефініція, що стосується функцій сил безпеки, а саме «громадська безпека і порядок», під якими розуміється «захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз» [202]. З огляду на визначення, наведені у цьому нормативно-правовому акті, законодавець розмежовує такі поняття, як «правоохоронні органи», «розвідувальні органи», «державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями», «сили цивільного захисту», при цьому не обмежуючись наведеним переліком, і виділяє суттєву рису – покладення на них функції із забезпечення національної безпеки України.

Згідно з абз. 1 п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів належать «органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції» [166]. Наведене дозволяє констатувати, що суттєвою ознакою таких органів є здійснення правозастосовних або правоохоронних функцій, при цьому перелік не є вичерпним.

Як можна побачити з підручників із теорії держава та права, де надано визначення функцій держави, під правоохоронною функцією держави розуміють «забезпечення охорони конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих

правом усіх суспільних відносин» [228, с. 48] або «контроль за неухильним дотриманням конституції та законів, встановлення і притягнення до юридичної відповідальності винних у їх порушеннях» [241, с. 66]. Що ж стосується поняття «правозастосування», то переважає погляд, що це являє собою державно-владну діяльність. Так, зазвичай переважають такі дефініції: це «діяльність щодо прийняття індивідуальних рішень уповноваженими органами публічної влади у конкретних справах на основі правових норм» [245, с. 187], «здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владно-організуюча діяльність компетентних державних органів і посадових осіб, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків в акті застосування норм права» [228, с.388–289] або «особлива форма реалізації норм права компетентними суб'єктами з вирішення конкретної справи, яка має владний та (або) творчо-організуючий характер, здійснюється у встановленому процедурному порядку і завершується виданням правозастосовного акта» [241, с. 175]. Цілком логічним є погляд П. Недбайло, який пропонував та обґрунтовував ідею, що «застосування правових норм права притаманне не лише органам держави, а й громадянам, приватним особам», оскільки застосування правової норми – «це перш за все застосування її диспозиції» [157], проте вона не знайшла широкої підтримки в науковому та практичному середовищі.

Якщо аналізувати законодавство, що регулює відносини протидії організованій злочинності як одній із найнебезпечніших форм злочинності, то можна побачити перелік певних суб'єктів, які належать до «системи органів», що здійснюють боротьбу з нею. Так, згідно з п 1 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» система органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю в Україні, складається з двох груп: «а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання

покладених на них інших основних функцій» [205] Також у цій статті деталізовано перелік таких органів держави.

Відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р (далі – Стратегія) «формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю здійснюється з урахуванням утворення нових правоохоронних інституцій», при цьому виокремлено такі функції:

- боротьба з організованою злочинністю;
- превенція організованої злочинності;
- наукове забезпечення у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- координація у сфері боротьби з організованою злочинністю.

До суб'єктів, що виконують такі функції, відповідно до Стратегії віднесено досить широке коло державних та недержавних інституцій («інститутів громадянського суспільства») [213]. Отже, у цьому підзаконному акті зазначені суб'єкти не обмежуються суто державними органами, для чого використовуються такі поняття та словосполучення, як «система інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю» та «правоохоронні інституції».

Аналізуючи чинне законодавство щодо визначення суб'єктів, котрі беруть участь у забезпеченні національної безпеки України, можна також знайти словосполучення «органи правопорядку». Так, у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, оперують саме таким словосполученням, при цьому у заключних положеннях вказано, що «Комплексний стратегічний план застосовується, зокрема, до органів прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Служби безпеки України

та Державної митної служби України» [200].

Завершуючи аналіз чинного законодавства щодо розуміння законодавцем поняття «правоохоронні органи», слід звернутися до Основного Закону, без урахування якого будь-яке дослідження законодавства буде неповним та однобічним. Хоча Конституції України і не містить визначення такого поняття, проте у ч. 3 ст. 17 зазначено, що «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [103]. З одного боку, таке визначення дає змогу констатувати, що «правоохоронні органи» – це виключно державні органи, хоча, з іншого, і допускає певний «простір для дискусії» щодо потенційної можливості існування, наприклад, «правоохоронних органів “недержави”».

Щодо судової практики показовою буде постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 серпня 2023 р. у справі № 633/195/17 (провадження № 13-39 кс 23), в якій суд виснував таке: «До правоохоронних органів слід відносити органи державної влади, визначені в законах України як правоохоронні чи такі, що здійснюють закріплену за ними на законодавчому рівні правоохоронну функцію.

При вирішенні питання про те, чи є особа працівником правоохоронного органу, необхідно виходити із системного аналізу: положень Конституції України, КК України, КПК України, КУпАП, нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус того чи іншого органу державної влади, з яким особа перебуває у трудових чи службових відносинах; повноважень працівника згідно з його посадовою інструкцією, які передбачають реалізацію правоохоронної функції, зокрема вжиття визначених законом превентивних заходів і заходів примусу, а також передбачених кримінальним процесуальним законодавством і законодавством про адміністративні правопорушення заходів; законодавства про пенсійне забезпечення відповідної категорії працівника» [47]. Отже,

позиція суду полягає тому, що правоохоронними є органи державної влади, визначені як правоохоронні або які здійснюють правоохоронну функцію, котра, в свою чергу, виражається у вжитті превентивних заходів та заходів примусу.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу чинного законодавства та судової практики щодо визначення поняття «правоохоронні органи», доходимо однозначного висновку, що такі органи є виключно державними органами, які згідно з Конституцією та законами України наділені певними повноваженнями у сфері забезпечення національної безпеки України (державної безпеки).

Аналіз наукових публікацій дозволяє спостерігати досить жваву дискусію щодо визначення кола суб'єктів, котрі належать до «правоохоронних органів» та «суб'єктів протидії злочинності» саме з огляду на їхню приналежність до державних органів. При цьому для позначення «суб'єктів протидії злочинності» також використовують, наприклад, такі словосполучення, як «суб'єкти запобігання злочинності» або «суб'єкти запобіжної діяльності». Поміж вчених, хто звертав увагу на сутність цих понять, можна назвати таких, як О. Бандурка, О. Безпалова, Д. Белов, М. Бєлова, В. Бутенко, Л. Давиденко, О. Дудченко, А. Закалюк, І. Коваль, В. Московець, С. Островський, М. Свірін, М. Сийплокі, О. Соколенко, В. Терехов, І. Швед, В. Шкіндюк, С. Шрамко.

Не вдаючись до широкої дискусії стосовно поглядів зазначених науковців, у цьому контексті слід звернути увагу на таку суттєву особливість обговорень. Фактично вони точаться навколо двох питань: «Чи можуть бути правоохоронні органи чи суб'єкти протидії злочинності «недержавними» органами, і якщо так, то хто до них належить?»

Для прикладу візьмемо кілька публікацій із цього приводу, які містять узагальнення з означених питань. Так, М. Сийплокі, досліджуючи питання надання охоронних послуг недержавними господарюючими суб'єктами, вказує, що «недержавна правоохоронна діяльність не отримала належного

правового регулювання», але «є перспективним напрямком вдосконалення правоохоронної діяльності відповідних суб'єктів», що «перебуває лише на стадії формування» [226].

Д. Белов, М. Белова та І. Швед зазначають, що сьогодні «в українському адміністративному праві налічується від 17 до 80-ти правоохоронних органів залежно від конкретного змісту», при цьому, аналізуючи різні погляди на термін «правоохоронні органи», доходять «загального висновку про те, що це питання досить складне, суперечливе, що неодноразово піднімається в науковій юридичній літературі і вимагає особливого підходу» [280].

В. Бутенко під суб'єктами протидії злочинності пропонує «розуміти державні органи, державні й недержавні установи та організації, фізичних осіб, які здійснюють обумовлені їхньою компетенцією, правами або громадянським обов'язком заходи щодо організації протидії злочинності, припинення або попередження кримінальних правопорушень» [5].

М. Свірін зауважує, що «систему суб'єктів запобігання злочинності складають юридичні і фізичні особи, які відповідно до своїх повноважень здійснюють передбачені законом заходи у сфері протидії злочинності», при цьому до них він відносить такі, як: «законодавчий орган, органи виконавчої і судової влади, органи державного управління, культурно-виховні та навчальні заклади, підприємства, установи і організації, що функціонують у різних сферах соціальної життєдіяльності, їх трудові колективи, громадські організації і товариства, охоронні установи, сім'я, громадяни» [224].

З огляду на тематику дослідження для кращого оперування категоріями, що досліджуються або беруться до уваги, є необхідність редукувати погляди щодо визначення понять «суб'єкти правоохоронної діяльності» та «суб'єкти протидії злочинності». Під першими будемо розуміти виключно державні органи, що здійснюють правоохоронну функцію, яка полягає передусім у забезпеченні національної безпеки України, а під другими – державні та недержавні інституції, що виконують

функції щодо протидії злочинності – боротьби, превенції, наукового забезпечення, координації тощо.

Також слід підкреслити, що, незважаючи на певну теоретичну та законодавчу невизначеність стосовно окреслення кола суб'єктів протидії злочинності, це не має впливу на результативність їхньої діяльності, котра передусім залежить від нормативно-правових актів організаційно-розпорядчого характеру та налагодженої взаємодії між ними. В цьому сенсі важко не погодитись із Л. Мамчур, яка зазначає: «Правоохоронна діяльність є багатофункціональною та багатовекторною і не може бути ефективною при застосуванні можливостей тільки окремо взятого суб'єкта правоохорони. Саме тому взаємодія є обов'язковою вимогою діяльності в цій сфері, і тільки її ефективність є показником раціонального використання сил та засобів, а також формує зв'язки, що перетворюють можливості окремих суб'єктів правоохоронної діяльності на системні, які в сукупності утворюють передумови для реалізації правоохоронної функції держави з найбільшою ефективністю та продуктивністю» [126, с. 30–31].

Термін «взаємодія» використовується в різних сферах та не викликає складностей щодо його тлумачення та розуміння, при цьому різниця у визначеннях зазвичай має місце в разі різного контексту застосування чи обраного куту зору. Питання взаємодії правоохоронних органів у протидії злочинності вже неодноразово були предметом наукових розробок, і їх розглядали М. Бажанов, Ю. Баулін, Н. Гуторова, І. Даньшин, О. Джужа, О. Долженков, В. Дрьомін, Г. Душейко, А. Закалюк, В. Зеленецький, О. Кальман, В. Корж, М. Коржанський, О. Костенко, Я. Кураш, О. Литвак, М. Мельник, В. Навроцький, В. Ортинський, В. Попович, В. Сташис, Є. Стрельцов, В. Тацій, В. Шакур та інші вчені.

Згідно зі словником української мови «взаємодія» – це «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [233, с. 346]. Основою взаємодії є активна форма поведінки учасників (дія як певний акт або діяльність як процес), що має вплив один на

одного і, як правило, погоджена між ними.

У Кримінальному процесуальному кодексі України немає визначення поняття «взаємодія», проте воно використовується в контексті взаємного обміну та інтеграції інформаційно-комунікаційних систем (абз. 3 ч. 1 ст. 106-1 та абз. 2 ч. 2 ст. 535 КПК України) або міжнародного співробітництва (ч. 3 ст. 571, п. 9 ч. 2 та ч. 4 ст. 618 КПК України). Зокрема, згідно зі ст. 571 КПК України у випадках «проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи», при цьому «члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією. Координацію їх діяльності здійснює ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів» [120]. Отже, у цій правовій нормі простежується взаємодія у вигляді узгодження дій та обмін інформацією між її учасниками, а для упорядкування їх взаємодії передбачається координатор.

Слушним є виділення трьох моделей такої діяльності, запропоноване О. Долженковим: 1) кожний елемент як складова системи здійснює свою роботу незалежно від іншого (спільно-індивідуальна діяльність); 2) загальне завдання виконується послідовно кожним елементом, частиною системи (спільно-послідовна діяльність); 3) завдання виконує безпосередньо кожний елемент, частина системи (спільно-взаємодіюча діяльність) [24, с. 231].

У розрізі тематики дослідження показовим є бачення взаємодії, що визначене у спільному наказі МВС України та Центрального управління служби безпеки України від 10.06.2011 № 317/235 «Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю», де, крім мети та принципів такої взаємодії, визначено її рівні, напрями та форми. Так, рівнями взаємодії у цьому наказі є «центральний» та «регіональний», що виокремлюються залежно від участі центральних чи територіальних структурних підрозділів відповідних

правоохоронних органів, а напрямами – «стратегічний», що полягає в організації «реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, усунення причин і умов її існування, удосконалення правової бази боротьби з організованою злочинністю» та «тактичний» – «виявлення, документування й припинення діяльності організованих злочинних груп, злочинних організацій, попередження, розкриття й розслідування вчинених ними злочинів, розшук, затримання учасників організованих злочинних формувань, відшкодування збитків державі, фізичним та юридичним особам». Як форми взаємодії окреслено такі:

«1. Проведення спільного аналізу стану, структури організованої злочинності, причин і умов, що сприяють діяльності організованих груп, прогнозування тенденцій поширення організованої злочинності.

2. Обмін оперативною інформацією, що становить інтерес для боротьби з організованою злочинністю.

3. Розроблення й реалізація спільних програм, планів у сфері боротьби з організованою злочинністю.

4. Створення робочих груп для підготовки законопроектів, пропозицій про зміни й доповнення до законодавства.

5. Проведення узгоджених оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів.

6. Підготовка й проведення спільних колегій, нарад, семінарів з питань вдосконалення взаємодії.

7. Розроблення навчальних програм та проведення занять у системі професійної підготовки.

8. Удосконалення міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю.

9. Інформування громадськості про результати діяльності у сфері боротьби з організованою злочинністю» [177].

Аналізуючи правові та теоретичні напрацювання щодо сутності взаємодії, можна побачити, що її серцевиною або ж основним компонентом є

комунікація в розумінні обміну інформацією між суб'єктами взаємодії або ж сигналізації один одному про свої наміри та дії. Термін «комунікація» має багатоаспектне значення, розуміння якого, як і поняття «взаємодія», залежить від сфери використання. Так, Д. Кіслов, узагальнюючи термінологічні особливості, диференціює поняття «комунікація» і «комунікації» у широкому смислі. Термін «комунікація» він визначає як «природно-соціальний феномен, явище глобально-космічного виміру, що є загальним відображенням симбіозу складних, багаторівневих процесів пересування будь-чого та будь-кого у часі й просторі, у тому числі, кодів і символів штучно-природного походження всіх форм буття, які містять в собі інформацію», у той час як «комунікації» в його розумінні – це «природно-штучна сукупність конкретних систем, що своїми специфічними засобами реалізує всі відомі функції: переміщення, пересування, транспортування матеріальних об'єктів; передача інформаційних потоків; здійснення спілкування людей і живих організмів; зв'язок в локальному, планетарному і космічному вимірах» [244].

Якщо розглядати обмін інформацією (передавання, отримання) як окремий акт поведінки та відмежовувати його від інших дій, що спрямовані на досягнення певного результату учасниками взаємодії та спонукання до активної поведінки один одного (спільної або індивідуальної для суб'єктів взаємодії), тобто до телеологічних дії, то можна виділити дві окремі форми взаємодії: «комунікаційну» та «діяльнісну». Проте неважко побачити, що взаємодія не може обійтися без обміну інформацією або ж сигналізації одне одному про свої наміри та майбутні дії. Отже, коректніше було б виділити такі форми взаємодії, як «комунікаційно-діяльнісна», під якою варто розуміти взаємний зв'язок між окремими суб'єктами, що обумовлює обов'язкову зміну та узгодження поведінки таких взаємодіючих суб'єктів, та «комунікаційна», під час якої такий зв'язок полягає лише в обміні інформацією, тобто відомостями або даними, для інформування сторін про щось або задоволення їхніх потреб та не вимагає подальшого узгодження

їхніх дій. Перша форма взаємодії має місце при проведенні та плануванні спільних дій та заходів, наприклад огляду місця події слідчо-оперативною групою, затримання на гарячому, реалізації тактичних комбінацій, забезпечення правопорядку на певній території у зв'язку зі зміною оперативної ситуації тощо. Друга форма полягає у «споживанні» за відповідним запитом інформації, що є у володінні чи розпорядженні іншого учасника відносин або може бути створена ним. Отже, такий поділ дозволяє охопити всі форми взаємодії в широкому розумінні цього слова – від надання та отримання послуги як замовника та споживача до спільних узгоджених дій будь-якого територіального та часового масштабу.

Ще одним аспектом взаємодії є статус взаємодіючих суб'єктів. Так, взаємодія може відбуватись між учасниками, які мають однаковий (рівний) правовий статус щодо один одного, тобто це відносини самостійних рівноправних суб'єктів, що не можуть нав'язати свою волю один одному в адміністративному порядку, та між нерівними за статусом чи повноваженнями учасниками таких відносин. В останньому випадку мова йде або про появу як учасника таких відносин координатора, що наділений додатковими адміністративним (владними) повноваженнями, або про процес управління, де відносини будуються за принципом «суб'єкт – об'єкт управління». В цьому розумінні Бандурка О.М. зазначав: «Управління являє собою такий процес взаємодії сторін, при якому одна з них чинить вплив на другу, друга ж виявляється здатною сприйняти такий вплив і будувати свою поведінку відповідним чином. Управління може вважатись успішним за умови, що суб'єкт (сторона, яка впливає) сформулював (визначив) мету взаємодії, а об'єкт (сторона, яка підлягає впливу) має засоби й можливості для її реалізації. Управлінська взаємодія може реально функціонувати тільки в тому випадку, якщо об'єкт управління виконує команди суб'єкта управління. Для проходження управлінського процесу необхідною є, з одного боку, наявність у суб'єкта управління потреби й можливості керувати об'єктом, а з іншого, – наявність у об'єкта управління бажання й здатності

виконувати ці команди, так щоб у цій взаємодії був обопільний інтерес, відчувалася взаємозалежність» [1, с. 13].

Отже, слід розмежовувати поняття «координація» та «взаємодія», між якими є істотні відмінності. Координація, на відміну від взаємодії, містить у собі елемент підкорення волі координуючого органу системи, що направляє автономну діяльність на виконання загальних завдань, поставлених перед підлеглими та виконавцями. Приведення у відповідність із єдиною лінією організації певної роботи учасників цієї спільної праці, взаємодіючих підсистем здійснюється правомочним суб'єктом, наділеним владними і координуючими повноваженнями.

Відповідно до наказу МВС України від 31.01.2017 № 77 «Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС» ДНДЕКЦ МВС України – «це державна спеціалізована установа судової експертизи, що належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та є головним підрозділом Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [193]. Отже, розглядати особливості ролі та місця ДНДЕКЦ МВС України у системі суб'єктів протидії злочинності необхідно в контексті повноважень МВС України та Експертної служби МВС України. Щодо останньої, то ці питання вже було частково викладено у попередньому підрозділі дослідження, тому зупинимось на статусі МВС України.

Згідно з п. 1 Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878 (далі – Положення про МВС України) «МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах:

– забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;

– захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

– цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

– міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» [190].

Відповідно до п. 3 Положення про МВС України основними завданнями МВС є:

«1) забезпечення формування державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;

2) забезпечення формування державної політики у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) забезпечення формування державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

4) забезпечення формування державної політики у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

5) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території

України (у частині повноважень з координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших пов'язаних з цим питань відповідно до Закону України “Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин”))» [193].

Також МВС України є одним із ключових суб'єктів протидії організованій злочинності. Так, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю» МВС України та Національну поліцію України визначено основними відповідальними виконавцями цього плану, а також зазначено, що до утворення Національного координатора («координаційного органу, який проводить моніторинг і дає оцінку стану реалізації цієї Стратегії, що повинен бути створений відповідно до Стратегії») його функції покладаються на Міністерство внутрішніх справ України [184].

З огляду на Положення про МВС України вбачається широке коло повноважень та можливих дій, що покладаються на нього як центральний орган виконавчої влади для виконання відповідних функцій. Із-поміж них слід виокремити ті види діяльності, що так чи інакше стосуються Експертної служби, а саме в Положенні про МВС України вказано, що МВС України:

- організовує в межах повноважень, передбачених законом, організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності;
- організовує та забезпечує проведення судової експертизи в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення;
- організовує в порядку, визначеному законодавством, провадження науково-дослідної діяльності у сфері судової експертизи;
- у разі потреби забезпечує в установленому порядку участь працівників Експертної служби МВС України як спеціалістів під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду;

- організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС України з проведення атестації, присвоєння особам та позбавлення осіб кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судового експерта, а також роботу з надання та позбавлення права участі як спеціаліста в проведенні слідчих дій, надання, позбавлення та підтвердження права самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт та видає відповідні свідоцтва;
- веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС України, передає в установленому порядку інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів;
- забезпечує функціонування криміналістичного обліку та обліку знарядь кримінальних правопорушень, інших об'єктів;
- забезпечує формування і ведення Електронного реєстру геномної інформації людини, що є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи МВС України, здійснення обробки, збереження, захисту та надання геномної інформації людини, що міститься в Електронному реєстрі;
- проводить відповідно до закону оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність;
- здійснює в межах повноважень, передбачених законом, державне регулювання у сфері поводження з вибуховими матеріалами;
- організовує і забезпечує виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;
- забезпечує належне функціонування єдиної інформаційної системи МВС України, формує та підтримує в актуальному стані інформаційні ресурси, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України, здійснює обробку персональних даних у межах повноважень, передбачених законом, забезпечує режим доступу до інформації, надає інформаційні та кваліфіковані електронні довірчі послуги, забезпечує здійснення повноважень з питань цифрового розвитку;
- бере участь в межах повноважень, передбачених законом, у

стандартизації, метрологічному забезпеченні, підтвердженні відповідності встановленим вимогам продукції спеціального призначення (робіт, послуг), яка надходить до МВС України;

- визначає основні напрями розвитку освітньої, наукової та науково-технічної діяльності з питань функціонування МВС України;

- бере участь у формуванні та забезпеченні наукової і науково-технічної політики держави у сфері охорони суспільних відносин, пов'язаних із захистом та охороною прав і свобод людини, забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, безпеки дорожнього руху, а також охорони державного кордону, цивільного захисту та міграції (імміграції та еміграції);

- бере участь у проведенні наукових, кримінологічних, соціологічних і психологічних досліджень, а також у розробленні за їх результатами науково-практичних пропозицій, методичних рекомендацій тощо в інтересах системи МВС України;

- бере участь у проведенні науково-технічних досліджень та розробок зі створення нових технічних засобів в інтересах Національної гвардії України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр;

- організовує розроблення нових видів засобів спеціальної техніки, озброєння, засобів зв'язку, технічних засобів захисту інформації, спеціальних технічних засобів для оперативної діяльності, спеціального транспорту, пожежної та бронетанкової техніки, спеціальних засобів самозахисту та активної оборони, засобів індивідуального бронезахисту, криміналістичної та комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, форменого одягу тощо;

- організовує і координує роботу з упровадження в практику результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок в інтересах Національної гвардії України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр;

- бере участь у формуванні державної політики у сфері технічного

регулювання та стандартизації, забезпечує розроблення технічних регламентів, державних стандартів, технічних умов та інших нормативно-правових актів [190].

Згідно з наказом МВС України від 31.01.2017 № 77 «Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС» основними завданнями ДНДЕКЦ є:

«1) організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю Експертної служби МВС;

2) здійснення судово-експертної діяльності;

3) забезпечення в установленому порядку участі працівників ДНДЕКЦ як спеціалістів під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду;

4) проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб;

5) проведення оцінки відповідності, а також сертифікаційних та інших випробувань, розгляд і погодження проектів технічних умов, іншої технічної та конструкторської документації на продукцію, процеси і послуги, виконання інших робіт у межах своєї компетенції;

6) проведення оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності у межах повноважень, визначених законодавством;

7) забезпечення функціонування криміналістичного обліку та обліку знарядь кримінальних правопорушень, інших об'єктів;

8) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем (у тому числі тих, що входять до єдиної інформаційної системи МВС), оброблення персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації;

9) здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;

10) організація та забезпечення в установленому порядку професійного навчання та атестації працівників Експертної служби МВС, які залучаються для проведення судової експертизи» [193].

Також у вказаному наказі зазначено такі види діяльності ДНДЕКЦ:

«1) здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності підрозділів Експертної служби МВС;

2) забезпечує проведення судової експертизи в кримінальних, виконавчих провадженнях, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення;

3) забезпечує участь працівників ДНДЕКЦ як спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій;

4) організовує в установленому порядку проведення конкурсу на зайняття (заміщення) вакантних наукових посад у науковому підрозділі;

5) забезпечує проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб;

6) проводить оцінку майна, майнових прав та здійснює професійну оціночну діяльність;

7) у межах, визначених законодавством, бере участь у проведенні державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку транспортних засобів у територіальних органах з надання сервісних послуг МВС;

8) у межах своєї компетенції виконує інші роботи та надає платні послуги відповідно до законодавства;

9) веде базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС, передає в установленому порядку інформацію до державного Реєстру атестованих судових експертів;

10) організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС з проведення атестації, присвоєння особам та позбавлення осіб кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судового експерта та видає відповідні свідоцтва;

11) впроваджує систему управління з метою приведення лабораторій у відповідність до вимог міжнародних стандартів ISO/IEC 17000;

12) організовує та забезпечує функціонування фондів електронних і паперових документів для використання підрозділами Експертної служби МВС;

13) здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення, обробку персональних даних, складає статистичну звітність, забезпечує режим доступу до інформації;

14) забезпечує функціонування криміналістичного обліку та обліку знарядь кримінальних правопорушень, інших об'єктів;

15) у межах компетенції здійснює наукову та науково-технічну діяльність;

16) здійснює інформаційну та видавничу діяльність, створює інтернет-ресурси;

17) проводить оцінку відповідності, а також сертифікаційні та інші випробування, розробляє, погоджує проекти технічних умов, іншої технічної та конструкторської документації на продукцію, процеси і послуги, виконує інші роботи в межах своєї компетенції;

18) розробляє та вносить пропозиції щодо вдосконалення законодавства, інших нормативно-правових і нормативно-технічних документів;

19) здійснює виявлення, експертний огляд, розрядження, транспортування та знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях;

20) організовує розгляд звернень і запитів з питань, що належать до його компетенції;

21) взаємодіє з вітчизняними та іноземними підприємствами, установами і організаціями з метою обміну досвідом роботи з питань, що належать до компетенції Експертної служби МВС;

22) бере участь у проведенні конференцій, семінарів, круглих столів,

форумів, інших науково-практичних заходів, заходів із вивчення сучасних технічних засобів, що можуть використовуватися в експертній діяльності, а також організовує їх проведення;

23) забезпечує подання до МВС розрахунків та обґрунтування щодо потреби в коштах на утримання ДНДЕКЦ і територіальних підрозділів Експертної служби МВС (далі – НДЕКЦ) на наступні бюджетні періоди відповідно до законодавства;

24) у встановленому законодавством порядку веде бухгалтерський облік, подає фінансову, бюджетну, статистичну, податкову та іншу звітність;

25) здійснює придбання активів для оснащення підрозділів Експертної служби МВС та надає пропозиції МВС щодо розподілу та перерозподілу активів;

26) проводить роботу із забезпечення підрозділів Експертної служби МВС витратними матеріалами, сучасним обладнанням, програмним забезпеченням, упровадження в їх діяльність автоматизованих інформаційних систем;

27) розробляє пропозиції щодо норм належності криміналістичної техніки та обладнання, необхідних для забезпечення діяльності підрозділів Експертної служби МВС, та подає їх для затвердження до МВС;

28) забезпечує висвітлення діяльності ДНДЕКЦ у засобах масової інформації та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи;

29) здійснює перевірки діяльності територіальних підрозділів Експертної служби МВС;

30) забезпечує дотримання працівниками ДНДЕКЦ вимог законодавства про працю, правил і норм охорони праці, техніки безпеки, соціального страхування, антикорупційних програм МВС та Експертної служби МВС;

31) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, реалізацію державної політики стосовно охорони державної таємниці, захист інформації з обмеженим доступом, контроль за її збереженням у ДНДЕКЦ і

НДЕКЦ;

32) здійснює інші повноваження, передбачені законодавством України» [193].

Таким чином, з огляду на нормативно-правові акти, котрі стосуються діяльності МВС України, Експертної служби МВС України та ДНДЕКЦ МВС України, слід враховувати те, що останній є державною спеціалізованою установою «судової експертизи, що належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та є головним підрозділом Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України», яка, в свою чергу, є «системою державних спеціалізованих установ, які належать до сфери управління МВС» як центрального органу виконавчої влади, «діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України», та головного органу «у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики» у певних сферах, пов'язаних із забезпеченням правопорядку та національної безпеки України.

Зазначене вказує на те, що ДНДЕКЦ МВС України може вступати у правовідносини у трьох окремих напрямках залежно від свого статусу:

- 1) як самостійний окремий учасник правовідносин у взаєминах, що пов'язані виключно з його діяльністю;
- 2) як структурний елемент Експертної служби МВС України;
- 3) як елемент, що знаходиться у віданні та підпорядкуванні МВС України.

При цьому слід зазначити, що ДНДЕКЦ МВС України є ключовою ланкою у системі суб'єктів судово-експертної діяльності та інформаційно-довідковим ресурсом, що забезпечує правоохоронні органи відомостями та даними, необхідними для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Якщо ж говорити про взаємодію із суб'єктами протидії злочинності, то ДНДЕКЦ МВС України вступає у відносини переважно як елемент Експертної служби та МВС України, оскільки саме це відповідає сутності та меті його діяльності.

Розглянемо окремі види та напрями взаємодії ДНДЕКЦ МВС України із суб'єктами протидії злочинності. Для упорядкування такого аналізу будемо виходити з того, що по суті правоохоронна діяльність здійснюється у трьох основних формах:

1) адміністративної діяльності, що стосується здійснення дозвільно-адміністративної (владної) діяльності та провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;

2) слідчої діяльності – щодо здійснення процесуальних повноважень у кримінальному провадженні під час досудового розслідування у формі дізнання та досудового слідства;

3) оперативно-розшукової діяльності – щодо здійснення «гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів» [204].

З огляду на те, що адміністративна діяльність щодо злочинності має превентивний (профілактичний) характер і безпосередньо не стосується боротьби зі злочинністю, а значна частина відомостей щодо оперативно-розшукової діяльності належать до інформації з обмеженим доступом, основну увагу зосередимо на слідчій діяльності правоохоронних органів (тактичний напрям) та реалізації державної політики щодо протидії злочинності, усунення причин і умов її існування та удосконалення правового регулювання цієї сфери (стратегічний напрям).

Як було запропоновано раніше, взаємодію можна поділити на комунікаційно-діяльнісну та комунікаційну, тому саме в контексті таких форм буде побудовано аналіз чинного законодавства.

Хоча основним нормативно-правовим актом, що регулює слідчо-процесуальну діяльність, є Кримінальний процесуальний кодекс України, значна частина відносин, особливо тих, що стосуються організації взаємодії елементів правоохоронної системи, врегульована підзаконними актами. Наприклад, у системі МВС України такими є накази МВС України від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів

Національної поліції України» [208] (далі – Наказ МВС України № 570), від 07.07.2017 № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [171] (далі – Наказ МВС України № 575), від 03.11.2015 № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» [178] (далі – Наказ МВС України № 1339), від 24.07.2017 № 621 «Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами» [196] (далі – Наказ МВС України № 621) тощо.

Відповідно до підпункту 5 п. 1 Розділу III Наказу МВС України № 570 до однієї з основних функцій слідчих підрозділів належить організація взаємодії слідчих підрозділів з «органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову і судово-експертну діяльність», яку «організовує та забезпечує», згідно з підпунктом 4 п. 4 Розділу V цього наказу, начальник слідчого відділу територіального (відокремленого) підрозділу Національної поліції України [208]. Згідно з підпунктом 14 п. 3 Розділу V Наказу МВС України № 570 у разі необхідності рішення «про залучення до огляду місця події спеціалізованої пересувної криміналістичної лабораторії, шляхом направлення письмового клопотання керівництву відповідного підрозділу Експертної служби МВС (як виняток, усно погоджує зазначене питання з подальшим направленням письмового клопотання)» приймає начальник слідчого управління [208]. Аналогічні норми передбачено у Наказі МВС України № 575. Так, згідно з підпунктом 3 п. 5 Розділу IX цього наказу начальник слідчого управління ГУНП «організовує взаємодію слідчих та

Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України при вилученні, зберіганні та своєчасному і кваліфікованому призначенні судових експертиз по вилучених у ході досудового розслідування слідах, у тому числі біологічного походження, та їх перевірку за криміналістичними обліками Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [171]. Також у Наказі МВС України № 575 зазначено кілька норм, що стосуються призначення й проведення експертиз, а також обміну інформацією та матеріалами для обліку та перевірки, наприклад, при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей слідчий (дізнавач) направляє до Експертної служби «для поставлення на облік та перевірки за центральним обліком голосів і мовлення людини записи анонімних повідомлень, якщо особу, що здійснила повідомлення, не встановлено; записи експериментальних зразків голосу та мовлення осіб, щодо яких встановлено факти таких повідомлень» [171].

Отже, ініціатором і організатором взаємодії між слідчими підрозділами Національної поліції України та Експертною службою, в тому числі ДНДЕКЦ МВС України, є відповідні керівники слідчих підрозділів, а здійснюється така взаємодія слідчим (дізнавачем), у провадженні якого перебуває кримінальна справа.

Порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби до роботи у спеціалізованій пересувній лабораторії на стадії досудового розслідування, а також обов'язки та повноваження працівників як спеціалістів під час проведення огляду місця події визначено Наказом МВС України № 1339. Для позначення працівників Експертної служби МВС «у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування» в цьому наказі використовується узагальнена назва

«спеціалісти», що відповідає термінології та статусу, передбаченому ст. 71 КПК України. Також у наказі застосовується таке поняття, як «спеціалізована пересувна лабораторія», під якою розуміється «спеціалізований автомобіль Експертної служби МВС, оснащений необхідним обладнанням, призначений для роботи групи працівників Експертної служби МВС, які володіють спеціальними знаннями та навичками застосування криміналістичних та технічних засобів при проведенні огляду місця події» (далі – ОМП), при цьому різновидами такої лабораторії є криміналістична, автотехнічна, вибухотехнічна та інші, зумовлені потребами експертної практики [178].

Згідно з Розділом III Наказу МВС України № 1339 «спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток, за усним із подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням:

- вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї;
- розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами;
- зґвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або такого, що спричинило особливо тяжкі наслідки;
- дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв» [178].

Крім того, визначено, що «рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні ОМП приймається керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС

спільно з керівництвом органів досудового розслідування, виходячи з категорії вчиненого злочину, об'єктивних обставин та необхідності застосування відповідних спеціальних знань», а «режим роботи працівників Експертної служби МВС, залучених до роботи у спеціалізованих пересувних лабораторіях, та комплектація лабораторій спеціальними технічними засобами визначаються керівництвом Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів». Відповідальність за «організацію роботи та комплектацію спеціалізованих пересувних лабораторій» несе керівництво науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів [178].

Розділом IV Наказу МВС України № 1339 передбачено вимоги, які висуваються до проведення ОМП, а саме:

«1) перед виїздом для участі в ОМП спеціалісти, у тому числі спеціалізованої пересувної лабораторії, повинні отримати інформацію про подію, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) відомості про спеціалістів, які беруть участь у проведенні ОМП, про результати ОМП, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, вносяться до протоколу ОМП;

3) носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, додаються до протоколу ОМП;

4) при виготовленні оригіналу документа в електронній формі (його відображення) після завершення ОМП спеціалістом за дорученням слідчого у довільній формі складається письмове пояснення, у якому зазначаються дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднуються як додатки до протоколу ОМП;

5) за результатами проведення ОМП залучені спеціалісти консультують слідчого з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок щодо порядку та особливостей пакування слідів та об'єктів-слідоносіїв, можливості дослідження виявлених слідів, об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів;

6) керівництво слідчих підрозділів забезпечує контроль за якістю роботи підлеглих та спеціалістів під час проведення ОМП і вживає заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів» [178].

Також у цьому наказі визначено особливості безпосереднього проведення цієї слідчої (розшукової) дії, що полягають у такому:

«1) відповідно до частини третьої статті 237 Кримінального процесуального кодексу України слідчий для участі в ОМП може запросити спеціалістів;

2) прибувши для участі в огляді, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників ОМП, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання його спеціальних знань;

3) на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події;

4) після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії ОМП та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення ОМП;

5) дії спеціалістів, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих

видів кримінальних правопорушень;

6) перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка;

7) під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – руйнівні методи виявлення слідової інформації;

8) перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах;

9) про вжиті заходи та факти виявлення слідової інформації спеціалісти інформують слідчого. Під час огляду здійснюються фотографування та вилучення виявлених об'єктів, фіксуються методи їх виявлення із зазначенням про це у протоколі ОМП;

10) під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення);

11) за можливості сліди вилучаються разом з об'єктами-слідоносіями. У разі неможливості вилучення слідової інформації з об'єктом-слідоносієм спеціалістом здійснюється їх фотографування за правилами масштабної фотозйомки та виготовлення копій (відбитків та зліпків) цих слідів. Уся слідова інформація, об'єкти-слідоносії та інші предмети упаковуються за допомогою спеціаліста згідно з установленими вимогами та передаються слідчому, який здійснює огляд;

12) спеціаліст відповідає за якість та повноту виконання отриманих від слідчого або керівника органу досудового розслідування доручень під час проведення ОМП» [178].

Окремим підзаконним актом – Наказом МВС України № 621 – передбачено «завдання, функції, права та обов'язки посадових осіб»

Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України), Експертної служби МВС України «під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов’язаних з пожежами» [196].

Відповідно до п. 2 Розділу I цього наказу «організація взаємодії щодо виявлення, попередження, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних з пожежами, має на меті:

- захист прав, інтересів і свобод, життя і здоров’я людини та громадянина, суспільства та держави від протиправних посягань;
- установлення причин виникнення пожеж, а також винних у цьому осіб та притягнення їх до відповідальності;
- забезпечення охорони соціальних та майнових прав осіб;
- запобігання кримінальним правопорушенням» [196].

Аналіз тексту зазначеного наказу дає змогу констатувати, що взаємодія Експертної служби МВС України з іншими суб’єктами, які беруть участь у виявленні, припиненні, попередженні та розслідуванні кримінальних правопорушень та інших подій, пов’язаних із пожежами (Національна поліція України, ДСНС України), полягає у таких напрямках:

- 1) забезпечення підпорядкованих структурних підрозділів Експертної служби, «які проводять судові пожежно-технічні експертизи та експертні дослідження (вибухотехнічні підрозділи Експертної служби МВС), необхідними технічними засобами, витратними матеріалами та обладнанням»;
- 2) забезпечення проведення судової пожежно-технічної експертизи;
- 3) забезпечення участі працівників ДНДЕКЦ та НДЕКЦ як спеціалістів у проведенні огляду місця події;
- 4) надання допомоги «органам (підрозділам) поліції в плануванні і проведенні занять у системі службової підготовки з посадовими особами поліції та ДСНС щодо виявлення та розслідування кримінальних

правопорушень, пов'язаних з пожежами» [196]. Відповідальність за реалізацію цих напрямів взаємодії покладається на керівників ДНДЕКЦ МВС України та НДЕКЦ.

Також слід зазначити такий напрям взаємодії ДНДЕКЦ МВС України та НДЕКЦ із суб'єктами протидії злочинності, як забезпечення функціонування (формування, ведення та використання) криміналістичних обліків, які згідно з наказом МВС України від 10.09.2009 № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» [176] функціонують на трьох рівнях:

- центральному – у ДНДЕКЦ МВС України, в якому ведуться центральні колекції;
- обласному – у НДЕКЦ, де ведуться обласні колекції;
- місцевому (місцевому кущовому) – у підрозділах з експертно-криміналістичного забезпечення роботи міських, районних, лінійних органів внутрішніх справ, де ведуться місцеві (місцеві кущові) колекції. При цьому криміналістичні обліки складаються з таких видів: трасологічного обліку; дактилоскопічного обліку; балістичного обліку; обліку холодної зброї; обліку грошових знаків, бланків документів, цінних паперів та пластикових платіжних карток; обліку осіб за ознаками зовнішності; вибухотехнічного обліку; пожежно-технічного обліку; обліку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; обліку генетичних ознак людини; обліку записів голосів та мовлення осіб; обліку ідентифікаційних позначень транспортних засобів та реквізитів документів (підписів, печаток, штампів); обліку матеріалів, речовин та виробів [175]. Порядок функціонування дактилоскопічного обліку врегульовано окремим наказом МВС України від 11.09.2001 № 785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України» [176].

Аналіз нормативно-правових актів, що стосуються функціонування криміналістичних обліків, дозволяє констатувати, що взаємодія ДНДЕКЦ

МВС України у цьому напрямі полягає у створенні та обліку відповідних колекцій, участі у проведенні перевірок за обліками, проведенні відповідних досліджень та обміну відомостями та даними, котрі стосуються перевірки й обробки відповідної інформації.

До напрямів взаємодії з іншими учасниками правовідносин, що не мають основною метою діяльності протидію злочинності, можна віднести, наприклад, сферу науково-дослідної діяльності, обмін досвідом, взаємодію із територіальними органами з надання сервісних послуг МВС України щодо «державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів» [207] тощо.

Таким чином, узагальнюючи, маємо констатувати, що діяльність ДНДЕКЦ МВС України є багатоаспектною, такою, що органічно включена до системи правоохоронних органів та діяльності суб'єктів протидії злочинності. У сфері протидії злочинності взаємодія ДНДЕКЦ МВС України здійснюється у комунікаційно-діяльнісній та комунікаційній формах, при цьому комунікаційно-діялісна взаємодія з правоохоронними органами має певні особливості, що передбачають наявність координації та чітко визначених посадових осіб, котрі ініціюють взаємодію та відповідають за її організацію.

2.3. Наукові засади управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності

Належне функціонування будь-якої системи перебуває в залежності від багатьох чинників, поміж яких основним є якість управління, тобто цілеспрямований вплив на певні об'єкти, в тому числі явища та процеси, з можливістю прогнозованого і очікуваного результату. Питання управління – хто управляє, в який спосіб, чому і для чого – давно ставились людством, при цьому еволюціонуючи та змінюючись під впливом історичних та соціально-політичних процесів. Ці питання можна побачити в міркуваннях Платона, Аристотеля, Ф. Аквінського, М. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж.Ж. Руссо та інших мислителів. Зародження управління як науки часто пов'язують із часом виходу в 1911 р. праці американського інженера Ф. Тейлора *The Principles of Scientific Management* [321].

Здійснюючи попередній аналіз теоретико-прикладних праць у сфері управління щодо пріоритетів такої діяльності, можна помітити суттєву різницю в підходах західних та вітчизняних дослідників минулого та сьогодення. Так, перші роботи щодо управління стосувались передусім питань управління суб'єктами підприємницької діяльності з метою отримання максимального прибутку при збереженні власного ресурсного (в тому числі людського) потенціалу за умов здійснення такої діяльності у конкурентному середовищі. У цей час було закладено розуміння таких понять, як «конкуренція», «мотивація», «планування», «рішення», «контроль» та ін. в контексті підприємницької діяльності та досягнення цілей бізнесу. Тобто такі відносини розглядалися з погляду пріоритетів власників бізнесу. Середовище (споживачі, конкуренти, суспільство, держава як регулятор відносин, джерела ресурсів тощо), а також суб'єкти (менеджери) та об'єкти управління (персонал), їхні інтереси, очікування та поведінка

досліджувались як умови (або змінні), що зазнають впливу та перебувають у взаємодії під час здійснення підприємницької діяльності, в контексті можливості отримання максимального прибутку та дотримання інтересів представників бізнесу. Такими, наприклад, є роботи Ф. Тейлора, В. Парето, Д. Мейо та деяких інших учених.

Поступово на зміну роботам із визначенням пріоритетності інтересів власників бізнесу, з'являються праці, присвячені дотриманню інтересів споживачів, працівників, суспільства та держави, що пов'язане з появою різних систем оподаткування, обмеженням монополії, якістю та безпечністю продукції, соціальною відповідальністю бізнесу тощо. Таке розширення предметної сфери управління та поєднання його з існуванням інших соціальних систем та процесів зумовлює появу нових галузей знань та наукових досліджень. При цьому слід зазначити, що західна, передусім американська, наука управління залишає серцевиною суб'єкт господарювання – підприємство, корпорацію тощо. Це можна побачити на прикладах робіт Р.Акоффа [316], В. Демінга [313], У. Шухарта [282] та ін.

Вітчизняна наукова думка формувалась переважно на зосередженні уваги на державному та соціальному управлінні, що було предметом пошуків ще за часів Платона. Пріоритет інтересів держави над соціальними та економічними процесами зумовив науковий пошук та підходи у цій сфері. Не була винятком і сфера діяльності правоохоронних органів, що розглядались у взаємозв'язку з державним управлінням. Серед вітчизняних науковців, що досліджували проблематику управління в органах внутрішніх справ, слід назвати О. Бандурку, С. Петкова [149], В. Плішкіна, І. Шопіну [268] та ін.

Управління як діяльність, що полягає у цілеспрямованому впливі на певні об'єкти, до часу свого наукового осмислення пройшло кілька етапів розвитку. Воно розвивалося одночасно з розвитком суспільно-економічних відносин, зі своїми окремими особливостями, які характеризували існуючий стан суспільства, розвиток суспільних відносин, етапи державотворення, виробничі та соціально-економічні процеси.

Процеси управління мають місце там, де відбувається спільна діяльність людей для досягнення певних цілей. У найзагальнішому вигляді управління можна визначити як комплекс необхідних засобів впливу на поведінку групи, суспільство або його окремі ланки з метою їх упорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення, розвитку та досягнення певних результатів. Як зазначає В. Плішкін, «управління можна уявити як виявлення (шляхом передавання по каналах прямого зв'язку командної інформації) впливу управляючої підсистеми на керовану» [156, с.13].

Розрізняють управління в технічних, біологічних та в соціальних системах. У сфері соціального управління можна розглядати управління суспільством, державне управління, управління в громадських організаціях, управління виробництвом чи підприємством. Управління в органах внутрішніх справ – це один із різновидів державного управління. Так, О. Бандурка зазначає: «Управління в органах внутрішніх справ – різновид державного управління і повинно забезпечувати взаємодію систем, підрозділів і служб органів внутрішніх справ як єдиного цілого з метою виконання поставлених перед ними завдань у сфері внутрішніх справ держави» [1, с.10]. Тобто управління таким державним органом із широким колом повноважень повинно забезпечувати взаємодію структурних підрозділів з метою забезпечення правопорядку в країні, протидії злочинності та дотримання національних інтересів. Управління такими системами має свої особливості, котрі, на думку О. Бандурки, полягають, «по-перше, в правоохоронному характері управління, по-друге, в специфічних умовах функціонування системи, таких як єдиноначальність, висока службова дисципліна, особливі умови проходження служби, по-третє, тому, що значна частина працівників органів внутрішніх справ користується статусом представників влади, які мають повноваження застосовувати заходи адміністративного примусу, по-четверте, діяльність органів внутрішніх справ створює умови іншим державним органам, установам, організаціям,

підприємствам і громадянам для реалізації їх функцій, прав і свобод». Також він вказував, що «в управлінні органами внутрішніх справ використовуються як загальні принципи управління, так і специфічні форми управління, властиві тільки правоохоронній системі» [1, с.55–56]. Крім того, він зазначав, що правоохоронні органи зарубіжних країн мають особливості управління, що суттєво відрізняються від вітчизняних, та в умовах інтеграційних процесів нашої країни мають значення. До них він відносив такі:

- «розгалуженість і різноманітність поліцейських систем, наявність поліцейських органів у різних міністерствах і відомствах, незалежність їх між собою;

- поліція країн-членів Європейського Союзу керується не тільки національним законодавством, але і нормативними актами, прийнятими Союзом;

- розподіл поліцейських систем за джерелами фінансування на державні (федеральні), муніципальні (місцевого самоврядування), приватні (поліція фірм, концернів, синдикатів) в умовах тісної співпраці між ними;

- соціальна спрямованість роботи поліції, яка захищає, насамперед, права і свободи громадянина, утримується за рахунок податків населення і, відповідно, служить податкоплатнику;

- функції поліції полягають у тому, що вона виконує роль своєрідної допомоги громадянину і на випадок злочину, і при нещасному випадку, в екстремальній ситуації, побутовому конфлікті, раптовому захворюванні чи пологах на вулиці;

- високий професіоналізм поліції (поліцейський в інших країнах змушений протягом всієї служби вчитись, від цього залежить його просування по службі, присвоєння офіцерського чину, оплата праці, пільги тощо);

- позапартійність у роботі поліції, поліція служить народу, державі, а не партіям;

- активна діяльність громадських добровільних об'єднань, спрямована

на підтримку і допомогу поліції;

- відкритість, гласність, постійна апеляція до громадської думки при вирішенні складних ситуацій, що виникають у правоохоронній практиці, забезпечують поліції довір'я і підтримку населення;

- в переважній більшості європейських країн в МВС зосереджено і поліцейські служби, і служби державної безпеки, що забезпечує тісну взаємодію між ними й економить державні кошти;

- розподіл компетенції органів контррозвідки, яка входить, як правило, до системи МВС (за винятком США, де ФБР входить до Міністерства юстиції), і зовнішньої розвідки;

- окремо слід відзначити надзвичайно широке застосування в роботі поліції зарубіжних країн науково-технічних засобів;

- тісна взаємодія поліцейських систем через Інтерпол і безпосередньо між собою (конференції, симпозиуми, обмін делегаціями, вивчення досвіду, підготовка кадрів, спільні поліцейські заходи в межах кількох країн)» [1, с. 436–437]. З огляду на те, що вказані зауваження робились понад 20 років тому, слід у позитивному сенсі зазначити, що більшість із цих закордонних напрацювань сьогодні втілено у роботу поліцейських та інших правоохоронних органів України. Проте залишається ще досить багато актуальних питань, що потребують вирішення. Ба більше, динамічність розвитку технологій та суспільно-економічних відносин вимагає постійної уваги до питань управління, особливо у сфері правоохоронної діяльності.

Для характеристики управління та більш повного розуміння тематики необхідно визначитися в основних поняттях або категоріях управління. Зважаючи на обсяг та межі нашої роботи, не вдаючись до глибокого дослідження сутності управління, окреслимо основні моменти, що так чи інакше можуть стосуватись управління ДНДЕКЦ МВС України.

По-перше, це об'єкт управління, під яким зазвичай розуміється «те, на що спрямований свідомий, планомірний, організований, систематичний вплив суб'єкта управління», а під суб'єктом – «структурно окреслені

спільноти людей з органами управління, які формуються ними, та керівним складом (на персональному рівні), наділеним управлінськими функціями, який здійснює управлінську діяльність». При цьому «суб'єкт і об'єкт управління, їх окремі компоненти вступають у взаємостосунки з питань організації всіх сторін життєдіяльності установи чи підприємства» [1, с. 11].

У вищеназваному контексті заслуговує на увагу той факт, що хоча під час управління виникають суспільні відносини, врегульовані певними правилами та нормами, тобто по суті правовідносини, проте в теорії управління до розуміння «суб'єкта» та «об'єкта» підходять дещо по-іншому, на відміну від правової науки. Так, в управлінні переважає думка, що «об'єктом» можуть бути людина або групи (спільноти) людей, проте у правовідносинах людина виступає виключно як суб'єкт, котрий вступає у відносини з іншими такими самими суб'єктами з приводу об'єкта, а об'єктом може виступати не людина, а лише її поведінка, на яку здійснюється вплив. Тут цілком можна припустити, що бачення, яке притаманне управлінню, в разі розширеного та некоректного тлумачення особами, наділеними владними повноваженнями, може призвести до розуміння людей, на поведінку яких здійснюється управлінський вплив, як засіб або товар. З огляду на цінності сучасного демократичного суспільства такий підхід є неприпустимим, хоча і був притаманним окремим попереднім етапам розвитку людства.

Таким чином, вважаємо, що з метою недопущення некоректного тлумачення сутності та процесів управління або зловживань у цій сфері під об'єктом управління варто розуміти не людей або їх групи, а лише їх поведінку, на яку здійснюється управлінський вплив в межах правил та наявності взаємних прав та обов'язків. Управління системами (чи підсистемами), а саме в цьому полягає управління організацією або державним органом, можна розглядати як сферу підвищеного взаємозв'язку, впливу та комунікації, орієнтованих на виконання певних функцій та досягнення прийнятного для всіх результату. Такі взаємовідносини

виникають між наділеними певними повноваженнями та підпорядкованими суб'єктами і полягають у здійсненні цілеспрямованого впливу на поведінку елементів та стан системи шляхом узгоджених дій та комунікації, яка складає основну частину таких відносин. Зазначені відносини можуть мати, наприклад, керівний чи підпорядкований характер, але «суб'єктність» у цьому разі жодною мірою не втрачається та не перетворюється на «об'єктність».

Вважаємо, що саме такий підхід може позитивно сприяти налагодженню співпраці між різними ланками та елементами керованої соціальної системи та формуванню сприятливого мікроклімату у колективі співробітників як співучасників процесу досягнення спільної мети.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» «організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність. Міністерства та інші державні органи здійснюють у визначеному ними порядку контроль за дотриманням законодавства з питань судово-експертної діяльності державними спеціалізованими установами, що належать до сфери їх управління» [212].

Отже, такі обов'язки щодо Експертної служби МВС України покладаються на Міністерство внутрішніх справ України. В цьому контексті слід враховувати, що органи та структурні підрозділи, що перебувають у підпорядкуванні, координації чи віданні МВС України, складають окремі системи та підсистеми, що мають відповідні управлінські рівні та ланки. Максимальна ефективність діяльності МВС України як центрального органу виконавчої влади, що є головним органом у формуванні державної політики в окремих сферах, залежить не стільки від максимальної ефективності її складових систем, скільки від злагодженої якісної взаємодії таких складових.

Тобто йдеться про той принцип синергії, на який звернули увагу досить давно і за яким інколи ціле не дорівнює сумі його частин, а є чимось якісно іншим. Тому необхідно враховувати не тільки певне місце в системі управління, а й середовище, в якому здійснюються основні види діяльності. До таких належить передусім судово-експертна діяльність, яка здійснюється в певному конкурентному середовищі поміж державних та недержавних суб'єктів. У цьому сенсі під час управління Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром МВС України варто розглядати його не тільки як структурний елемент Експертної служби МВС України чи елемент, що перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України, а й як окремий самостійний учасник взаємовідносин у сфері судово-експертної діяльності, що складається з певних структурних ланок, що потребують управління, і перебуває у певному середовищі, що характеризується наявністю конкуренції.

Для початку проаналізуємо особливості управління ДНДЕКЦ МВС України як елементом Експертної служби МВС України, яка перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України.

Відповідно до п. 1 Положення про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, затвердженого наказом МВС України від 31.01.2017 № 77 «Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС» (далі – Наказ МВС України № 77) ДНДЕКЦ МВС України є державною спеціалізованою установою судової експертизи, «що належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та є головним підрозділом Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [193].

З огляду на повноваження та місце ДНДЕКЦ МВС України у системі МВС України та Експертної служби МВС України слід констатувати, що Центр є, з одного боку, самостійною системою із відповідною структурою та

завданнями, а з іншого – підсистемою МВС та керівною ланкою більшої за обсягом Експертної служби МВС України, з якими органічно поєднаний спільними функціями та призначенням у системі органів правопорядку. При цьому слід зазначити, що відповідні НДЕКЦ, які входять до складу Експертної служби МВС України, є територіальними підрозділами Експертної служби та також належать до сфери управління МВС України майже з аналогічними завданнями. Так, ДНДЕКЦ МВС України має такі додаткові завдання, як «організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю Експертної служби МВС» та «здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях» [193].

Структурними елементами ДНДЕКЦ МВС України «є лабораторії, управління, відділи та сектори», а також «у визначеному законодавством порядку можуть створюватися і діяти наукові підрозділи, підрозділи з професійного навчання». Натомість територіальні НДЕКЦ зазвичай мають відділи та сектори, а в окремих випадках і лабораторії (наприклад, Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України). Вказана особливість структури ДНДЕКЦ пояснюється головною (керівною) ланкою в системі Експертної служби МВС України.

Якщо брати до уваги призначення керівників ДНДЕКЦ МВС України та відповідних територіальних НДЕКЦ, то з початку появи Експертної служби МВС України, можна помітити певні процеси централізації цих відносин. Так, на початкових етапах створення та розвитку Експертної служби МВС України керівник (начальник) ДНДЕКЦ МВС України призначався Міністром внутрішніх справ, а НДЕКЦ – або першим заступником міністра за поданням начальника відповідного органу внутрішніх справ (управління), або тільки начальником відповідного органу внутрішніх справ (управління), але в будь-якому разі за умови погодження з начальником ДНДЕКЦ МВС України (Експертної служби). Сьогодні згідно з

наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» «директори ДНДЕКЦ МВС і НДЕКЦ МВС призначаються на посаду та звільняються з посади Міністром внутрішніх справ України» [187]. Пропозиції щодо кандидатур для призначення на посади відповідних керівників (директорів) НДЕКЦ вносить Міністру внутрішніх справ України директор ДНДЕКЦ МВС України. Також слід зазначати, що керівник (директор) ДНДЕКЦ МВС є керівником Експертної служби МВС України.

Згідно з офіційною інформацією наразі «Експертна служба МВС є найбільшою мережею експертних установ в Україні та налічує 24 адміністративно-лабораторних комплекси. У дев'яти обласних центрах створено та забезпечено сучасним обладнанням повнопрофільні адміністративні лабораторні комплекси судової експертизи (Вінницький, Волинський, Запорізький, Івано-Франківський, Київський, Львівський, Миколаївський, Харківський та ДНДЕКЦ МВС). Експертна служба МВС України виконує 79 видів експертних досліджень та нараховує значну кількість підготовлених фахівців по 79 експертних спеціальностях. Щороку працівниками служби готуються і публікуються більш ніж 250 наукових праць та методичних розробок. Установи Експертної служби МВС акредитовані за міжнародними стандартами EN ISO/IEC 1702, EN ISO/IEC 17020. Лабораторії ДНДЕКЦ МВС, крім цього, акредитовані за стандартом EN ISO/IEC 17065» [186].

Відповідно до п. 11, 12 Наказу МВС України № 77 ДНДЕКЦ МВС України очолює директор, який призначається на посаду та звільняється з посади на підставі укладеного контракту. Директор має першого заступника та заступників, а також може мати радників, у тому числі на громадських засадах. Директор ДНДЕКЦ МВС України є керівником Експертної служби МВС України. Перший заступник директора ДНДЕКЦ МВС України є першим заступником керівника Експертної служби МВС України. Заступники директора ДНДЕКЦ МВС України є заступниками керівника

Експертної служби МВС України [193]. Сьогодні керівний склад ДНДЕКЦ МВС України, крім директора та його першого заступника, складають чотири заступники директора [23].

Згідно з п. 16 Наказу МВС України № 77 керівник (директор) ДНДЕКЦ МВС України має такі повноваження:

- «1) здійснює керівництво діяльності Експертної служби МВС;
- 2) очолює ДНДЕКЦ, здійснює керівництво його діяльністю;
- 3) контролює та забезпечує виконання в ДНДЕКЦ та Експертній службі МВС законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів і доручень МВС, власних наказів і доручень;
- 4) звітує перед Міністром внутрішніх справ України про виконання покладених на Експертну службу МВС завдань;
- 5) підписує накази ДНДЕКЦ, дає обов'язкові для виконання працівниками ДНДЕКЦ доручення;
- 6) скасовує повністю чи в окремій частині накази та доручення ДНДЕКЦ;
- 7) скликає та проводить наради;
- 8) забезпечує взаємодію Експертної служби МВС зі структурними підрозділами апарату МВС та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує і координує Міністр, у порядку, визначеному МВС;
- 9) представляє Експертну службу МВС, ДНДЕКЦ у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами, організаціями;
- 10) представляє ДНДЕКЦ у Європейській мережі судово-експертних установ та інших міжнародних організаціях;
- 11) представляє в межах компетенції Експертної служби МВС інтереси МВС з питань судово-експертної діяльності в органах державної влади, координаційних радах, технічних комітетах, засобах масової інформації;
- 12) уносить керівництву МВС пропозиції щодо структури та штатної чисельності ДНДЕКЦ і НДЕКЦ та змін до них;

13) подає на затвердження до МВС штатний розпис ДНДЕКЦ;

14) затверджує штатні розписи НДЕКЦ та зміни до них;

15) призначає на посади та звільняє з посад своїх першого заступника та заступників, працівників ДНДЕКЦ, установлює їм посадові оклади, надбавки, доплати та інші види заробітної плати відповідно до законодавства, приймає рішення про їх преміювання в межах затвердженого фонду оплати праці ДНДЕКЦ;

16) визначає обов'язки та повноваження своїх першого заступника, заступників;

17) затверджує положення про структурні підрозділи ДНДЕКЦ;

18) затверджує посадові інструкції працівників ДНДЕКЦ;

19) уносить пропозиції державному секретареві Міністерства внутрішніх справ України щодо кандидатур для призначення на посади директорів НДЕКЦ, установлення їм посадових окладів, надбавок, доплат та інших видів заробітної плати відповідно до законодавства, приймає рішення про їх преміювання в межах затвердженого фонду оплати праці НДЕКЦ;

20) за поданням директорів НДЕКЦ призначає на посади та звільняє з посад перших заступників, заступників директорів, керівників лабораторій і відділів НДЕКЦ, установлює їм посадові оклади, надбавки, доплати та інші види заробітної плати відповідно до законодавства;

21) у межах наданих повноважень заохочує та притягає до дисциплінарної відповідальності своїх першого заступника, заступників і працівників Експертної служби МВС, крім директорів НДЕКЦ;

22) уносить пропозиції до МВС щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності директорів НДЕКЦ, у тому числі звільнення в дисциплінарному порядку;

23) уносить пропозиції до МВС щодо заохочення працівників Експертної служби МВС;

24) організовує роботу, спрямовану на комплектування ДНДЕКЦ кваліфікованими фахівцями, керує системою професійного навчання, формує

резерв кадрів працівників ДНДЕКЦ і керівників НДЕКЦ, забезпечує дотримання законодавства та трудової дисципліни;

25) уживає заходів для забезпечення режиму секретності, здійснює постійний контроль за охороною державної таємниці в ДНДЕКЦ;

26) направляє працівників ДНДЕКЦ у відрядження, надає їм відпустки;

27) надає працівникам ДНДЕКЦ і директорам НДЕКЦ матеріальну допомогу в межах асигнувань, затверджених на оплату праці в кошторисі;

28) затверджує кошториси та зміни до них підрозділам Експертної служби МВС;

29) організовує укладання договорів, у тому числі тих, що містять фінансові зобов'язання в обсязі затвердженого кошторису ДНДЕКЦ;

30) уносить пропозиції керівництву МВС про передачу товарно-матеріальних цінностей до сфери управління інших органів, уповноважених управляти державним майном, у комунальну власність і передачу об'єктів комунальної власності в державну власність і віднесення їх до майна підрозділу Експертної служби МВС;

31) у встановленому законодавством порядку забезпечує розподіл і перерозподіл товарно-матеріальних цінностей між ДНДЕКЦ і НДЕКЦ;

32) забезпечує списання активів ДНДЕКЦ і НДЕКЦ у встановленому законодавством порядку;

33) організовує відповідно до законодавства проведення перевірок за зверненнями і запитами, забезпечує в межах компетенції їх своєчасний розгляд та вирішення;

34) організовує роботу з контролю за дотриманням трудової та виконавської дисципліни працівниками ДНДЕКЦ і НДЕКЦ;

35) подає в установленому порядку пропозиції щодо присвоєння спеціальних звань поліцейським, відрядженим з Національної поліції України до ДНДЕКЦ;

36) укладає в порядку, визначеному законодавством, колективний договір;

37) здійснює інші повноваження, що належать до його компетенції або передбачені законодавством».

Відповідно до п.17 Наказу МВС України № 77 директор ДНДЕКЦ МВС України відповідає за:

- «1) виконання умов контракту;
- 2) виконання програми розвитку Експертної служби МВС;
- 3) виконання вимог цього Положення;
- 4) організацію в ДНДЕКЦ бухгалтерського обліку та забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних документах, збереження оброблених документів, реєстрів і звітності упродовж установленого терміну, але не менше трьох років;
- 5) результати фінансово-господарської діяльності ДНДЕКЦ;
- 6) збереження майна ДНДЕКЦ» [193].

Аналіз тексту Наказу МВС України № 77, який включає як Положення про ДНДЕКЦ МВС України, так і Положення про відповідні НДЕКЦ, дозволяє визначити, що управління Експертною службою МВС України здійснюється як цілісною системою з наявним як функціональним, так і процесним підходом. Відокремлені організаційно-розпорядчі підрозділи та елементи структури як Експертної служби МВС України в загальному розумінні, так і ДНДЕКЦ МВС України та відповідних територіальних НДЕКЦ побудовані цілком логічно, що відповідає функціям та меті діяльності служби. ДНДЕКЦ МВС України як головний підрозділ «здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності підрозділів Експертної служби МВС», «організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС з проведення атестації, присвоєння особам та позбавлення осіб кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судового експерта та видає відповідні свідоцтва», а також має певні повноваження щодо нормотворчої діяльності та перерозподілу коштів і майна, що використовуються під час судово-експертної та організаційної діяльності Експертної служби МВС України.

Зазначене дозволяє констатувати належну організаційну побудову як системи суб'єкта судово-експертної діяльності та можливості управління Експертною службою МВС України.

Проте слід вказати на окремі проблемні питання щодо організації діяльності цієї служби, що знайшли відображення як у теоретичній, так і в нормотворчій площині. Так, наказом МВС України від 15.03.2017 № 229 «Про затвердження Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації» (далі – Стратегія розвитку до 2020 року) зазначались такі «проблеми, які потребують вирішення:

- наявність колізій і недостатнє нормативно-правове врегулювання судово-експертної діяльності;
- недостатній рівень матеріально-технічного та ресурсного забезпечення;
- низький рівень взаємодії органів і організацій у сфері судово-експертної діяльності, науково-дослідних установ з метою розробки нормативно-правових актів для врегулювання та налаштування єдиних процесів, підходів і механізмів судово-експертної діяльності;
- відсутність кваліфікованих кадрів за новітніми напрямками судової експертизи й експертних досліджень;
- недостатній рівень підготовки осіб, які призначають проведення судових експертиз і здійснюють процесуальне оцінювання висновків за результатами проведення судової експертизи й експертних досліджень (як сторона обвинувачення, так і сторона захисту);
- відсутність мотивації в своєчасному та якісному проведенні судових експертиз з причин непривабливості роботи в Експертній службі МВС для висококваліфікованих осіб і невисокий престиж роботи судового експерта на ринку праці;
- постійно зростаючі потреби у збільшенні кількості проведення судових експертиз за кримінальними правопорушеннями, збільшення

кількості нових технологічних об'єктів дослідження;

- нагальна необхідність у розвитку нових напрямів судової експертизи й експертних досліджень шляхом проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;

- поглиблення співпраці з судово-експертними установами інших країн з метою запровадження в Україні світового досвіду, новітніх технологій;

- недостатня інтеграція фахівців Експертної служби МВС у світову систему співпраці судових експертів з проведення спільних міжнародних досліджень, особливо за резонансними злочинами;

- впровадження міжнародного досвіду організації управління інфраструктурою Експертної служби МВС» [137].

Також у вказаній Стратегії розвитку до 2020 року зазначено, що «розвиток Експертної служби МВС вимагав:

- нормативно-правового вдосконалення та актуалізації положень законодавства задля забезпечення повноцінної реалізації у ньому верховенства права, законності, об'єктивності та незалежності, що свідчить про актуальність проблеми державного регулювання судово-експертної діяльності у сучасній Україні;

- матеріально-технічного зміцнення за рахунок придбання новітньої техніки та модернізації наявного технічного обладнання для упровадження нових методик досліджень і приведення їх у відповідність до вимог європейських стандартів;

- формування кадрового резерву Експертної служби МВС з представників найкращого студентства та професіоналів, які мають достатній рівень фахової, практичної підготовки та схильність до проведення наукової роботи;

- упорядкування процесів проведення судової експертизи й експертних досліджень через впровадження, забезпечення функціонування та вдосконалення системи управління відповідно до міжнародних стандартів;

- визнання компетентності підрозділів Експертної служби МВС у

відповідності до міжнародних стандартів, що є необхідною умовою міжнародного визнання Експертної служби МВС;

- підвищення якості експертної роботи, вирішення якої вбачається в залученні кваліфікованих працівників, реформуванні існуючої системи професійного навчання персоналу безпосередньо в Експертній службі МВС, підвищенні рівня науково-методичного забезпечення;

- активізації загальнонаукової, науково-технічної та науково-методичної діяльності Експертної служби МВС в галузі судової експертизи;

- поглиблення співпраці з вітчизняними та іноземними науковими установами, підприємствами, організаціями, навчальними закладами;

- встановлення та налагодження зв'язків з правоохоронними органами, установами судової експертизи та криміналістики інших держав, а також міжнародними об'єднаннями та організаціями;

- розвитку міжнародної співпраці з установами-членами Європейської мережі судово-експертних установ;

- підвищення іміджу Експертної служби МВС» [137].

Дослідниця Т. Лоза у своїй роботі окреслює загальні проблеми організації судово-експертної діяльності [294]. Узагальнюючи її роботу, можна побачити, що до таких вона відносить:

- 1) брак фінансування, що, як наслідок, має складності щодо оновлення технічного обладнання, підвищення кваліфікації та плинність кадрів. Вчена вказує, що проти 2021 р. на кінець 2022 р. відбулося зменшення кількості державних експертів на 20 %, а приватних – на 16,6 % [294, с. 634];

- 2) проблематику методичного забезпечення, при цьому вона зазначає, що «в Україні налічується сім окремих відомств, методичні бази яких можуть суттєво різнитися між собою»;

- 3) проблематику кадрового забезпечення, при цьому авторка наголошує на тому, що для якісної комунікації між експертами та замовниками (споживачами) їхньої діяльності важливим є оптимальний баланс між «основними та додатковими знаннями в галузі судової

експертизи», при цьому до останніх вона також відносить юриспруденцію та криміналістику;

4) проблематику правового регулювання [294].

Для вирішення зазначених проблем дослідниця пропонує такі заходи: «реформувати законодавство, в напрямі прийняття оновленого базового закону, який буде визначати правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності в Україні; модернізувати та вдосконалити матеріально-технічну базу державних спеціалізованих установ; забезпечити судових експертів гідними умовами праці (технічними, матеріальними, фінансовими тощо); шляхом вироблення та впровадження загального освітнього підходу розширити та уніфікувати професійні компетентності судових експертів; покращити систему державного управління судово-експертної діяльності шляхом створення державного органу, відповідального за формування державної політики у сфері судово-експертної діяльності» [294, с. 640].

На необхідності комплексного реформування у сфері судово-експертної діяльності наголошено у п. 4.7 Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023, де зазначено нагальну потребу «формування незалежної та ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя загалом і, зокрема, діяльності органів правопорядку та прокуратури» [200]. Одним із стратегічних пріоритетів вищевказаного плану є «комплексна цифрова трансформація». В цьому контексті цікавою та корисною може бути розробка Р. Пташкіна, А. Гончарова та О. Гавриша щодо запровадження та використання інформаційно-аналітичної системи обліку експертних проваджень в Експертній службі МВС України [217]. Ними розроблено програмний засіб, що вже використовується в роботі працівниками Експертної служби МВС України «за напрямками фототехнічних, портретних, комп'ютерно-технічних, мистецтвознавчих,

психологічних та телекомунікаційних досліджень, а також досліджень відео- та звукозапису», проте він має свої можливості для розширення сфери застосування та удосконалення управлінських процесів. Так, автори зазначають, що «інформаційно-аналітична система не тільки дає можливість зберігати дані, керувати ними чи здійснювати пошук серед них, а й має потужні алгоритми формування звітності, статистичної та аналітичної інформації», також «в тестовому режимі функціонує система прогнозування показників діяльності, алгоритми якої базуються на детальному аналізі наявних даних, їх сегментації в часі, та визначення параметрів, закономірностей та динаміки їх зміни», при цьому «створена інформаційно-аналітична система придатна для подальшої її модифікації та має перспективу для проведення подальших досліджень, а саме за напрямом розроблення та реалізації нових алгоритмів аналізу даних й формування більш точної аналітичної інформації» [217].

Ще одним аспектом діяльності ДНДЕКЦ МВС України є участь у відносинах у сфері судово-експертної діяльності та перебування у певному середовищі суб'єктів господарської діяльності, що характеризується наявністю конкуренції. Хоча згідно з вищезгаданим положення центр є юридичною особою публічного права та бюджетною неприбутковою установою та по суті забезпечується фінансуванням і «завантаженістю» за рахунок держави, це не позбавляє його необхідності враховувати особливості сучасної сфери судово-експертної діяльності та їхні тенденції. В цьому сенсі вважаємо за необхідне звернути увагу на два такі напрями:

- 1) зв'язки з громадськістю та взаємодія з потенційними замовниками (споживачами) експертних досліджень;
- 2) наукова та науково-технічна діяльність та співробітництво у сфері обміну досвідом та технологіями.

Відповідно до п. 16 та 28 Положення про ДНДЕКЦ МВС України, затвердженого Наказом МВС України № 77, центр «здійснює інформаційну та видавничу діяльність, створює інтернет-ресурси» та «забезпечує

висвітлення діяльності ДНДЕКЦ у засобах масової інформації та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи» [193]. Проте, зважаючи на структуру ДНДЕКЦ та відповідних НДЕКЦ, окремих підрозділів, що відповідали б за комунікацію, немає. Натомість, наприклад, у структурі МВС України є Департамент комунікації, до завдань якого належать:

«1) участь у межах компетенції у формуванні та реалізації державної інформаційної політики у сферах діяльності МВС, ГСЦ, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС (далі – заклади, установи і підприємства МВС), та за дорученням Міністра – у сферах діяльності ЦОВВ, НГУ;

2) координація взаємодії структурних підрозділів апарату МВС, ГСЦ, закладів, установ і підприємств МВС та за дорученням Міністра – ЦОВВ, НГУ з медіа та громадськістю;

3) забезпечення в установленому порядку всебічного й об'єктивного інформування громадян про діяльність МВС через медіа та інші засоби комунікації;

4) забезпечення зв'язків із громадськістю для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сферах діяльності МВС;

5) моніторинг та аналіз інформації про діяльність МВС, яка оприлюднена в медіа, інтернет-мережі;

6) інформаційно-аналітичне забезпечення керівництва МВС із питань реалізації інформаційної політики МВС;

7) забезпечення заходів із протидії інформаційно-гібридним загрозам;

8) створення медіапродукту, інформаційного та креативного контенту (текстового, графічного та мультимедійного) та презентаційних матеріалів для забезпечення стратегічних комунікацій» [20].

Аналогічні підрозділи є і в інших державних органах, як-от: Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій тощо. Так, у наказі

Національної поліції України від 14.02.2024 № 160 «Про затвердження Положення про Департамент комунікації Національної поліції України» визначено: «Департамент комунікації Національної поліції України є самостійним структурним підрозділом центрального органу управління поліції, який спрямовує та координує проведення інформаційної політики структурних підрозділів ЦОУП, територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів поліції, закладів та установ, що належать до сфери управління Національної поліції України, здійснює взаємодію з медіа та громадськістю з метою інформування населення про діяльність органів (підрозділів) поліції та стан правопорядку в державі». Завданнями цього департаменту є:

1. Координація заходів, спрямованих на реалізацію інформаційної політики поліції, упровадження гласності та відкритості в діяльності Національної поліції України;
2. Забезпечення в установленому законодавством України порядку інформування громадян про діяльність Національної поліції України через медіа;
3. Забезпечення функціонування офіційного вебсайту Національної поліції України в режимі інформантства, системного і оперативного оновлення інформації на ньому, забезпечення контролю за якістю та оперативністю оприлюднення інформації на інтернет-сторінках органів (підрозділів) поліції, наповнення яких здійснюється підрозділами комунікації;
4. Здійснення моніторингу та аналізу інформації про діяльність поліції, оприлюдненої в медіа [140].

Натомість підрозділи комунікації у структурі ДНДЕКЦ МВС України та відповідних НДЕКЦ відсутні. Проте, ознайомлюючись зі змістом сайтів цих установ, неважко побачити контент, що спрямований на інформування відвідувачів та громадськості про роботу і послуги центрів, створення їхнього позитивного іміджу. Означене свідчить про певну роботу в цьому

напрямі, проте вважаємо за бажане удосконалити діяльність у цій сфері. Щодо окресленої тематики корисною є робота Т. Уотсона та П. Нобла, в якій вони приділяють увагу розробкам Дж. Грунінга щодо чотирьох моделей піар-діяльності: 1) через агенції/рекламу (концепція односторонньої інформації, спрямованої на переконання); 2) суспільна інформація (поширення позитивної інформації); 3) двостороння асиметрична модель (передбачає дослідження, що допомагають визначити повідомлення, що гарантують підтримку громадськості); 4) двостороння симетрична модель (вигідна для організації та суспільства, одночасне поєднання піара та соціальної свідомості, стратегічне управління відносинами з наявною корпоративною соціальною відповідальністю) [250, с.12–13]. Вважаємо, що створення відповідних підрозділів комунікації, що орієнтовані на реалізацію двосторонньої симетричної моделі комунікації, позитивно вплине на взаєморозуміння між замовниками судово-експертних послуг, якість правоохоронної діяльності та правосуддя, а також створення стійкого позитивного ставлення до судово-експертної діяльності та правоохоронних органів і МВС України в цілому. В цьому напрямі також бажаним є розширення зав'язків шляхом підписання договорів (угод, меморандумів) про співпрацю з органами Національної асоціації адвокатів України, юридичними спілками та вищими навчальними закладами.

Стосовно наукової та науково-технічної діяльності ДНДЕКЦ МВС України та відповідних НДЕКЦ та їх співробітництва у сфері обміну досвідом та технологіями можна констатувати ґрунтовну роботу та позитивні тенденції, що дозволяють ефективно конкурувати у позитивному сенсі як із недержавними суб'єктами судово-експертної діяльності, так і зі спеціалізованими державними установами. Щодо цього напрямку вважаємо за можливе запозичення позитивного досвіду інших учасників такої діяльності. Так, наприклад, Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України розроблено перспективні напрями розвитку наукової діяльності інституту на

короткостроковий період, що визначається у Стратегії наукового розвитку ІСТЕ СБУ на 2021–2025 роки (затверджено наказом ІСТЕ СБУ від 15.03.2021 № 26) [248]. Відповідно до підпунктів 3.3 та 3.4 вказаної стратегії «з метою подальшого розвитку наукового та науково-технічного потенціалу» формуються відповідні наукові школи (наприклад, «Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-службової діяльності». Основні напрями розвитку наукової школи: науково-технічне забезпечення вирішення аналітичних задач обробки неструктурованої інформації; формування інформаційних моделей об'єктів оперативної зацікавленості; теоретико-правові основи застосування інформаційних технологій; правові засади регулювання надання послуг та проведення робіт за допомогою технологій Інтернету речей; визначення правового режиму проектування та застосування інформаційних технологій (технологій Інтернету речей, електронних комунікацій, штучного інтелекту, робототехніки, «хмарних» технологій, «великих даних») тощо). При цьому «для забезпечення подальшого створення і розвитку наукових шкіл та проведення актуальних досліджень в галузі наукової, науково-технічної, науково-організаційної діяльності в Інституті функціонують основні підрозділи (центри за напрямками діяльності)» [248].

Вважаємо за необхідне не тільки розробляти відповідні стратегії розвитку Експертної служби МВС України та її складових елементів – ДНДЕКЦ МВС України та НДЕКЦ – на короткострокові періоди, а й запроваджувати наукові школи, що дозволяли б створювати підґрунтя для подальшого удосконалення діяльності та залучати нових спеціалістів у сферу судово-експертних досліджень.

Висновки до розділу 2

Узагальнення результатів дослідження нормативно-правового регулювання діяльності ДНДЕКЦ МВС України як суб'єкта протидії злочинності дозволяє дійти таких висновків.

Експертною службою МВС України, елементом якої є ДНДЕКЦ МВС України та територіальні НДЕКЦ, здійснюються три основні функції, які умовно можна назвати як:

1) спеціалізована – експертна, оціночна та фахова щодо участі спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду;

2) обліково-реєстраційна – збір та обробка даних, що дозволяють виконувати завдання протидії злочинності;

3) науково-методологічна – теоретичне та практичне удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності.

Узагальнюючи систематизацію нормативно-правових актів у поєднанні з вищевказаними трьома основними функціями можна виокремити дві основні групи нормативно-правових актів за їхньою сферою регулювання:

1) організаційно-розпорядчі – ті, що регулюють питання управління, координації, взаємодії, діловодства, оплати праці та інші, що стосуються діяльності Експертної служби МВС України та взаємовідносин із іншими суб'єктами правовідносин;

2) експертно-процедурні – ті, що стосуються виключно судово-експертної та оціночної діяльності, її юридичної значущості, тобто підстав і порядку проведення експертиз, повноважень експерта, особливостей використання досліджень у вирішенні правових спорів чи питань притягнення до відповідальності тощо.

Системний аналіз норм кримінального, кримінального процесуального законодавства та публікацій, присвячених судово-експертній діяльності та здійсненню таких функцій Експертною службою МВС України та ДНДЕКЦ

МВС України, дозволяє констатувати належне нормативно-праве регулювання, що дає змогу мати зрозумілі легітимні очікування учасниками таких відносин. Певні проблеми не мають систематичного характеру, часто пов'язані не із законодавчим регулюванням, а з особливостями фактів і обставин конкретних проваджень та сумлінністю й добропорядністю учасників провадження. Чинне законодавство містить достатні механізми для мінімізації використання некоректних (помилкових чи завідомо неправдивих) судових експертиз чи зловживань із боку суб'єктів такої діяльності. Наявність різних видів юридичної відповідальності та процесуальні можливості у вигляді призначення додаткової чи повторної експертизи, зокрема під час судового провадження, не обов'язковість висновку експерта для особи, яка приймає рішення у кримінальному провадженні, визнання висновку експерта недопустимим доказом, допит експерта, можливість надання протилежною стороною свого висновку чи робити зауваження до нього тощо відповідають принципу змагальності та багато в чому залежать від обставин справи та компетентності осіб, що представляють відповідних учасників провадження.

У теоретичних розробках та практичній площині правозастосування наявне досить різнобічне тлумачення та розуміння таких понять, як «суб'єкти правоохоронної діяльності» та «суб'єкти протидії злочинності». Під першими в нашому дослідженні розуміються виключно державні органи, що здійснюють правоохоронну функцію, яка полягає передусім у забезпеченні національної безпеки України, а під другими – державні та недержавні інституції, що виконують функції з протидії злочинності – боротьби, превенції, наукового забезпечення, координації тощо.

Для узагальнення та спрощення наявних форм взаємодії ДНДЕКЦ МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності та учасниками правовідносин у дослідженні виокремлюються дві форми: «комунікаційно-діяльнісна», під якою розуміється взаємний зв'язок між окремими суб'єктами, що зумовлює обов'язкову зміну та узгодження поведінки таких

взаємодіючих суб'єктів, та «комунікаційна», під час якої такий зв'язок полягає лише в обміні інформацією, тобто відомостями або даними, що інформують сторони про щось або задовольняють їхні потреби, та не вимагає подальшого узгодження їхніх дій. Перша форма взаємодії має місце при проведенні та плануванні спільних дій та заходів, наприклад огляду місця події слідчо-оперативною групою, затримання на гарячому, реалізації тактичних комбінацій, забезпечення правопорядку на певній території у зв'язку зі зміною оперативної ситуації тощо. Друга форма полягає у «споживанні» за відповідним запитом інформації, що є у володінні чи розпорядженні іншого учасника відносин або може бути створена ним. Отже, такий поділ дозволяє охопити всі форми взаємодії в широкому розумінні – від надання та отримання послуги як замовника та споживача до спільних узгоджених дій будь-якого територіального та часового масштабу. Також слід констатувати те, що діяльність ДНДЕКЦ МВС України є багатоаспектною, такою, що органічно включена до системи правоохоронних органів та діяльності суб'єктів протидії злочинності. У сфері протидії злочинності взаємодія ДНДЕКЦ МВС України здійснюється у комунікаційно-діяльнісній та комунікаційній формах, при цьому комунікаційно-діялісна взаємодія з правоохоронними органами має певні особливості, що передбачають наявність координації та чітко визначених посадових осіб, котрі ініціюють взаємодію та відповідають за її організацію.

Під час дослідження наукових засад управління діяльністю ДНДЕКЦ МВС України, наявної термінології та розуміння понять «суб'єкт управління» й «об'єкт управління» акцентовано на тому, що в управлінні переважає думка, що об'єктом можуть бути людина або групи (спільноти) людей, проте у правовідносинах людина виступає виключно як суб'єкт, котрий вступає у відносини з іншими такими самими суб'єктами з приводу об'єкта, отже, об'єктом управління може виступати не людина, а лише її поведінка, на яку здійснюється вплив. Тут цілком можна припустити, що бачення, яке притаманне управлінню і яке переводить окремих суб'єктів в

об'єкт впливу, в разі розширеного та некоректного тлумачення особами, наділеними владними повноваженнями, може призвести до розуміння людей, на поведінку яких здійснюється управлінський вплив, як засіб або товар. З огляду на цінності сучасного демократичного суспільства такий підхід є неприпустимим, хоча і був характерним для окремих попередніх етапів розвитку людства. Таким чином, вважаємо, що з метою недопущення некоректного тлумачення сутності та процесів управління або зловживань у цій сфері під об'єктом управління варто розуміти не людей або їх групи, а лише їхню поведінку, на яку здійснюється управлінський вплив у межах правил та за наявності взаємних прав та обов'язків. Управління системами (чи підсистемами), а саме в цьому полягає управління організацією або державним органом, можна розглядати як сферу підвищеного взаємозв'язку, впливу та комунікації, що орієнтовані на виконання певних функцій та досягнення прийнятного для всіх результату. Такі заємовідносини виникають між наділеними певними повноваженнями та підпорядкованими суб'єктами і полягають у здійсненні цілеспрямованого впливу на поведінку елементів та стан системи шляхом узгоджених дій та комунікації, яка складає основну частину таких відносин. Зазначені відносини можуть мати, наприклад, керівний чи підпорядкований характер, але «суб'єктність» у цьому разі жодною мірою не втрачається та не перетворюється на «об'єктність». Вважаємо, що саме такий підхід може позитивно сприяти налагодженню співпраці між різними ланками та елементами керованої соціальної системи та формуванню сприятливого мікроклімату у колективі співробітників як співучасників процесу досягнення спільної мети чи виконання функцій.

Під час управління діяльністю варто розглядати ДНДЕКЦ МВС України не тільки як структурний елемент Експертної служби МВС України чи елемент, що перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України, а й як окремий самостійний учасник взаємовідносин у сфері судово-експертної діяльності, що складається з певних структурних ланок, котрі потребують

управління, і перебуває у певному середовищі, яке характеризується наявністю конкуренції.

ДНДЕКЦ МВС України як головний підрозділ Експертної служби МВС України «здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності підрозділів Експертної служби МВС», «організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС з проведення атестації, присвоєння особам та позбавлення осіб кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судового експерта та видає відповідні свідоцтва», а також має певні повноваження щодо нормотворчої діяльності та перерозподілу коштів і майна, що використовуються під час судово-експертної та організаційної діяльності Експертної служби МВС України. Вказане дає змогу констатувати належну організаційну побудову як системи суб'єкта судово-експертної діяльності та можливості управління Експертною службою МВС України.

Проте слід вказати на окремі проблемні питання щодо організації діяльності цієї служби, що знайшли відображення як у теоретичній, так і в нормотворчій площині. До таких зазвичай відносять брак фінансування, проблеми методичного та кадрового забезпечення, а також недоліки правового регулювання тощо. Вирішення зазначених питань вимагає комплексного та поміркованого підходу з боку як держави, так і керівників відповідних ланок та підсистем МВС України. Незважаючи на те, що ДНДЕКЦ МВС України забезпечується фінансуванням та «завантаженістю» за рахунок держави, це не позбавляє його необхідності враховувати особливості сучасної сфери судово-експертної діяльності та їхні тенденції. В цьому сенсі вважаємо за необхідне звернути увагу на два такі напрями:

- 1) зв'язки з громадськістю та взаємодія з потенційними замовниками (споживачами) експертних досліджень;
- 2) наукова та науково-технічна діяльність та співробітництво у сфері обміну досвідом та технологіями.

Отже, вбачаємо доцільним не тільки розробляти відповідні стратегії

розвитку Експертної служби МВС України та ДНДЕКЦ МВС України на короткострокові періоди, а й запроваджувати наукові школи, що дозволяли б створювати підґрунтя для подальшого удосконалення діяльності та залучення нових спеціалістів у сферу судово-експертних досліджень.

РОЗДІЛ 3
СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Науково-дослідна експертна діяльність у правоохоронних органах зарубіжних країн

Сучасний стан протидії злочинності на міжнародному та національному рівнях у кожній країні значною мірою перебуває в залежності від діяльності експертних установ, що забезпечують правоохоронні органи та правосуддя спеціальними знаннями для вирішення конкретних ситуацій та завдань, котрі виходять за межі правової науки. Досвід судово-експертної діяльності країн, що не входять до Європейського Союзу чи пострадянського простору, свідчить про багатоманітність підходів щодо нормативно-правового регулювання. Деякі моделі на перший погляд можуть здатися непрактичними чи нераціональними, проте з огляду на особливості правових традицій та індивідуальні риси законодавства такі моделі є цілком працездатними і задовольняють потреби судочинства в кожній окремо взятій країні. Суттєві відмінності у підходах вбачаються в тих країнах, що віднесені до англосаксонської системи права, та країнах, що мають власні соціальні, релігійні та правові традиції, котрі відрізняються від континентальної правової системи або ж зумовили формування змішаних систем.

Аналіз досвіду окремих країн почнемо з науково-дослідної експертної діяльності США. Як звертає увагу Н. Косміна, «в американській науці не тільки практично не використовується термін «криміналістика» в його традиційному розумінні, але також не можна говорити про наявність єдиної науки, яка б комплексно займалася вивченням закономірностей вчинення злочинів та їх розслідування», при цьому вона зазначає, що «це зовсім не

свідчить про відсутність відповідних розробок, навпаки, ряд досягнень американської криміналістики ще належить досліджувати і, можливо, адаптувати до використання в українських умовах» [109].

Як зазначають дослідники, котрі вивчали відповідний досвід у судово-експертній діяльності, у судовій системі США акцент у криміналістиці (криміналістичній техніці) та дослідницькій діяльності зроблено на допустимості використання спеціальних знань, методів, методик та технологій із огляду на зібрання доказів та визначення їхньої допустимості. Так, у США існує три стандарти допустимості як доказів експертних досліджень: Фрая, Добера та Федеральні правила доказування визначення допустимості результатів експертиз, при цьому кожен із них має свої переваги та недоліки [269]. Також слід зазначити, що підходи до допустимості доказів та відповідні стандарти є динамічним явищем, якому приділяють увагу різні державні та недержавні інституції. Нижче розглянемо деякі з них.

Американське товариство директорів криміналістичних лабораторій (American Society of Crime Laboratory Directors – ASCLD), яке зазвичай вимовляється як *azz-clad* у середовищі експертів у галузі криміналістики, – це некомерційне професійне товариство директорів криміналістичних лабораторій і керівників судово-медичної експертизи, які прагнуть досягти досконалості в криміналістиці через лідерство та інновації. Метою організації є сприяння розвитку професійних інтересів, принципів і методів управління лабораторією; отримання, зберігання та поширення інформації, заснованої на судово-медичній експертизі; підтримання та вдосконалення комунікації між керівниками кримінальних лабораторій; а також сприяння, заохочення та підтримання найвищих стандартів практики в галузі.

Початок формування ASCLD пов'язаний із зустріччю, що відбулася у 1973 р. Восени того року невелика група з приблизно тридцяти керівників криміналістичних лабораторій, що географічно представляли всю країну, зустрілася в Квантіко, штат Вірджинія. На цій зустрічі було сформовано під

головуванням Р. Фокса керівний комітет, який зібрався в Канзас-Сіті навесні 1974 р. Було розроблено проєкт конституції, і восени 1974 р. в Квантіко відбулося перше засідання ASCLD, що ознаменувало собою початок функціонування цієї організації. До складу керівництва увійшли: голова – Б. Уайт, ФБР; віце-голова – Р. Фокс, Міссурі; секретар – А. Петерсон, ATF; скарбник – Л. Говард, Джорджія. 18 лютого 1976 р. компанія ASCLD стала називатися ASCLD, Inc [275].

Ще однією такою установою була Національна комісія з питань судової експертизи. Термін дії статуту Національної комісії з питань судової експертизи при Генеральному прокурорі (Attorney General's National Commission on Forensic Science's – NCFS) закінчився 23 квітня 2017 р. Діловий документ Комісії «Огляд назад – погляд у майбутнє» («Reflecting Back – Looking Toward the Future») підсумовує досягнення комісії та визначає роботу, яку необхідно виконати в майбутньому. Слід зазначити, що у 2013 р. Міністерство юстиції (Department of Justice – DOJ) створило NCFS як Федеральний консультативний комітет у партнерстві з Національним інститутом стандартів і технологій (National Institute of Standards and Technology – NIST) для покращення практики та підвищення надійності судової експертизи. Це унікальне партнерство спиралося на основні переваги кожного агентства для сприяння науковій обґрунтованості, зменшення фрагментації та покращення федеральної координації судової експертизи.

Співголовами комісії були заступник Генерального прокурора та директор NIST і заступник міністра торгівлі зі стандартів і технологій. Н. Сантос, заступник помічника адміністратора Управління судової експертизи Управління боротьби з наркотиками, і Дж. Батлер, спеціальний помічник директора NIST з судової експертизи, виконували обов'язки заступників голови. Доктор Дж. Макграт, старший політичний аналітик Національного інституту юстиції Департаменту, виконував обов'язки призначеного федерального службовця (DFO). До складу комісії входили федеральні, державні та місцеві постачальники послуг судово-медичної

експертизи; науковці та академіки; працівники правоохоронних органів; прокурори, захисники та судді; інші зацікавлені сторони з усієї країни [309].

У цьому переліку слід згадати й Організацію наукових зональних комітетів із судової експертизи (Organization of Scientific Area Committees for Forensic Science – OSAC), яку було створено в 2014 р. у співпраці з NIST і Міністерством юстиції США (DOJ), щоб допомогти судово-медичному співтовариству вирішити деякі проблеми, визначені у звіті Національної дослідницької ради (National Research Council – NRC), зокрема щодо необхідності встановлення стандартів і найкращих практик у межах і між дисциплінами, що пов'язані з термінологією, методологією та навчанням. Початкова співпраця Міністерства юстиції та NIST була формалізована в Меморандумі про взаєморозуміння (Memorandum of Understanding – MOU), підписаному в лютому 2013 р. та пізніше оновленому в Меморандумі про взаєморозуміння, підписаному в квітні 2015 р. У лютому 2014 р. концепцію OSAC було оголошено Національній комісії з питань судової експертизи (NCFS). Майже через рік відбулися перші засідання підкомісії OSAC. Місія OSAC полягає в тому, щоб зміцнити на національному рівні використання судово-медичної експертизи шляхом сприяння розробці технічно обґрунтованих стандартів, розширення реєстру OSAC стандартами, які пройшли технічну оцінку, і сприяння впровадженню цих стандартів зацікавленими сторонами OSAC і експертно-криміналістичною спільнотою.

Сьогодні OSAC нараховує понад 800 членів і філій, які представляють практикуючих судово-медичних експертів, керівників лабораторій, академічних дослідників, вчених-вимірювачів та експертів зі статистики, людського фактора, права та інфраструктури якості. Ці експерти співпрацюють, щоб розвивати та просувати стандарти, необхідні для зміцнення судово-медичної практики [320]. Одним із нормотворчих документів цієї організації є узагальнення, в якому відображено напрацювання та бачення і котре має назву «ORGANIZATION OF SCIENTIFIC AREA COMMITTEES (OSAC) FOR FORENSIC SCIENCE,

Encyclopedia for Forensic Sciences, 3rd Edition» (Енциклопедія судової експертизи) [320].

Окремо слід зупинитися на доступі до діяльності в сфері судових досліджень у США. Судова експертиза у США організована у межах певної сукупності дисциплін, кожна з яких потребує спеціальних знань в одній або кількох галузях природничих наук. У міру того, як наукові дослідження стають все більш складними та розвиненими, роль судового експерта продовжує набувати все більшої значущості у розслідуванні на місці злочину. А через складність судової експертизи та безліч предметів вивчення у цій галузі потреба у встановленні та підтримці професійних стандартів ніколи не була більш вагомою. Тому не дивно, що професійна сертифікація у судовій експертизі є звичайним явищем, і просування професії часто залежить від неї. В цій сфері також представлені окремі організації, що здійснюють сертифікацію. З-поміж них можна назвати такі.

Американська рада з криміналістики (American Board of Criminalistics – ABC), яка була створена для представлення інтересів судового експерта, тепер пропонує сертифікацію, перевірку кваліфікації та виступає як засіб комунікації для поточних питань та тем. ABC був першим органом із сертифікації, акредитованим Радою з акредитації судової експертизи. Окремі особи можуть отримати професійну сертифікацію в галузі комплексної криміналістики, а також у спеціальних галузях та дисциплінах, як-от:

- молекулярна біологія;
- хімія наркотиків;
- аналіз залишків пожежі;
- трасові докази.

Сертифікацію через ABC можна отримати на одному з трьох рівнів:

1. Дипломат (Diplomate): для отримання статусу дипломата особи повинні мати ступінь бакалавра в галузі природничих наук або відповідної суміжної галузі та не менш ніж два роки досвіду роботи на повній ставці;

2. Колега (Fellow): для набуття статусу колеги особи повинні

відповідати всім вимогам для дипломата та успішно скласти іспит з комплексної криміналістики;

3. Афілійована особа або партнер (Affiliate): статус афілійованої особи (партнера) не є сертифікованим статусом; натомість особи мають право на сертифікацію після подання запиту ABC на підвищення з посади афілійованої особи до дипломата та отримання її схвалення Комітетом з повноважень.

Міжнародна асоціація з ідентифікації (International Association for Identification – IAI) – це асоціація, яка встановлює стандарти і пропонує низку програм сертифікації для судових експертів, всі з яких вимагають завершення складної освітньої програми та суворих вимог щодо сертифікації. Усі призначення адмініструються радою із сертифікації, що складається з експертів у певній дисципліні:

- сертифікація аналітики плям крові;
- сертифікація взуття;
- сертифікація судово-медичного мистецтва;
- сертифікація судово-медичної фотографії;
- сертифікація судово-медичного відео;
- сертифікація прихованих відбитків;
- сертифікація відбитків пальців рук.

Американська рада судово-медичних слідчих у справах про смерть (American Board of Medicolegal Death Investigators – ABMDI) – це рада з сертифікації, яка була створена для просування високих стандартів практики судово-медичних слідчих у справах про смерть. В ABMDI доступні два рівні сертифікації:

1. Базова сертифікація реєстру (Basic Registry Certification): забезпечує визнання осіб, які набули базових знань та продемонстрували базову кваліфікацію в галузі судово-медичного розслідування смерті. Для отримання базової сертифікації реєстру кандидати повинні відповідати таким вимогам: бути не молодшими за 18 років; мати диплом середньої школи; на

поточний момент працювати судмедекспертом або коронером із обов'язками з проведення розслідувань на місці події, де сталася смерть, та мати відповідний досвід;

2. Просунута сертифікація ради (Advanced Board Certification): забезпечує визнання осіб, які продемонстрували майстерність у всіх аспектах судово-медичного розслідування смерті. Для отримання розширеної сертифікації ради кандидати повинні: мати сертифікат на рівні базової сертифікації реєстру ABMDI і бути в добрій репутації не менш ніж 6 місяців; мати ступінь молодшого спеціаліста; мати роботу як судово-медичного експерта або коронера з обов'язками щодо проведення огляду місця події; мати не менш ніж 4000 годин досвіду за останні 6 років.

Американська рада з судової токсикології (American Board of Forensic Toxicology – ABFT) видає сертифікати судовим токсикологам для виявлення осіб, які мають кваліфікацію та компетенцію в галузі судової токсикології, а сертифікація заснована на освіті, навчанні, досвіді, досягненнях та передбачає складання письмового іспиту. Сертифікацію через ABFT можна отримати на одному з двох рівнів:

1. Дипломат (Diplomate): кандидати на отримання диплома повинні мати ступінь доктора філософії або доктора наук в одній з природничих наук, вищу освіту в галузі біології чи хімії, підготовку у галузі фармакології чи токсикології та не менш ніж 3 роки постійного професійного досвіду у певних категоріях;

2. Спеціаліст (Specialist): сертифікація спеціаліста із судової токсикології вимагає ступеня бакалавра в одній із природничих наук з відповідною освітою в галузі біології та хімії, яка може включати фармацевтику або токсикологію. Це призначення також потребує щонайменше 3 роки досвіду роботи на повну ставку у сфері судової токсикології.

Американська рада експертів із судової експертизи документів (American Board of Forensic Document Examiners – ABFDE) сертифікує

висококваліфікованих експертів із судової експертизи документів в Австралії, Канаді, Новій Зеландії та США. Кандидати повинні володіти найвищим рівнем моральних якостей та професійної чесності та відповідати таким вимогам: активна робота в цій галузі та можливість надати запис про професійну діяльність; ступінь бакалавра як мінімум від установи, призначеної ABFDE, або її еквівалент; два роки навчання у визнаній ABFDE судовій експертній лабораторії; характеристики від трьох сертифікованих ABFDE експертів із судової експертизи документів. Після отримання прохідних балів на письмових, практичних та усних іспитах ABFDE кандидати матимуть кваліфікацію, що дозволяє їм отримати диплом ABFDE.

Рада із судової експертизи документів (Board of Forensic Document Examiners – BDFE) пропонує сертифікацію для судових експертиз документів, які відповідають певним вимогам до освіти та навчання. Кандидати на сертифікацію повинні: мати ступінь бакалавра; надати два рекомендаційні листи; на поточний момент працювати за професією на постійній основі; мати доступ до мінімального лабораторного обладнання. Процес сертифікації передбачає успішне складання іспиту з кількома варіантами відповідей, який призначений для оцінки знань людини у конкретній дисципліні.

Міжнародна рада з судової інженерії (International Board of Forensic Engineering Sciences) виступає як сертифікаційна рада для професіоналів, які мають спеціалізацію в судовій інженерії. Кандидати на сертифікацію повинні відповідати таким вимогам: мати ступінь бакалавра, магістра або доктора в одній із інженерних наук; мати не менш ніж 3 роки особистого досвіду судової експертизи у судовому процесі. Кандидати на сертифікацію мають пройти експертну оцінку, а також письмовий та усний іспити.

Американська рада із судової одонтології (American Board of Forensic Odontology – ABFO) встановлює та переглядає стандарти кваліфікації для осіб, які займаються судовою одонтологією, та пропонує сертифікацію особам, які відповідають вимогам ради. Кандидати на сертифікацію в ABFO

повинні: мати ступінь DDS, DMD або еквівалентний стоматологічний ступінь; відвідати щонайменше чотири щорічні збори національної судової стоматологічної організації; брати участь не менш ніж у двох щорічних програмах національної судової стоматологічної організації; бути пов'язаними з медичним/юридичним агентством, таким як бюро судової експертизи або коронера, правоохоронні органи або страхове агентство, та бути його активним членом.

Американська рада з судової антропології (American Board of Forensic Anthropology – ABFA) надає сертифікацію дипломата особам, які мають певну кваліфікацію в галузі судової антропології та відповідають стандартам ABFA. Дипломати ABFA повинні мати можливість продемонструвати безперервну історію діяльності в галузі судової антропології. Ця сертифікація заснована на записі про освіту, навчання, досвід та досягнення, і кандидати повинні бути спроможними пройти суворий іспит, що оцінює як теорію, так і практику [284].

Продовжуючи аналіз судово-експертної діяльності та звертаючи увагу на досвід Канади, слід підкреслити, що у країнах англосаксонської правової системи одним із основних джерел формування права є судовий прецедент. Судочинство таких країн не має поділу на експерта та спеціаліста, як це, наприклад передбачено Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 69, 71) [220]. Таких «обізнаних» осіб у країнах Північної Америки зазвичай називають *expert witnesses*. Однак це не означає, що крім послуг у галузі судової експертизи вони не надають консультативної допомоги як фахівці. У зарубіжній юридичній літературі, що розглядає англосаксонську правову систему, зустрічається неофіційний поділ експертів за технічною ознакою на «свідків факту» (*fact witness, eyewitness, lay witness, consulting expert*), які дають свідчення на основі лише своїх знань і лише того, що вони бачили чи чули, та «технічних експертів» (*expert witness, technical witness*), котрі представляють у судовому процесі експертний висновок, заснований на власних дослідженнях [286; 317]. Також слід зауважити, що обов'язковою

умовою при виборі експерта у Канаді є наявність у нього сертифіката або ліцензії на цей вид діяльності. В Канаді, як і в США, існує ціла мережа професійних організацій, які здійснюють діяльність із сертифікації та ліцензування експертів. Північноамериканський експерт, як правило, має кілька ліцензій або сертифікатів, виданих різними організаціями. Але якщо обізнана особа з якихось причин не має ліцензії або не встигла її отримати, то така особа також може бути залучена до судочинства однієї зі сторін, але тільки як помічник або технічний консультант (the consulting expert, the lay witness). Висновок експерта за результатами судової експертизи називається «звіт» або «повідомлення» (report). У Канаді, як і в США, експерт зазвичай представляє в судочинстві свій висновок в усній формі, при цьому основний наголос робиться на тому, що довгі повідомлення експерта можуть перешкоджати їх розумінню в суді. Проте суд має право також зажадати і письмовий варіант висновку експерта. Слід зазначити, що висновок експерта може бути зроблено як на основі експертних досліджень, і без їх проведення. У Канаді сторона у процесі може самостійно залучити експерта для проведення експертизи на підставі укладеного з ним договору. У такому договорі відображаються питання, що стосуються сутності експертного дослідження та етичної сторони проведення самої експертизи. При цьому експерт не попереджається про відповідальності за дачу завідомо неправдивого висновку. Процедура попередження експерта про таку відповідальність відбувається перед його допитом у суді (cross examination) [160].

У Великобританії діють три різні системи кримінальної правосуддя – одна для Англії та Уельсу та окремі системи для Північної Ірландії та Шотландії. У цих системах послуги судової експертизи надаються різними організаціями. У Шотландії та Північній Ірландії послуги фінансуються державою та надаються Scottish Police Authority та Forensic Science Northern Ireland відповідно. В Англії та Уельсі існує конкурентний ринок, на якому послуги надаються переважно всередині компанії 43 поліцейськими силами

(80 %), а 20% послуг, що залишилися, надаються трьома основними приватними компаніями (Eurofins Forensic Services, Key Forensic Services і Cellmark Forensics, Inc.) разом із низкою дрібніших компаній. Така фрагментація надання послуг потребує регулювання, що забезпечується Регулятором судової науки (Forensic Science Regulator – FSR) [287].

Система в Англії та Уельсі унікальна тим, що має ринок судової науки, на якому послуги як для звинувачення, так і для захисту надаються і державними, і приватними постачальниками. Щоб гарантувати очікувану якість у такій різноманітній системі надання послуг, працює FSR, яка набула особливої ролі після закриття у 2012 р. Служби судової експертизи (Forensic Science Service – FSS).

Робота FSR підтримується Консультативною радою з судової експертизи (Forensic Science Advisory Council – FSAC), роль якої полягає у підтримці та наданні консультацій у таких галузях, як встановлення стандартів та моніторинг відповідності, валідація та акредитація, міжнародні розробки та скарги заінтересованих сторін. FSR також створив групи фахівців для консультування та проведення досліджень у певних галузях судової експертизи. На сьогодні існує шість активних груп фахівців у таких галузях, як цифрова криміналістика, аналіз ДНК та стандарти якості. Групи складаються з експертів із предметної галузі та представників інших галузей судової експертизи та системи кримінального правосуддя. Коли стандарти розробляються, вони виходять на консультацію та відгуки розглядаються групами фахівців до того, як стандарти будуть остаточно доопрацьовані та опубліковані.

Слід зазначити, що в Англії та Уельсі немає єдиного реєстру експертів-криміналістів, хоча з 1999 до 2009 р. було передбачено добровільний реєстр експертів-криміналістів, які вважались компетентними для судів. Для забезпечення якісних послуг передбачено відповідну акредитацію, що здійснюється такою інституцією, як UK Accreditation Service (UKAS). Процес акредитації охоплює оцінку оцінювачами UKAS для встановлення того, що

постачальник технічно компетентний і має ресурси та можливості, що відповідають судовій науковій діяльності, і що фактична продуктивність виконується відповідно до необхідного стандарту. Акредитація – це безперервний бізнес-процес, тому оцінка також встановлює, що постачальник здатний підтримувати потрібний рівень продуктивності. Це контролюється щорічними контрольними візитами з повторною оцінкою кожні чотири роки. Як зазначають Дж. Гонсалес-Родрігес (J. González-Rodríguez) та М. Барон (M. Baron), хоча акредитація насправді стосується компетентності персоналу, проте, як свідчить практика та окремі гучні справи, «неякісна робота окремих осіб все ще може з'являтися в системі і, можливо, залишатися непоміченою, що зрештою призводить до судових помилок» [287]. Як зазначають вказані дослідники в своїй роботі, FSR приділяє значну увагу міжнародному співробітництву, особливо зі США та окремими європейськими країнами, наприклад Нідерландами. За твердженням вказаних авторів «FSR відіграв вирішальну роль у підвищенні якості надання судової експертизи в Англії та Уельсі до його нинішнього становища, що передбачає наявність системи стандартів для багатьох дисциплін судової експертизи та багатьох постачальників, які відповідають цим стандартам за допомогою процесу акредитації» [287].

Також звернемося до досвіду ще однієї країни англосаксонської правової системи – Австралії. Австралія як країна складається з шести штатів, має свою Конституцію, при цьому кожен штат має власні законодавство та судову систему. Існує також загальне федеральне законодавство, але більшість внутрішніх питань дозволена лише на рівні законодавства штатів. Правові системи штатів дуже схожі в одних питаннях і дуже різні в інших. Наприклад, у Квінсленді та двох інших штатах є писані кримінальні кодекси, в інших штатах кримінальне право базується на положеннях загального права. Судова система штатів будується в такому порядку (знизу догори): магістрати (розглядають найдрібніші справи), регіональні (районні) суди (District Court), Верховний Суд штату (The

Supreme Court of the state). Верховні суди також мають апеляційний суд, що називається Апеляційним судом (Court of Appeal) або Повним судом (Full Court). Верховні суди розглядають лише найважливіші чи складні справи як суди першої інстанції, наприклад вбивства чи комерційні справи. Апеляційні суди, які є особливою частиною верховних судів, розглядають апеляції на рішення зазначених верховних судів або інших судів [159].

У контексті країн англосаксонської правової системи слід згадати Сіднейську декларацію (Sydney declaration), опубліковану в 2022 р. світовими вченими-криміналістами, яка почала застосовуватися Командуванням судової експертизи Федеральної поліції Австралії (Australian Federal Police – AFP), котре через реформування запровадило її в операційну модель своєї діяльності [279]. Українські науковці вже звернули увагу на цю декларацію та зробили адаптивний переклад окремих положень із зазначенням власних зауважень. Так, М. Щербаковський вказує на такі принципи, що знайшли відображення у Сіднейській декларації про принципи судової експертизи:

«Принцип 1. Діяльність злочинця створює сліди, які є основними векторами інформації. Попередньою умовою експертного дослідження є те, що злочинна діяльність не може відбуватися без наслідків. Іноді сліди виникають на місці події, а іноді залишаються на злочинці. Характер злочину впливає на типи слідів, а також на місце їх розташування у навколишньому середовищі.

Слід – це вектор інформації, який можна виявити, відновити, дослідити й інтерпретувати за допомогою експертного дослідження. Отже, судові експертизи посідають усе більш важливе місце у своєчасному розслідуванні подій, що становлять суспільний інтерес.

Принцип 2. Дослідження місця події є науково-діагностичним заходом, який потребує наукової експертизи. Мета наукового дослідження на місці події полягає в тому, щоб дійти висновку (тобто міркувати в умовах невизначеності) і реконструювати події за слідами, що збереглися. Місце події – це місце, де відповідні сліди можуть бути виявлені, розпізнані та

схарактеризовані щодо їхніх розміщення, орієнтування й послідовності утворення. Усю з'ясовану інформацію об'єднують, щоб надати обмежену кількість можливих пояснень, пов'язаних зі слідами, які потребують подальшого дослідження та інтерпретації у процесах експертної реконструкції й ідентифікації. Дослідження місця події потребує тренованого розуму з глибокими науковими знаннями, ґрунтовними та відпрацьованими навичками огляду й виявлення слідів, які можна збагатити за допомогою різних наукових інструментів.

Принцип 3. Судова експертиза ґрунтується на конкретних випадках і спирається на наукові знання, методики дослідження та логічні міркування. Судові експерти проводять наукові дослідження слідів правопорушень із метою зрозуміти значення цих знаків. У процесі дослідження спостерігають, вимірюють, ставлять відповідні запитання, які залежать від обставин події, висувують версії та перевіряють їх. Дослідження характеризується критичним мисленням, логічними міркуваннями (дедуктивними, індуктивними, абдуктивними та ін.), розв'язанням проблем та обґрунтованими судженнями. Цей підхід може виявитися неефективним і, можливо, навіть контрпродуктивним, якщо його не застосовано в межах логічної структури добре зрозумілої методики дослідження.

Принцип 4. Судова експертиза – це оцінювання результатів дослідження з урахуванням обставин події та часу, який минув з моменту правопорушення. У багатьох випадках якість сліду, утвореного в результаті протиправної діяльності, є неповною, недосконалою і/або погіршується з плином часу, водночас такі втрати збільшують невизначеність і часто обмежені лише припущеннями, що стосуються розслідування минулої події. Істина залишається в минулому і багато в чому недоступна. Судову експертизу можна використовувати лише для побудови моделі на підставі досліджуваних слідів і врахування обставин правопорушення. Це не загальна, а конкретна ретроспективна модель, яка має логічний характер. Судові експерти не мають змоги упевнено й остаточно визначити обставини,

що стосуються утворення сліду, а лише оцінюють відносну їхню цінність за різними ймовірними причинами або версіями. Таке оцінювання має бути неупередженим і ґрунтуватися на науковій точності та прозорості.

Принцип 5. Судова експертиза має справу з континуумом невизначеностей. Невизначеності присутні на кожному етапі процесу проведення експертизи, який починається з виявлення й отримання слідів, проходить крізь усі етапи експертного дослідження аж до повідомлення результатів і їхньої цінності замовникові. Для виявлення та кількісного оцінювання цих невизначеностей необхідні дослідження, водночас слід усвідомлювати, що ці невизначеності ніколи не буде усунуто.

Принцип 6. Судова експертиза має багатогранні цілі та робить свій внесок у правоохоронну діяльність. Цілі та внесок судових експертиз є багатогранними. Шляхом систематичного вивчення слідів судова експертиза: 1) приносить знання про механізми скоєння злочинів; 2) сприяє розслідуванню правопорушень; 3) підтримує прийняття рішень у юридичних провадженнях. Судова експертиза забезпечує наукове підґрунтя для практики виконання різних правоохоронних функцій, зокрема в поліцейській діяльності.

Принцип 7. Висновки судових експертиз набувають значення у зв'язку з обставинами правопорушення. Для надання сенсу висновкам судові експерти мають розрізняти упереджену інформацію, якої можна уникнути, і життєво важливу інформацію про правопорушення. Експерти повинні діяти етично й неупереджено, прозоро й незалежно, щоби гарантувати свою відданість науці та щоб інформація, яку вони надають для потенційного розв'язання розслідуваної діяльності, була корисною й надійною, незалежно від того, хто отримує від цієї інформації користь. Відповідно, судові експерти мають захищати свої висновки, визнаючи водночас будь-які правдоподібні альтернативи. Під час оцінювання результатів слід розглядувати як мінімум дві альтернативні пропозиції» [270].

Окремо слід звернути увагу на особливості здійснення судово-

експертної діяльності в Індії.

Як країна Індія складається з 28 штатів та 8 союзних територій, при цьому має 21 офіційну мову. За внутрішню безпеку країни відповідає Міністерство внутрішніх справ Індії.

До складу Міністерства внутрішніх справ Індії входить шість департаментів:

- департамент зі сприяння управлінню кордонами;
- департамент у справах штатів Джамму та Кашмір;
- внутрішній департамент;
- департамент офіційних мов;
- департамент штатів;
- департамент внутрішньої безпеки (поліція).

Робота індійської поліції регулюється законодавством, що датується ще 1861 роком. Організація поліції безпосередньо пов'язана з адміністративно-територіальним устроєм країни. Плюс у кожному штаті виділено: кримінальне розслідування, лабораторії судової медицини, протипожежну службу та дорожню поліцію. Для того щоб вступити на службу в індійську поліцію, кандидат повинен мати диплом про середню шкільну освіту, права водія, володіти англійською мовою та хінді.

В цьому контексті необхідно зупинитись на установі, що визначає підготовку експертів, якою є Національний університет судових наук (National Forensic Sciences University – NFSU). Він був заснований прем'єр-міністром Індії Шрі на базі колишнього Університету судових наук Гуджарату у відповідь на виклики злочинності та набуття нею нового досвіду й використання нових технологій.

За оприлюдненою інформацією цього університету, діяльність починалась зі звичайних курсів, пов'язаних із судово-медичними науками, і з часом перетворилась на запровадження та введення унікальних курсів, таких як судово-медична експертиза, судова одонтологія, судово-медична експертиза, національна безпека та боротьба з тероризмом, цифрова

криміналістика. Університет також створив різні центри передового досвіду у своєму кампусі, такі як Центр балістичних досліджень і випробувальний полігон, Центр кіберзахисту, Міжнародний центр судової експертизи щодо наркотиків, Міжнародний центр гуманітарної криміналістики. Також слід зазначити, що вказаний університет здійснює підготовку як для Індії, так і для інших країн світу [310].

Далі звернемо увагу на арабські країни, переважна більшість населення яких сповідує іслам. В арабських ісламських державах великий вплив мусульманського права, що значною мірою позначається на розвитку кримінального процесуального законодавства і судово-експертної науки і практики. В останні кілька десятиліть спостерігається суттєве підвищення ролі судових експертиз у діяльності судів та правоохоронних органів арабських країн, популяризація криміналістичних та судово-експертних знань.

Найбільш технічно оснащеною та забезпеченою висококваліфікованими кадрами є криміналістична лабораторія поліції міста Дубай (ОАЕ), створена у 1982 р. та перетворена у 2000 р. на Головне управління судової експертизи та кримінології. У його складі працює сім відділів: судово-медичний, хімічний, біології та генної ідентифікації, пожеж та вибухів, технічного дослідження документів, балістики та слідів знарядь і механізмів, комп'ютерно-технічної експертизи.

У Лівані функціонує сучасна, добре обладнана судово-експертна поліцейська лабораторія (Internal Security Forces Criminal Forensic Lab). Велику допомогу у становленні власної судово-експертної служби Лівану надає Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Так, за його фінансової підтримки в Престонському університеті (Великобританія) в 2009 р. було підготовлено кілька судових експертів із ДНК-ідентифікації. У 2010 р. 15 ліванських судових медиків пройшли навчання з ексгумації трупів та дослідження кісткових останків [55].

Судово-експертна служба Кувейту (Kuwait Criminal Evidence

Headquarters – KSE-HQ) була заснована у 1961 р. – у річницю незалежності цієї арабської держави. За даними за 2008 р., лабораторія провела 1137 експертиз, а 2009 р. – 1764 [308].

Китайська Народна Республіка – країна, що динамічно розвивається, з чисельністю населення понад 1,4 млрд осіб. Китай входить до першої десятки найбезпечніших країн світу. Дотримання правопорядку забезпечує Народна поліція Китаю. Китайська поліція складається з дев'яти служб:

- кримінальний розшук;
- громадська безпека;
- служба побутової реєстрації;
- служба безпеки дорожнього руху;
- міграційна служба;
- служба інтернет-безпеки;
- прикордонна служба;
- служба пожежної безпеки;
- охоронна служба.

Чисельність поліції Китаю не розголошується, проте в деяких публікаціях у медіа фігурує цифра у понад 3 млн осіб. Вступити на службу до поліції має право будь-який громадянин КНР. Щорічно у конкурсі на заміщення вакансій бере участь понад п'ять мільйонів бажаючих. У Китаї розмір заробітної плати співробітників поліції залежить від низки чинників: звання, вислуги років, особистих заслуг, при цьому професія поліцейського входить до першої десятки найприбутковіших. Окремо слід зазначити, що у роботу Народної поліції Китаю активно впроваджуються передові наукові та технічні розробки. Громадяни КНР перебувають під пильним контролем служб. Це стосується як реального, так і віртуального життя. До програми підготовки поліцейських входить обов'язковий курс із мережевої безпеки.

Переходячи до аналізу судово-експертної діяльності в Китаї, слід зазначити, що однією з основних особливостей права традиційного Китаю є найсуворіша регламентація всіх процесуальних дій під час судового

розгляду. В цьому сенсі законодавство не змінювалося протягом багатьох століть. Будь-які, навіть незначні, відступи від закріплених у законах правил мали досить серйозні юридичні наслідки. Проте різноманітність ситуацій, які є у реальному житті, не завжди вкладається у ці жорсткі правові рамки. Тому перед суддями постають серйозні виклики щодо дотримання вимог закону та традиційного бачення справедливості. Також слід зазначити, що у 2012 р. відбулось певне реформування чинного кримінального процесуального законодавства з прийняттям нового кодифікованого нормативно-правового акта, що також стосувалось судової експертизи. На думку фахівців, ключовою проблемою реформи судової експертизи у КПК КНР є те, що, хоча у Кримінально-процесуальному кодексі 1996 р. і відповідному кодексі 2012 р. було передбачено, що у судовому розгляді особа, стосовно якої розглядається та чи інша кримінальна справа, її захисник, а також законний представник мають право подати клопотання про провадження повторної судової експертизи, таке нововведення ще не застосовувалося на практиці. Отже, як до редакції 2012 р., так і після у багатьох справах мала місце проблема призначення повторної судово-психіатричної експертизи. Деякі вчені вважають, що внаслідок існування суворих обмежень для призначення повторної судової експертизи право особи на провадження повторної судової експертизи відсутнє [17].

Відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства Китаю висновок експерта належить до наукових доказів, тому у судді практично відсутня можливість оцінки доказів із внутрішнього переконання, тому що суддя при ознайомленні з науковими доказами стикається із серйозними перешкодами у пізнанні та розумінні. Внаслідок цього суддя не здатний проводити ефективний непрямий розгляд процесу за допомогою аналізу, диференціювання, висновку та визначення, таким чином, він «зовсім позбавляється» розсудливості щодо невизначених наукових доказів саме внаслідок їхньої «науковості». Отже, як стверджують фахівці [254; 262], оскільки при проведенні повторної експертизи її результати можуть

відрізнитися від первісної, але причини цього суддя не може визначити, то, як наслідок, він позбавляється можливості розгляду справи і намагається уникнути призначення повторної судової експертизи. Також, як зазначають китайські дослідники, реформи спрямовані на надання стороні захисту права можливості проведення експертизи. Таким чином, сторона захисту зможе за власною ініціативою або за допомогою суду проводити експертизу, а отже, ця процесуальна дія буде з великою ймовірністю не вигідною для сторони звинувачення. Отже, якщо вищезазначені положення реформи будуть реалізовані, сторона звинувачення, керуючись принципом змагальності сторін, обов'язково висловить зауваження чи заперечення на результати експертизи, зробленої за клопотанням сторони захисту, або надасть власні результати, відмінні від наданих стороною захисту. Тож така ситуація врешті-решт поставить суддю перед складною дилемою. Щоб уникнути такого роду наслідків, судді зацікавлені в обмеженні в праві учасників судового розгляду на провадження як початкової, так і повторної судових експертиз. У результаті реформа, пов'язана з правом на провадження вторинної (повторної) судової експертизи, не може бути реалізована у належний спосіб. Проте, незважаючи на складності, дослідники переконані, що сторона звинувачення відіграє провідну участь у провадженні судової експертизи та судді представляється єдиний експертний висновок. При призначенні та провадженні судової експертизи вимоги сторони обвинувачення можуть бути задоволені на етапі досудового провадження, обидві сторони можуть дійти згоди про цей науковий доказ, і остаточний результат може бути прийнятним для обох сторін. Певною мірою це сприяє вирішенню суперечок між ними. Також фахівці вказують, що реформа, проведена у 2012 р., спрямована на покращення механізму всебічної перевірки й оцінки доказів [271].

Звертаючись до досвіду Японії, слід зазначити, що японське кримінальне та кримінальне процесуальне право зароджувалося та розвивалося під знаком рецепції, абсорбуючи досягнення зарубіжної

правової думки, хоча всіляко прагнуло зберегти свою самобутність. Формування кримінальної політики тут відбувалося з урахуванням специфічних умов розвитку японського суспільства, його традицій, звичаїв та цінностей, особливої ролі громади, інституту сім'ї, національної психології, групової свідомості та інших історичних, культурних та соціально-психологічних чинників, що дозволяють поставити як основну мету максимальне скорочення злочинності з акцентом на всебічні зусилля держави та суспільства щодо саме запобігання злочинам. В організаційному плані японська судова система має власну специфіку. На нижніх щаблях судової ієрархії знаходяться первинні, районні та «сімейні» суди; на верхніх – окружні суди, зайняті переважно апеляційним провадженням, та Верховний суд, який є не лише вищою судовою інстанцією, а й вищим органом управління всієї судової системи. У первинних судах, на відміну від районних, розглядаються справи про менш серйозні правопорушення; компетенція цих судів у виборі міри покарання обмежена – вони, зокрема, не можуть призначати винним покарання у виді позбавлення волі. Судові процедури в країні диференційовані залежно від характеру та тяжкості скоєного злочину, а також від факту визнання вини обвинуваченим. У первинних судах розгляд справ відбувається за спрощеною та прискореною процедурою, коли суддя одноосібно розглядає справу без обвинуваченого і призначає покарання у виді штрафу, або ж здійснюється така сама прискорена процедура громадського слухання з участю сторін. У районних судах процедури також диференційовані. У разі визнання обвинуваченим своєї вини суддя, вивчивши справу, скорочує процес дослідження доказів та виносить вирок за спрощеною процедурою. У кримінальному процесуальному законодавстві Японії наголошено на важливості принципу економії репресії при вчиненні слідчих дій, пов'язаних із обмеженням прав громадян, у тому числі з арештом підозрюваних чи обвинувачених [322].

Як зазначає І. Беспалько, у доказуванні під час кримінального провадження в Японії «особливе значення має визнання обвинуваченим своєї

вини: це, як правило, є обов'язковою умовою звільнення з-під варті і застосування альтернативних запобіжних заходів», при цьому «в ході поліцейсько-прокурорського розслідування захисник не допускається, що також стимулює визнання вини» [277].

У системі правоохоронних органів Японії важливе місце належить префектурній поліції (*todōfuken-keisatsu*), котра складає систему правоохоронних органів префектурного рівня, що відповідають за підтримання порядку, дотримання закону та громадську безпеку в межах відповідних префектур Японії. Хоча префектурна поліція в принципі вважається муніципальною поліцією, вона здебільшого знаходиться під центральним наглядом та контролем Національного поліцейського агентства (центрального координуючого правоохоронного агентства японської поліцейської системи). Станом на 2020 р. загальна чисельність поліції префектури становить близько 260 000 присяжних офіцерів та 28 400 цивільних співробітників, тобто 288 400 співробітників [280].

Щодо науково-дослідної діяльності та експертного забезпечення відправлення правосуддя у кримінальних справах слід звернути окрему увагу на Національний науково-дослідний інститут поліції (*National Research Institute of Police Science*), який є центральною організацією поліцейської науки в Японії. Згідно з офіційною інформацією цей інститут укомплектований приблизно 100 кваліфікованими дослідниками, які розуміються на поліцейській науці. Вони займаються широким спектром аналізу, ідентифікації та дослідницької роботи, що потребує спеціальних знань та навичок у біології, медицині, науці, хімії, фармацевтиці, фізиці, сільському господарстві, інженерії, соціології, освіті, психології та інших дисциплінах. На сьогодні інститут зарекомендував себе як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні в галузі поліцейської науки. Щороку цією установою розробляються численні дослідні проєкти, щоб впоратися зі зростаючою кількістю злочинів та нещасних випадків, спричинених різними соціальними та економічними чинниками. Відповідно до цих проєктів

проводяться різноманітні дослідження для покращення методів розслідування злочинів та запобігання злочинам і правопорушенням серед неповнолітніх. Вони також призначені для реалізації заходів протидії дорожньо-транспортним пригодам, пробкам та забрудненням. Робота цього інституту неминуче розширюється у масштабах.

З погляду сприяння науковому кримінальному розслідуванню аналіз та ідентифікація доказів у кримінальних справах є основною метою цього інституту з моменту його створення. Такий аналіз та ідентифікація затребувані не лише поліцейською організацією, а й судами та прокуратурою. Усі виявлені фальшиві валюти, вогнепальна зброя та кулі, вилучені у зв'язку зі злочинами, підлягають винятковому та систематичному аналізу у цьому інституті. Крім того, зважаючи на швидкий прогрес у науці та техніці, першорядне значення у цьому інституті мають впровадження інновацій та стандартизація методів наукового кримінального розслідування на основі надійних принципів методології. З цієї причини в Навчальному центрі судової експертизи організовується низка навчальних курсів із основних напрямів судової науки для всіх вчених у лабораторіях префектурної поліції на всій території країни. Навчальний центр також проводить кілька міжнародних семінарів, щоб допомогти країнам, що розвиваються, покращити свої методи ідентифікації. Дослідники допомагають і місцевим поліцейським вченим покращити свої методи, консультуючи їх у справах та проводячи семінари [274].

Звертаючись до досвіду Ізраїлю, слід наголосити на тому, що, як зауважує І. Глідер, «у кримінальному процесуальному законодавстві Ізраїлю немає конкретного визначення терміну “доказ”», хоча «в науці та практиці судового процесу прийнято використовувати термін «доказ» щодо будь-якого об'єкта, який будь-яка із сторін просить приєднати до справи під час судового розгляду з метою встановлення істини у справі» [12]. Як зазначає І. Глідер, наукою кримінального процесу та правозастосовною практикою в Ізраїлі вироблено п'ять властивостей доказів:

«а) релевантність – безпосередня відносність доказів процесу встановлення істини;

б) допустимість – передбачена законом можливість будь-якою із сторін відкрито використовувати доказ, відсутність прямої заборони на його використання (наприклад, результати перевірки на детекторі брехні не є допустимим доказом), відсутність порушень закону при його отриманні;

в) вагомість – ступінь впливу доказу на результат справи чи доведення окремого факту. Вагомість кожного з доказів встановлюється судом наприкінці процесу. На відміну від допустимості, що визначається відразу, при спробі однієї зі сторін додати доказ до справи, рішення щодо вагомості доказу виноситься наприкінці процесу, після оцінки загальної доказової бази;

г) достовірність – істинність та первинність (не копія, а саме оригінал) доказу;

д) достатність – у деяких, заздалегідь встановлених ситуаціях, одного конкретного доказу буде недостатньо для встановлення факту, і закон вимагає, щоб у таких випадках доказ було підкріплено додатково» [12]. Також учений вказує на те, що недопустимими є показання свідків, що засновані на чутках, припущеннях (за винятком експертних висновків, які за визначенням є показаннями, заснованими на припущеннях та особистих оцінках свідка-експерта) [12].

Відповідно до ст. 20–21 Декрету про докази 1971 р., який є одним із нормативно-правових актів, що регулює властивості доказів у судочинстві Ізраїлю, «суд може, якщо не вбачає побоювання судової помилки, прийняти як доказ у письмовій формі висновок експерта з науки, досліджень, мистецтва або професійних знань (далі – висновок), а також довідку лікаря про стан здоров'я людини (далі – довідка лікаря)», при цьому «висновок лікаря і довідка, видані в Ізраїлі, припускають, що підпис, що стоїть у них, правильний, якщо не доведено зворотне» [19].

Що ж стосується криміналістичної служби Ізраїлю, то, як зазначає Б. Гелер, вона існує у своєму сучасному вигляді з 1974 р., коли з'явилися

перші десять криміналістичних лабораторій, і було сформовано групи техніків-криміналістів, розосереджені територією країни [285]. За його твердженням, станом на 2017 р. у штабі цієї служби зосереджено такі лабораторії та підрозділи:

- балістичної експертизи;
- трасології та матеріалознавства;
- дактилоскопії;
- аналізу наркотиків;
- фото- та цифрової інформації;
- аналізу пожеж (підпалів);
- експертизи документів;
- дослідження біологічних об'єктів;
- аналізу вибухових речовин та отрут;
- національний банк ДНК;
- національна база даних слідів рук;
- підрозділ з приймання та відправлення речових доказів;
- склад технічного обладнання та хімікатів [285].

При цьому дактилоскопічна лабораторія та лабораторія аналізу пожеж (підпалів) є оперативними, їхні співробітники виїжджають на місця злочинів, мають транспорт, обладнаний для оперативних цілей, та несуть цілодобове чергування. Як зазначає Б. Гелер, сама ж поліція Ізраїлю поділена на шість територіальних округів: Північний, Центральний, Південний, Тель-Авівський, Єрусалимський, Юдеї та Самарії, при цьому у кожному окрузі є мобільна лабораторія для розслідування тяжких злочинів, підпорядкована відділу криміналістики Головного штабу, а у великих поліцейських ділянках країни розосереджені у загальному підсумку 300 техніків-криміналістів, які займаються експертизою «звичайних» (нетяжких) злочинів [285]. Діяльність поліції переважно комп'ютеризована, паперову роботу зведено до мінімуму.

Набір нових співробітників у відділ проводиться щорічно на основі двох конкурсів: закритого – для цивільних осіб та відкритого – для

поліцейських. Працівники поліції, які бажають перейти до відділу криміналістики з інших підрозділів, не мають істотних переваг перед цивільними особами, крім укороченої процедури призову за умови їхньої профпридатності. Основна вимога для претендентів на ставку техника-криміналіста – це як мінімум перший науковий ступінь із природничих чи інженерних наук. Для роботи в окружній мобільній лабораторії або у лабораторіях Головного штабу потрібен другий ступінь. Усі претенденти проходять складні психометричні тести, дві професійні співбесіди (попередню та остаточну) та зустрічаються з психологом. Крім непростих психометричних тестів, претендентам пропонуються практичні завдання, наприклад розбирання та збирання макетів складних механіко-електричних пристроїв. Усі перелічені іспити покликані виявити психічно стійких, технічно грамотних кандидатів, придатних до навчання [139].

Велика увага приділяється визначенню надійності претендента, його вміння працювати як у команді, так і самотійно. Заробітна плата співробітників обчислюється з урахуванням звання, наукового ступеня та вислуги, при цьому заняття дослідженнями (крім щоденної оперативної роботи) заохочується фінансово. Так, експерт, який представив на внутрішню комісію відділу п'ять публікацій у відомих міжнародних журналах, може претендувати на категорію дослідник «С». Для категорії «В» необхідно подати вісім нових робіт, для категорії «А» – ще десять. Виступи на міжнародних форумах за публікації не визнаються. На внутрішній комісії претендент на певну категорію зобов'язаний виступити та представити свої роботи, як на захист дисертації. Якщо внутрішня комісія вважає кандидата гідним, вона висуває його роботи на державну комісію Міністерства оборони. В результаті цього здобувач, який успішно пройшов останню комісію, отримує суттєву надбавку до заробітної плати, яка росте щорічно на 2 % [285].

Правова система Мексики заснована на традиції цивільного права, тому кримінальне судочинство поєднує в собі елементи обвинувальної та

слідчої систем. У 2008 р. в межах проведення конституційної реформи було розпочато перехід до обвинувальної системи кримінального судочинства. Мексика є федеральною державою, що складається з 31 штату та федерального округу. Відповідальність за злочини регулюються Федеральним кримінальним кодексом та кримінальними кодексами штатів. Забезпечення правопорядку та безпеки в Мексиці сполучене зі впливом організованої злочинності – наркокартелів та банд, із якими мексиканська влада веде війну вже понад десять років, проте остаточного успіху досі не досягла. Тисячі мексиканців, у тому числі політики, студенти, журналісти, щороку гинуть у цьому конфлікті. Так, «за офіційними даними, 2017 рік став рекордним за кількістю убивств у Мексиці за 20 років ведення відповідної статистики», оскільки «лише за одинадцять місяців цього року в країні зафіксовано 23101 вбивство, тоді як за весь 2011 рік відповідних проваджень було 22409» [235]. Також слід вказати, що наприкінці 2021 р. Посольство України в Мексиканських сполучених штатах робило повідомлення для наших громадян щодо вжиття заходів безпеки через «злочинність та насильство», що «присутні в багатьох регіонах Мексики» [158].

У Мексиці налічується понад 3000 різних поліцейських підрозділів, де налічується близько 350 000 співробітників поліції. Поліція поділяється на дві основні категорії:

- профілактична, або превентивна (відома як *policía preventiva*);
- слідча (відома як поліцейська судова поліція – *Judiciales*, або міністерська поліція).

Превентивна поліція – це співробітники поліції у формі, чий обов’язок – громадська безпека та контроль за порядком, по суті, «запобігання» вчиненню злочинів. Їм дозволено затримувати підозрюваних.

Після скоєння злочину відповідальність за розслідування та арешт підозрюваних покладається на слідчу поліцію, яка не має форми (однострою). *Judiciales*, як їх зазвичай називають, працюють у Міністерстві юстиції (*Ministerio Público* або прокуратурі). Судова поліція відповідає за

видачу ордерів на арешт. Превентивна поліція та слідча поліція існують як на федеральному, так і на державному рівні. Більшість, але не всі, муніципалітети мають власні превентивні поліцейські сили. Також у кожному мексиканському штаті та федеральному окрузі є власні превентивна поліція та судова (або міністерська) поліція. Щодо науково-дослідного забезпечення поліцейської діяльності, то основні зусилля спрямовані на виявлення та дослідження наркотичних засобів. Так, тільки «за три з половиною місяці 2022 року збройні сили Мексики вилучили 43 249,58 кілограмів наркотиків в операціях по боротьбі з незаконним обігом наркотиків» [131]. З огляду на основні пріоритети боротьби з організованою злочинністю та наркокартелями, інформацію у відкритих джерелах щодо організації системи науково-дослідних установ, що забезпечують криміналістичне та експертне супроводження правоохоронної діяльності, відшукати досить складно.

Бразилія є найбільшою державою Латино-Карибської Америки за розміром території, чисельністю населення та обсягом економіки. На частку Бразилії припадає чверть промислового та 32 % сільськогосподарського виробництва, понад половину науково-технічного потенціалу країн регіону. Державна мова – португальська. Бразилія – багатонаціональна та мультикультурна країна, в якій мешканці розмовляють 175 мовами, при цьому вона, як і Мексика, є федеративною країною за державним устроєм. Федеративна республіка складається зі столичного округу та 26 штатів. Кожен суб'єкт федерації формує власні законодавчі та виконавчі гілки влади, які мають широкі повноваження та свободу дій. Судова влада Бразилії має таку структуру:

- 1) Федеральний Верховний суд;
- 2) Національна рада юстиції;
- 3) Вищий суд юстиції;
- 4) федеральні регіональні суди і федеральні судді;
- 5) трудові суди та судді;

5) виборчі суди та судді;

7) військові суди та судді;

8) суди та судді штату, федерального округу та територій. Незважаючи на успіхи у розвитку, соціально-економічна ситуація у Бразилії є дуже напруженою: країна посідає перші позиції у списку держав із найвищим рівнем соціальної нерівності та розшарування, що розраховується за коефіцієнтом Джині. Наприклад, у 2009 р. 20 % населення країни, що становить найбіднішу частку, отримали майже 2,9 % від усіх національних багатств, тоді як 20 %, що представляють найбагатший сегмент, – 58,6 % [307], при цьому, за даними відповідних інформаційних ресурсів, за останні десятиріччя показники майже не змінилися. Найпоширенішими видами злочинності у Бразилії є, передусім, вулична злочинність (що має здебільшого корисливо-насильницький характер) та насильницька злочинність, жертвами якої все частіше стають жінки, дівчата та дівчинки. Серйозні проблеми для країни також створює корупційна, організована та наркозлочинність. Дотримання законодавства та правопорядку в країні контролює поліція. За словами самих поліцейських, ставлення до них у суспільстві неоднозначне. В одних регіонах стажі порядку користуються у громадян повагою та довірою, в інших – картина діаметрально протилежна. Правоохоронна система Бразилії відрізняється розгалуженою структурою. Основний розподіл відбувається лише на рівні федерального підпорядкування і підпорядкування владі штатів. Схематично до федерального підпорядкування належать:

- Федеральна поліція Бразилії;
- дорожня Федеральна поліція Бразилії;
- залізнична Федеральна поліція Бразилії.

До підпорядкування владі штату:

- військова поліція та Корпус військових пожежних;
- громадянська поліція. Співробітники військової поліції забезпечують дотримання правопорядку. Їхніми обов'язками є:

патрулювання, оперативне реагування, оточення місць злочинів, силові акції, затримання злочинців. Поліцейські воєнізованої поліції мають право накладати штрафи. Громадянська поліція займається розслідуванням злочинів, що, як порівняти з українськими правоохоронними органами, ближче за повноваженнями та функціями до оперативних підрозділів або дізнання. Громадянська поліція Бразилії проводить слідчі дії та здійснює криміналістичну експертизу. У Бразилії розслідування злочинів ведуть переважно два відомства: Федеральна поліція (Federal Police) та Громадянська поліція (Civil Police). Як вже зазначалось, перша діє у масштабі всієї країни, а друга – у межах кожного штату. Федеральна поліція розслідує злочини, що мають федеральне значення, наприклад: дії, вчинені проти політичного та суспільного порядку, проти власності, служби та інтересів держави, злочини урядових установ та громадських компаній, а також злочини, які мають міжнародний характер чи зачіпають інтереси кількох штатів; незаконний обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, не торкаючись при цьому компетенції інших відомств. Громадянська поліція може розслідувати справи про кримінальні злочини, за винятком тих, що віднесені до федеральної компетенції, та розслідує справи щодо злочинів, підсудних судам штатів. Перелік злочинів, справи про які підсудні федеральним судам (Juizes Federais), міститься в Конституції Бразилії та охоплює, зокрема, політичні злочини та злочини, скоєні щодо майна, служби та інтересів усієї держави або її установ чи публічних підприємств, за винятком віднесених до компетенції військової та електоральної юстиції; злочини, передбачені міжнародними договорами чи конвенціями, або злочини, які почалися в Бразилії, але злочинний результат яких настав чи повинен був наступити в іноземній державі, чи навпаки; злочини, що посягають на організацію праці, і у випадках, передбачених законом, злочини проти фінансової системи та фінансово-економічного порядку; злочини, скоєні на борту морського або повітряного судна та не віднесені до компетенції військової юстиції; злочини, пов'язані з незаконним

в'їздом або перебуванням у країні. Крім Федеральної та Громадянської поліції, право вести кримінальні розслідування щодо деяких категорій злочинів мають: Агентство з охорони навколишнього середовища – у справах про екологічні злочини; Служба внутрішніх доходів – у справах про податкові шахрайства та інші федеральні податкові злочини; Центральний банк (Banco Central do Brazil) – у справах про фінансові злочини; Комісія з цінних паперів – у справах про злочини на фондовому ринку; Відділ фінансової розвідки – у справах про відмивання грошей та фінансування тероризму. Як зазначають дослідники, рівень розкриття зареєстрованих злочинів у Бразилії дуже низький – менше ніж 10 %, при тому що виміряти цей реальний показник дуже складно через ненадійність статистичних показників загалом [281].

Розслідування в Бразилії, що здійснюється поліцією, відбувається у формі дізнання, метою якого є встановлення обставин скоєння злочинних діянь та осіб, які їх вчинили. Граничний термін завершення поліцейського дізнання становить 10 діб (якщо обвинувачений був заарештований за очевидний злочин або якщо оформлено попередній висновок) або 30 діб (якщо обвинувачений перебуває на волі, під заставою або ні). Цей термін може бути продовжений, якщо обвинувачений перебуває на свободі, якщо комісар поліції доведе складність розслідування. Як тільки поліцейське дізнання буде завершено, його результати мають бути представлені правосуддю, що означає передачу матеріалів дізнання до прокуратури, яка, у свою чергу, може висунути проти обвинуваченого обвинувальний висновок або припинити провадження у справі. Проте прокуратура може вимагати повернення кримінальної справи до поліцейського органу для проведення додаткових слідчих дій, необхідних для складання обвинувального висновку. Як правило, прокуратура порушує кримінальне переслідування, спрямовуючи обвинувальний висновок протягом 5-добового (якщо обвинувачений заарештований) та 15-добового (якщо обвинувачений перебуває на волі) строку, що обчислюється починаючи з дати надходження

кримінальної справи з поліцейського органу. Судове слідство та слухання справи повинні проводитися, як правило, в одному засіданні з концентрацією процесуальних дій (проте можливо розділити слухання з огляду на складність справи). Таким чином, як правило, в ході одного слідчого та судового слухання реалізуються такі процесуальні етапи: отримання свідчень потерпілого, допит свідків звинувачення та захисту, заслуховування висновків експертів, проведення очних ставок, пред'явлення для впізнання осіб та речей, після чого вже допитується обвинувачений. Криміналістичні дослідження провадяться, як правило, протягом здійснення дізнання і забезпечуються поліцейськими підрозділами. Аналізуючи та узагальнюючи науково-дослідну експертну діяльність в правоохоронних органах країн різних правових систем поза Європейським Союзом та пострадянським простором, а також торкаючись окремих питань кримінального правосуддя, забезпечення правопорядку та безпеки, слід зазначити, що така діяльність, як і її результати, мають суттєве значення у системі доказування та забезпеченні роботи правоохоронної та судової систем. На специфіку такої діяльності, окрім правових традицій, впливають історичні процеси формування урядування окремих країн, їхній державний устрій. Зазвичай така діяльність перебуває під контролем державних інституцій, що визначають правила, стандарти та вимоги до осіб, які залучаються до експертної діяльності, при цьому у кримінальному провадженні вони виступають по суті зі статусом свідка (характерна риса для країн англосаксонської системи права) або як окреме джерело доказів [281].

Слід зазначити, що наразі злочинність не має кордонів та не керується правилами, котрі визначають сутність державного управління. В цьому контексті експертна діяльність, як один із інструментів належного відправлення правосуддя та використання сучасних знань у різних сферах науки та техніки для протидії злочинності, потребує не тільки перейняття позитивного досвіду, а й співпраці, що має бути спрямована на розширення правових, інформаційних, комунікаційних, технічних та технологічних

можливостей правоохоронних органів. Як слушно зазначає О. Макарова, «зважаючи на глобалізацію злочинності, судова експертиза в Україні має відповідати найвищим міжнародним стандартам. Для цього необхідно не лише оновлювати законодавчу базу, а й розширювати можливості експертів, упроваджувати сучасні методи досліджень і забезпечувати тісну співпрацю з міжнародними експертними установами. Це дозволить підвищити якість розслідувань і забезпечити ефективну боротьбу зі злочинністю» [303]. В цьому контексті та з огляду на функції, досвід та інформаційно-комунікаційні можливості ДНДЕКЦ МВС України може виступати одним зі стейкхолдерів таких процесів на національному та міжнародному рівнях.

3.2. Правові основи генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень

Від початку агресії наприкінці лютого 2014 р. Російська Федерація (далі – РФ) систематично порушує загальновизнані норми міжнародного права, права людини, зокрема й право на життя мирних громадян [199]. 24 лютого 2022 р. РФ оголосила про проведення «спеціальної воєнної операції» та розпочала повномасштабну збройну агресію. Протягом майже 900 днів по території України було випущено, без урахування ракет типу С-300/С-400, більш ніж 4,5 тис. ракет.

Безпрецедентна кількість воєнних злочинів, найбільш тяжкі та руйнівні з яких пов'язані саме з використанням ракетної зброї, а також їх катастрофічні наслідки для держави, суспільства і довкілля України, зумовлюють необхідність притягнення країни-агресора до юридичної відповідальності. У свою чергу, остання процедура потребує наявності легітимно сформованої та визнаної на міжнародному рівні доказової бази, що актуалізує проведення відповідних науково-практичних досліджень. З цією метою слід надати Україні допомогу для невідкладного запровадження

процесу документування воєнних злочинів зі дотриманням принципів об'єктивності та незалежності при її формуванні, як це запропоновано щодо злочинів проти довілля [199].

Прокуратура України, Служба безпеки України та Національна поліція України щоденно відкривають кримінальні провадження та проводять досудові розслідування за фактами ракетних обстрілів окупантами українських міст [293], а перед суб'єктами судово-експертної діяльності стоїть завдання забезпечення правосуддя України, а також міжнародних судових інституцій незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Проблеми судових експертиз в умовах воєнного стану вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та практики у сфері криміналістики, кримінального права і процесу, судової експертизи. Серед численних публікацій, у яких висвітлюються окремі аспекти досліджуваних питань, відмітимо декілька. Так, фахівці Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки зазначають, що узагальнення досвіду збройних конфліктів, які сталися у світі останніми роками, переконливо свідчить про те, що найбільших втрат парк літальних апаратів зазнав через застосування керованих ракет класів повітря – повітря та земля – повітря, тобто ракет, оснащених головками самонаведення (далі – ГСН). Це зумовлене тим, що для сучасних ракет цих класів характерні висока швидкість, дальність польоту, маневреність, точність наведення та складність їх виявлення [2, с. 10].

Заслуговує на увагу й розроблений колективом авторів загальний алгоритм ідентифікації ракетного озброєння та авіаційних бомб РФ, застосованих проти військових об'єктів та об'єктів інфраструктури України, який дозволить забезпечити необхідну підтримку прийняття рішень під час досудового і судового розслідування кримінальних проваджень за фактами злочинів агресії та воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракетної та реактивної зброї РФ проти України. Практична реалізація запропонованого

алгоритму передбачає створення та безперервну актуалізацію відповідних баз даних з усіх існуючих типів засобів ураження повітряного базування країни-агресора по мірі накопичення відповідного статистичного матеріалу [147].

На основі узагальнення експертної практики досліджень відділу вибухотехнічних досліджень та досліджень ракетної, артилерійської зброї лабораторії військових досліджень КНДІСЕ визначені особливості будови стратегічної крилатої ракети (далі – КР) Х-101. Зазначені дані рекомендується використовувати під час проведення експертиз ракетної зброї для ідентифікації й опису об'єктів дослідження [136, с. 728].

Посилення повітряної загрози внаслідок появи гіперзвукової зброї в безпосередній близькості від країн НАТО стало значним викликом і для польських збройних сил, в тому числі і для протиповітряної оборони (далі – ППО). Можливості нового типу зброї визначають необхідність модернізації і придбання не лише систем, призначених для ураження повітряних цілей, але й систем управління, які ними керують [314].

Гіперзвукові системи озброєнь, які вже знаходяться на озброєнні, і ті, що надійдуть на озброєння в найближчому майбутньому, суттєво не змінять глобального стратегічного балансу. Це пов'язане з тим, що недоліки значною мірою компенсують переваги, які може надати ця технологія. З іншого боку, політичне значення розвитку гіперзвукових військових технологій набагато вище, оскільки вони є джерелом престижу, особливо важливого з погляду Китаю і Росії [304].

Наведені, а також деякі інші публікації наукового та практичного характеру свідчать про надзвичайну важливість та актуальність притягнення країни-агресора за воєнні злочини, пов'язані із застосування ракетної зброї. Проте значно менше уваги в наукових розвідках приділено аналізу генерування електронного каталогу (далі – е-каталогу) фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень, що не повною мірою задовольняє потреби практики, оскільки ці аспекти й досі

залишаються недостатньо дослідженими, дискусійними та не розкривають проблемних питань за обраним напрямом.

Основні етапи наукової роботи передбачали звернення до теоретичних та прикладних досліджень, безпосередньо пов'язаних із процесом ідентифікації ракет як елемента знаряддя воєнних злочинів країни-агресора. Вибір використаних методів, прийомів, підходів та дій, спрямованих на отримання нових наукових результатів дослідження, зумовлений поставленими авторами завданнями. В роботі використані статистичні дані про застосування ракетної зброї на території України з 24.02.2022 до 01.07.2024, а також приділена окрема увага першому півріччю 2024 р., коли значно зросла кількість ракет як об'єктів ідентифікації. Експериментальною базою дослідження фрагментів та уламків ракет виступив Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України.

Питання класифікації ракет було і є предметом досліджень представників багатьох галузей знань, оскільки їхні конструкції та характеристики перманентно розвиваються та вдосконалюються. Але для умов ідентифікації ракет, що використовувалися як знаряддя воєнного злочину та покликані розкрити ланку «ракета – ракетносі́й – особа, що виконала пуск ракети з ракетносі́я (виконавець злочину) – особа (особи), що віддали наказ про пуск ракети (організатор, пособник)», найбільш важливими критеріями класифікації є ті, що розкривають вид і базування ракетносі́я та ймовірної особи-виконавця, адже точне встановлення останньої, а так само організатора злочину є функціональними повноваженнями військовослужбовців та фахівців ППО (місце базування ракетносі́я, місце пуску ракети), а також служб оборони, безпеки та розвідки (військовий підрозділ ракетносі́їв, його керівництво та виконавці).

Уповноважені спеціальні служби встановили та встановлюватимуть виконавців та організаторів воєнних злочинів, скоєних у тому числі з використанням відповідної ракетної зброї. Зокрема, OSINT-аналітикам Molfar вдалося встановити імена російських військових з в/ч 06987

аеродрому базування «Енгельс» та в/ч 33310 з «Шайковки». Під час розслідування були ідентифіковані не тільки конкретні військові підрозділи, а й особовий склад, які брали участь у ракетному ударі 08.07.2024 по лікарні «Охматдит». Ця інформація була отримана завдяки співпраці з конфіденційними джерелами в межах відповідних державних структур [8].

Ідентифікація бойових ракет, крім того, має за мету виявлення країни-виробника. Так, експерт зі зброї, виконавчий директор Conflict Armament Research Дж. Лефф, який із 2018 р. займається відстеженням зброї, котрою атакують Україну, заявив Раді Безпеки ООН, що виявлені в Україні залишки балістичних ракет «беззаперечно» походять із Північної Кореї (далі – КНДР). Під час аналізу ракети, яка влучила 02 січня в Харків, було задокументовано ракетний двигун, хвостову частину та майже 300 компонентів, виготовлених 26 компаніями з восьми країн і територій, а також встановлено, що це була ракета KN-23 або KN-24, виготовлена у 2023 р. в КНДР. Організація дійшла висновку на основі унікальних характеристик ракети – її діаметра, чітких приводів реактивної лопатки, які спрямовують тягу та траєкторію ракети, візерунка навколо запальника, наявності корейських ієрогліфів на деяких компонентах ракети та інших знаків. Після початкової документації експерти перевірили ще три ідентичні ракети КНДР, які вдарили по Києву та Запоріжжю на початку 2024 р. [249].

Диференціація ракет має зовнішній характер, оскільки відповідно до неї класифікується ймовірний ракетний комплекс та його склад. Насамперед, це тип ракети (КР, балістична, АБР) та базування ракетоносія (ракетоносця), а також засоби наведення на ціль, перевірконо-пускове устаткування, засоби керування польотом ракети, транспортні засоби, інші пристрої, що дає підстави для подальшого визначення кола осіб, причетних до скоєння воєнного злочину.

Внутрішня диференціація інформації е-каталогу щодо фрагментів та уламків ракети має відбуватися відповідно до певної її конструктивної складової, яка була виявлена на місці ураження та пройшла попередню

експертну ідентифікацію на підставі наявної інформації та уявлення фахівця про устрій ракети загалом та конкретного типу та/чи класу, що стала предметом дослідження.

Бойову ракету слід розглядати як саморегульований або керований дистанційно безпілотний літальний засіб, що виводиться на траєкторію вистрілом або запуском і призначений для доставки бойового заряду з метою ураження (знищення) визначеного об'єкта-цілі. Конструктивно ракету, залежно від її типу (КР, балістична, АБР), умовно можна поділити на кілька основних частин – головну, ракетну, допоміжну.

У свою чергу, основними технічними та технологічними відсіками (компонентами), з яких складаються ці частини, є (рисунки 1, 2): 1) головна частина – відсік бойової частини (далі – БЧ), відсік наведення, приладовий відсік, агрегатний відсік; 2) ракетна частина – відсік двигуна, паливний відсік, хвостовий відсік; 3) допоміжна частина – система подачі палива, система електрообладнання, рульові приводи, крила, стабілізатори тощо.

Крім того, конструктивна специфіка ракети, яка має основний набір ідентифікаційних властивостей, додатково диференціюється на такі її види: 1) ракети, що мають ознаки балістичної траєкторії польоту; 2) ракети авіаційного базування; 3) ракети наземного (морського) базування.

Якщо поглиблювати диференціацію окремих відсіків, то проведені дослідження конструкцій бойових ракет засвідчили, що, наприклад, відсік наведення складається з: корпусу із зовнішнім теплозахисним покриттям; внутрішнього теплозахисного покриття; ГСН; контактних датчиків цілі.

ГСН призначена для пошуку цілі та вимірювання відносних параметрів цілей. Як ціль розуміється наземна стаціонарна радіоконтрастна ціль, як-от: будівля заводу, склад, житловий будинок, ангар для літака тощо. До складу ГСН входять: антенний блок; передавач із блоком живлення; приймач; блоки аналогової обробки; блоки цифрової обробки та керування; система вторинного живлення. За відсіком системи наведення розташований відсік БЧ.

До складу приладового відсіку входять: бортова система керування (далі – БСК); бортові батареї; інша допоміжна апаратура; корпус приладового відсіку; зовнішнє теплозахисне покриття; кабельна мережа. На зовнішній поверхні корпусу приладового відсіку нанесено теплозахисне покриття.

БСК є складовою частиною системи управління ракетного комплексу і забезпечує розрахунок параметрів руху, інерціальне керування рухом центра мас та кутової стабілізації ракети відносно центру мас від моменту початку польоту до моменту спрацювання БЧ. До складу БСК входять: бортовий комп'ютер; безплатформена інерціальна навігаційна система (далі – БІНС); супутникова радіонавігаційна система; рульові приводи.

Бортовий комп'ютер також можна умовно поділити на дві частини: 1) ЕОМ (наприклад, «Багет 83»); 2) інтерфейсна частина (елементи комутації, модулі керування підсистемами).

БІНС є базовою навігаційною системою у всіх режимах функціонування БСК. До складу БІНС входять: інерціальний вимірювальний блок (далі – ІВБ); ЕОМ. У свою чергу, ІВБ складається з: кільцевих лазерних гіроскопів чи тривісного лазерного або інших типів гіроскопів; акселерометрів; апаратури обробки та перетворення інформації.

У процесі проведення експертних ідентифікаційних досліджень отриманої матеріальної частини у вигляді фрагментів відсіку наведення, бортового комп'ютера були виконані такі види робіт: а) розбирання на окремі складові частини; б) необхідні вимірювання складових частин; в) виконання, за результатами проведених замірів та аналізу зображень ракети у відкритих джерелах інформації, габаритного креслення та порівняння з іншими типами ракет; г) вивчення конструкції наявних фрагментів ракети; д) вивчення складових частин ракети. Подібний комплекс досліджень був проведений авторами стосовно окремих конструктивних частин АБР [100].

Отже, можна стверджувати, що питання, які вирішуються експертом за допомогою ідентифікаційних проваджень, є найважливішими під час

розслідування воєнних злочинів, у тому числі й пов'язаних із застосуванням ракетної зброї. У процесі ідентифікаційного дослідження ракети її одиничний фрагмент або уламок виокремлюється з безлічі наявних (отриманих) для вивчення відмінних або подібних до нього на основі ідентифікаційних ознак та/чи властивостей такого фрагмента (уламка), які відповідають певним вимогам. При цьому ознака певного фрагмента ракети характеризує його зовнішні якості, а властивості – внутрішні. У криміналістичній вибухово-технічній ідентифікації ознаками слід вважати зовнішню будову фрагмента ракети, його просторові межі, геометричну форму, розмір, рельєф поверхні, об'єм, розміщення та співвідношення сторін, частин, заглиблень тощо.

Сучасні об'єкти ідентифікаційних досліджень різноманітні та складні за структурою. Для їх дослідження використовують засоби і методи, що ґрунтуються на застосуванні математичного апарату, засобів обчислювальної техніки, кібернетичних обчисленнях [110]. Зважаючи на це, у процесі експертного дослідження фрагментів та уламків ракети можна вирішити такі ідентифікаційні завдання: ототожнення конкретного фрагмента, компонента, відсіку, частини ракети; встановлення цілого за його частинами (фрагментами та уламками); ототожнення матеріалів та деталей, що використовувалися для виготовлення ракети; встановлення факту застосування певного типу бойової ракети; встановлення типу ймовірного ракетносія.

Питання про те, який мінімальний комплекс ідентифікаційних властивостей та ознак у кожному конкретному експертному провадженні є достатнім для обґрунтування положень висновку, залежить від багатьох як об'єктивних (кількість та якість фрагментів ракети), так і суб'єктивних (кваліфікація і досвід експерта) чинників. Детально теоретико-прикладні проблеми ідентифікації ракетної та реактивної зброї країни-агресора розглядалися в одній із попередніх публікацій [99]. Відомчий наказ розуміє під поняттям «ідентифікаційні ознаки» серію, номер, рік випуску предметів

та інші характеристики, визначені національними або галузевими стандартами [192]. Натомість властивостями фрагмента ракети є фізичний і хімічний склад, стан, структура, твердість, маса, електропровідність тощо.

Також слід звернути увагу на наявне у національному збройовому законодавстві поняття «ідентифікація предметів або вибухових матеріалів», під яким розуміється установлення відповідності певної одиниці предмета або вибухових матеріалів шляхом порівняння їхніх ідентифікаційних ознак та класифікаційних ознак із інформацією, наявною в Єдиному реєстрі зброї [192].

Таким чином, можна запропонувати таке визначення поняття «ідентифікація бойової ракети»: це установлення експертом (спеціалістом) на основі його спеціальних знань відповідності виявлених на місці ураження фрагментів та уламків певної конструктивної частини конкретного типу ракети шляхом порівняння їхніх ідентифікаційних властивостей та ознак із інформацією, наявною в міжвідомчому електронному каталозі ракет, що стали знаряддям воєнних злочинів країни-агресора.

Зважаючи на розміри окремих фрагментів ракет, доцільним убачається розгляд питань про цифровізацію та цифрову верифікацію, зовнішню та внутрішню диференціацію відповідної доказової бази.

При цьому слід мати на увазі, що з огляду на положення ч. 1 ст. 98 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), речовими доказами є матеріальні об'єкти, які: а) були знаряддям вчинення кримінального правопорушення; б) зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [220].

Якщо розглядати е-каталог ракет як документ, то він, у розумінні КПК України, є спеціально створеним із метою збереження інформації матеріальним об'єктом, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального

провадження.

До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії тощо. Оригіналом е-документа є його відображення, якому надається таке саме значення, як і документу. Дублікат документа, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що містяться в інформаційних (автоматизованих) системах, комунікаційних е-системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їхніх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа [15, ст. 99]. Процесуальні документи в е-формі можуть подаватися учасниками кримінального провадження до суду з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (далі – ЄСІКС) та/або її окремих підсистем (модулів) у порядку, визначеному Положенням про ЄСІКС та/або положеннями, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІКС [220].

Ще одним важливим термінологічним аспектом теми, яка розглядається, є той факт, що у засобах масової інформації та науковій літературі щодо частин ракет, що залишилися після їх використання як зброї, можна зустріти такі слова, як «уламки», «фрагменти», «компоненти», «залишки», «рештки» та ін. Така різноманітність, в умовах відсутності безпосередньо законодавчих визначень, не додає сталості не лише вітчизняному, а й міжнародному правозастосуванню. У практиці останнього, а так само й у фахових публікаціях, як правило, використовуються лише два

поняття – missile debris (уламки ракети) та missile fragments (фрагменти ракети). Якщо розглянути етимологію вказаних термінів, то перший походить від французького debris («de- + bris») – «зламаний, розбитий, розсипаний» або від середньофранцузького «debriser» – «розвалитися», старофранцузького «debrisier» («de- +brisier») – «ламати, розбивати». Синонімами слова «уламки» є «руїни», «розкидані залишки чогось зруйнованого». Другий термін походить від латинського fragmentum (уламок, деталь, шматок, осколок), далі від frangere – «ламати, розбивати, роздробляти», з праїндоеврейського bhreg- – «ламати». У латинській мові в первісному значенні це слово вживалося для назви шматків розбитого глиняного посуду, але пізніше фрагментами стали називати залишки літературних пам'яток, творів мистецтва (рукописів, скульптур, архітектурних споруд), що збереглися. Це слово увійшло до багатьох сучасних мов і використовується як синонім якої-небудь частини від цілого (уламок, уривок чого-небудь, відокремлений, відбитий або відірваний від цілого, невелика частина чого-небудь, виділена з цілого).

Тож експертні провадження щодо ідентифікації ракет країни-агресора слід проводити саме за їхніми фрагментами та уламками. Зокрема, останній термін вживається в наказі Міністерства оборони України стосовно сторонніх предметів, які не виконують ніякої експлуатаційної функції та потенційно можуть створювати небезпеку [170].

Отже, для цього виду ідентифікації пропонуємо такі визначення:

1) «фрагменти використаної ракети» – складові частини ракети, у тому числі компоненти, вузли, агрегати, блоки, окремі комплектуючі вироби, прилади, деталі, елементи тощо, які виявлені на місці падіння (влучання), зазнали незначних або зовсім не зазнали ушкоджень та/чи руйнувань, завданих ракетою-перехоплювачем та/чи внаслідок падіння, володіють однією чи більше ідентифікаційною властивістю та можуть бути основним безпосереднім об'єктом вибухово-технічної експертизи;

2) «уламки використаної ракети» – складові частини ракети, представлені

однокомпонентними осколками, утвореними внаслідок значних руйнувань ракети, які володіють ідентифікаційною властивістю переважно для проведення криміналістичної експертизи металів і сплавів, можуть бути додатковим факультативним об'єктом вибухово-технічної експертизи або ж в ідентифікації яких немає потреби.

Запропонований авторами роботи [147, с. 211] загальний алгоритм ідентифікації залишків ракетного озброєння передбачає чотири складові: 1) ідентифікація за заводським номером; 2) ідентифікація за формою та розмірами; 3) ідентифікація за комплектувальними виробами; 4) ідентифікація за характером руйнувань.

Щодо зазначеної вище позиції слід зауважити таке. По-перше, автори не розкривають власне механізму ідентифікації, адже наводять «алгоритм ідентифікації залишків ракетного озброєння» [147, с. 211], а пропонують «загальний алгоритм ідентифікації ракетного озброєння та авіаційних бомб російської федерації» [147, с. 215]. По-друге, незрозуміло, що автори мають на увазі під поняттям «ракетне озброєння», адже очевидно, що воно не тотожне з поняттям «ракета». По-третє, процеси ідентифікації «за формою та розмірами», а також «за характером руйнувань» вбачаються умовно можливими, оскільки у першому випадку не роз'яснено, про які розміри йдеться, бо у певних випадках такий критерій може бути малоінформативним, а у другому – може взагалі не корелювати з типом ракети. По-четверте, запропонований авторами результат ідентифікації у вигляді «Заключення щодо ідентифікації» не розглядається ч. 2 ст. 84 чинного КПК України як процесуальне джерело доказу. По-п'яте, у згаданій статті наявне некоректне посилання [147, с. 209, 216] на одну з попередніх публікацій авторів у вигляді неповного складу її бібліографічного опису [58], що перешкоджає її науково-практичному впізнанню.

Навряд чи можна визнати таким, що відповідає принципам академічної доброчесності, й надмірне використання у методичних рекомендаціях [133] фотоматеріалу без дозволу авторів, навіть незважаючи на те, що посібник

[58] охороняється свідоцтвом про реєстрацію авторського права на твір № 114420 від 23.08.2022.

Подібний стан досліджень зумовлює необхідність продовження розвідок у цьому напрямі, адже здобутий рівень новизни у галузі судової експертології ракетної зброї має достатній потенціал, а перспективність використання розробок у сфері ідентифікації ракет є й тривалий час залишатиметься достатньо високою на тлі кількості застосованих РФ ракет та необхідності встановлення юридичної відповідальності за такі воєнні злочини.

В основу запропонованого авторами підходу до генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет покладено зовнішнє (видове, типове) та внутрішнє (конструктивне) диференціювання матеріалу доказової бази воєнних злочинів країни-агресора. При цьому практичний досвід ідентифікації таких ракет свідчить про певну відмінність з'ясування її типу залежно від того, чи уразила вона об'єкт внаслідок влучання чи внаслідок її перехоплення ППО. Якщо в першому випадку переважає кількість уламків та невисока якість фрагментів, то у другому ідентифікаційне дослідження полегшується за рахунок більшої кількості фрагментів з високим рівнем ідентифікаційних властивостей.

Тож автори пропонують власну розробку узагальненого алгоритму ідентифікації ракети (далі – AIP). Повноцінне функціонування цього AIP потребує наявності електронної бази з відповідним програмним забезпеченням, а також спеціального обладнання для проведення експертизи. На сьогодні комплекс робіт зі створення електронних баз триває. При цьому варто зазначити, що для функціонування AIP необхідною і мінімально достатньою умовою є наявність довідника, який наразі також розроблений авторами.

Реалізація AIP на початковій стадії передбачає виїзд слідчо-оперативної групи на огляд місця події (влучання, падіння ракети) для фіксації всіх обставин справи, вилучення фрагментів і уламків ракети, якщо є

можливість, попередньої ідентифікації ракети. Під час проведення таких дій здійснюється документування воєнного злочину з метою одержання доказів у кримінальному провадженні в установлений законом спосіб. За потреби під час проведення таких дій можуть бути залучені відповідні судові експерти та/або спеціалісти.

Наступним етапом є призначення слідчим постанови на проведення експертизи (експертного дослідження) та надання до експертної установи зібраних фрагментів та уламків ракети, а також документації з огляду місця події.

Залежно від виду експертизи (вибухово-технічна, комп'ютерна, зброї та слідів і обставин її використання (дослідження ракетно-реактивної зброї), комісійна, комплексна тощо) призначається відповідний експерт (експерти), який виконує експертне дослідження. Судовий експерт проводить огляд фрагментів і уламків, їх заміри та фотографування. Після чого проводиться сортування зазначених частин ракети за принципом інформативності. Тобто окремо акумулюються фрагменти, що мають ідентифікаційні властивості, а також інші, неінформативні уламки (залишки).

В загальному випадку інформативні фрагменти і уламки підлягають ідентифікації за такими критеріями:

1. За наявним маркуванням на корпусі, структурному блоці, деталі, фрагменті, уламку тощо: 1.1) наявність маркування може чітко вказувати на індекс ракети чи приладу/апаратури ракети або іншої частини; 1.2) визначення конструкційного приладу ракети дає змогу з баз даних або інших джерел окреслити його основні характеристики; 1.3) розшифрування низки маркувань також дає змогу дізнатися додаткову інформацію; 1.4) розшифруванню можуть підлягати серійні номери авіаційних ракет, конструкторські номери тощо;

2. За наявністю вцілілих відсіків ракет – у цьому випадку, аналізуючи відсік доступними методами (габарити, вага, маркування тощо), можливо попередньо отримати уявлення про конструкцію та складові конструктивні

частини ракети або взагалі визначити тип ракети;

3. За характерними формами, кольорами тощо: 3.1) проводиться аналіз форм фрагментів, уламків (наприклад, руль кожної ракети унікальний і може слугувати ідентифікатором, або різні кріплення, як-от кріплення ракети на катапультному пристрої, кріплення руля, кріплення відсіку тощо, також надають інформацію про можливий тип ракети); 3.2) характерний колір ракети або, наприклад, перелік кольорів, як на ракеті Х-101 та на її фрагментах і уламках, також можуть вказувати на певний тип ракети; 3.3) якщо є можливість, проводиться й аналіз місця події в частині вирви та характеру уражень для визначення типу бойової частини, яка була застосована (тип бойової частини не завжди дає однозначний результат, оскільки РФ постійно проводить модифікацію бойових частин ракети; 3.4) у підсумку складається перелік можливих типів ракет;

4. За характерними матеріалами: 4.1) якщо є можливість, проводиться визначення металів фрагментів і уламків, в тому числі неінформативних, для визначення відносно рідкісних металів в ракетах, наприклад, визначення типу матеріалу відсіку наведення ракети 9-С-7760 «Кинджал» є специфічним і використовується лише для цієї ракети і не зустрічається в КР; 4.2) у підсумку складається перелік можливих типів ракет.

Сукупність результатів п. 1–4 дає змогу провести комплексний аналіз отриманої інформації для визначення конкретного типу ракети, її основних характеристик та складових частин. Тож безпосередньо ідентифікація ракети відбувається від частин до цілого. На початковому етапі виявляються структурні частини ракети за її найбільшими фрагментами з поступовим зверненням, у разі неможливості ідентифікації типу ракети, до найменших. Дослідження припиняється на тій стадії ідентифікації, коли сукупність інформації про фрагменти і уламки дає повне уявлення про тип ракети. В протилежному разі ідентифікація відбувається в зворотному порядку від окремих менших фрагментів до відповідних конструктивних деталей, систем, відсіків та частин із можливим виходом на тип ракети.

Надалі, використовуючи результати комплексного аналізу та задокументованої під час огляду місця події інформації, складається висновок експерта і передається ініціатору – уповноваженому органу (особі), що призначила проведення експертизи.

Подальша акумуляція інформації у довідниковій базі сприятиме більш оперативній та достовірній ідентифікації ракет, що були застосовані під час воєнних злочинів РФ на території РФ.

Е-каталог може (мусить) мати міжвідомчий характер із правовим врегулюванням внесення до нього відповідної інформації та надання доступу до неї. Систематизація інформації повинна містити також дані про час та місце влучання ракети та/або падіння її фрагментів та/або уламків, наслідки (жертви, шкода), час і місце експертного дослідження уламків ракет, прізвище, ім'я, по батькові експерта (експертів), що проводив дослідження (підрозділ Експертної служби МВС України, керівник) тощо.

Повноцінне функціонування запропонованого авторами АІР має відбуватися за наявності електронної бази з відповідним програмним забезпеченням, а також спеціального обладнання для проведення експертних досліджень. У перспективі можливе застосування розпізнавання зображень фрагментів і уламків ракет штучним інтелектом (далі – ШІ) (наприклад, AI Image Recognition), що надасть можливість аналізувати та розуміти вміст їхніх цифрових зображень. Подібна система ШІ дозволяє не тільки сприймати отримані експертами візуальні дані, але й надавати їхні характеристики. В основі ШІ-розпізнавання матеріалу е-каталогу фрагментів і уламків ракет може лежати такий інструмент, як згорткова нейронна мережа (convolutional neural network, CNN, ConvNet), де набори даних будуть складатися із зображень, класифікованих за певними фрагментами (внутрішня диференціація), а також типами ракет (зовнішня диференціація).

Отже, у цьому підрозділі:

1. Аргументовано, що для умов ідентифікації ракет, що використовувалися як знаряддя воєнного злочину та покликані розкрити

ланку «ракета – ракетоносіє – особа, що виконала пуск ракети з ракетоносія (виконавець злочину) – особа (особи), що віддали наказ про пуск ракети (організатор, пособник)», найбільш важливими критеріями класифікації є ті, що розкривають вид і базування ракетоносія та ймовірної особи-виконавця, адже точне встановлення останньої, а так само організатора злочину є функціональними повноваженнями військовослужбовців та фахівців ППО (місце базування ракетоносія, місце пуску ракети), а також служб оборони, безпеки та розвідки (військовий підрозділ ракетоносіїв, його керівництво та виконавці).

2. Обґрунтовано необхідність цифровізації та цифрової верифікації доказової бази воєнних злочинів країни-агресора з подальшим її використанням у міжнародних судових інституціях, представлено результати вибухово-технічної експертизи та ідентифікаційних експертних досліджень ракет за їхніми фрагментами та уламками.

3. Встановлено, що в загальному випадку інформативні фрагменти і уламки підлягають ідентифікації за такими критеріями: наявним маркуванням на корпусі, структурному блоці, деталі, фрагменті, уламку тощо; наявністю вцілілих відсіків ракет; характерними формами, кольорами тощо; характерними матеріалами. Сукупність результатів ідентифікації за цими критеріями дає змогу провести комплексний аналіз отриманої інформації для визначення конкретного типу ракети, виявлення її основних характеристик та складових частин. Безпосередньо ідентифікація ракети відбувається від частин до цілого: а) на початковому етапі виявляються структурні частини ракети за її найбільшими фрагментами з поступовим зверненням, у разі неможливості ідентифікації типу ракети, до найменших; б) дослідження припиняється на тій стадії ідентифікації, коли сукупність інформації про фрагменти й уламки надає повне уявлення про тип ракети; в) у протилежному разі ідентифікація відбувається в зворотному порядку від окремих менших фрагментів до відповідних конструктивних деталей, систем, відсіків та частин із можливим виходом на тип ракети.

4. Запропоновано визначення таких понять: «ідентифікація бойової ракети»; «е-каталог ракет як документ»; «фрагменти використаної ракети»; «уламки використаної ракети»; «бойова ракета».

5. Запропоновано концептуальні засади генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет, в основу якого покладено зовнішнє (видове, типове) та внутрішнє (конструктивне) диференціювання матеріалу доказової бази воєнних злочинів країни-агресора. При цьому практичний досвід ідентифікації таких ракет свідчить про на певну відмінність з'ясування її типу залежно від того, уразила вона об'єкт внаслідок влучання або внаслідок її перехоплення ППО. Якщо в першому випадку переважає кількість уламків та невисока якість фрагментів, то у другому ідентифікаційне дослідження полегшується за рахунок більшої кількості фрагментів з високим рівнем ідентифікаційних властивостей.

3.3. Правове забезпечення зберігання та утилізації уламків ракетної зброї як предметів та засобів вчинення воєнних злочинів

За інформацією управління комунікацій Командування Повітряних сил ЗСУ, загалом за час повномасштабної війни ворог запустив по Україні 13 тис. ракет і 88 тис. безпілотників. Збито Повітряними силами та Силами оборони [57]: гіперзвукових ракет «Кинджал» – 86; крилатих ракет «Калібр» – понад 700; ракет Х-101 та їхніх аналогів – 2500; ракет «Іскандер-К» – 260.

Ракетні обстріли цивільного населення, об'єктів та інфраструктури кваліфікуються як воєнні злочини, злочини проти людяності або акти геноциду згідно з міжнародним правом [219] та КК України (ст. 438 – воєнні злочини) [119] та тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Основними аспектами їх кваліфікації є:

– навмисні напади на цивільне населення, цивільні об'єкти, житлові будинки, лікарні чи школи, що не є військовими цілями;

- масштабні та/або систематичні напади, спрямовані проти цивільного населення, які включають вбивства, каліцтва та руйнування;
- ракетні удари, метою яких є повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи;
- навмисність, систематичність, заподіяння значної шкоди цивільним особам, об'єктам, відсутність військової необхідності.

Таким чином, ракетна зброя, яка застосовується проти цивільного населення чи об'єктів під час війни, є знаряддям злочину за ст. 438 КК України, оскільки вона виступає засобом вчинення воєнного злочину, що спричиняє невідбиркові руйнування або масову загибель людей. При цьому слід зазначити, що, власне, поняття «ракетна зброя» в аспекті теми дослідження розглядається як комплекс, що складається з ракети (літальний апарат, що рухається під дією реактивного двигуна з бойовою частиною, системою наведення) та пускової установки (наземної (стаціонарної/мобільної), корабельної або авіаційної) [66]. Саме ракета, випущена з пускової установки, і наносить злочинний удар, завдаючи шкоди і втрат серед цивільного населення та інфраструктури.

Тож для притягнення країни-агресора до відповідальності за воєнні злочини збирається масив доказів, що охоплюють порушення законів та звичаїв війни, основними видами яких є фото- та відеоматеріали, свідчення очевидців, результати експертиз та офіційні документи. Це ті фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку [120], на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Отже, зважаючи на той факт, що воєнні злочини є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), законів і звичаїв війни, які здійснюються під час війни, їх доказове забезпечення шляхом збирання та належної фіксації доказів відповідно до міжнародних

норм та практик є надзвичайно важливим науково-практичним завданням.

Актуальність вибраного для дослідження напряму зумовила достатньо високий рівень уваги до нього з боку вітчизняних науковців. Зазначимо лише окремі з останніх досліджень і публікацій, що є найбільш наближеними до проблематики правового забезпечення зберігання та утилізації уламків ракетної зброї. Зокрема, в цих доробках було розглянуто:

- кримінально-правову характеристику зброї масового знищення як конструктивної об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення (ст. ст. 439, 440 КК України) [267];
- завдання і можливості судових експертиз при розслідуванні воєнних злочинів та пов'язаних з війною кримінальних правопорушень [221, с. 349–366];
- організацію утилізації та знищення ракет і боєприпасів на арсеналах, базах та складах [234];
- тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій [106];
- особливості проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї [125];
- сучасні можливості судової вибухово-технічної експертизи в ідентифікації ракетної зброї країни-агресора [101];
- кримінальні, процесуальні та судово-експертні аспекти воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракетної зброї [108], та інші питання.

Водночас такий аспект, як правове забезпечення зберігання та утилізації уламків ракетної зброї, не був предметом окремого дослідження, тож потребує додаткових пошуків у цьому напрямі.

Використання ракетної зброї проти цивільного населення та об'єктів України класифікується як воєнний злочин за ст. 438 КК України. Це охоплює невивіркові атаки, удари по житловій інфраструктурі та енергетиці, що заборонено МГП, є тяжким злочином, що тягне відповідальність як для осіб – безпосередніх виконавців, так і для тих, хто віддає накази вчиняти такі

злочини. За воєнні злочини передбачена кримінальна відповідальність в українських та міжнародних судах без строку давності.

У контексті ст. 438 КК України («Воєнні злочини») ракетна зброя розглядається не просто як технічний засіб, а як засіб ведення війни, предмет та засіб злочину, застосування якого може становити склад воєнного злочину. Хоча вказана стаття безпосередньо не перелічує види зброї, ракетне озброєння фігурує у справах про воєнні злочини у двох аспектах: 1) заборонений засіб ведення війни – ракетна зброя стає предметом злочину, якщо вона належить до видів, заборонених міжнародними договорами (наприклад, ракети з касетними боєприпасами у певних контекстах або ракети з хімічним зарядом); 2) знаряддя вчинення злочину – найчастіше ракети виступають інструментом для здійснення інших заборонених дій, як-от обстріли цивільних об'єктів або використання зброї невибіркової дії.

Як зауважують автори статті, лише одним із видів зброї, яку МГП забороняє, проте яка з початку повномасштабного вторгнення в Україну використовується РФ, є касетні боєприпаси (ракети реактивних систем залпового вогню «Ураган», «Смерч», «Торнадо-С», ракетні комплекси «Точка» та «Іскандер-М», а також бомби РБК-500 з боєприпасами ПТАБ-1М) [4, с. 126]. Тож застосування ракетної зброї може кваліфікуватися за ст. 438 КК України, якщо воно супроводжується порушенням норм МГП, як-от: 1) невибірковий характер атак – використання ракет, які не можуть бути спрямовані чітко на конкретну військову ціль, що призводить до ударів по цивільному населенню; 2) напад на цивільні об'єкти – цілеспрямовані ракетні удари по житлових будинках, лікарнях, школах, цивільній інфраструктурі; 3) недотримання принципу пропорційності – ситуація, за якої очікувана військова вигода від удару є значно меншою за шкоду, завдану цивільним особам та майну.

Остання умова (принцип) описує серйозне порушення МГП (права війни), яке інтегроване в сучасне українське законодавство. Її суть полягає в тому, що військові не мають права розпочинати атаку, якщо передбачувані

втрата серед цивільних осіб або пошкодження цивільних об'єктів будуть надмірними відносно очікуваної конкретної та прямої військової переваги. Недотримання цього принципу розцінюється як невибірковий напад, що згідно зі ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду може бути класифіковано як воєнний злочин.

У розслідуванні зазначених злочинів, як і будь-яких інших, фундаментом є докази, що являють собою фактичні дані, котрі мають значення для кримінального провадження. Вони збираються, перевіряються та оцінюються з погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – крізь призму достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Згідно зі ст. 98 КПК України зброя є речовим доказом, якщо вона використовувалася як знаряддя вчинення кримінального правопорушення, зберегла на собі сліди або була об'єктом злочинних дій. Аналогічне визначення наведено й у наказі Міністерства оборони України від 20.08.1995 № 235 «Про затвердження Інструкції про проведення дізнання у Збройних Силах України» (далі – ЗСУ). Її вилучають під час обшуку чи огляду, фіксують у протоколі та віддають на балістичну експертизу для встановлення факту стрільби. Відмінність ракетної зброї від інших її видів полягає в тому, що ракета, яка влучила в ціль або збита засобами протиповітряної (протиракетної) оборони, докорінно змінює (втрачає) свою первинну конструкцію (боєголовка, паливний бак та двигун), залишаючи на місці падіння лише уламки, фрагменти, компоненти (в окремих випадках – нерозірвані частини), які і виступають як речові докази воєнних злочинів.

Таким чином, саме уламки ракет, знайдені на місцях обстрілів, є ключовими речовими доказами воєнних злочинів РФ, що їх фіксують слідчі Служби безпеки України (далі – СБУ) та Національної поліції (далі – НПУ) для Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), Спеціального трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України (далі – СТ) та Міжнародного центру з розслідування злочинів агресії проти України.

Залишки зброї (маркування, двигуни, бойові частини) допомагають ідентифікувати тип ракети, точне місце її запуску, намір ударів по цивільних об'єктах [65].

Водночас, якщо ракетна атака відбулася на тиловій території, на місце поспішають співробітники СБУ чи НПУ, щоб задокументувати злочин агресора і вилучити залишки ракети як речовий доказ для майбутнього міжнародного трибуналу. Правоохоронні органи дійсно мають пріоритетне право вилучати такі «трофеї». Але в реальності їх забирає той, хто першим до них дістався, хоча очевидно, що уламки ракет – це насамперед докази воєнних злочинів, а не сувеніри. Будь-які залишки вибухонебезпечних предметів (далі – ВНП) мають бути юридично задокументовані правоохоронцями та перевірені фахівцями ДСНС України, а не ставати об'єктом приватної наживи чи небезпечних розваг. Такі знахідки після перевірки спецслужбами слід безкоштовно передавати й армії за потреби. На чорному ринку легко придбати уламок балістичної ракети, від чого найбільше потерпають дослідники нової російської зброї та музейники [51].

Отже, уламки ракети можна розглядати і як предмет кримінального правопорушення, і як його знаряддя чи/та засоби. Науковці відмежовують їх у такий спосіб [28, с. 182]:

– знаряддя і засоби кримінального правопорушення: є «активними» ознаками кримінального правопорушення, тобто завжди використовуються правопорушником для досягнення певного результату; властивості знарядь і засобів завжди використовуються під час вчинення кримінального правопорушення; характеризують дії правопорушника і не перебувають у взаємозв'язку з охоронюваними КК України відносинами; залежать від наявності предмета або потерпілого від кримінального правопорушення; виділяються лише у складах умисних кримінальних правопорушень;

– предмет кримінального правопорушення: є «пасивним» – на нього спрямоване діяння; властивості предмета, як правило, передбачається використовувати у більш-менш віддаленому майбутньому; вказує на

охоронювані кримінальним законом відносини, а також характеризується впливом на нього у вигляді діяння; не залежить від наявності тих чи інших знарядь і засобів; виділяється у складах кримінального правопорушення з будь-якою формою вини.

Отже, ключовими аспектами використання ракет як доказів, знарядь воєнних кримінальних правопорушень є:

- ідентифікація зброї – аналіз уламків (наприклад, крилатих ракет Х-101 або «Орешник») підтверджує, що удар завдано саме російською зброєю [107];

- фіксація воєнного злочину – встановлення типу бойової частини та характеру руйнувань дозволяє кваліфікувати дії як умисне знищення цивільної інфраструктури, що є порушенням МГП;

- слідчі дії – на місцях падінь («прильотів») працюють фахівці експертно-криміналістичних служб, які збирають уламки і фрагменти ракети, встановлюють траєкторію польоту та збирають докази для притягнення виконавців до відповідальності;

- доказова база для МКС (СТ) – зібрані уламки стають основою для міжнародних розслідувань, доводячи безпосередню відповідальність РФ.

Зокрема, під час розслідування ракетного удару по лікарні «Охматдит» на місці трагедії експертами знайдено уламок двигуна крилатої ракети Х-101. Окрім того, слідчі СБУ виявили:

- уламок механізму розкриття крил ракети Х-101;
- уламок блоку постановки завад ракети Х-101;
- середню частину корпусу крилатої ракети Х-101;
- обтікач хвостового відсіку і уламок гідроблоку крилатої ракети Х-101;

- уламки кожуха двигуна крилатої ракети Х-101 із відображенням інвентарного (внутрішня сторона) та серійного номерів (зовнішня сторона).

Висновки експертів однозначні – це був цілеспрямований удар. Про що свідчать не тільки уламки ракети, знайдені на місці удару, але й аналіз даних

траєкторії польоту, характер завданих пошкоджень, а також велика кількість відео- і фотоматеріалів. Підтверджують цілеспрямований ракетний удар РФ в тому числі такі факти:

- характер руйнувань, притаманний саме для бойової частини Х-101;
- пропорції, форма та розміри ракети, яка зафіксована на наявних у відкритому доступі відеозаписах, повністю відповідають ракеті Х-101;
- траєкторія польоту ракети повністю відповідає характеристикам Х-101;
- завдання удару по дитячій лікарні «Охматдит» саме ракетою Х-101 зафіксовано матеріалами об'єктивного контролю за допомогою радарів [223].

Отже, для притягнення РФ до відповідальності за воєнні злочини має бути зібраний масив доказів, які охоплюють у тому числі порушення законів та звичаїв війни. Основними типами доказів є фото- та відеоматеріали, свідчення очевидців, результати експертиз та офіційні документи.

В аспекті вибраної теми до категорій воєнних злочинів, що вимагають розслідування, слід віднести: вбивства та поранення цивільних, умисні напади на мирне населення та цивільні об'єкти; використання забороненої зброї, напади із застосуванням зброї, що спричиняє надмірні страждання. Порушення міжнародних законів та звичаїв війни, які відбуваються під час війни, розслідуються в Україні НПУ, СБУ, Державним бюро розслідувань та Національним антикорупційним бюро України. Офіс Генерального прокурора (далі – ОГП) здійснює процесуальне керівництво розслідувань воєнних злочинів. Органи прокуратури слідкують за дотриманням законів та норм під час документування та розслідування воєнних злочинів іншими правоохоронними органами, а також представляють сторону обвинувачення у судах. Також прокурори збирають докази воєнних злочинів РФ для забезпечення їх належної фіксації відповідно до міжнародних норм та практик. Таким чином, ці докази можуть бути представлені як в українських, так і в міжнародних судах.

Стандарти розслідування, що розроблялися на основі синергії знань

національних та міжнародних експертів, із залученням досвіду спеціалізованого Департаменту ОГП, у Картці щодо особливостей злочину умисного вбивства до типових проявів цього злочину відносять [132, с. 93]:

- а) виконавець умисно позбавив життя одну або декількох осіб, які перебувають під захистом МГП, або віддав наказ про вчинення таких дій;
- б) вбивство може бути вчинене у спосіб невибіркового обстрілу, коли застосовані засоби ведення війни (бронетехніка, артилерія, ракети тощо) з високою ймовірністю призводять до ураження захищених МГП об'єктів.

Збір доказів воєнних злочинів РФ для міжнародних судів (МКС, СТ) здійснюється через платформу warcrimes.gov.ua, очолювану ОГП, із залученням міжнародних експертів та правозахисників. Документуються вбивства, руйнування цивільних об'єктів та інші порушення Женевських конвенцій для притягнення винних до відповідальності без строку давності. ОГП разом з українськими та міжнародними партнерами створив цей ресурс для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних РФ в Україні з метою: проведення робіт згідно з міжнародними стандартами; захисту інформації та свідків; збереження інформації для здійснення правосуддя.

Отримана інформація призначена для притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих міжнародних злочинах, як в українських судах, так і в МКС та СТ після його створення за вчинення таких воєнних злочинів, як [273]: поранення чи вбивство цивільних осіб; пошкодження або знищення цивільної інфраструктури, а також пограбування цивільного населення; знищення культурних та освітніх закладів; пошкодження/знищення культових споруд (храмів, мечетей, синагог тощо); умисне нанесення ударів по персоналу, транспорту, обладнанню, пов'язаному з наданням гуманітарної допомоги. Для того щоб зафіксувати воєнний злочин, ОГП передбачив таку послідовну процедуру: залиште інформацію про себе (вона під надійним захистом); опишіть порушення із зазначенням точного місця та всіх деталей (постраждалих, пошкодження тощо); завантажте фото або відео.

Такі міжнародні організації, як Bellingcat та ООН, верифікують місця падіння ракет, використовуючи OSINT (Open Source Intelligence, розвідку на основі відкритих джерел), аналізуючи відео з соцмереж, супутникові знімки (Google Earth, Sentinel) та геолокацію. Це дозволяє встановлювати точний час, місце, тип зброї та траєкторію польоту за уламками. Основними методами використання цифрових даних, що забезпечують доказову базу для розслідування воєнних злочинів, є [11]:

1) геолокація – аналітики порівнюють відео- та фотозображення з місця події з картами місцевості (Google Maps, супутникові знімки) для визначення точних координат;

2) хронолокація (хронометраж) – аналіз тіней на відео- та фотозображеннях, погодних умов, а також часу публікації постів у соціальних мережах, щоб визначити момент удару;

3) аналіз уламків – за фотографіями компонентів ракет ідентифікується тип зброї (наприклад, серійні номери, специфічні елементи конструкції) [78];

4) супутниковий моніторинг – порівняння знімків місцевості «до» та «після» удару для фіксації нових воронок, руйнувань або позицій техніки з використанням ресурсів Глобальної мережі журналістів-розслідувачів (Global Investigative Journalism Network, GIJN);

5) радіоперехоплення та цифрові сліди – використання перехоплених розмов або даних про переміщення, оприлюднених у мережі, для реконструкції подій.

Відповідно до Угоди між Україною та Радою Європи про створення СТ щодо злочину агресії проти України остання без зайвої затримки виконує будь-які запити про надання допомоги або накази СТ, включаючи, але не обмежуючись виконанням запитів про правову допомогу, з метою отримання доказів або передачі предметів, документів, записів або інших доказів. При цьому угодою, крім іншого, врегульовані відносини щодо [247]:

– правил процедури і доказування;

– особливих правил стосовно доказів, зібраних до створення СТ або що зберігаються державами чи іншими суб'єктами.

Таким чином, уламки ракет, що зібрані уповноваженими правоохоронними органами на місці воєнних злочинів, є надзвичайно важливими речовими доказами їх скоєння, що дозволяє слідчим встановити тип зброї, місце запуску і, зрештою, винних. В умовах збройної агресії РФ проти України збір уламків є першим етапом формування доказової бази для міжнародних судів. На ньому експерти (фахівці) використовують уламки ракет для підтвердження порушень МГП шляхом проведення досліджень та здійснення процесуальних дій за кількома напрямками:

1. Ідентифікація ракетної зброї – маркування та серійні номери на деталях (наприклад, на блоках управління або двигунах) дають змогу точно визначити модель ракети, країну-виробника тощо (у січні 2026 р. СБУ представила уламки російської балістичної ракети «Орешник», знайдені після удару по Львову, кваліфікувавши атаку на цивільну інфраструктуру як воєнний злочин);

2. Визначення траєкторії та місця запуску – аналіз збережених блоків навігації та орієнтації («мізків» ракети) допомагає відтворити маршрут польоту, встановити місце пуску, що є важливим для встановлення відповідальності командування, а також підтвердити матеріалами об'єктивного контролю, що ціль була цивільною;

3. Доказування невибіркової ракетної атаки – використання певних типів ракет та їхніх бойових частин у густонаселених районах, цілеспрямовані удари по цивільних об'єктах саме собою є підтвердженням того, що подібні дії можуть вважатися воєнним злочином;

4. Доведення умислу – характер руйнувань, виявлений за уламками, свідчить про використання високоточної зброї проти житлової чи критичної інфраструктури, що може кваліфікуватися як воєнний злочин за ст. 438 КК України;

5. Забезпечення міжнародної відповідальності – зібрані уламки,

фрагменти та маркування слугують основою для притягнення виконавців та організаторів до міжнародних трибуналів;

6. Дотримання процедури збору та зберігання уламків ракет – для того щоб вони мали юридичну силу в суді (МКС, СТ), необхідно дотримуватися суворих протоколів: 1) фіксація на місці – фото- та відеозйомка уламків до їх переміщення з прив'язкою до місцевості; 2) кваліфікація – надання уламкам статусу речових доказів у межах кримінального провадження, юридичне закріплення; 3) експертиза – передача уламків для поглиблених лабораторних досліджень із метою остаточного підтвердження типу ракети та обставин атаки.

Водночас зазначимо, що фіксація уламків ракет на місці їх падіння з подальшою ідентифікацією наразі є достатньо відпрацьованою стадією збору речових доказів воєнних злочинів. Проте їх подальше зберігання та утилізація є, на нашу думку, найбільш проблемними питаннями, що потребують відповідного правового врегулювання.

Зокрема, окрім того, що уламки ракет стають предметом незаконного привласнення й торгівлі, про що вже йшлося вище, вони можуть містити на собі одну з найбільш отруйних речовин – гептил. Цей компонент пошкоджує слизові оболонки, центральну нервову систему й органи дихання, а при великій концентрації призводить до втрати свідомості. Тому місця, куди впали уламки ракет, потрібно одразу знезаражувати, а залишки ракет і палива правильно утилізувати. В іншому разі це призведе до екологічної катастрофи. Деяку знищену техніку забирають правоохоронці, адже вона є речовим доказом у кримінальних справах злочинів РФ проти України [252]. Крім того, варто зауважити, що фотографування місць падіння ракет, їхніх уламків та поширення цих матеріалів сторонніми особами заборонено, адже може допомогти агресору коригувати ракетні обстріли.

В Україні утилізація уламків ракет та інших залишків зброї здійснюється виключно уповноваженими (сертифікованими) фахівцями через високу небезпеку таких об'єктів. При цьому самостійний збір уламків

ракет категорично заборонений, адже будь-які фрагменти ракет (металеві частини, електроніка, залишки палива) можуть містити нерозірвані детонатори або токсичні речовини. Тільки ДСНС, НПУ або СБУ мають право ідентифікувати, вилучати та транспортувати такі предмети, оскільки незаконне зберігання або привласнення частин зброї та боєприпасів карається відповідно до ст. 263 КК України.

Порядок ведення, адміністрування, користування відомостями реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечних предметів та Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження затверджені відповідними постановами Кабінету Міністрів України [22].

Аналіз останнього документа дав змогу виокремити низку загальних та спеціальних положень, застосування яких щодо зберігання уламків ракет як речових доказів є неможливим або проблематичним:

1) вилучені (отримані) стороною обвинувачення речові докази зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, дізнавача, який здійснює таке провадження;

2) вилучені (отримані) під час кримінального провадження вогнепальна зброя та боєприпаси зберігаються в уповноважених підрозділах НПУ, СБУ, головних управлінь та управлінь СБУ після їх перевірки за інформаційними ресурсами єдиної інформаційної системи МВС і дослідження державною спеціалізованою установою (далі – ДСУ), що здійснює судово-експертну діяльність (далі – СЕД);

3) у разі необхідності поміщення зразків боєприпасів, вогнепальної зброї до натурно-довідкових колекцій такі зразки за узгодженням з прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у відповідному кримінальному

провадженні, можуть зберігатися у ДСУ, що здійснює СЕД;

4) речові докази у вигляді вибухових речовин передаються для зберігання на склади (арсенали, бази) підрозділів ЗСУ або відповідних державних підприємств, а отруйні речовини – на склади суб'єктів господарювання, які мають дозвіл на це, отриманий відповідно до порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.1995 № 440, та належні спеціальні умови для зберігання, за узгодженням з їхніми командирами (начальниками) та керівниками;

5) речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, які через громіздкість або з інших причин, визначених у КПК України, не можуть зберігатися без зайвих труднощів в обладнаних приміщеннях або в інших місцях зберігання, передаються за рішенням слідчого судді, суду торговельному підприємству для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

6) речові докази у вигляді предметів чи товарів, що належать до вилучених із обігу, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля, на підставі відповідного рішення слідчого судді, суду передаються для їх технологічної переробки або знищуються;

7) технологічна переробка або знищення таких предметів здійснюється з дотриманням вимог Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.1998 № 1340, Загальних вимог до здійснення переробки, утилізації, знищення або подальшого використання вилученої з обігу неякісної та небезпечної продукції, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 24.01.2001 № 50;

8) речові докази у вигляді майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищуються, а у разі потреби – передаються до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання; питання про долю таких речових доказів вирішується у

порядку, передбаченому КПК України;

9) знищення речових доказів у вигляді майна, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, проводиться спеціальною комісією; після знищення речових доказів складається відповідний акт, який додається до матеріалів кримінального провадження.

Слід зауважити, що постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.1995 № 440, якою був затверджений Порядок одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, втратила чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 405, тому пропонується внести відповідні зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104 шляхом посилення на постанову Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1107 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 № 77), якою затверджені Порядок видачі дозволів та Перелік видів робіт підвищеної небезпеки.

У випадках, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК України, речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі необхідності може бути збережений зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження. Тож, по-перше, виникають питання щодо того, чи містять уламки ракет сліди кримінального правопорушення. Так, дійсно, за маркуванням та окремими фрагментами ракети можна чітко ідентифікувати її тип, походження та місце пуску, але слушним є й те, що не всі зібрані уламки ракет містять такі сліди кримінального правопорушення. По-друге, зберігання величезної маси і об'єму уламків ракет через їхню громіздкість є неможливим без зайвих труднощів та/або значних витрат із забезпечення спеціальних умов, площ та охорони.

У зв'язку з цим актуалізується питання оцифрування речових доказів, тобто створення точних цифрових копій (фото, 3D-моделі, відео) фізичних об'єктів для кримінального провадження. Це дозволяє зберігати оригінали в

надійному місці, забезпечуючи їх захист, тоді як електронні версії (далі – е-версії) використовуються для аналізу, експертиз та демонстрації в суді, що підвищує ефективність слідства. Оцифровані докази допомагають зафіксувати обставини злочину в умовах, коли оригінал неможливо довго зберігати або переміщувати. При цьому зазначимо, що збір е-доказів у кримінальному провадженні потребує дотримання низки процедурних вимог. Важливу роль відіграє використання спеціалізованого програмного забезпечення (далі – ПЗ) для створення копій даних (наприклад, засобів криміналістичної фотографії або програм типу Forensic Toolkit), що дозволяє уникнути модифікації оригіналу.

І. Каланча запропонувала алгоритм процесуального поведіння з висновком експерта, що має форму е-документа, на всіх етапах кримінального провадження – від етапу отримання та верифікації до етапу судового дослідження з урахуванням принципу безпосередності та стандартів допустимості доказів. Водночас ефективне використання такого виду доказів потребує нормативної деталізації, методологічної уніфікації та формалізації дій уповноважених суб'єктів. На думку авторки, результати її дослідження становлять підґрунтя для оновлення правозастосовної практики та подальшої кодифікації норм щодо е-форми доказів у кримінальному процесі України [61].

Інші вчені вважають, що е-докази доцільно визнати самостійною групою доказів і закріпити в КПК України. При цьому під поняттям «е-доказ в кримінальному судочинстві» слід розуміти інформацію про факти та обставини кримінального провадження, що зафіксована в е-формі та є відмінною від доказів в е-вигляді і отримана в передбаченому кримінальним процесуальним законодавством порядку. Форми відображення інформації в е-доказі (джерела е-доказів) характеризуються багатоманітністю і не є сталими джерелами з огляду на інтенсивний розвиток інформаційних технологій [135].

А. Коваленко вважає, якщо огляд здійснюється за місцем перебування

об'єкта, невід'ємного від навколишньої обстановки, або за місцем зберігання великогабаритного об'єкта, додатково може здійснюватися орієнтуюча, оглядова та вузлова фотозйомка, а також прив'язка місця проведення процесуальної дії до навколишніх статичних об'єктів та GPS-координат [102, с. 80].

Отже, 3D-моделі уламків ракет як цифрових доказів слід розглядати як високоточні віртуальні копії місць подій та/або падіння об'єктів (уламків), створені за допомогою 3D-сканування та моделювання (фотограмметрії), що використовуються в криміналістиці. Подібні моделі фіксують об'єктивну картину, дозволяючи проводити віртуальні огляди та заміри, а також можуть виступати допустимими джерелами доказів, які зберігаються у спеціалізованих криміналістичних обліках. 3D-сканування суттєво перевершує традиційні методи (фото, схеми) за швидкістю та деталізацією, забезпечуючи повноту фіксації обстановки воєнного злочину із застосуванням ракетної зброї.

Зокрема, криміналісти НПУ опанували новітні 3D-сканери для огляду місць бойових дій та терактів. Наприкінці 2023 р. криміналісти отримали лазерний 3D-сканер «Z+F Imager 5016». Він дозволяє фіксувати в 3D-моделі всі наслідки ракетних ударів по житлових будинках та критичній інфраструктурі. При цьому криміналісти опанували теоретичні та практичні знання з [117]:

- використання лазерних 3D-сканерів у кримінальних провадженнях для швидкого збору доказів воєнних руйнувань, катастроф і терористичних атак на великій за площею і важкодоступній місцевості;

- можливості використання лазерних 3D-сканерів для фіксації пошкоджень об'єктів критично важливої інфраструктури (виробничих підприємств, електростанцій, нафтопереробних заводів, мостів) внаслідок воєнних дій, катастроф і терористичних актів;

- документування пошкоджень великих будівель – багатоквартирних будинків, вулиць, торгових центрів тощо;

- моделювання та комбінування зображень відсканованих об'єктів;
- візуалізації та презентації збірної моделі відсканованих об'єктів для потреб правоохоронних та судових органів (поліція, прокуратура, суди).

Таким чином, 3D-моделювання ракети за її уламками є складним процесом реверс-інжинірингу (зворотного проєктування), який поєднує методи криміналістики, фотограмметрії та інженерного аналізу. Пропонується виділити такі етапи створення е-моделі:

1) збір та документування даних – кожен знайдений уламок фотографується з різних ракурсів з використанням масштабних лінійок; для створення точної цифрової копії окремих частин використовуються 3D-сканування або фотограмметрія (створення 3D-об'єктів із серії фотографій);

2) ідентифікація компонентів – аналізуються маркування, тип металу, форма та характер пошкоджень; експерти (фахівці) порівнюють уламки з базами даних відомих систем озброєння (наприклад, використовують портал CAT-UHO);

3) цифрова реконструкція – у спеціалізованому ПЗ (наприклад, для моделювання – Blender (універсальний), Autodesk Fusion 360 (інженерний підхід), FreeCAD (безкоштовний аналог), Autodesk Maya, SketchUp, ZBrush тощо; для фотограмметрії – Agisoft Metashape або RealityCapture (перетворюють фото уламків у хмару точок і полігональну сітку); для простих начерків – Tinkercad (підходить для швидкої візуалізації основних форм)) створюється «скелет» ракети за відомими параметрами аналогічних моделей; зіскановані уламки «накладаються» на цю модель для перевірки відповідності розмірів та конфігурації;

4) аналіз траєкторії та пошкоджень – 3D-моделі дозволяють віртуально реконструювати момент влучання та розльоту осколків, що є важливим для розслідування воєнних злочинів.

Ідентифікація типу ракети допомагає встановити, якою саме зброєю було завдано удару, навіть якщо ракета раніше не була детально описана в публічних джерелах. А її 3D-реконструкція може бути використана як

наочний доказ у міжнародних судах. 3D-моделі визнаються як е-докази (інші документи), якщо вони отримані у встановленому законом порядку. Для того щоб модель мала доказову силу, необхідно фіксувати процес зйомки в протоколі, використовувати атестоване обладнання та проводити експертизу.

В цьому аспекті звернемо увагу на розділ XLVI «Кримінальні правопорушення, вчинені в особливий період, зокрема в умовах воєнного стану, із застосуванням озброєння, військової та спеціальної техніки» Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27.04.2020 № 357 [174]. Крім іншого, в ньому зазначено: якщо внаслідок вибуху зруйновано чи пошкоджено будівлі, загинули (залишилися в небезпечному для життя чи здоров'я стані) люди, отримали тілесні ушкодження троє і більше осіб, припинено енерго-, тепло-, водопостачання, перервано виробничий, навчальний процеси, залежно від зміни обстановки (ужитих заходів), необхідно додатково інформувати чергову службу вищого рівня. Проте, на відміну від розділу I «Убивство» цієї інструкції, алгоритм орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби не передбачає запрошення експертів. Хоча є очевидним, що під час дії воєнного стану роль судового експерта критично зросла, зважаючи на важливість фіксації воєнних злочинів, ідентифікації загиблих, оцінювання збитків та забезпечення правових доказів збройної агресії [64].

Тому пропонується доповнити розділ XLVI зазначеної відомчої інструкції пунктом 5 такого змісту: «Запросити фахівців територіального підрозділу Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС та судово-медичного експерта».

Що стосується правового забезпечення утилізації уламків ракет, то наразі ці відносини регулюються низкою таких підзаконних нормативно-правових актів:

1) Порядок утилізації ракет, боєприпасів і вибухових речовин [197] – визначає процедуру утилізації ракет, боєприпасів і вибухових речовин, що зберігаються на арсеналах, базах і складах ЗСУ, базах і складах інших військових формувань, а також ВВП, що зберігаються в місцях їх тимчасового зберігання, зокрема вилучених силами безпеки та операторами протимінної діяльності під час проведення робіт із розмінування територій;

2) Інструкція з організації передачі ракет, боєприпасів і вибухових речовин на утилізацію та реалізації отриманих продуктів їх утилізації [172] – з метою підвищення рівня вибухопожежобезпеки на арсеналах, базах, складах ЗСУ та зниження рівня виникнення техногенних катастроф пріоритетними напрямками утилізації є, поміж іншого, утилізація ракет, боєприпасів та їхніх елементів, які зберігаються у військових частинах, що підлягають розформуванню;

3) Порядок здійснення контролю за проведенням робіт з утилізації ракет і боєприпасів [195] – визначає завдання, функції представництв Міністерства оборони України та механізм контролю за проведенням робіт з утилізації, а також виконанням виконавцями робіт з утилізації ракет і боєприпасів умов контрактів (договорів) з утилізації ракет і боєприпасів.

Проте положення наведених документів не торкаються такої групи відносин, як утилізація уламків ракет, що були знаряддям воєнних злочинів, а тому існує потреба у відповідному правовому врегулюванні як на рівні окремої частини ст. 100 КПК України, так і у спеціальному порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, проведене дослідження окремих проблемних питань щодо правового забезпечення відносин у сфері зберігання та утилізації уламків ракетної зброї як речових доказів воєнних злочинів країни-агресора дозволило дійти таких висновків.

1. Встановлено, що в контексті ст. 438 КК України («Воєнні злочини») ракетна зброя розглядається не просто як технічний засіб, а як засіб ведення

війни, предмет та засіб злочину, застосування якого може становити склад воєнного злочину. Хоча вказана стаття безпосередньо не перелічує види зброї, ракетне озброєння фігурує у справах про воєнні злочини у двох аспектах: 1) заборонений засіб ведення війни – ракетна зброя стає предметом злочину, якщо вона належить до видів, заборонених міжнародними договорами (наприклад, ракети з касетними боєприпасами у певних контекстах або ракети з хімічним зарядом); 2) знаряддя вчинення злочину – найчастіше ракети виступають інструментом для здійснення інших заборонених дій, як-от обстріли цивільних об'єктів або використання зброї невибіркової дії.

2. Аргументовано, що застосування ракетної зброї може кваліфікуватися за ст. 438 КК України, якщо воно супроводжується порушенням норм МГП, як-от: 1) невибірковий характер атак – використання ракет, які не можуть бути спрямовані чітко на конкретну військову ціль, що призводить до ударів по цивільному населенню; 2) напад на цивільні об'єкти – цілеспрямовані ракетні удари по житлових будинках, лікарнях, школах, цивільній інфраструктурі; 3) недотримання принципу пропорційності – ситуація, за якої очікувана військова вигода від удару є значно меншою за шкоду, завдану цивільним особам та майну.

3. Виявлено, що в сучасних умовах уламки ракет містять сукупність міжгалузевих ознак, жодна з яких не має чіткого правового режиму:

- «трофей», сувенір, предмет незаконного привласнення;
- об'єкт для фотографування місць падіння із метою подальшого поширення матеріалів сторонніми особами;
- предмет, що може містити вибухо- та екологічно небезпечні компоненти і речовини;
- предмет, що може містити ознаки речового доказу воєнного злочину;
- предмет, що вимагає значних витрат на зберігання та утилізацію.

4. Встановлено, що ключовими аспектами використання уламків

ракет як доказів, знарядь воєнних кримінальних правопорушень є:

- ідентифікація зброї;
- фіксація воєнного злочину;
- слідчі дії;
- доказова база для міжнародних судових інституцій;
- встановлення цілеспрямованості ракетного удару по цивільних об'єктах;
- аналіз даних траєкторії польоту ракети;
- встановлення характеру руйнувань, завданих пошкоджень;
- збір відео- і фотоматеріалів, що засвідчують пропорції, форму та розміри ракети;
- аналіз матеріалів об'єктивного контролю за допомогою радарів.

5. Виокремлено загальні та спеціальні положення чинного законодавства, застосування яких щодо зберігання уламків ракет як речових доказів є неможливим або проблематичним:

- зберігання доказів разом із матеріалами кримінального провадження;
- зберігання в уповноважених підрозділах правоохоронних органів;
- поміщення у натурно-довідкових колекціях або експертних установах;
- зберігання на складах (арсеналах, базах) ЗСУ або відповідних державних підприємств;
- передача за рішенням слідчого судді, суду торговельному підприємству для реалізації;
- передача для технологічної переробки або знищення;
- передача до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам.

Висновки до розділу 3

Слід зазначити, що сьогодні злочинність не має кордонів та не керується правилами, котрі визначають сутність державного управління. В цьому контексті експертна діяльність, як один із інструментів належного відправлення правосуддя та використання сучасних знань у різних сферах науки та техніки для протидії злочинності, потребує не тільки перейняття позитивного досвіду, а й співпраці, що має бути спрямована на розширення правових, інформаційних, комунікаційних, технічних та технологічних можливостей правоохоронних органів. Як слушно зазначає О. Макарова, «зважаючи на глобалізацію злочинності, судова експертиза в Україні має відповідати найвищим міжнародним стандартам. Для цього необхідно не лише оновлювати законодавчу базу, а й розширювати можливості експертів, упроваджувати сучасні методи досліджень і забезпечувати тісну співпрацю з міжнародними експертними установами. Це дозволить підвищити якість розслідувань і забезпечити ефективну боротьбу зі злочинністю» [303]. В цьому контексті та з огляду на функції, досвід та інформаційно-комунікаційні можливості ДНДЕКЦ МВС України може виступати одним зі стейкхолдерів таких процесів на національному та міжнародному рівнях.

Аргументовано, що для умов ідентифікації ракет, які використовувалися як знаряддя воєнного злочину та покликані розкрити ланку «ракета – ракетноносій – особа, яка виконала пуск ракети з ракетноносія (виконавець злочину) – особа (особи), яка віддала наказ про пуск ракети (організатор, пособник»), найбільш важливими критеріями класифікації є ті, що розкривають вид і базування ракетноносія та ймовірної особи-виконавця, адже точне встановлення останньої, а так само організатора злочину є функціональними повноваженнями військовослужбовців та фахівців ППО (місце базування ракетноносія, місце пуску ракети), а також служб оборони, безпеки та розвідки (військовий підрозділ ракетноносіїв, його керівництво та виконавці).

Обґрунтовано необхідність цифровізації та цифрової верифікації доказової бази воєнних злочинів країни-агресора з подальшим її використанням у міжнародних судових інституціях, представлено результати вибухово-технічної експертизи та ідентифікаційних експертних досліджень ракет за їхніми фрагментами та уламками.

Встановлено, що в загальному випадку інформативні фрагменти і уламки підлягають ідентифікації за такими критеріями: наявним маркуванням на корпусі, структурному блоці, деталі, фрагменті, уламку тощо; наявністю вцілілих відсіків ракет; характерними формами, кольорами тощо; характерними матеріалами. Сукупність результатів ідентифікації за цими критеріями дає змогу провести комплексний аналіз отриманої інформації для визначення конкретного типу ракети, виявлення її основних характеристик та складових частин. Безпосередньо ідентифікація ракети відбувається від частин до цілого: а) на початковому етапі виявляються структурні частини ракети за її найбільшими фрагментами з поступовим зверненням, у разі неможливості ідентифікації типу ракети, до найменших; б) дослідження припиняється на тій стадії ідентифікації, коли сукупність інформації про фрагменти й уламки надає повне уявлення про тип ракети; в) у протилежному разі ідентифікація відбувається в зворотному порядку від окремих менших фрагментів до відповідних конструктивних деталей, систем, відсіків та частин із можливим виходом на тип ракети.

Запропоновано визначення таких понять: «ідентифікація бойової ракети»; «е-каталог ракет як документ»; «фрагменти використаної ракети»; «уламки використаної ракети»; «бойова ракета».

Запропоновано концептуальні засади генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет, в основу якого покладено зовнішнє (видове, типове) та внутрішнє (конструктивне) диференціювання матеріалу доказової бази воєнних злочинів країни-агресора. При цьому практичний досвід ідентифікації таких ракет свідчить про певну відмінність з'ясування її типу залежно від того, уразила вона об'єкт внаслідок влучання або внаслідок

її перехоплення ППО. Якщо в першому випадку переважає кількість уламків та невисока якість фрагментів, то у другому ідентифікаційне дослідження полегшується за рахунок більшої кількості фрагментів з високим рівнем ідентифікаційних властивостей.

Обґрунтовано необхідність генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет, за якими проводиться їх ідентифікація, з метою використання доказів воєнних злочинів РФ проти України у міжнародному трибуналі, а також використання ракет та їхніх компонентів із інших країн. При цьому каталог має два основні рівні диференціації його змісту: а) зовнішній – відповідно до нього класифікується ймовірний ракетний комплекс та його склад (тип ракети та базування ракетноносія); б) внутрішній – інформація про фрагменти та уламки ракети відбувається відповідно до певної її конструктивної складової, яка була виявлена на місці ураження та пройшла попередню експертну ідентифікацію на підставі наявної інформації та уявлення фахівця про устрій ракети загалом та конкретного типу та/чи класу, що стала предметом дослідження.

Розроблено авторський узагальнений алгоритм ідентифікації ракети, за допомогою якого в процесі експертного дослідження фрагментів та уламків ракети можна виконати такі ідентифікаційні завдання: ототожнення конкретного фрагмента, компонента, відсіку, частини ракети; встановлення цілого за його частинами (фрагментами та уламками); ототожнення матеріалів та деталей, що використовувалися для виготовлення ракети; встановлення факту застосування певного типу бойової ракети; встановлення типу ймовірного ракетноносія. Вирішення питання щодо того, який мінімальний комплекс ідентифікаційних властивостей та ознак у кожному конкретному експертному провадженні є достатнім для обґрунтування положень висновку, залежить від багатьох як об'єктивних (кількість та якість фрагментів ракети), так і суб'єктивних (кваліфікація і досвід експерта) чинників.

Встановлено, що в контексті ст. 438 КК України («Воєнні злочини»)

ракетна зброя розглядається не просто як технічний засіб, а як засіб ведення війни, предмет та засіб злочину, застосування якого може становити склад воєнного злочину. Хоча вказана стаття безпосередньо не перелічує види зброї, ракетне озброєння фігурує у справах про воєнні злочини у двох аспектах: 1) заборонений засіб ведення війни – ракетна зброя стає предметом злочину, якщо вона належить до видів, заборонених міжнародними договорами (наприклад, ракети з касетними боеприпасами у певних контекстах або ракети з хімічним зарядом); 2) знаряддя вчинення злочину – найчастіше ракети виступають інструментом для здійснення інших заборонених дій, як-от обстріли цивільних об'єктів або використання зброї невибіркової дії.

Аргументовано, що застосування ракетної зброї може кваліфікуватися за ст. 438 КК України, якщо воно супроводжується порушенням норм МГП, як-от: 1) невибірковий характер атак – використання ракет, які не можуть бути спрямовані чітко на конкретну військову ціль, що призводить до ударів по цивільному населенню; 2) напад на цивільні об'єкти – цілеспрямовані ракетні удари по житлових будинках, лікарнях, школах, цивільній інфраструктурі; 3) недотримання принципу пропорційності – ситуація, за якої очікувана військова вигода від удару є значно меншою за шкоду, завдану цивільним особам та майну.

Виявлено, що в сучасних умовах уламки ракет містять сукупність міжгалузевих ознак, жодна з яких не має чіткого правового режиму:

- «трофей», сувенір, предмет незаконного привласнення;
- об'єкт для фотографування місць падіння із метою подальшого поширення матеріалів сторонніми особами;
- предмет, що може містити вибухо- та екологічно небезпечні компоненти і речовини;
- предмет, що може містити ознаки речового доказу воєнного злочину;
- предмет, що вимагає значних витрат на зберігання та утилізацію.

Встановлено, що ключовими аспектами використання уламків ракет як

доказів, знярядь воєнних кримінальних правопорушень є:

- ідентифікація зброї;
- фіксація воєнного злочину;
- слідчі дії;
- доказова база для міжнародних судових інституцій;
- встановлення цілеспрямованості ракетного удару по цивільних об'єктах;
- аналіз даних траєкторії польоту ракети;
- встановлення характеру руйнувань, завданих пошкоджень;
- збір відео- і фотоматеріалів, що засвідчують пропорції, форму та розміри ракети;
- аналіз матеріалів об'єктивного контролю за допомогою радарів.

Виокремлено загальні та спеціальні положення чинного законодавства, застосування яких щодо зберігання уламків ракет як речових доказів є неможливим або проблематичним:

- зберігання доказів разом із матеріалами кримінального провадження;
- зберігання в уповноважених підрозділах правоохоронних органів;
- поміщення у натурно-довідкових колекціях або експертних установах;
- зберігання на складах (арсеналах, базах) ЗСУ або відповідних державних підприємств;
- передача за рішенням слідчого судді, суду торговельному підприємству для реалізації;
- передача для технологічної переробки або знищення;
- передача до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам.

Запропоновано внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104 шляхом посилення на постанову Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1107 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 № 77), якою затверджені Порядок видачі дозволів та

Перелік видів робіт підвищеної небезпеки, у зв'язку зі втратою чинності постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.1995 № 440, якою був затверджений Порядок одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 405.

Наголошено на актуалізації питання про оцифрування уламків ракет як речових доказів, тобто створення їхніх точних цифрових копій (фото, 3D-моделі, відео) для кримінального провадження. Це дозволяє зберігати та/або утилізувати оригінали, а е-версії використовувати для аналізу, експертиз та демонстрації в суді, що підвищує ефективність слідства. При цьому збір е-доказів у кримінальному провадженні потребує дотримання процедурних вимог, використання спеціалізованого програмного забезпечення та обладнання.

Запропоновано виділити такі етапи 3D-моделювання ракети за її уламками як складного процесу реверс-інжинірингу, що поєднує методи криміналістики, фотограмметрії та інженерного аналізу:

- збір та документування даних;
- ідентифікація компонентів;
- цифрова реконструкція;
- аналіз траєкторії та пошкоджень.

Ідентифікація типу ракети допомагає встановити, якою саме зброєю було завдано удару, а її 3D-модель може бути використана як е-доказ у міжнародних судах.

Запропоновано доповнити розділ XLVI «Кримінальні правопорушення, вчинені в особливий період, зокрема в умовах воєнного стану, із застосуванням озброєння, військової та спеціальної техніки» Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом

Міністерства внутрішніх справ України від 27.04.2020 № 357, пунктом 5 такого змісту: «Запросити фахівців територіального підрозділу Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС та судово-медичного експерта».

Систематизовано нормативно-правові акти у сфері утилізації уламків ракет:

- Порядок утилізації ракет, боєприпасів і вибухових речовин;
- Інструкція з організації передачі ракет, боєприпасів і вибухових речовин на утилізацію та реалізації отриманих продуктів їх утилізації;
- Порядок здійснення контролю за проведенням робіт з утилізації ракет і боєприпасів.

Проте їх положення не торкаються такої групи відносин, як утилізація уламків ракет, що були знаряддям воєнних злочинів, а тому потребують відповідного правового врегулювання як на рівні окремої частини ст. 100 КПК України, так і у спеціальному порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на особливостях проведення судових експертиз із оцінки збитків, завданих постраждалим унаслідок збройної агресії, та їх порівнянні з підходами аналітичної, стандартизованої або незалежної оцінки.

РОЗДІЛ 4

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПРОТИДІЇ ОКРЕМИМ ВИДАМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

4.1. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України

Події кінця лютого 2022 р. суттєво змінили життя багатьох українців та стан української державності. Збройна агресія змусила внести корективи у чинне законодавство та в організацію діяльності правоохоронних органів. Тільки за перші два місяці після 24 лютого 2022 р. Верховна Рада України ухвалила понад десять законів про внесення змін до Кримінального кодексу України, більшість із яких було прийнято в березні і які у тому числі доповнили кримінальне законодавство новими статтями, при цьому, як стверджують фахівці, «всі без винятку дванадцять згаданих законів прийняті за скороченою процедурою і мають прикрі вади» [259]. Таку ситуацію можна пояснити, передусім, масштабами соціально-політичної проблеми, що в той час нависла над Україною. Такі події мали вплив як на теоретичні міркування щодо систематизації кримінальних правопорушень, що зумовлені військовою агресією, так і на розробку рекомендацій щодо їх виявлення та фіксації доказів за відповідними провадженнями. Багато уваги проблемним питанням кримінального права та можливостям їх усунення приділено такими фахівцями, як І. Гловюк, О. Литвинов, Р. Мовчан, А. Орлеан, Ю. Орлов, І. Пиріг, Ю. Пономаренко, М. Хавронюк, В. Шаблистий та ін.

Аналіз чинного кримінального законодавства та науково-практичних публікацій щодо особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України, а також їх розкриття та

розслідування свідчить про наявність багатьох питань, які потребують більш детального дослідження. На сьогодні у чинному Кримінальному кодексі України відсутній окремий розділ Особливої частини, що мав би родовим об'єктом такі посягання. В теоретичних дослідженнях та практичних рекомендаціях з такої проблематики найчастіше беруть до уваги окремі протиправні діяння, що стали криміналізованими після повномасштабного вторгнення в Україну, тобто були внесені до кримінального законодавства після 24 лютого 2022 р., або ж такими вважають правопорушення, що передбачені розділами XIX та XX Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» та «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), при цьому виокремлюючи їх загальною назвою «злочини, пов'язані із збройною агресією РФ проти України» або «воєнні та пов'язані з ними злочини». В аспекті виокремлення такої категорії кримінальних правопорушень слушним є погляд В. Головчука, який, виділяючи спеціальні ознаки таких кримінальних правопорушень («кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройною агресією проти України»), пропонує авторське їх визначення. Серед ознак він називає суб'єкт кримінального правопорушення та «зв'язок із збройною агресією проти України». Щодо суб'єкта він вказує: «Суб'єкт розглядуваних кримінальних правопорушень – спеціальний. Такими суб'єктами кримінального правопорушення є фізичні особи, які приймали рішення та/або розробляли плани (завдання) чи віддавали та/або виконували накази щодо збройної агресії проти України, чи вчиняли насильницькі, та/або корисливі чи корисливо-насильницькі діяння під час збройної агресії проти України. Наприклад, такими особами можуть бути: політичне та/або військове керівництво держави-агресора або іншої держави, яка надає військову допомогу державі-агресору; фізичні особи, які сприяли збройній агресії проти України; військовослужбовці збройних сил або інших військових формувань держави-агресора або інших держав» [13, с. 165].

Із приводу зв'язку зі збройною агресією він, аналізуючи та узагальнюючи нормативно-правове визначення поняття «збройна агресія проти України», зазначає, що такі «кримінальні правопорушення вчиняються під час:

а) вторгнення або нападу збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупації або анексії частини території України;

б) блокади портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

в) нападу збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

г) засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим в пунктах «а», «б», «в» діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;

г) дій іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в пунктах «а», «б», «в», «г»;

д) застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів» [13, с. 166].

Обґрунтовуючи свої доводи, він визначає «кримінальні правопорушення, пов'язані із збройною агресією проти України» «як передбачені КК України суспільно небезпечні, винні діяння (дії або

бездіяльність), вчинені суб'єктами кримінального правопорушення, які приймали рішення та/або розробляли плани (завдання) чи віддавали, та/або виконували накази щодо збройної агресії проти України, чи вчиняли насильницькі, та/або корисливі, чи корисливо-насильницькі діяння, пов'язані із збройною агресією проти України» [13, с. 166].

Грунтовними науково-практичними роботами є науково-практичний посібник авторського колективу під загальною редакцією В. Сокурєнка, що присвячений розслідуванню воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень [221] та практичний посібник з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією рф проти України [146]. В цих роботах основна увага приділяється кримінальним правопорушенням, що передбачені Розділом XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Незважаючи на можливість відділити спеціальні ознаки та вивести загальне визначення, слід вказати на недоліки, що пов'язані зі введенням нових криміналізованих дій до кримінального законодавства. В цьому контексті одним із влучних та лаконічних зауважень є узагальнення М. Хавронюка. Він, аргументуючи свою позицію, акцентував на порушенні законодавцем чотирьох принципів кримінального закону, а саме: «юридичної визначеності», «пропорційності», «законності», «рівності перед законом» [146]. Проте, незважаючи на дискусійність та слушність зауважень, слід визнати необхідність роботи правоохоронних органів та системи правосуддя в певних законодавчих реаліях. Для окреслення предмета наукового пошуку обмежимося лише тими діями, що стали криміналізованими або з'явилися у чинному кримінальному законі після 24 лютого 2022 р. До зазначених складів кримінальних правопорушень у нашій роботі будемо відносити такі, що передбачені статтями 111-1, 111-2, 114-2, 201-2, 435-1, 436-2 КК України. Далі також будуть надані безпосередньо правові норми (їхні диспозиції та санкції) та статистичні

показники Офісу Генерального прокурора щодо результатів їх розслідування за 2022–2024 рр. [144]. Перед цим необхідно зазначити, що за всіма згаданими кримінальними правопорушеннями, крім передбаченого ст. 201-2 КК України, котре, згідно зі ст. 201-2 КПК України, розслідується слідчими органів Національної поліції України, досудове розслідування проводиться слідчими органів безпеки.

Стаття 111-1. Колабораційна діяльність

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України -

караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, -

карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-

агресора у закладах освіти, -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, -

караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її

окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах -

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. У частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола

осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

2. У частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.

3. У частині шостій цієї статті під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

4. Тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Таблиця 4.1.1

Кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності, за ст. 111-1 КК України

Рік		Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (кількість/% від заг. к-ті)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) (кількість/% від заг. к-ті)	у тому числі	
					з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності/ про застосування примусових заходів медичного характеру/про застосування примусових заходів виховного характеру
2022	ч. 1, 2	949	314/33	286/30	286	0/0/0
	ч. 3–8	2902	776/27	334/12	334	0/0/0
2023	ч. 1, 2	709	344/49	300/42	300	0/0/0
	ч. 3–8	2498	961/38	684/27	684	0/0/0
4 міс. 2024	ч. 1, 2	286	52/18	46/16	46	0/0/0
	ч. 3–8	955	188/20	90/9	90	0/0/0

Незважаючи на те, що важко помітити суттєву динаміку, оскільки кримінальні провадження розпочато не з початку 2022 р., а стосовно 2024 р. показники тільки за 4 місяці, вбачається, що в перший рік збройної агресії таких проваджень було більше. Всі кримінальні провадження, що їх направлено до суду, направлено з обвинувальним актом, при цьому максимальний рівень розкриття складає 42 %.

Стаття 111-2. Пособництво державі-агресору

1. Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора -

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Таблиця 4.1.2

Кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності, за ст. 111-2 КК України

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (кількість/% від заг. к-ті)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) (кількість/% від заг. к-ті)	у тому числі	
				з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності/ про застосування примусових заходів медичного характеру/про застосування примусових заходів виховного характеру
2022	379	77/20	25/7	25	0/0/0
2023	619	114/18	63/10	63	0/0/0
4 міс. 2024	210	15/7	4/2	4	0/0/0

Щодо цієї категорії кримінальних правопорушень також важко встановити динаміку, проте вбачається певне зростання на фоні досить низького рівня розкриття, що з огляду на кримінальні провадження, направлені до суду, складає від 2 % до 10 %.

Стаття 114-2. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану

1. Поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил

України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства -

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Таблиця 4.1.3

Кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності, за ст. 114-2 КК України

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (кількість/% від заг. к-ті)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) (кількість/% від заг. к-ті)	у тому числі	
				з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності/про застосування примусових заходів медичного характеру/ про застосування примусових заходів виховного характеру
2022	202	121/60	88/44	87	0/1/0
2023	192	105/55	88/46	84	0/4/0
4 міс. 2024	92	40/43	11/12	11	0/0/0

Щодо цього виду кримінальних правопорушень також спостерігається досить задовільний рівень розкриття, який із огляду на кримінальні провадження, направлені до суду, складає від 12 % до 46 %, при цьому до 0,5–2 % осіб, які їх вчинили, застосовуються заходи медичного характеру.

Стаття 201-2. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги

1. Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі, -

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробацийним наглядом на строк до чотирьох років, або

обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка.

1. Під гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами та безоплатною допомогою слід розуміти поняття, визначені Законом України «Про гуманітарну допомогу» та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

2. Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Таблиця 4.1.4

Кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності, за ст. 201-2 КК України

Рік		Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (кількість/% від заг. к-ті)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) (кількість/% від заг. к-ті)	у тому числі	
					з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності/про застосування примусових заходів медичного характеру/ про застосування примусових заходів виховного характеру
2022	ч. 1	3	0/0	0/0	0	0/0/0
	ч. 2, 3	381	58/15	25/7	25	0/0/0
2023	ч. 1	1	0/0	0/0	0	0/0/0
	ч. 2, 3	188	36/19	25/13	25	0/0/0
4 міс.	ч. 1	0	0	0	0	0/0/0
2024	ч. 2, 3	53	8/15	2/4	2	0/0/0

Щодо вищезазначеного виду кримінальних правопорушень, крім незначних показників загальної кількості, вбачається досить низький рівень розкриття, який із огляду на кримінальні провадження, направлені до суду, складає від 0 % до 13 %.

Стаття 435-1. Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю

1. Образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї, -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Таблиця 4.1.5

Кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності, за ст. 435-1 КК України

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (кількість/% від заг. к-ті)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) (кількість/% від заг. к-ті)	у тому числі	
				з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності/ про застосування примусових заходів медичного характеру/ про застосування примусових заходів виховного характеру
2022	33	7/21	6/18	6	0/0/0
2023	35	3/9	3/9	3	0/0/0
4 міс. 2024	16	0/0	0/0	0	0/0/0

Стосовно вищезазначеного виду кримінальних правопорушень, крім незначних показників загальної кількості, спостерігається досить низький рівень розкриття, який із огляду на кримінальні провадження, направлені до суду складає від 0 % до 18 %.

Стаття 436-2. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників

1. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, -

караються виправними роботами на строк до двох років або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних

формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої [119].

Таблиця 4.1.6

Кількісні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, притягнутих до відповідальності, за ст. 436-2 КК України

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру (кількість/% від заг. к-ті)	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлено до суду (п. 2, 3 ст. 283 КПК України) (кількість/% від заг. к-ті)	у тому числі	
				з обвинувальним актом	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності/про застосування примусових заходів медичного характеру/ про застосування примусових заходів виховного характеру
2022	1354	622/46	513/38	506	0/7/0
2023	1282	734/57	662/52	653	0/8/1
4 міс. 2024	427	178/42	102/24	102	0/0/0

З огляду на наведені дані щодо зазначеного виду кримінальних правопорушень вбачається середній рівень розкриття, який із огляду на кримінальні провадження, направлені до суду, складає від 24 % до 52 %, що, зважаючи на статистичні дані стосовно кримінальних правопорушень, що вивчалися, є найбільшим показником. Задля об'єктивності в цьому сенсі необхідно звернутися до загальних показників розкриття кримінальних правопорушень за вказаний період. Так, загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень за означений період складала: 2022 р. – 362 636, 2023 р. – 475 595, за 4 місяці 2024 р. – 181 440. При цьому показники щодо вручення повідомлення про підозру та направлення проваджень до суду складають відповідно за 2022 р. – 132 418 (або 37 %) та 114 916 (або 32 %), за 2023 р. – 189 292 (або 40 %) та 168 456 (або 35 %), за 4 місяці 2024 р. – 68 344 (або 38 %) та 50 257 (або 28 %). Тобто можна побачити, що приблизно третина проваджень направлялась до суду, а отже, практично всі показники за кримінальними провадженнями за фактом скоєння кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1, 111-2, 114-2, 201-2, 435-1, 436-2 КК України ,перебувають у діапазоні загальних показників, при цьому найвищі показники – за ст. 436-2 КК України, де спостерігалось те, що половина проваджень направлялась до суду, та найменші – за ст.111-2 та ст. 201-2 КК України, де такий максимальний показник складає приблизно одну десяту. Вказані тенденції та закономірності дають підстави для активізації науково-практичного пошуку щодо удосконалення як чинного законодавства, так і шляхів вирішення проблемних питань правозастосування.

Для більш повного аналізу необхідно звернутися до судової практики з означених питань, що має прояв у рішеннях Верховного Суду. Навіть при першому ознайомленні, незалежно від того, що ці норми почали діяти лише кілька років, вбачаються ключові моменти підходів суду. Вказане має прояв у тому, що суд відносить ці кримінальні правопорушення до таких, за які «м'які» вироки не є притаманними. Показовими в цьому сенсі є кілька

рішень. Так, Постановою колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.04.2023 у справі № 295/5493/22, провадження № 51-791км23, суд виснував про те, що «за колабораційну діяльність (ч. 1 ст. 111-1 КК), вчинену вчителем української мови не у зв'язку з навчальною та виховною діяльністю учнів, призначення основного покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, строком на 10 років, є обґрунтованим з огляду як на безальтернативний характер цього покарання у санкції ч. 1 ст. 111-1 КК, так і на дискреційні повноваження суду призначати або позбавлення права обіймати певні посади, або позбавлення права займатися певною діяльністю, а також на те, що вчитель був звільнений з посади на підставі п. 3 ч. 1 ст. 41 Кодексу законів про працю України. Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може призначатися як щодо осіб, які вже обіймають певні посади або здійснюють відповідну діяльність, так і щодо осіб, які такі посади можуть обійняти в майбутньому, або ж у майбутньому можуть здійснювати відповідну діяльність» [32].

Постановою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 березня 2024 р., справа № 183/1441/23, провадження № 51-5768 км 23, зроблено висновок про те, що «особі, яка на окупованій території впроваджувала стандарти освіти держави-агресора, має бути призначене таке додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що виключить можливість цій особі займатися будь-якою діяльністю у сфері освіти, у тому числі й щодо надання публічних послуг у цій сфері» [33].

Постановою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 лютого 2024 року, справа № 202/4850/23, провадження № 51-6064 км 23, суд виснував про те, що «пособництво у провадженні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором та добровільне обіймання особою посади

в. о. начальника залізниці на окупованій території свідчать про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу, а тому виключають можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням». При цьому у тексті рішення зазначено: «Пособництво у провадженні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, характеризується як суспільно-психологічне явище добровільної, ідейно-вмотивованої співпраці з ворогом, за результатами якої підривається національна безпека України, створюється загроза державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам держави» [34].

Постановою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 січня 2024 р., справа № 183/184/23, провадження № 51-5942км 23, суд виснував, що «призначення особі основного покарання у виді арешту за вчинення злочину проти основ національної безпеки України, що полягає у здійсненні впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти у період воєнного стану і становить особливо велику суспільну небезпеку для держави, не відповідає ступеню тяжкості кримінального правопорушення і особі засудженої». У своєму рішенні суд зазначив: «На думку колегії суддів, поза належною увагою апеляційного суду залишилося те, що ОСОБА_6 вчинила злочин проти основ національної безпеки України, що становить велику суспільну небезпеку; здійснювала дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти у період воєнного стану, а тому призначене їй основне покарання у виді арешту не відповідає загальним засадам призначення покарання, принципам законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання й не сприятиме виправленню засудженої та запобіганню вчиненню нових правопорушень. З урахуванням цього Верховний Суд вважає, що за указаних

вище обставин призначення ОСОБА_6 основного покарання у виді арешту є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, що призвело до м'якості призначеного покарання та невідповідності рішення апеляційного суду вимогам статей 370, 420 КПК України» [35].

Заслуговують на увагу ще кілька рішень, що розмежовують склади кримінальних правопорушень, передбачених ст.111 та 114-2 КК України.

Так, за обставинами однієї із справ: «громадянка засуджена за те, що вона в умовах воєнного стану за допомогою месенджера «Telegram» передавала представникам держави-агресора відомості щодо місцезнаходження військової техніки, особового складу ЗСУ, а також про їх переміщення, повідомляла напрямки розташування населених пунктів та відстань між ними, указувала місця влучань артилерійських та авіаційних боєприпасів, випущених збройними силами рф, що давало змогу здійснювати координацію військовослужбовцями держави-агресора свого вогню, надавала відомості щодо пунктів видачі гуманітарної допомоги мешканцям і всіляко проявляла вподобання й підтримувала злочинні дії армії рф». За вказані дії її засуджено за ч. 2 ст. 111 КК України (у редакції Закону України № 2113-IX). Захисником у касаційній скарзі вказувалось на відсутність в діях підзахисної складу кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею. За цією справою у Постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 09 квітня 2024 р. у справі № 639/1528/22, провадження № 51-6937км23, зазначено: «Колегія суддів акцентує на тому, що «державна зрада» (ст. 111 КК України) має три форми: 1) перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Раніше третя форма була сформульована так: «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України». Згідно зі змінами, які вніс законодавець, «в умовах воєнного

стану» перенесено в ч. 2 ст. 111 КК України. Тобто законодавець сформував кваліфікований склад злочину і зазначив: «Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану». Колегія суддів нагадує, що з 24 лютого 2022 року відповідним Указом Президента України введено в Україні воєнний стан, який діє по теперішній час, а тому будь-яке діяння, що є формою державної зради, буде інкримінуватися з урахуванням відповідної кваліфікуючої ознаки. Вчинення будь-яких діянь, передбачених ч. 1 ст. 111 КК України, заподіює шкоду національній безпеці України і розцінюються як підривна діяльність проти неї. Надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України полягає у сприянні їх можливим чи дійсним зусиллям заподіяти шкоду національній безпеці України. Види підривної діяльності проти України можуть бути різноманітними. Треба мати на увазі, що державна зрада є закінченим злочином не з моменту встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками чи з моменту отримання від них злочинного завдання, а з моменту вчинення певних конкретних дій на шкоду Україні. Вчиняючи державну зраду, винний усвідомлює, що він здійснює перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (вчинює шпигунські дії, надає іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомогу в проведенні підривної діяльності проти України) і бажає цього. Також необхідно зазначити, що формулювання «на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» визначає суб'єктивну спрямованість дій винного, однак не є характеристикою суспільно небезпечних наслідків діяння. Факт заподіяння вказаної шкоди не має значення для кваліфікації діяння за ст. 111 КК України... При цьому колегія суддів зауважує, що в контексті положень ст. 111 КК України підривною діяльністю є дії іноземних держав, іноземних організацій або їх представників, спрямовані на підлив основ національної безпеки України та завдання істотної шкоди

суверенітетові, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Беручи до уваги встановлені судами першої та апеляційної інстанцій фактичні обставини кримінального провадження, колегія суду доходить висновку про те, що ОСОБА_7 діяла саме з метою спричинення шкоди суверенітетові, територіальній цілісності й недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України в умовах воєнного стану, а її дії полягали в наданні іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Отже, дії ОСОБА_7, умисно вчинені нею як громадянкою України в умовах воєнного стану на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, шляхом надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, містять склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України» [36].

У Постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 квітня 2024 р. у справі № 743/149/23, провадження № 51-692км24, зазначено: «відповідальність за ст. 114-2 КК настає у випадку поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України; поширення інформації про переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості. Частиною 3 цієї статті передбачено, що відповідальність настає за дії, передбачені частинами 1 або 2 цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або

шпигунства. Дії, передбачені частинами 1 чи 2 ст. 114-2 КК, вчинені з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, мають кваліфікуватися за ст. 111 КК як державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі або її представникам у проведенні підривної діяльності проти України, – якщо ці дії вчинені громадянином України, а відповідні відомості не є державною таємницею. Тому в таких випадках ч. 3 ст. 114-2 КК застосовуватися не може» [37].

Отже, з огляду на вказані рішення можна спостерігати певні підходи до кваліфікації за ст.114-2 та ст.111 КК України та доволі «жорстку» позицію суддів Верховного Суду щодо осіб, які вчинили такі види кримінальних правопорушень.

Переходячи до визначення місця та ролі ДНДЕКЦ МВС України щодо протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України, слід звернути увагу на те, що більшість таких кримінальних проваджень не перебуває в провадженні слідчих органів Національної поліції України. Згідно з правилами підслідності, передбаченими ст. 216 КПК України, основна частина таких проваджень підслідна слідчим органам безпеки (Службі безпеки України), а отже, проведення судових експертиз доручається установам (експертній службі), що перебувають у віданні Служби безпеки України та здійснюють судово-експертне забезпечення діяльності її підрозділів та органів. Проте ДНДЕКЦ МВС України відіграє суттєву роль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень такої категорії, особливо в світлі законодавства, що визначає правові засади обробки геномної інформації людини.

Серед експертиз, що призначаються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України, крім судово-медичної, слід назвати такі:

1. Біологічну, в тому числі молекулярно-генетичну експертизу (дослідження). Основними завданнями біологічної експертизи є:

«установлення належності об'єктів тваринного та рослинного походження (далі – біологічне походження) до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях); установлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів; установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого; визначення біологічних характеристик стану об'єкта, у тому числі зернових та зернобобових культур (стадії розвитку організму, причин та часу змін його стану, механізму пошкодження тощо); встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності; ідентифікація особи; встановлення статевої належності біологічних слідів і об'єктів; встановлення спорідненості (родинних зв'язків); визначення ДНК-геному тварин та їх породний генотиповий склад» [180]. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» молекулярно-генетична експертиза (дослідження) – це «дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації» [168].

Згідно з інформацією офіційного сайту ДНДЕКЦ МВС України «завданням молекулярно-генетичної експертизи є установлення генетичних ознак людини в об'єктах біологічного походження. Методи ДНК-аналізу при дослідженні об'єктів біологічного походження застосовують для встановлення статевої належності та ідентифікації особи. Завдяки цьому вирішується низка питань, що мають значення для розкриття злочинів. Так, установлення спорідненості (родинних зв'язків) дає можливість ідентифікувати безвісти зниклу людину чи останки невстановленого трупа. Установлення батьківства та материнства має значення в спірних питаннях і випадках викрадення та підміни дітей, дітовбивства, зґвалтування з наслідком вагітності. Установлення генетичних ознак без ідентифікації особи дає можливість зберегти ДНК-профіль, а за потреби й виділену ДНК, для

наступної ідентифікації або дослідження. Поміщення ДНК-профілів як ідентифікованих, так і неідентифікованих осіб до центрального обліку генетичних ознак людини дає можливість виявити зв'язки між різними злочинами» [31].

До зазначеного слід додати, що відповідно до п. 4.19 Розділу IV наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» «з метою, передбаченою Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», експертом вирішуються питання щодо встановлення геномної інформації з наданого біологічного матеріалу. Результати проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) у таких випадках викладаються у письмових документах – висновку експерта та реєстраційній картці» [180]. При цьому така реєстраційна картка направляється до адміністратора Електронного реєстру геномної інформації людини, яким є ДНДЕКЦ МВС України відповідно до п. 5 Розділу I наказу МВС України від 04.08.2023 № 639 «Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини» [188];

2. Вибухотехнічну (вибухово-технічну) експертизу. Як зазначають фахівці, вона «поділяється на два різновиди: дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу і дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», при цьому «у справах про злочини, пов'язані з російською збройною агресією проти України, частіше за все проводиться другий різновид експертизи із метою дослідження вибухових пристроїв (складових частин ракет, авіаційних бомб, реактивних снарядів, баражуючих боеприпасів, суббоеприпасів, мін, гранат тощо), а також дослідження слідів і обставин їх застосування військовослужбовцями країни-агресора» [221, с. 385];

3. Військову експертизу. Основними завданнями військової експертизи

є: «встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» [180]. Предметом судової військової експертизи є «встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо порядку роботи (дій або бездіяльності) органів військового управління (командирів та начальників) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують згідно чинного законодавства покладені на них службові обов'язки (посадові інструкції)» [7]. Слід зазначити, що ДНДЕКЦ МВС України на цей час не проводить такий вид досліджень, натомість їх проводять окремі науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України, наприклад Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України та Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (ННЦ ІСЕ) Міністерства юстиції України;

4. Комп'ютерно-технічну експертизу (дослідження комп'ютерної техніки і програмних продуктів). Завданнями цієї експертизи є: «установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи

вимогам на його розробку [180]. За твердженнями фахівців, такі дослідження дозволяють «встановити важливі для досудового розслідування факти та виявити доказову інформацію (комп'ютерні дані), яка зберігається (зберігалася) на електронних носіях та підтверджує інкриміновані підозрюваному діянню, чи то державна зрада, колабораційна діяльність, чи порушення законів і звичаїв війни, пропаганда війни тощо» [221, с. 389];

5. Телекомунікаційну експертизу (дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, експертиза електронних комунікацій). Об'єктами експертизи електронних комунікацій є мережі електронних комунікацій та їх складові, радіообладнання, радіоелектронні засоби, випромінювальні пристрої та інформація, що ними передається, приймається та обробляється [180]. До таких можуть належати: «телекомунікаційні системи та мережі (системи мобільних операторів зв'язку, телевізійні системи, радіосистеми тощо) та їх складові частини (дротові/бездротові маршрутизатори, комутатори, VoIP-шлюзи, модеми тощо); мобільні термінали (телефони, смартфони, планшети та інші мобільні пристрої із встановленим програмним забезпеченням); білінгові системи (білінгові системи мобільних операторів, білінгові системи банків, системи державних реєстрів тощо); спеціалізовані технічні пристрої (генератори активних радіоперешкод, телематичні модулі, приймачі / передавачі радіосигналів, радіостанції, GPS/GSM-трекери, пульти керування систем автоматики та обмеження доступу, програматори електронних ключів для автомобілів, смартключі/імобілайзери (ключ із чипом, ключ із транспондером тощо)» [30].

Основними завданнями цього дослідження є: «визначення характеристик та параметрів мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв; встановлення фактів та способів передачі (отримання) інформації з використанням мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв; встановлення фактів та способів доступу до мереж, ресурсів та інформації у

сфері електронних комунікацій; визначення технічних чинників якості надання електронних комунікаційних послуг на рівні їх споживання; встановлення конфігурації та робочого стану мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв; встановлення типу, марки, моделі та інших класифікаційних категорій мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв; дослідження алгоритмів обробки інформації та її захисту в мережах електронних комунікацій та їх складових, радіообладнанні, радіоелектронних засобах, випромінювальних пристроях» [180].

Такий вид експертних досліджень може використовуватись і стороною захисту на підтвердження наявності очевидців та об'єктивності їх показань. Так, за даним пресслужби Бердичівського міськрайонного суду у травні цього року у суді «відбулося судове засідання по обвинуваченню голови Швайківської ОТГ у колабораційній діяльності (ч. 1 ст. 111-1 КК України). Суд продовжив досліджувати письмові докази, зокрема – висновок телекомунікаційної експертизи, яка мала відповісти на питання, чи перебували мобільні телефони, що належать обвинуваченому та свідкам, в одному місці саме у той час, коли обвинувачений нібито висловлювався на підтримку дій росії. Згідно з пред'явленим обвинуваченням – це близько 18-ї години 22 березня 2022 року. Суд дослідив матеріали телекомунікаційної експертизи та її висновок, у якому зазначено, що факт спільного місця перебування наданих на дослідження мобільних телефонів у період з 15:00 до 19:00 22 березня 2022 року не підтверджено. Прокурор, який вперше бере участь у судовому засіданні у даній справі, поставив під сумнів висновки експертизи, назвавши її необґрунтованою та побудованою на припущеннях. Відтак він просив суд призначити повторну телекомунікаційну експертизу, розширивши при цьому часовий проміжок для дослідження до одного місяця. Суд відмовив у проведенні повторної експертизи, натомість ухвалив викликати у судове засідання для допиту та роз'яснень експерта, який

проводив експертизу» [246];

6. Портретну експертизу. Основним завданням цього дослідження є «ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом» [180];

7. Експертизу відеозвукозапису. Основними завданнями цього дослідження є: «встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису; ототожнення особи за фізичними параметрами голосу; ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення» [180];

8. Лінгвістичну експертизу мовлення. У межах цієї експертизи проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження. Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі). Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення. Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо). Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання зі встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їхньої стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто питання мовленнєвого характеру, не пов'язані зі встановленням фактичних даних про автора [180];

9. Будівельно-технічну та оціночно-будівельну експертизи. Такі види експертних досліджень у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані

зі збройною агресією проти України, проводяться «з метою визначення розміру матеріальних збитків, заподіяних у результаті пошкодження об'єктів будівництва внаслідок обстрілів і бомбардувань» [221, с. 392];

10. Транспортно-товарознавчу експертизу. До основних завдань транспортно-товарознавчої експертизи належить визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових унаслідок пошкодження останніх. Такий вид досліджень також проводиться переважно для встановлення матеріальної шкоди;

11. Товарознавчу експертизу військового майна, техніки та озброєння (експертиза військового майна, оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння). Такий вид дослідження «проводиться у випадках, коли необхідно встановити тип та призначення відповідних об'єктів, їх виробника, країну походження, рік походження тощо» [221, с.394];

12. Економічну експертизу. Може стосуватись «економічних втрат (збитків) українських підприємств унаслідок військової агресії російської федерації» і охоплює завдання, що «поставлені перед судовим експертом-економістом для встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження) щодо розміру зменшення вартості майна (чистих активів) та розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) українських підприємств унаслідок втрат від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях, пошкодження та знищення їх активів, відображених у документах» [221, с. 395].

Крім зазначених, також можуть проводитися й інші види судово-експертних досліджень, як-от інженерно-екологічна експертиза (дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля) – з метою визначення заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, почеркознавча – «у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність та інші кримінальні

правопорушення, при вчиненні яких було залишено сліди у вигляді рукописних записів і підписів у документах», трасологічна – «у кримінальних провадженнях про воєнні злочини та пов'язані з війною кримінальні правопорушення», переважно пов'язана «з дослідженням пошкоджених ідентифікаційних номерів та інших маркувальних позначень на залишках боєприпасів, військовій техніці, транспортних засобах тощо» [221, с. 395–397].

Зазначимо, що тільки ДНДЕКЦ МВС України забезпечує проведення 33 видів судових експертиз [25], при цьому разом із територіальними НДЕКЦ Експертна служба МВС України виконує майже всі види експертиз, за винятком військової. Особлива роль та значення ДНДЕКЦ МВС України полягає в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень. Із огляду на тенденції розвитку ДНДЕКЦ МВС України вбачається доцільним спрямування до розширення сфери судово-експертних досліджень. У цьому сенсі освоєння проведення військової експертизи мало б позитивний поштовх стосовно як розвитку Експертної служби МВС України, так і забезпечення правосуддя якісною судово-експертною діяльністю.

4.2. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії загальнокримінальним кримінальним правопорушенням

Злочинність як соціальне явище є досить багатоаспектним, таким, що з метою практичної реалізації заходів та засобів протидії їй розглядається крізь призму завдань, що постають перед уповноваженими суб'єктами. В дослідженнях кримінологів, криміналістів, процесуалістів та фахівців кримінального права беруться до уваги ті аспекти злочинної поведінки та

заходів щодо її припинення чи недопущення, що дозволяють у межах предметної сфери відповідної науки знаходити дієві інструменти протидії. Підходи до класифікації злочинності також не є винятком. Як слушно зазначають кримінологи: «Злочинність є вкрай неоднорідним явищем. Діяння, які вона об'єднує, є схожими тільки за двома загальними ознаками: всі вони становлять небезпеку для суспільства і відповідальність за їх вчинення передбачена законом про кримінальну відповідальність. У всьому іншому вони дуже різноманітні й істотно різняться між собою» [121, с. 56]. Одним із найуживаніших словосполучень, що застосовується в розумінні сукупності окремих видів кримінальних правопорушень, є поняття «загальнокримінальна злочинність». Під цією категорією часто розуміють досить широке коло протиправних діянь, що підпадають під дію кримінального закону. В науковому середовищі до поняття «загальнокримінальна» зазвичай додають такі терміни, як «корислива» [255], «насильницька» [56], або ж використовують такі словосполучення, як організована злочинність чи злочинні групи «загальнокримінальної спрямованості» [62; 111].

В нормативно-правовому вимірі поняття «загальнокримінальна злочинність» використовувалось для відмежування різної категорії злочинів при їх обліку та статистичних спостереженнях і звітності. Так, спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 26.03.2002 № 20/84/293/126/18/5 затверджено Інструкцію про єдиний облік злочинів, що «визначає систему та методику єдиного обліку і статистичної звітності про злочини та осіб, які їх учинили на території України», в якій визначено три основні категорії злочинів: загальнокримінальної та економічної спрямованості й податкової міліції [59]. Таке саме словосполучення використовувалось у деяких наказах МВС України та підзаконних актах Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України. Термін можна побачити, наприклад, у наказі МВС України від

30.04.2004 № 458 «Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості» [191]. Проте після втрати ним чинності у 2010 р. термін фактично не використовувався у відомчих нормативно-правових актах системи МВС України. При цьому слід зауважити, що у Державній програмі боротьби із злочинністю, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 25 червня 1993 р. № 3325-XII, зазначено: «Поширюються корупція, відмивання незаконно отриманих грошей, інші злочини у сфері господарювання. Виявляється тенденція злиття загальнокримінальної та організованої злочинності, дедалі більше у злочинну діяльність втягується молодь» [167]. Тобто по суті на той час ще розмежовувались такі поняття, як «загальнокримінальна» та «організована» злочинність, чого вже майже не зустрічалось у подальших нормативно-правових актах. Не вдаючись у термінологічну дискусію з цього приводу, слід вказати, що кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості складають більшу частину, тому потребують пильності з боку правоохоронних органів. У цьому сенсі влучним є акцент на недопущенні «недооцінки небезпеки чисельних дрібних воровських та бандитських зграй та банд, що обкрадають населення», зроблений А. Зелінським [52, с. 207]. Крім того, слід зазначити, що фактично всі такі кримінальні правопорушення належать до підслідності слідчих органів Національної поліції України. Отже, в заходах щодо протидії ним ДНДЕКЦ МВС України відіграє суттєву роль.

Перш ніж аналізувати вказане питання, слід звернутися до окремих статистичних показників протидії злочинності [169]. Крім загальних показників облікованих кримінальних правопорушень, звернемо увагу на кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи, власності та громадської безпеки, а також на їх частку в діяльності Національної поліції України.

Таблиця 4.2.1

Окремі показники зареєстрованих кримінальних правопорушень та кримінальних проваджень, що перебувають в Національній поліції України

Рік	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи	З них досудове розслідування здійснюється НПУ	Кримінальні правопорушення проти власності	З них досудове розслідування здійснюється НПУ	Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки	З них досудове розслідування здійснюється НПУ
2018	487 133	39 164	38 921	303 850	303 127	10 711	9322
2019	444 130	41 101	40 828	257 608	256 520	10 313	9190
2020	360 622	37 328	37 056	190 258	189 128	7901	7022
2021	321 443	33 657	33 388	158 729	157 735	6487	5698
2022	362 636	43 199	42 395	113 137	112 354	7333	6594
2023	475 595	63 766	63 435	178 902	177 399	7974	7330
6 міс. 2024	263 132	39 788	39 589	89 536	88 866	4991	4668

Як вбачається з наведених статистичних показників, зазвичай суттєву частку (від однієї третьої до двох третин) облікованих щорічно кримінальних правопорушень складають кримінальні правопорушення проти власності, при цьому майже всі вони перебувають у провадженні органів досудового розслідування Національної поліції України. Слід вказати, що частка таких кримінальних за останні роки поступово зменшувалась – від майже двох третин у 2018 р. до приблизно однієї третьої протягом 2022–2024 р. Викликає занепокоєння те, що приблизно кожне десяте кримінальне правопорушення, що скоюється в Україні, пов'язане з посяганням на життя та здоров'я людини, при цьому тут, навпаки, вбачається поступове зростання такого

співвідношення, особливо за останні три роки. Так, у 2018 р. їхня частка складала 8 %, у 2019 р. – 9,3 %, у 2020 р. – 10,4 %, у 2021 р. – 10,5 %, у 2022 р. – 11,9 %, у 2023 р. – 13,4 % і за перше півріччя 2024 р. – 15,1 %. Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки протягом періоду, що аналізується, фактично стабільно складають приблизно 2 % з максимальним показником у 2,3 % у 2019 р. та мінімальним – 1,7 % – у 2023 р. Як свідчать наведені окремі статистичні показники, абсолютна більшість проваджень за такими категоріями кримінальних правопорушень перебуває у провадженні органів досудового розслідування Національної поліції України. До речі, якщо звернути увагу на показники щодо виявлення груп з ознаками організованої злочинності, то, як вказується у вітчизняних дослідженнях, протягом 2016–2021 років суттєва частка (від 70 до 87,5 %) також припадала саме на органи Національної поліції України [240, с. 17].

Оскільки абсолютна суттєва частина діяльності щодо протидії злочинності припадає на Національну поліцію України, розглянемо окремі показники результативності такої діяльності щодо кримінальних правопорушень, на які слід звернути увагу. Такі дані надано у таблицях 4.2.2–4.2.4.

Таблиця 4.2.2

Результативність діяльності органів досудового розслідування
Національної поліції України щодо кримінальних правопорушень проти
життя і здоров'я особи

Період	Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, що перебувають у провадженні НПУ	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру/% від загальної кількості проваджень	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом/% від загальної кількості проваджень
2018	38 921	20 018/51,4	18 291/47
2019	40 828	20 553/50,3	18 962/46,4
2020	37 056	21 931/59,2	20 423/55,1
2021	33 388	22 450/67,2	21 113/63,2
2022	42 395	16 497/38,9	15 278/36
2023	63 435	22 834/36	21 426/33,8
6 міс. 2024	39 589	11 518/29	10 521/26,6

Таблиця 4.2.3

Результативність діяльності органів досудового розслідування
Національної поліції України щодо кримінальних правопорушень проти
власності

Період	Кримінальні правопорушення проти власності, що перебувають у провадженні НПУ	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру/% від загальної кількості проваджень	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом/% від загальної кількості проваджень
2018	303 127	106 290/35	98 577/32,5
2019	256 520	90 306/35,2	83 322/32,5
2020	189 128	82 118/43,4	74 164/39,2
2021	157 735	81 759/51,8	74 250/47,1
2022	112 354	49 687/44,2	41 922/37,3
2023	177 399	74 042/41,7	63 566/35,8
6 міс. 2024	88 866	39 761/44,7	31 520/35,5

Таблиця 4.2.4

Результативність діяльності органів досудового розслідування
Національної поліції України щодо кримінальних правопорушень проти
громадської безпеки

Період	Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, що перебувають у провадженні НПУ	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру/% від загальної кількості проваджень	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом/% від загальної кількості проваджень
2018	9322	6319/67,8	4495/48,2
2019	9190	5485/59,7	3787/41,2
2020	7022	4926/70,2	3367/47,9
2021	5698	4185/73,4	2922/51,3
2022	6594	3895/59,1	3087/46,8
2023	7330	4903/66,9	4180/57
6 міс. 2024	4668	2832/60,7	2117/45,4

Відповідно до наявних статистичних показників вбачаються кілька тенденцій. По-перше, на фоні збільшення з 2022 року загальної кількості кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи спостерігається зменшення рівня встановлення підозрюваних осіб та, відповідно, кількості

кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом. Так, при показниках понад 50 % вручених підозр у таких провадженнях за минулі роки, з максимальним у 67,2 % у 2021 р., з 2022 р. показники зменшились більш ніж на третину – до 38,9 % у 2021 р., 36 % у 2023 р. та 29 % – за даними щодо першого півріччя 2024 р. По-друге, за наявності певних «коливань» у загальній кількості кримінальних правопорушень проти власності має місце досить стабільний показник частки проваджень, де особам вручено повідомлення про підозру. Порівнюючи із загальними середніми показниками щодо вручення повідомлення про підозру за період 2022–2024 років, на які вже зверталась увага у попередньому підрозділі й які складають від 37 % до 40 %, показники вручення повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти власності перебувають у діапазоні трошки «вище середнього». По-третє, показники результативності діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України щодо кримінальних правопорушень проти громадської безпеки вказують на певну «стабільність» та досить високий рівень проваджень, де встановлено підозрювану особу або направлено матеріали провадження до суду з обвинувальним актом.

Спираючись на результати досліджень та наявну практику протидії злочинності органів Національної поліції України, слід звернути увагу на те, що без якісного забезпечення такої діяльності можливостями Експертної служби МВС України отримати високу результативність досить складно. Як зазначалось у дослідженні І. Пирога, за результатами опитування було встановлено, що «основними видами експертної діяльності ОВС є участь у проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів (24 % робочого часу експертів) та проведення експертиз (58 % відповідно)» [152, с. 31]. Отже, забезпечуюча діяльність Експертної служби МВС України (ДНДЕКЦ МВС України та територіальних НДЕКЦ) щодо ефективної протидії злочинності загалом та загальнокримінальній зокрема полягає у створенні умов, котрі досягаються за рахунок використання спеціальних знань у певних

сферах науки і техніки та наявних баз даних, що дозволяють вирішувати тактичні та стратегічні завдання Національної поліції України.

Функціональними напрямками діяльності Експертної служби МВС України, що забезпечують відповідні структурні підрозділи Національної поліції України щодо протидії загальнокримінальній злочинності, можна виокремити такі:

- 1) використання спеціальних знань під час кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності;
- 2) обліково-реєстраційна та перевірочна діяльність;
- 3) дослідницька (судово-експертна) діяльність.

Перший напрям було розглянуто у другому розділі під час дослідження питання взаємодії ДНДЕКЦ МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності, тому в цьому підрозділі проаналізуємо інші два напрями, розпочавши з останнього.

Якщо говорити про протидію загальнокримінальній злочинності (або загальнокримінальним кримінальним правопорушенням), то слід вказати на те, що вони не тільки складають основну частину злочинності, а й саме на такі кримінальні провадження припадає основна маса криміналістичних експертиз, що здійснюються ДНДЕКЦ МВС України та структурними НДЕКЦ, тобто Експертною службою МВС України.

Відповідно до п. 1.2.1 наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» до криміналістичних експертиз належать: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; відео-, звукозапису;

вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин; вибухових речовин, продуктів вибуху (пострілу)); біологічна [180].

Сьогодні Експертна служба МВС України є однією з ключових державних спеціалізованих установ, котра забезпечує майже 80% потреб досудового і судового слідства у проведенні експертиз у кримінальних провадженнях, при цьому за останні роки перелік експертних досліджень розширено до понад 50 видів [60]. На сайті ДНДЕКЦ МВС України можна побачити 75 методик проведення експертиз, що розроблені за участю цієї установи [148].

Незважаючи на невинний розвиток Експертної служби МВС України та її суттєву роль у протидії загальнокримінальній злочинності, фахівці виокремлюють низку проблемних питань, що потребують поміркованого підходу та удосконалення. Так, І. Пиріг зазначав, що «недоліком є й недостатнє забезпечення інформацією відповідних судових та правоохоронних органів про існування окремих методик та взагалі про можливість судових експертиз», при цьому він вказував на результати опитування, згідно з яким «58 % опитаних слідчих і 35 % експертів зазначили дефіцит інформації щодо нових видів експертиз і особливостей їх призначення» [152, с. 242–243]. Вказаний недолік він пропонував усунути в тому числі за рахунок проведення відповідних семінарів для слідчих та видавничої діяльності. Сьогодні можна побачити, що такі науково-практичні заходи відіграють суттєву роль у роботі фахівців Експертної служби МВС України.

Також поміж науково-практичних публікацій досить часто можна побачити нарікання на тривалість строків окремих експертних досліджень, що негативно впливає на проведення досудового слідства щодо граничних строків його проведення, котрі визначені Кримінальним процесуальним кодексом України. Так, Т. Сухомлин зазначає, що дактилоскопічна експертиза є найпоширенішою, через що у одного експерта на виконанні може знаходитися одночасно понад 20 експертиз, що негативно впливає на швидкість її проведення, особливу у випадках, коли її швидкість має суттєве значення для кримінального провадження [238]. Щодо правового врегулювання строків проведення експертиз, то чинні нормативно-правові акти визначають його досить однозначно.

Зокрема, п. 1.13 наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» так урегульовано питання строків: «Строк проведення експертизи встановлюється керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) і не повинен перевищувати 90 календарних днів. У разі значного завантаження експерта (за наявності у нього на виконанні одночасно понад десять експертиз, у тому числі комісійних та комплексних) більший розумний строк установлюється за письмовою домовленістю з органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Час попереднього вивчення матеріалів не повинен перевищувати п'ятнадцяти робочих днів. У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у статті 7 Закону України «Про судову експертизу». Якщо протягом 30 календарних днів з дня направлення

листа щодо погодження більшого строку проведення експертизи відповіді від органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), не отримано, запропонований строк вважається погодженим. У разі невиконання клопотань експерта щодо надання додаткових матеріалів, несплати вартості експертизи протягом 45 календарних днів з дня направлення клопотання в порядку, передбаченому чинним законодавством, незабезпечення прибуття експерта, безперешкодного доступу до об'єкта дослідження, а також належних умов для його роботи (учинення перешкод з боку сторін, що беруть участь у справі, в обстеженні об'єкта) матеріали справи повертаються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), із зазначенням мотивованих причин неможливості її проведення. Строк проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день складання висновку експерта (повідомлення про неможливість надання висновку). Якщо закінчення встановленого строку проведення експертизи припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається наступний за ним робочий день. У строк проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, усунення недоліків, допущених органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта)» [180].

Наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» певною мірою деталізовано правові норми та зазначено таке:

«Строк проведення судової експертизи або експертного дослідження встановлюється директором, заступником директора ДНДЕКЦ, НДЕКЦ або керівником відповідного відділу (сектору) залежно від складності дослідження та з урахуванням завантаження фахівця і становить:

до 10 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії простих досліджень;

до 30 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії досліджень середньої складності;

до 60 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії складних досліджень;

до 90 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії досліджень особливої складності. У разі значного завантаження експерта, коли в його провадженні перебуває одночасно більше десяти експертиз або менша кількість експертиз, якщо вони складні, указані строки можуть бути переглянуті або встановлені додатково з урахуванням необхідного реального (розумного) строку на їх виконання. Якщо судову експертизу або експертне дослідження не може бути виконано протягом 30 днів, більш тривалий строк установлюється за письмовою згодою ініціатора після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів. Попереднє вивчення матеріалів при проведенні простих та середньої складності досліджень не має перевищувати відповідно п'яти та десяти робочих днів; при складних та особливо складних дослідженнях – відповідно п'ятнадцяти та двадцяти робочих днів. У разі відмови ініціатора, який призначив судову експертизу або експертне дослідження, погодити запропонований більш тривалий строк проведення судової експертизи йому надається пропозиція щодо призначення проведення експертизи іншими суб'єктами судово-експертної діяльності, визначеними в статті 7 Закону України «Про судову експертизу», при цьому матеріали повертаються ініціатору. У разі невиконання заявленого експертом клопотання протягом 45 днів з дня направлення клопотання про надання додаткових або порівняльних матеріалів та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи, при надходженні від ініціатора (особи або органу, які призначили судову експертизу) листа про продовження строку виконання заявленого клопотання строк виконання клопотання може бути продовжено до 30 днів» [165].

Матеріали справи повертаються без виконання та складається повідомлення про неможливість проведення судової експертизи (додаток 6) у

разі:

- несплати вартості судової експертизи або експертного дослідження протягом 30 днів з дня отримання розрахунку вартості у порядку, передбаченому чинним законодавством;

- незабезпечення доступу до об'єкта дослідження протягом 30 днів з дня направлення клопотання (учинення перешкод з боку сторін, що беруть участь у справі, в обстеженні об'єкта) [258].

Строк проведення судової експертизи або експертного дослідження починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується в день складання висновку експерта, висновку експертного дослідження або повідомлення про неможливість проведення судової експертизи або експертного дослідження [142].

«У строк проведення судової експертизи або експертного дослідження не включається строк виконання клопотання експерта та усунення допущених ініціатором (особою або органом, які призначили судову експертизу) недоліків.

Клопотання експерта може бути надіслано особі або ініціатору (особі або органу, які призначили судову експертизу) у строк, що не перевищує половини строку проведення судової експертизи, визначеного цією Інструкцією» [173].

Також для визначення категорії складності судової експертизи цим наказом передбачено такі дефініції:

- «прості – під час проведення яких досліджуються не більше десяти однорідних об'єктів, вирішуються не більше трьох запитань та застосовуються не більше трьох загальнонаукових і/або спеціальних методів дослідження;

- середньої складності – під час проведення яких досліджуються від десяти до двадцяти однорідних і/або не більше десяти різноманітних об'єктів, вирішуються не більше п'яти запитань та застосовуються від трьох до п'яти загальнонаукових і/або спеціальних методів дослідження;

– складні (особливої складності) – під час проведення яких досліджуються від двадцяти до ста (більше ста) однорідних і/або від десяти до двадцяти (більше двадцяти) різноманітних об'єктів, вирішуються п'ять і більше (шість і більше) запитань, застосовуються п'ять і більше загальнонаукових і/або спеціальних методів дослідження та два (більше двох) загальнонаукових і/або спеціальних методів дослідження» [173].

Отже, згідно з нормативно-правовими актами максимальні строки певною мірою не узгоджуються з мінімальними строками досудового розслідування, хоча в разі його продовження дотриматися строків все ж таки можливо. У цьому сенсі слід констатувати, що більшість фахівців вбачає певне вирішення питань строків за рахунок збільшення кадрів, потреба в яких особливо загострилася за останні роки. Так, Т. Лоза вказувала на те, що протягом 2022 р. державних експертів зменшилось на 20 %, при цьому їхня загальна кількість складала близько 6 тис. осіб [294]. З огляду на поточну ситуацію кадрового забезпечення виникає нагальна потреба її вирішення, адже негативні тенденції можуть суттєво вплинути на дотримання не тільки строків досудового розслідування, а й прав та свобод осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Щодо оптимізації строків також фахівцями пропонувались заходи удосконалення інформаційних систем та технологій. Наприклад, Ю. Пілюковим проведено дисертаційне дослідження на тему «Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України» [155]. Зважаючи на слушність зроблених висновків, напрацювань та пропозицій, вважаємо за необхідне визнати те, що технологічні та ресурсні заходи удосконалення мають свою межу, котра пов'язана з фізичними обмеженнями та розумовими можливостями людини, тобто максимально можливим співвідношенням часу роботи та відпочинку, іншими чинниками, що впливають на якість та результативність праці. Такі критерії відображені у нормативних вимогах до умов праці та засновані на науковій організації праці людини, і нехтувати ними неможливо, оскільки людина, незалежно від використовуваних технічних пристроїв та технологій, має свою максимальну

«пропускну здатність» якісного опрацювання інформації та об'єктів дослідження. Слід наголосити, що якість проведення експертних досліджень перебуває на першому місці, оскільки від них дуже часто залежить вирішення правових ситуацій по суті. Отже, вирішення питань оптимізації строків проведення досліджень можливо досягнути переважно за рахунок розширення кількості персоналу, що залучається до їх проведення та його компетентності у питаннях, котрі підлягають дослідженню.

Ще одним суттєвим функціональним сектором діяльності Експертної служби МВС України є обліково-реєстраційна та перевірочна діяльність. Окремим питанням цього напрямку діяльності вже було приділено увагу в попередніх підрозділах роботи при дослідженні питань взаємодії ДНДЕКЦ МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності. В цьому підрозділі розглянемо окреслену сферу в дещо іншому контексті – в розрізі організаційних питань та ефективності такої діяльності.

При першому наближенні до цієї тематики впадає в око розбіжність у розумінні основних понять та певна термінологічна дискусія щодо вживання таких категорій, як «криміналістична реєстрація» або «кримінальна реєстрація», а також співвідношення понять «облік» та «реєстрація» у такому контексті. Звісно, можна не звертати зайвої уваги на використання окремих термінів, оскільки такі ситуації цілком логічні з огляду на розвиток мови та суспільних відносин, але тільки тоді, коли це не стає на заваді вирішенню конкретних завдань професійної чи суспільної діяльності. Проте, як зазначається в окремих дослідженнях, результати проведеного анкетування працівників органів внутрішніх справ щодо реєстраційної діяльності засвідчили, що «73 % мають складності з визначенням основних понять теорії» та плутають поняття [237]. З цього приводу слід зазначити, що термінологія, що застосовується у практичній діяльності, повинна рухатися до максимальної простоти та однозначного розуміння, але при цьому не ставати примітивною та непридатною для подальших змін та удосконалення. Такий баланс вимагає поміркованого підходу та розуміння всіх сторін

поняття, що досліджується.

Якщо говорити про терміни «криміналістична реєстрація» та «кримінальна реєстрація», то у вітчизняній криміналістичній науці це словосполучення-синоніми, в яких поняття «кримінальна» та «криміналістична» по суті не мають відмінностей, а тільки різняться етимологічними відтінками. Майже аналогічну ситуацію можна було спостерігати, наприклад, у працях М. Коржанського, який використовував словосполучення «уголовне право», оскільки вважав, що саме таке визначення відповідає історичному контексту та не має відтінку злочинності, адже «українською мовою кримінальний, значить злочинний» [104, с. 4]. Так, словосполучення «криміналістична реєстрація» можна побачити в працях В. Лисиченко [124], В. Маркуся [127, с. 248] або підручнику колективу авторів Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ [114, с. 194]. При цьому в зазначеному підручнику також використовується більш широке поняття «інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів», яке «включає в себе поняття «криміналістична реєстрація» та «криміналістичні обліки»» [114, с. 194]. Проте слід визнати, що переважна більшість науковців використовує словосполучення «кримінальна реєстрація». Розглянемо окремі приклади.

У «Настільній книзі слідчого» 2007 р. видання кримінальна реєстрація визначалась як «цілеспрямований систематичний облік певних об'єктів для подальшого використання реєстраційних даних під час розслідування злочинів, розшуку злочинців і речових доказів, з'ясування обставин, що супроводять злочин» [138, с. 73].

В. Маркусь визначає криміналістичну реєстрацію як «галузь криміналістичної техніки, яка розробляє способи та наукові методи фіксації, зосередження, систематизації і дослідження об'єктів, які підлягають обліку за ідентифікаційними ознаками, з метою полегшити розшук злочинців і речових доказів при розслідуванні та розкритті злочинів» [127, с. 248].

У підручнику з криміналістики за загальною редакцією В. Шепітька

зазначено: «Кримінальна реєстрація – це цілеспрямований систематичний облік певних об’єктів для наступного використання реєстраційних даних при розслідуванні злочинів, розшуку злочинців і речових доказів, з’ясуванні обставин, що супроводжують злочин. Систему кримінальної реєстрації утворюють різні види криміналістичного обліку» [115].

«Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об’єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю» [116, с. 21].

Аналізуючи вищевказані терміни, неважко помітити, що іноді одне поняття визначається через інше: «реєстрація» через «облік», а «облік» – через «реєстрацію», при цьому реєстрація – це зазвичай певний цілеспрямований та упорядкований процес та/або діяльність, а обліки – це інформаційно-пошукові бази даних або об’єкти, сформовані та систематизовані за певними критеріями з метою протидії злочинності (розслідування, розкриття, ідентифікації тощо).

Для кращого розуміння термінів «реєстрація» та «облік» звернемо увагу на тлумачення в словнику української мови та використання такої термінології у нормативно-правових актах України.

Слово «реєстрація» у словнику визначається як «дія за значенням реєструвати» [231], а «реєструвати» – як: «1. Вносити кого-, що-небудь у список, книгу для запису справ, документів, майна, земельних володінь і т. ін. з метою обліку або надання йому законної чинності; 2. Фіксувати, перевіряти за допомогою приладів яке-небудь явище, спостереження, якийсь факт» [232]. Облік розуміється як: «1. Засвідчення, встановлення наявності, з’ясування кількості чого-небудь; 2. Реєстрація людей із занесенням у відповідні списки для їх використання де-небудь, з’ясування їх наявності, переміщення і т. ін.; 3. Система реєстрації процесів якої-небудь діяльності в її кількісному і якісному виявах з метою спрямування, контролю і т.

ін.» [233].

Якщо звернути увагу на інформаційний ресурс «Термінологія законодавства» на сайті Верховної Ради України [243], то можна побачити досить велику кількість визначень, які мають свої особливості залежно від сфери суспільних відносин, яких вони стосуються. Проте вбачаються характерні ознаки. Так, для позначення процесу внесення певних відомостей до відповідного «реєстру» (під яким зазвичай розуміється електронна база даних, автоматизована система тощо) застосовується термін «реєстраційна дія». Щодо поняття «облік» використовується визначення і як процесу з реєстрації певних фактів, так і як системи збору і обробки певної інформації. Отже, в чинному законодавстві «реєстрація» розуміється передусім як дія з фіксації в певній базі даних (реєстрі), а облік – як система збору та обробки інформації.

Для прикладу можна навести визначення Єдиного реєстру досудових розслідувань, під яким розуміється «електронна інформаційно-комунікаційна система, призначена для збирання, зберігання, захисту, оброблення, обліку, пошуку, узагальнення даних, зазначених у пункті 1 глави 1 розділу II цього Положення, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким урегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом» [189].

Як вже зазначалось у попередніх розділах роботи, обліково-реєстраційна робота або ж діяльність Експертної служби МВС України щодо кримінальної (або криміналістичної) реєстрації та ведення криміналістичних обліків регулюється двома основними наказами МВС України: від 10.09.2009 № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» [176] (далі – Наказ № 390) та від 11.09.2001 № 785 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС

України» [175] (далі – Наказ № 785).

Відповідно до Наказу № 785 дактилоскопічний облік функціонує на рівнях у ДНДЕКЦ МВС України та НДЕКЦ, управлінь МВС із «метою використання дактилоскопічної інформації для ідентифікації особи, розкриття та розслідування злочинів» та «призначений для:

- розшуку людей, які зникли безвісти;
- встановлення за невідомими трупами особи людини;
- підтвердження особи людини, яка раніше була піддана дактилоскопіюванню;
- встановлення осіб, які залишили сліди рук на місці події;
- встановлення фактів залишення однією особою слідів рук при вчиненні різних злочинів. Він складається з:

- дактилокартотек – масиву дактилокарт невідомих трупів; безвісно зниклих осіб та осіб, які були піддані дактилоскопіюванню відповідно до п. 1.5 Інструкції (затримані за підозрою у вчиненні злочину, взяті під варту, звинувачуються у вчиненні злочину, піддані адміністративному арешту);

- слідотек – реєстраційних карт слідів рук, які вилучені під час оглядів місць подій (далі – ОМП) за фактами нерозкритих злочинів та безвісного зникнення осіб.

Видами дактилокартотек та слідотек є:

- центральні;
- обласні;
- кущові;
- місцеві» [175].

Відповідно до Наказу № 390, який «визначає основні положення формування системи реєстрації об'єктів та (або) відомостей про них, порядок їх використання при розкритті, розслідуванні скоєних злочинів та профілактиці злочинності, джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти (їх копії, зображення) та (або) відомості про них, що надходять з органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судів, підрозділів, які

відповідно до чинного законодавства мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а також з Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, інших органів виконавчої влади, а також Національного банку України» [176].

Такі обліки створюються «з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень». Згідно з цим підзаконним актом криміналістичні обліки експертної служби «складаються з оперативно-пошукових та (або) інформаційно-довідкових колекцій» та «функціонують на трьох рівнях:

- центральному – у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України (далі – ДНДЕКЦ), у якому ведуться центральні колекції;

- обласному – у науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах (далі – НДЕКЦ) при головних управліннях, управліннях МВС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті, де ведуться обласні колекції;

- місцевому (місцевому кущовому) – у підрозділах з експертно-криміналістичного забезпечення роботи міських, районних, лінійних органів внутрішніх справ, де ведуться місцеві (місцеві кущові) колекції». Також зазначено, що «місцевий кущовий облік ведеться в підрозділі з експертно-криміналістичного забезпечення роботи міських, районних, лінійних органів внутрішніх справ та формується з об'єктів (їх копій, зображень) та (або) відомостей про них, які надходять з двох або більше міських, районних, лінійних органів внутрішніх справ, що обслуговують суміжні території» [175].

Попередній аналіз текстів вказаних наказів МВС України дозволяє констатувати певну неузгодженість та невідповідність щодо назв

організаційних структур, що залучені до такої діяльності, а також інших питань організаційного характеру. На цих та інших проблемах вже акцентувалось у вітчизняних дослідженнях.

Так, В. Приходько, досить змістовно досліджуючи питання «сучасної системи криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення, що створені та функціонують в Експертній службі МВС України, з огляду на реорганізацію останньої», вказувала на «недоліки нормативно-правового регулювання сфери функціонування криміналістичних обліків, які негативно впливають на розуміння наявної системи обліків». Вони полягають у тому, що «діюча система експертних установ де-юре та де-факто визначає два рівні ведення обліків розшукового призначення – центральний та регіональний», а відомчий наказ, прийнятий «задовго до початку реформи системи МВС», передбачає «три рівні функціонування обліків». Нею слушно вказується не тільки на певну неузгодженість, а й на наслідки у вигляді «неоднозначного розуміння діючої системи криміналістичних обліків безпосередніми користувачами, саме співробітниками поліції, які здійснюють розслідування кримінальних правопорушень» [162].

Аналіз науково-практичних публікацій та чинного законодавства дозволяє дійти висновку, що кримінальна (криміналістична) реєстрація – досить багатоаспектна категорія, до якої можна підходити як до системи певних об'єктів, галузі криміналістичної техніки, процесу або ж діяльності, при цьому різні підходи принципового значення для практичної діяльності не мають, оскільки мета такої діяльності беззаперечна і полягає у вирішенні питань забезпечення правопорядку та протидії злочинності – розслідування, розкриття, припинення, профілактики тощо. Сутність такої реєстрації полягає у діяльності з накопичення інформації та певних об'єктів, що мають значення (можуть бути застосовані) для вирішення завдань кримінального провадження та протидії злочинності, при цьому обліки – це безпосередні масиви інформації та об'єкти (інформаційний ресурси, колекції, картотеки, записи голосів і мовлення осіб, ДНК-профілі тощо), створені за певними

критеріями. Головне в цьому – не дискусія з приводу особливостей термінології та тлумачення окремих категорій, яка є цілком природною з огляду на динаміку та багатоаспектність відносин, а можливість ефективної діяльності на основних ланках взаємодії, що стосується можливостей використання та накопичення такої інформації та об'єктів.

По-перше, користувач або запитувач (співробітник правоохоронного органу, наприклад, слідчий, оперуповноважений) – адміністратор (розпорядник) інформаційного ресурсу або об'єктів обліку щодо отримання відомостей для вирішення практичних завдань правоохоронної діяльності загалом і кримінального провадження чи оперативно-розшукової діяльності зокрема.

По-друге, суб'єкт безпосереднього отримання (збирання) – суб'єкт обробки (управління відповідним ресурсом) щодо накопичення, систематизації, зберігання, створення можливості для використання, захисту від неправомірного втручання тощо та інших питань, пов'язаних із функціонуванням відповідного обліку. Напрями підвищення ефективності такої діяльності стосуються сфери техніко-технологічних рішень, процедур та компетентності суб'єктів, залучених до такої діяльності. На всіх ланках та в усіх сферах управлінських рішень цієї діяльності суттєва роль належить ДНДЕКЦ МВС України як керівній структурі Експертної служби МВС України. Звісно, питання удосконалення такої діяльності досить значні за обсягами та мають специфіку, проте результати проведеного дослідження дозволяють виділити напрями-орієнтири, котрі дають змогу рухатися до підвищення її ефективності. Спираючись на проведене дослідження, до них відносимо такі:

1. Моніторинг науково-технічних розробок і передового досвіду з наявними простими процедурами їх перевірки та адаптації і впровадження відповідно до реалій протидії злочинності;

2. Простоту процедур використання, збору (одержання) та обробки інформації або об'єктів обліку;

3. Якісну двосторонню комунікацію між суб'єктами такої діяльності, що включає інформування, роз'яснення, обмін пропозиціями та рекомендаціями тощо;

4. Запровадження в процес підготовки та навчання діючих та потенційних співробітників правоохоронних органів матеріалів, що стосуються кримінальної (криміналістичної) реєстрації та використання можливостей криміналістичних обліків та інших інформаційних ресурсів в діяльності правоохоронних органів та протидії злочинності.

4.3. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України як суб'єкт протидії кримінальним правопорушенням у період післявоєнної відбудови України

Цілком природно, що етап збройної агресії та військові дії в Україні є тимчасовим явищем, після якого настане час післявоєнної відбудови України та налагодження суспільно-економічних відносин. Такий період вимагатиме не меншої консолідації всіх соціальних, господарських та державних інституцій та суспільства загалом, ніж зараз. Від поміркованості, компетентності та відповідальності за свої дії та їхні наслідки залежить не тільки майбутній добробут держави та суспільства, а й стан захищеності та відновлення порушених законних прав та свобод. Звісно, робити прогноз щодо такої значної за обсягом проблематики є справою непростною, і це питання однозначно виходить за межі одного наукового дослідження, тому звернемо увагу на окремі аспекти протидії кримінальним правопорушенням у період післявоєнної відбудови України.

Сьогодні у науково-практичних публікаціях можна помітити досить значну увагу, що приділяється аспектам повоєнної відбудови України, проте суто прогностичний характер мають публікації, що стосуються передусім економічних та господарських процесів в Україні. Поміж авторів, хто

розглядав таку тематику, варто назвати О. Охріменко та Р. Попова [145] або ж І. Хмарську, К. Кучеряву та І.Клімову [260]. У публікаціях правового характеру більше уваги приділяється правовому регулюванню окремих відносин, що виникли під час збройної агресії, а також правозастосуванню в сучасних специфічних умовах щодо окупації окремих територій, військових дій тощо. Питання прогнозування в таких дослідженнях є дотичними до тематики, що розглядається. Окреслені проблеми вивчають такі вітчизняні науковці, як І. Гловюк, О. Дудоров, Р. Мовчан, А. Орлеан, Ю. Орлов, І. Пиріг, Ю. Пономаренко, М. Хавронюк, М. Цуцкірідзе, В. Шаблистий та ін.

Для окреслення предмета нашого аналізу слід звернути увагу на те, що по суті основними напрямками післявоєнної відбудови будуть, по-перше, відновлення порушених прав та свобод та суспільно-економічних відносин, тобто відшкодування шкоди, відновлення господарської діяльності, притягнення до відповідальності винних у скоєнні кримінальних правопорушень, що зумовлені збройною агресією та військовими діями, налагодження діяльності інституцій державного та місцевого управління тощо. По-друге, забезпечення стану правопорядку та протидії злочинності в післявоєнних умовах, що супроводжуватиметься стрімкими міграційними та соціально-економічними процесами, а також наслідками військових дій та їхнім впливом на особистісні характеристики окремих осіб. Це може виражатися у зростанні незаконного обігу зброї та боєприпасів, а також кількості кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я особи, чи інших насильницьких неправомірних дій. У цьому контексті роль Експертної служби МВС України є беззаперечною, оскільки ведення криміналістичних обліків та експертна діяльність, що є її основними повноваженнями, можуть забезпечити результативність не тільки діяльності правоохоронних та судових органів, а й інших господарських, соціальних та державних інституцій.

Відповідно до чинного законодавства відшкодування шкоди може здійснюватися в межах кримінального, цивільного та господарського

судочинства. Особливості процесуальної діяльності вимагають встановлення не тільки особи, яка несе відповідальність за спричинену шкоду, а й, передусім, факту її спричинення та конкретних розмірів збитків, що зазвичай передбачає проведення відповідних досліджень із застосуванням спеціальних знань та методик розрахунку. Якщо говорити про правове врегулювання відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, то одним із перших нормативно-правових актів є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», котрою встановлено «процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – шкода та збитки), починаючи з 19 лютого 2014 року» [194]. Цією постановою визначено напрями та відповідальні за них державні інституції. Так, МВС України є відповідальним за такий напрям: «втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглій зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, бойовими діями, – напрям, що включає людські та матеріальні втрати і витрати МВС, Національної поліції, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, ДСНС, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглій зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, під час участі в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації» [194].

Згідно зі згаданою постановою основними показниками, що

оцінюються у цьому напрямі, є:

- «людські втрати (загибель, смерть осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ (працівники міліції), поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії, Державної прикордонної служби, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту) під час участі в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, розмінування, проведення відновлювальних, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

- витрати на виплату одноразової грошової допомоги, надбавок, доплат, грошової компенсації, пільг особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ (працівники міліції), поліцейським, військовослужбовцям Національної гвардії, Державної прикордонної служби, особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, пов'язані з участю в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, а також витрати на виплати членам сімей загиблих (померлих) осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ (працівники міліції), поліцейських, військовослужбовців Національної гвардії, Державної прикордонної служби, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту;

- матеріальні втрати, до яких належать втрата, пошкодження та/або знищення майна МВС, Національної поліції, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, ДСНС, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, бойовими діями, розмінуванням, проведенням відновлювальних, аварійно-рятувальних та інших невідкладних

робіт в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації;

- витрати, пов'язані з розмінуванням, проведенням відновлювальних, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

- витрати на утилізацію пошкодженої техніки, озброєння і боєприпасів» [194].

З огляду на функціональні повноваження Експертної служби МВС України на співробітників її структурних ланок – Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України та територіальних науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів – покладається суттєва частина роботи, що пов'язана із документуванням протиправних дій та їхніх наслідків, а також судово-експертного забезпечення відправлення правосуддя у таких провадженнях. Це стосується як участі під час огляду місця події, так і проведення експертних досліджень та здійснення обліково-реєстраційної роботи щодо криміналістичних обліків та адміністрування Електронного реєстру геномної інформації людини.

Основну частину такої роботи вже було розглянуто у попередніх підрозділах, що стосувались взаємодії ДНДЕКЦ МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності та протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України. У цьому контексті слід звернути увагу на роль Експертної служби МВС України у відшкодуванні збитків, завданих військовою агресією, та відновленні господарсько-економічних відносин у повоєнний період.

Одразу необхідно зазначити, що інститут відшкодування шкоди належить до сфери цивільного права, яке регулює майнові та особисті немайнові відносини. У цій галузі права оперують такими поняттями, як «збитки», «моральна шкода» та «майнова шкода». Так, згідно з ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) «збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також

витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)», а відповідно до ч. 2 ст. 23 «моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи», при цьому, за загальним правилом, «якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб» [261].

Слід зазначити, що цивільне право, як галузь матеріального права, визначає склад правовідносин, проте механізм їх реалізації закладений у нормах процесуального права, при цьому відшкодування шкоди (майнової та/або моральної) може здійснюватися під час як кримінального, так і цивільного чи господарського судочинства. У свою чергу, для процесуальних галузей права необхідним є доведення (обґрунтування) певних обставин, що складають предмет доказування, при цьому використовувати необхідно належні засоби доказування. Одним із таких доказів є висновок експерта. Так, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України «слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням» [120]. Сьогодні ДНДЕКЦ МВС України фактично проводить всі види експертних досліджень, що стосуються встановлення розміру шкоди у тих провадженнях, де вона є предметом доказування [25].

Щодо визначення розміру збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, 18 жовтня 2022 р. наказом № 3904/1223 Міністерства економіки України та Фонду державного майна України «Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності» було затверджено відповідну методику, яка «застосовується під час оцінки (визначення розміру) реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, оцінки (визначення розміру) упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання» [181].

У п. 7 Розділу I цього наказу зазначено: «Оцінка збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, здійснюється шляхом проведення незалежної оцінки збитків або є результатом проведення судової експертизи (експертного дослідження). Незалежна оцінка збитків забезпечується суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання, визнаними такими Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі – суб'єкти оціночної діяльності), з дотриманням національних та міжнародних стандартів оцінки, з урахуванням особливостей, що визначені цією Методикою. Судова експертиза (експертне дослідження), що пов'язана з оцінкою збитків, та діяльність судових експертів, що пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей методичного регулювання оцінки збитків,

спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності в ході збройної агресії, визначених цією Методикою» [181]. Отже, уповноваженими суб'єктами, залученими до таких процесів, є суб'єкти оціночної та судово-експертної діяльності.

Відповідно до підпункту 4 пункту 4 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України ця установа «проводить оцінку майна, майнових прав та здійснює професійну оціночну діяльність, здійснює рецензування звітів про оцінку майна (акта оцінки майна) та надає висновки в межах повноважень, визначених законодавством» [186], а отже, також відіграє або може відігравати роль у визначенні матеріальних збитків, завданих збройною агресією.

Можна цілком припустити, що повоєнний період супроводжуватиметься інвестиціями та запровадженням нових технологій, в тому числі об'єктів права інтелектуальної власності. У цьому аспекті Експертна служба МВС України також може відігравати свою роль. Сьогодні, як стверджують фахівці, «для забезпечення експертної діяльності з питань інтелектуальної власності у ДНДЕКЦ МВС України сформовано відділ досліджень у сфері інтелектуальної власності лабораторії досліджень у сфері інформаційних технологій», при цьому «у Експертній службі МВС України працюють експерти, що проводять експертні дослідження щодо факту порушення прав на об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав, комерційної таємниці, ноу-хау, а також дослідження ознак контрафактності лазерних компакт-дисків, аудіо- та відеокасет» [113]. Станом на 2019 р., за даними Міністерства юстиції України, «майже 45 % атестованих судових експертів у сфері інтелектуальної власності» працювали у МВС України [113].

Таким чином, Експертна служба МВС України та її складові – ДНДЕКЦ МВС України та територіальні НДЕКЦ – мають потенціал, що може бути ефективно використаний у повоєнний період України для забезпечення процесів, пов'язаних із відшкодуванням шкоди та

налагодженням господарських відносин на території країни.

Забезпечення правопорядку та протидія злочинності в післявоєнний період, як вже зазначалось, буде мати свої особливості. Цілком логічно припустити, що припинення бойових дій на території країни та необхідність відновлення мирного життя та соціально-економічних відносин автоматично створить міграційні процеси за рахунок як повернення тих осіб, хто залишив своє місце проживання через загрози чи бойові дії, так і переміщення осіб, які будуть залучені до відновлення певних територій та галузей господарської діяльності. Ще одним серйозним і, мабуть, найбільш вагомим викликом для сектору безпеки і оборони нашої країни буде розмінування та очищення від боєприпасів та вибухонебезпечних предметів територій, де велися бойові дії, а також контроль за обігом зброї. Так, Л. Герасимчук, І. Пацева і Р. Валерко, досліджуючи питання гуманітарного розмінування на території України, вказують на те, що в країні «замінування задокументовано в 11 із 27 областей», при цьому «за оприлюдненою інформацією ДСНС потенційно забруднена вибухонебезпечними предметами територія нашої держави через агресію РФ складає 156 тис. км² (близько 25 % загальної площі країни) України». Крім того, як зазначають згадані автори, стан та тенденції у цій сфері вказують на те, що «очікується, що близько 5–10 % усіх потенційно забруднених земель (близько 13 000 км²) потребуватимуть технічного обстеження, а 2–8 % (близько 9000 км²) – очищення від мін і вибухонебезпечних предметів» [10].

Наступною тенденцією повоєнного періоду можна назвати можливість зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням зброї та насильницьких дій. Окремі тенденції, що стосувались поступового збільшення частки кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, що спостерігається з 2019 р., вже розглядалися у попередньому підрозділі роботи. Таку ситуацію сьогодення можна назвати предтечею майбутніх «виплесків» цієї категорії кримінальних правопорушень.

В окреслених напрямках сьогодні МВС України та підпорядкованими

державними інституціями здійснюється певна робота за участю інших країн. Так, восени цього року МВС України та Національна поліція України «отримали пакет технічної допомоги від Федерального управління кримінальної поліції Німеччини», що передбачав «спеціальне обладнання для підрозділів вибухотехнічної служби НПУ та Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС». До нього входили «підводний дрон, 10 вибухотехнічних костюмів із комплектом обладнання, 20 портативних освітлювальних систем, металошукачі, бронежилети з балістичним захистом» та комбінована система для розмінування територій, а також «три автоматичні станції виділення ДНК, генетичний аналізатор, термостати, морозильна камера, шість центрифуг та додаткові прилади», що надійшли безпосередньо до ДНДЕКЦ МВС України [154].

Слід зазначити, що сьогодні прикладні питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухових матеріалів, стають предметом досліджень та тематикою науково-практичних публікацій. Так, Ю. Приходько та С. Луценко, досліджуючи такі питання, техніко-криміналістичні засоби та методи дослідження вибухонебезпечних матеріалів за функціональним призначенням класифікують на такі групи, як: «техніко-криміналістичні засоби та методи пошуку (виявлення) вибухових пристроїв і слідів їх застосування; техніко-криміналістичні засоби та методи фіксування й вилучення слідової інформації з місця кримінального вибуху; техніко-криміналістичні засоби дослідження вибухонебезпечних об'єктів; техніко-криміналістичні засоби та методи запобігання кримінальним вибухам» [163]. При цьому згадані вчені акцентують увагу на необхідності «розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухових матеріалів» та «постійного обміну досвідом з нашими іноземними партнерами, зокрема й взаємодопомоги щодо технічного оснащення спеціалістів-вибухотехніків» [163].

З огляду на діяльність інституцій, що знаходяться під керівництвом МВС України, слід звернути увагу на важливість запровадження Єдиного реєстру зброї, що повноцінно запрацював влітку 2023 р. [49]. Його функціонування врегульовано наказом МВС України від 10.01.2022 № 2 «Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» (далі – ЄРЗ) єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ» [192]. Відповідно до цього наказу «володільцем інформації про предмети та вибухові матеріали, що обробляється в ньому» є МВС, власником і розпорядником – «держава в особі МВС, яке здійснює організаційне, методологічне та нормативно-правове забезпечення функціонування ЄРЗ, контроль за дотриманням вимог ведення ЄРЗ», адміністратором – «державне підприємство, яке належить до сфери управління МВС». Суб'єктами ЄРЗ цим наказом визначено:

- Міністерство внутрішніх справ України;
- Національну поліцію України;
- Головний сервісний центр МВС;
- Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України (Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України та науково-дослідні експертно-криміналістичні центри далі – НДЕКЦ);
- Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України;
- державне підприємство, яке належить до сфери управління МВС;
- осіб, яким в установленому порядку надано право доступу до ЄРЗ для реалізації визначених законодавством повноважень, пов'язаних із обігом предметів та поводженням з вибуховими матеріалами [192].

Запровадження до єдиної інформаційної системи МВС такої інтегрованої підсистеми має не тільки прикладне значення для сьогодення, а й превентивне значення для повоєнного часу.

Поряд із технологічними рішеннями, що дозволяють накопичувати

інформацію про статичні об'єкти та інші події та обставини, що мають значення для протидії злочинності, важливим є запровадження технологій, методології та моделей правоохоронної діяльності, що мають «проактивний» характер, тобто спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням. В цьому розумінні ґрунтовним є вітчизняне дослідження І. Федчак щодо концептуальних основ та науково-практичних аспектів проактивних моделей правоохоронної діяльності [253]. Досліджуючи окремі підходи та моделі правоохоронної діяльності, він зазначає, що «для успішної упереджувальної діяльності надзвичайно важливе значення має налагодження ефективної комунікації всередині правоохоронних структур, між такими структурами та з правоохоронними органами інших країн» [253, с. 556].

Ефективність протидії злочинності залежить не тільки від оперативного реагування на скоєні правопорушення та збір доказів, а й прогнозування змін поточної ситуації із застосуванням заходів «на випередження». Побудова прогнозу завжди пов'язана із оцінкою поточної ситуації, визначенням причинно-наслідкових зв'язків, чинників і закономірностей перебігу окремих процесів та інших відомостей та даних, обробка яких потребує значних інформаційно-комунікаційних та інтелектуальних ресурсів. Такі технології не є новими. Так, ще понад 10 років тому у Великій Британії та США було реалізовано кілька пілотних проєктів із прогнозування злочинності із застосуванням _____, що дозволяли в режимі реального часу бачити ділянки, що можуть стати місцем скоєння кримінальних правопорушень [306]. Сьогодні завдяки розвитку можливостей інформаційно-комунікаційних технологій та штучного інтелекту технологічні рішення такого характеру вже не виглядають так фантастично. Проте для їх запровадження необхідною є комплексна співпраця на національному та міжнародному рівнях, причому з різними суб'єктами суспільних відносин, наприклад представниками ІТ-індустрії.

У цьому сенсі слід визнати те, що Експертна служба МВС України та її складові елементи здійснюють ґрунтовну роботу у згаданому напрямі. Так,

ще з 2002 р. «ДНДЕКЦ здобув повноправне членство в Європейській мережі криміналістичних наукових установ (ЄМКНУ-ENFSI) – офіційному консультативно-дорадчому органі Європейського Союзу з питань судової експертизи», а «під егідою цієї організації та за сприяння Уряду США проводиться плідна робота з акредитації лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025» [60].

Загалом запровадження сукупності інтегрованих (комплексних та взаємодіючих) технологій, методологій та систем, що мають функції накопичення інформації про певні статичні об'єкти, минулі події та іншої інформації, що має значення для протидії злочинності, а також моніторингу поточної ситуації та моделювання найбільш імовірних прогнозів, є технологіями досить недалекого майбутнього. Проте для їх запровадження необхідним є як техніко-технологічне та ресурсне забезпечення, так і відповідне правове регулювання. У цьому сенсі слід визнати, що МВС України зі своїми структурними та підпорядкованими державними інституціями та Національна поліція України як «центральный орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку», діяльність якого «спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом». є тією платформою, що може забезпечити роботу таких технологій та систем. Експертна служба МВС України та її складові – ДНДЕКЦ МВС України та територіальні НДЕКЦ – можуть здійснювати функції акумулювання відповідних відомостей та баз даних. Чинне законодавство не суперечить таким перспективам. Так, відповідно до ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» «поліція засобами інформаційно-комунікаційної системи наповнює та підтримує в актуальному стані реєстри та бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно:

- 1) осіб, щодо яких поліцейські здійснюють профілактичну роботу;

2) виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили, руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт щодо яких направлено до суду;

3) розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду, або від виконання обов'язків, визначених законом для суб'єктів пробації;

4) розшуку осіб, зниклих безвісти;

5) установлення особи невпізнаних трупів та людей, які не можуть надати про себе будь-яку інформацію у зв'язку з хворобою або неповнолітнім віком;

6) зареєстрованих в органах внутрішніх справ і поліції кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій;

7) осіб, стосовно яких поліцією застосовано адміністративне затримання, затримання в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, або інше законне затримання; осіб, підданих адміністративному арешту, домашньому арешту; осіб, яким повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення;

8) осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах за якими здійснюється поліцією або територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки;

9) зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень, адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, а також осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах;

10) іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення визначених правил перебування в Україні;

11) викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для ідентифікації, або речей, пов'язаних із учиненням правопорушень, відповідно до заяв громадян;

12) викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян;

13) знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

14) транспортних засобів, які розшукуються, у тому числі у зв'язку з безвісним зникненням особи, виявлених безхазяйних транспортних засобів, а також викрадених, втрачених номерних знаків;

15) виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів;

16) зброї, що перебуває у володінні та користуванні фізичних і юридичних осіб, яким надано дозвіл на придбання, зберігання, носіння, перевезення зброї;

17) викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої зброї із числа тієї, що незаконно зберігалася;

18) бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону;

19) дорожньо-транспортних пригод, оформлення яких здійснювалося поліцією, та їх наслідків» [203].

Згідно зі ст. 27 цього закону Національна поліція України «має безпосередній оперативний (у тому числі автоматизований) доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних»» [203]. Зазначене також узгоджується з нормативно-правовими актами, що стосуються діяльності Експертної служби МВС України та її структурних елементів.

Узагальнюючи прогнози щодо протидії злочинності у повоєнний період України та визначаючи роль Експертної служби МВС України в таких процесах, визначимо певні орієнтири, на які бажано спрямовувати зусилля. До таких слід віднести:

1 Запровадження інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють не тільки накопичувати та використовувати певну інформацію, але й

здійснювати моніторинг поточної ситуації та будувати ймовірні прогнози її розвитку;

2. Налагодження співпраці між урядовими та комерційними організаціями на національному та міжнародному рівнях щодо протидії злочинності та запровадження інтегрованих інформаційних систем та технологій;

3. Запровадження «проактивних» моделей правоохоронної діяльності, спрямованих на завчасне запобігання злочинності;

4. Удосконалення діяльності Експертної служби МВС України щодо ведення обліково-реєстраційної роботи – створення, обробки, адміністрування відповідних криміналістичних обліків та реєстрів, а також розширення технічних та інтелектуальних можливостей здійснення судово-експертної діяльності.

Висновки до розділу 4

Події кінця лютого 2022 р. суттєво змінили як життя багатьох українців, так і стан української державності. Збройна агресія змусила внести корективи у чинне законодавство та в організацію діяльності правоохоронних органів. Аналізуючи чинне кримінальне законодавство та науково-практичні публікації щодо особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України, а також їх розкриття та розслідування, постає досить багато питань, які потребують більш детального дослідження. Сьогодні чинний Кримінальний кодекс України не містить окремого розділу Особливої частини, що мав би родовим об'єктом такі посягання. В теоретичних дослідженнях та практичних рекомендаціях з цієї проблематики найчастіше беруть до уваги окремі протиправні діяння, що стали криміналізованими після повномасштабного вторгнення в Україну, тобто були внесені до кримінального законодавства

після 24 лютого 2022 р., або ж такими вважають правопорушення, що передбачені розділами XIX та XX Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» та «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»), при цьому виокремлюючи їх загальною назвою «злочини, пов'язані із збройною агресією РФ проти України» або «воєнні та пов'язані з ними злочини».

Аналіз статистичних показників за кримінальними провадженнями за фактом скоєння кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1, 111-2, 114-2, 201-2, 435-1, 436-2 КК України, засвідчує, що приблизно третина проваджень направлялась до суду. Вказані тенденції та закономірності дають підстави для активізації науково-практичного пошуку щодо удосконалення чинного законодавства та вирішення проблемних питань правозастосування.

Визначаючи місце та роль ДНДЕКЦ МВС України у протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України, слід звернути увагу на те, що більшість таких кримінальних проваджень не перебуває в провадженні слідчих органів Національної поліції України. Згідно з правилами підслідності, передбаченими ст. 216 КПК України, основна частина таких проваджень підслідна слідчим органам безпеки (Службі безпеки України), а отже, проведення судових експертиз доручається установам (експертній службі), що перебувають у віданні Служби безпеки України та здійснюють судово-експертне забезпечення діяльності її підрозділів та органів. Проте ДНДЕКЦ МВС України відіграє суттєву роль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень такої категорії, особливо в світлі законодавства, що визначає правові засади обробки геномної інформації людини.

Сьогодні тільки ДНДЕКЦ МВС України забезпечує проведення 33 видів судових експертиз, при цьому разом із територіальними НДЕКЦ

Експертна служба МВС України виконує майже всі види експертиз, за винятком військової. Особлива роль та значення ДНДЕКЦ МВС України полягає в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень. З огляду на тенденції розвитку ДНДЕКЦ МВС України вбачається доцільним спрямування до розширення сфери судово-експертних досліджень. У цьому сенсі освоєння проведення військової експертизи мало б позитивний поштовх стосовно як розвитку Експертної служби МВС України, так і забезпечення правосуддя якісною судово-експертною діяльністю.

Незважаючи на невинний розвиток Експертної служби МВС України та її суттєву роль у протидії загальнокримінальній злочинності, фахівці виділяють низку проблемних питань, що потребують поміркованого підходу та удосконалення. З-поміж них слід назвати недостатнє забезпечення відповідних судових та правоохоронних органів інформацією про існування окремих методик та взагалі про можливість судових експертиз, а також значну тривалість строків окремих експертних досліджень, що негативно впливає на проведення досудового слідства в аспекті дотримання граничних строків його проведення, котрі визначені Кримінальним процесуальним кодексом України.

З огляду на слушність напрацювань та пропозицій щодо техніко-технологічних рішень, що дозволяють оптимізувати організаційні та дослідницькі процеси, вважаємо за необхідне визнати те, що технологічні та ресурсні заходи удосконалення мають свою межу, котра пов'язана з фізичними обмеженнями та розумовими можливостями людини. Людина, незалежно від використовуваних технічних пристроїв та технологій, має свою максимальну «пропускну здатність» якісного опрацювання інформації та об'єктів дослідження. Слід наголосити, що якість проведення експертних досліджень перебуває на першому місці, оскільки від них дуже часто залежить вирішення правових ситуацій по суті. Отже, вирішити питання

оптимізації строків проведення досліджень можливо переважно за рахунок розширення кількості персоналу, що залучається до їх проведення та його підвищення компетентності у питаннях, котрі підлягають дослідженню.

Щодо кримінальної (криміналістичної) реєстрації та ведення криміналістичних обліків, то аналіз науково-практичних публікацій та чинного законодавства дозволяє дійти висновку про динамічність та багатоаспектність такої діяльності. Її ефективність залежить від якості взаємодії на основних ланках діяльності, що стосуються використання та накопичення певної інформації та об'єктів. Такими ланками є, по-перше, користувач або запитувач (співробітник правоохоронного органу, наприклад, слідчий, оперуповноважений) – адміністратор (розпорядник) інформаційного ресурсу або об'єктів обліку щодо отримання відомостей для вирішення практичних завдань правоохоронної діяльності загалом і кримінального провадження чи оперативно-розшукової діяльності зокрема. По-друге, суб'єкт безпосереднього отримання (збирання) – суб'єкт обробки (управління відповідним ресурсом) щодо накопичення, систематизації, зберігання, створення можливості для використання, захисту від неправомірного втручання тощо та інших питань, пов'язаних із функціонуванням відповідного обліку. Напрями підвищення ефективності такої діяльності перебувають у сфері техніко-технологічних рішень, процедур та компетентності суб'єктів, залучених до такої діяльності. На всіх ланках та в усіх сферах управлінських рішень цієї діяльності суттєва роль належить ДНДЕКЦ МВС України як керівній структурі Експертної служби МВС України. Результати проведеного дослідження дозволяють виділити напрями-орієнтири, котрі дають змогу рухатися до підвищення її ефективності. До таких належать:

1. Моніторинг науково-технічних розробок і передового досвіду з наявними простими процедурами їх перевірки та адаптації і впровадження відповідно до реалій протидії злочинності;
2. Простота процедур використання, збору (одержання) та обробки

інформації або об'єктів обліку;

3. Якісна двостороння комунікація між суб'єктами такої діяльності, що передбачає інформування, роз'яснення, обмін пропозиціями та рекомендаціями тощо;

4. Запровадження в процес підготовки та навчання діючих та потенційних співробітників правоохоронних органів матеріалів, що стосуються кримінальної (криміналістичної) реєстрації і використання можливостей криміналістичних обліків та інших інформаційних ресурсів в діяльності правоохоронних органів та протидії злочинності.

Цілком природно, що етап збройної агресії та військові дії в Україні є тимчасовим явищем, після якого настане час післявоєнної відбудови України та налагодження суспільно-економічних відносин. Такий період вимагатиме не меншої консолідації всіх соціальних, господарських та державних інституцій та суспільства загалом, ніж зараз. Від поміркованості, компетентності та відповідальності за свої дії та їхні наслідки залежить не тільки майбутній добробут держави та суспільства, а й стан захищеності та відновлення порушених законних прав та свобод.

Можна впевнено прогнозувати, що основними напрямками післявоєнної відбудови буде, по-перше, відновлення порушених прав та свобод та суспільно-економічних відносин, тобто відшкодування шкоди, відновлення господарської діяльності, притягнення до відповідальності винних у скоєнні кримінальних правопорушень, що зумовлені збройною агресією та військовими діями, налагодження діяльності інституцій державного та місцевого управління тощо. По-друге, забезпечення стану правопорядку та протидії злочинності в післявоєнних умовах, що супроводжуватимуться стрімкими міграційними та соціально-економічними процесами, а також наслідками військових дій та їхнім впливом на особистісні характеристики окремих осіб. Це може виражатися у зростанні незаконного обігу зброї та боєприпасів, а також кількості кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я особи чи пов'язані з іншими насильницькими

неправомірними діями. У цьому контексті роль Експертної служби МВС України є беззаперечною, оскільки ведення криміналістичних обліків та експертна діяльність, що є її основними повноваженнями, можуть забезпечити результативність діяльності не тільки правоохоронних та судових органів, а й інших господарських, соціальних та державних інституцій. Сьогодні Експертна служба МВС України та її складові – ДНДЕКЦ МВС України та територіальні НДЕКЦ – мають потенціал, що його може бути ефективно використано у повоєнний період України для забезпечення процесів, пов'язаних із відшкодуванням шкоди та налагодженням господарських відносин на території країни.

Узагальнення прогнозів щодо протидії злочинності у повоєнний період України та визначення ролі Експертної служби МВС України в таких процесах дозволяє окреслити певні орієнтири, на які бажано спрямовувати зусилля. До них слід віднести:

1. Запровадження інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють не тільки накопичувати та використовувати певну інформацію, але й здійснювати моніторинг поточної ситуації та будувати ймовірні прогнози її розвитку;

2. Налагодження співпраці між урядовими та комерційними організаціями на національному та міжнародному рівнях щодо протидії злочинності та запровадження інтегрованих інформаційних систем та технологій;

3. Запровадження «проактивних» моделей правоохоронної діяльності, спрямованих на завчасне запобігання злочинності;

4. Удосконалення діяльності Експертної служби МВС України щодо ведення обліково-реєстраційної роботи – створення, обробки, адміністрування відповідних криміналістичних обліків та реєстрів, а також розширення технічних та інтелектуальних можливостей здійснення судово-експертної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розроблено теоретичні та прикладні засади діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності, а також вироблено на цій основі напрями удосконалення законодавства та практики його застосування.

1. Особливість правового статусу, ролі та функцій у системі органів державної влади та правопорядку, включеність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта запобігання злочинності у сферу реєстраційної, судово-експертної, оціночної, науково-дослідної діяльності та господарських відносин вимагає поміркованості та відповідальності в питаннях управління та компетентності персоналу на всіх структурних ланках цієї установи. Без належного наукового підґрунтя досягнути якісних результатів діяльності ДНДЕКЦ МВС України в сучасних умовах є по суті нездійсненим завданням. Саме такі умови та чинники вимагають всебічного, комплексного дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України та суспільних відносин, учасниками яких є ця установа загалом та її персонал зокрема.

2. ДНДЕКЦ МВС України, як специфічний суб'єкт у сфері протидії злочинності, що наділений можливостями експертної та науково-дослідної установи, а також адміністратора та володільця криміналістично значущої інформації, з огляду на роль та місце у сфері безпеки потребує комплексного дослідження різних аспектів своєї діяльності. Глобалізаційні зміни, які породжують взаємовплив людей, технологій, цінностей та ресурсів, вимагають інтеграції державних інституцій у сфері суспільно-економічних відносин, що раніше не були притаманними для них. У цьому контексті ДНДЕКЦ МВС України необхідно розглядати не тільки як державну спеціалізовану установу, а й як учасника господарських відносин у сфері

діяльності, що характеризується конкуренцією та потребою невинного розвитку та удосконалення. Такі завдання потребують від дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України комплексного підходу, що знаходиться на перетині різних галузей знань правової науки та управління.

3. ДНДЕКЦ МВС України, як структурний елемент системи МВС України зі значними функціями, котрі не обмежуються суто судово-експертною діяльністю, по суті інтегрований у процеси, що притаманні для всіх моделей правоохоронної (поліцейської) діяльності. У цьому контексті слід вказати на те, що ДНДЕКЦ МВС України також включений у реєстраційну й облікову роботу та діяльність із адміністрування окремих інформаційних ресурсів та баз даних, а також здійснює науково-методологічний пошук щодо удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності.

4. Складність і багатоаспектність функцій та завдань ДНДЕКЦ МВС України вимагають різнопланового дослідження. Так, ДНДЕКЦ МВС України одночасно перебуває в різних «формах буття», які можуть конкурувати, а іноді, на перший погляд, і не узгоджуватись одна з одною. Це можна побачити на прикладі того, що як структурний елемент Експертної служби МВС України чи елемент, що перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України, така установа та її співробітники можуть бути зацікавлені у «пріоритетності» або «орієнтованості» своїх дій на цілі та завдання, що притаманні правоохоронній системі чи державним органам, проте як суб'єкт судово-експертної діяльності повинні мати об'єктивність та безсторонність, що виключає будь-які сумніви щодо упередженості під час проведення відповідних досліджень. Крім того, цю установу можна розглядати як складну управлінську систему, що одночасно є частиною більших систем, котрі включені до державно-правових процесів у сфері правопорядку та безпеки. Також не можна оминати те, що сфера господарської діяльності (а ринок експертних та оціночних послуг можна віднести до такої діяльності) є конкурентним середовищем із наявним суперництвом, що може мати такі

негативні форми, як зловживання чи правопорушення.

5. Методологічною основою дослідження діяльності ДНДЕКЦ МВС України є широкий спектр як загальнонаукових, так і спеціальних методів і прийомів, що дозволяють комплексно підходити до розуміння специфіки діяльності, тенденцій та перспектив. З огляду на мету, предмет та обсяги дослідження основними методами є діалектичний, системний, формально-логічний, соціологічний, історичний (історико-правовий) та порівняльний.

6. Експертною службою МВС України, елементом якої є ДНДЕКЦ МВС України та територіальні НДЕКЦ, здійснюються три основні функції, які умовно можна назвати як:

1) спеціалізована – експертна, оціночна та фахова щодо участі спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду;

2) обліково-реєстраційна – збір та обробка даних, що дозволяють виконувати завдання протидії злочинності;

3) науково-методологічна – теоретичне та практичне удосконалення проведення досліджень та організації судово-експертної діяльності.

Узагальнюючи систематизацію нормативно-правових актів у поєднанні з вищевказаними трьома основними функціями можна виокремити дві основні групи нормативно-правових актів за їхньою сферою регулювання:

1) організаційно-розпорядчі – ті, що регулюють питання управління, координації, взаємодії, діловодства, оплати праці та інші, що стосуються діяльності Експертної служби МВС України та взаємовідносин із іншими суб'єктами правовідносин;

2) експертно-процедурні – ті, що стосуються виключно судово-експертної та оціночної діяльності, її юридичної значущості, тобто підстав і порядку проведення експертиз, повноважень експерта, особливостей використання досліджень у вирішенні правових спорів чи питань притягнення до відповідальності тощо.

7. Чинне законодавство містить достатні механізми для мінімізації

використання некоректних (помилкових чи завідомо неправдивих) судових експертиз чи зловживань із боку суб'єктів такої діяльності. Наявність різних видів юридичної відповідальності та процесуальні можливості у вигляді призначення додаткової чи повторної експертизи, зокрема під час судового провадження, необов'язковість висновку експерта для особи, яка приймає рішення у кримінальному провадженні, визнання висновку експерта недопустимим доказом, допит експерта, можливість надання протилежною стороною свого висновку чи робити зауваження до нього тощо відповідають принципу змагальності та багато в чому залежать від обставин справи та компетентності осіб, що представляють відповідних учасників провадження.

8. Для узагальнення та спрощення наявних форм взаємодії ДНДЕКЦ МВС України з іншими суб'єктами протидії злочинності та учасниками правовідносин у дослідженні виділяються дві форми: «комунікаційно-діяльнісна», під якою розуміється взаємний зв'язок між окремими суб'єктами, що зумовлює обов'язкову зміну та узгодження поведінки таких взаємодіючих суб'єктів, та «комунікаційна», під час якої такий зв'язок полягає лише в обміні інформацією, тобто відомостями або даними, що інформують сторони про щось або задовольняють їхні потреби, та не вимагає подальшого узгодження дій таких суб'єктів. Перша форма взаємодії має місце при проведенні та плануванні спільних дій та заходів, як-от: огляд місця події слідчо-оперативною групою, затримання на гарячому, реалізація тактичних комбінацій, забезпечення правопорядку на певній території у зв'язку зі зміною оперативної ситуації тощо. Друга форма полягає у «споживанні» за відповідним запитом інформації, що є у володінні чи розпорядженні іншого учасника відносин або може бути створена ним. Отже, такий поділ дозволяє охопити всі форми взаємодії в широкому розумінні – від надання та отримання послуги як замовника та споживача до спільних узгоджених дій будь-якого територіального та часового масштабу. Також слід констатувати те, що діяльність ДНДЕКЦ МВС України є багатоаспектною, органічно включеною до системи правоохоронних органів

та діяльності суб'єктів протидії злочинності. У сфері протидії злочинності взаємодія ДНДЕКЦ МВС України здійснюється у комунікаційно-діяльнісній та комунікаційній формах, при цьому комунікаційно-діялісна взаємодія з правоохоронними органами має певні особливості, що передбачають наявність координації та чітко визначених посадових осіб, котрі ініціюють взаємодію та відповідають за її організацію.

9. Під час дослідження наукових засад управління діяльністю ДНДЕКЦ МВС України, наявної термінології та розуміння понять «суб'єкт управління» й «об'єкт управління» акцентовано на тому, що в управлінні переважає думка, що об'єктом можуть бути людина або групи (спільноти) людей, проте у правовідносинах людина виступає виключно як суб'єкт, котрий вступає у відносини з іншими такими самими суб'єктами з приводу об'єкта, отже, об'єктом управління може виступати не людина, а лише її поведінка, на яку здійснюється вплив.

Із метою недопущення некоректного тлумачення сутності та процесів управління або зловживань у цій сфері під об'єктом управління варто розуміти не людей або їхні групи, а лише їхню поведінку, на яку здійснюється управлінський вплив в межах правил та за наявності взаємних прав та обов'язків. Управління системами (чи підсистемами), а саме в цьому полягає управління організацією або державним органом, можна розглядати як сферу підвищеного взаємозв'язку, впливу та комунікації, що орієнтовані на виконання певних функцій та досягнення прийнятного для всіх результату. Такі взаємовідносини виникають між наділеними певними повноваженнями та підпорядкованими суб'єктами і полягають у здійсненні цілеспрямованого впливу на поведінку елементів та стан системи шляхом узгоджених дій та комунікації, яка складає основну частину таких відносин. Зазначені відносини можуть мати, наприклад, керівний чи підпорядкований характер, але «суб'єктність» у цьому разі жодною мірою не втрачається та не перетворюється на «об'єктність». Саме такий підхід може позитивно сприяти налагодженню співпраці між різними ланками та елементами керованої

соціальної системи та формуванню сприятливого мікроклімату у колективі співробітників як співучасників процесу досягнення спільної мети чи виконання функцій.

Під час управління діяльністю варто розглядати ДНДЕКЦ МВС України не тільки як структурний елемент Експертної служби МВС України чи елемент, що перебуває у віданні та підпорядкуванні МВС України, а й як окремий самостійний учасник взаємовідносин у сфері судово-експертної діяльності, який складається з певних структурних ланок, котрі потребують управління, і перебуває у певному середовищі, що характеризується наявністю конкуренції.

10. ДНДЕКЦ МВС України, як головний підрозділ Експертної служби МВС України, «здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності підрозділів Експертної служби МВС», «організовує роботу Експертно-кваліфікаційної комісії МВС з проведення атестації, присвоєння особам та позбавлення осіб кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судового експерта та видає відповідні свідоцтва», а також має певні повноваження щодо нормотворчої діяльності та перерозподілу коштів і майна, що використовуються під час судово-експертної та організаційної діяльності Експертної служби МВС України. Вказане дозволяє констатувати належну організаційну побудову як системи суб'єкта судово-експертної діяльності та можливості управління Експертною службою МВС України.

Окреслено окремі проблемні питання щодо організації діяльності цієї служби, що констатувалися як у теоретичній, так і нормотворчій площині. До таких зазвичай відносять брак фінансування, проблеми методичного та кадрового забезпечення, а також недоліки правового регулювання тощо. Вирішення зазначених питань вимагає комплексного та поміркованого підходу з боку як держави, так і керівників відповідних ланок та підсистем МВС України. Незважаючи на те, що ДНДЕКЦ МВС України забезпечується фінансуванням та «завантаженістю» за рахунок держави, це не позбавляє

його необхідності враховувати особливості сучасної сфери судово-експертної діяльності та тенденції її розвитку. В цьому сенсі вважаємо за необхідне звернути увагу на два такі напрями:

1) зв'язки з громадськістю та взаємодія з потенційними замовниками (споживачами) експертних досліджень;

2) наукова та науково-технічна діяльність і співробітництво у сфері обміну досвідом та технологіями.

У цьому сенсі вбачаємо доцільним не тільки розробляти відповідні стратегії розвитку Експертної служби МВС України та ДНДЕКЦ МВС України на короткострокові періоди, а й запроваджувати наукові школи, що дозволяли б створювати підґрунтя для подальшого удосконалення діяльності та залучення нових спеціалістів у сферу судово-експертних досліджень.

11. Аргументовано, що для умов ідентифікації ракет, які використовувалися як знаряддя воєнного злочину та покликані розкрити ланку «ракета – ракетonosій – особа, яка виконала пуск ракети з ракетonosія (виконавець злочину) – особа (особи), яка віддала наказ про пуск ракети (організатор, пособник)», найбільш важливими критеріями класифікації є ті, що розкривають вид і базування ракетonosія та ймовірної особи-виконавця, адже точне встановлення останньої, а так само організатора злочину є функціональними повноваженнями військовослужбовців та фахівців ППО (місце базування ракетonosія, місце пуску ракети), а також служб оборони, безпеки та розвідки (військовий підрозділ ракетonosіїв, його керівництво та виконавці). Обґрунтовано необхідність цифровізації та цифрової верифікації доказової бази воєнних злочинів країни-агресора з подальшим її використанням у міжнародних судових інституціях, представлено результати вибухово-технічної експертизи та ідентифікаційних експертних досліджень ракет за їхніми фрагментами та уламками.

12. Запропоновано концептуальні засади генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет, в основу якого покладено зовнішнє (видове, типове) та внутрішнє (конструктивне) диференціювання матеріалу доказової

бази воєнних злочинів країни-агресора. При цьому практичний досвід ідентифікації таких ракет свідчить про певну відмінність з'ясування її типу залежно від того, чи уразила вона об'єкт внаслідок влучання чи внаслідок її перехоплення ППО. Якщо в першому випадку переважає кількість уламків та невисока якість фрагментів, то у другому ідентифікаційне дослідження полегшується за рахунок більшої кількості фрагментів з високим рівнем ідентифікаційних властивостей.

Обґрунтовано необхідність генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет, за якими проводиться їх ідентифікація, з метою використання доказів воєнних злочинів РФ проти України у міжнародному трибуналі, а також використання ракет та їхніх компонентів із інших країн. При цьому каталог має два основні рівні диференціації його змісту: а) зовнішній – відповідно до нього класифікується ймовірний ракетний комплекс та його склад (тип ракети та базування ракетonoсія); б) внутрішній – інформація про фрагменти та уламки ракети відбувається відповідно до певної її конструктивної складової, яка була виявлена на місці ураження та пройшла попередню експертну ідентифікацію на підставі наявної інформації та уявлення фахівця про устрій ракети загалом та конкретного типу та/чи класу, що стала предметом дослідження.

13. Встановлено, що в контексті ст. 438 КК України «Воєнні злочини» ракетна зброя розглядається не просто як технічний засіб, а як засіб ведення війни, предмет та засіб злочину, застосування якого може становити склад воєнного злочину. Хоча зазначена стаття безпосередньо не перелічує види зброї, ракетне озброєння фігурує у справах про воєнні злочини у двох аспектах: 1) заборонений засіб ведення війни – ракетна зброя стає предметом злочину, якщо вона належить до видів, заборонених міжнародними договорами (наприклад, ракети з касетними боєприпасами у певних контекстах або ракети з хімічним зарядом); 2) знаряддя вчинення злочину – найчастіше ракети виступають інструментом для здійснення інших заборонених дій, як-от обстріли цивільних об'єктів або використання зброї

невибіркової дії.

Аргументовано, що застосування ракетної зброї може кваліфікуватися за ст. 438 КК України, якщо воно супроводжується порушенням міжнародного гуманітарного права, як-от: 1) невибірковий характер атак – використання ракет або іншої зброї, які не можуть бути спрямовані чітко на конкретну військову ціль, що призводить до ударів по цивільному населенню; 2) напад на цивільні об'єкти – цілеспрямовані удари по житлових будинках, лікарнях, школах, цивільній інфраструктурі; 3) недотримання принципу пропорційності – ситуація, за якої очікувана військова вигода від удару значно менша за шкоду, завдану цивільним особам та майну.

Запропоновано внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104 шляхом посилення на постанову Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1107 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 № 77), якою затверджені Порядок видачі дозволів та Перелік видів робіт підвищеної небезпеки, у зв'язку зі втратою чинності постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.1995 № 440, якою був затверджений Порядок одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 № 405.

Запропоновано доповнити розділ XLVI «Кримінальні правопорушення, вчинені в особливий період, зокрема в умовах воєнного стану, із застосуванням озброєння, військової та спеціальної техніки» Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27.04.2020 № 357, пунктом 5 такого змісту: «Запросити фахівців територіального підрозділу Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС та судово-медичного експерта».

Визначаючи місце та роль ДНДЕКЦ МВС України щодо протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України, слід звернути увагу на те, що більшість таких кримінальних проваджень не перебуває в провадженні слідчих органів Національної поліції України. Згідно з правилами підслідності, передбаченими ст. 216 КПК України, основна частина таких проваджень підслідна слідчим органам безпеки (Службі безпеки України), а отже, проведення судових експертиз доручається установам (експертній службі), що перебувають у віданні Служби безпеки України та здійснюють судово-експертне забезпечення діяльності її підрозділів та органів. Проте ДНДЕКЦ МВС України відіграє суттєву роль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень такої категорії, особливо в світлі законодавства, що визначає правові засади обробки геномної інформації людини.

14. Сьогодні тільки ДНДЕКЦ МВС України забезпечує проведення 33 видів судових експертиз, при цьому разом із територіальними НДЕКЦ Експертна служба МВС України виконує майже всі види експертиз, за винятком військової. Особлива роль та значення ДНДЕКЦ МВС України полягає в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень. З огляду на тенденції розвитку ДНДЕКЦ МВС України вбачається доцільним спрямування до розширення сфери судово-експертних досліджень. У цьому сенсі освоєння проведення військової експертизи мало б позитивний поштовх стосовно як розвитку Експертної служби МВС України, так і забезпечення правосуддя якісною судово-експертною діяльністю.

Незважаючи на невинний розвиток Експертної служби МВС України та її суттєву роль у протидії загальнокримінальній злочинності, фахівці виділяють низку проблемних питань, що потребують поміркованого підходу та удосконалення. З-поміж них слід назвати недостатнє забезпечення відповідних судових та правоохоронних органів інформацією про існування

окремих методик та взагалі про можливість судових експертиз, а також значну тривалість строків окремих експертних досліджень, що негативно впливає на проведення досудового слідства в аспекті дотримання граничних строків його проведення, котрі визначені Кримінальним процесуальним кодексом України.

15. Зважаючи на слушність напрацювань та пропозицій щодо техніко-технологічних рішень, що дозволяють оптимізувати організаційні та дослідницькі процеси, вважаємо за необхідне визнати те, що технологічні та ресурсні заходи удосконалення мають свою межу, котра пов'язана з фізичними обмеженнями та розумовими можливостями людини. Людина, незалежно від використовуваних технічних пристроїв та технологій, має свою максимальну «пропускну здатність» якісного опрацювання інформації та об'єктів дослідження. Слід наголосити, що якість проведення експертних досліджень перебуває на першому місці, оскільки від них дуже часто залежить вирішення правових ситуацій по суті.

Вирішити питання оптимізації строків проведення досліджень можна переважно за рахунок розширення кількості персоналу, що залучається до їх проведення, та підвищення його компетентності в питаннях, котрі підлягають дослідженню.

16. Щодо кримінальної (криміналістичної) реєстрації та ведення криміналістичних обліків, то аналіз науково-практичних публікацій та чинного законодавства дозволяє дійти висновку про динамічність та багатоаспектність такої діяльності. Її ефективність залежить від якості взаємодії на основних ланках діяльності, що стосуються використання та накопичення певної інформації та об'єктів. Такими ланками є, по-перше, користувач або запитувач (співробітник правоохоронного органу, наприклад, слідчий, оперуповноважений) – адміністратор (розпорядник) інформаційного ресурсу або об'єктів обліку щодо отримання відомостей для вирішення практичних завдань правоохоронної діяльності загалом і кримінального провадження чи оперативно-розшукової діяльності зокрема. По-друге,

суб'єкт безпосереднього отримання (збирання) – суб'єкт обробки (управління відповідним ресурсом) щодо накопичення, систематизації, зберігання, створення можливості для використання, захисту від неправомірного втручання тощо та інших питань, пов'язаних із функціонуванням відповідного обліку. Напрями підвищення ефективності такої діяльності належать до сфери техніко-технологічних рішень, процедур та компетентності суб'єктів, залучених до цієї діяльності. На всіх ланках управлінських рішень щодо цієї діяльності суттєва роль належить ДНДЕКЦ МВС України як керівній структурі Експертної служби МВС України. Результати проведеного дослідження дозволяють виділити напрями-орієнтири, котрі дадуть змогу рухатися до підвищення її ефективності. До них належать такі:

1) моніторинг науково-технічних розробок і передового досвіду з наявними простими процедурами їх перевірки та адаптації і впровадження відповідно до реалій протидії злочинності;

2) простота процедур використання, збору (одержання) та обробки інформації або об'єктів обліку;

3) якісна двостороння комунікація між суб'єктами такої діяльності, що передбачає інформування, роз'яснення, обмін пропозиціями та рекомендаціями тощо;

4) запровадження в процес підготовки та навчання діючих та потенційних співробітників правоохоронних органів матеріалів, що стосуються кримінальної (криміналістичної) реєстрації і використання можливостей криміналістичних обліків та інших інформаційних ресурсів в діяльності правоохоронних органів та протидії злочинності.

Звичайно, етап збройної агресії та військові дії в Україні є тимчасовим явищем, після якого настане час післявоєнної відбудови України та налагодження суспільно-економічних відносин. Такий період буде вимагати не меншої консолідації всіх соціальних, господарських та державних інституцій та суспільства загалом. Від поміркованості, компетентності та

відповідальності за свої дії та їхні наслідки залежить не тільки майбутній добробут держави та суспільства, а й стан захищеності та відновлення порушених законних прав та свобод.

17. Доведено, що основними напрямками післявоєнної відбудови буде, по-перше, відновлення порушених прав та свобод і суспільно-економічних відносин, тобто відшкодування шкоди, відновлення господарської діяльності, притягнення до відповідальності винних у скоєнні кримінальних правопорушень, що зумовлені збройною агресією та військовими діями, налагодження діяльності інституцій державного та місцевого управління тощо. По-друге, забезпечення стану правопорядку та протидії злочинності в післявоєнних умовах, що супроводжуватимуться стрімкими міграційними та соціально-економічними процесами, а також наслідками військових дій та їхнім впливом на особистісні характеристики окремих осіб. Це може виражатися у зростанні незаконного обігу зброї та боєприпасів, а також кількості кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я особи чи пов'язані з іншими насильницькими неправомірними діями. У цьому контексті роль Експертної служби МВС України є беззаперечною, оскільки ведення криміналістичних обліків та експертна діяльність, що є її основними повноваженнями, можуть забезпечити результативність діяльності не тільки правоохоронних та судових органів, а й інших господарських, соціальних та державних інституцій. Сьогодні Експертна служба МВС України та її складові – ДНДЕКЦ МВС України та територіальні НДЕКЦ – мають потенціал, що його може бути ефективно використано у повоєнний період України для забезпечення процесів, пов'язаних із відшкодуванням шкоди та налагодженням господарських відносин на території країни.

18. Узагальнення прогнозів щодо протидії злочинності у повоєнний період України та визначення ролі Експертної служби МВС України в таких процесах дозволяє окреслити певні орієнтири, на які бажано спрямовувати зусилля. До них слід віднести:

1) запровадження інтегрованих інформаційних систем, що дозволяють не тільки накопичувати та використовувати певну інформацію, але й здійснювати моніторинг поточної ситуації та будувати ймовірні прогнози її розвитку;

2) налагодження співпраці між урядовими та комерційними організаціями на національному та міжнародному рівнях щодо протидії злочинності та запровадження інтегрованих інформаційних систем та технологій;

3) запровадження «проактивних» моделей правоохоронної діяльності, спрямованих на завчасне запобігання злочинності;

4) удосконалення діяльності Експертної служби МВС України щодо ведення обліково-реєстраційної роботи – створення, обробки, адміністрування відповідних криміналістичних обліків та реєстрів, а також розширення технічних та інтелектуальних можливостей здійснення судово-експертної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підруч. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
2. Башинський В. Г., Гарбуз М. І., Пінчук А. М., Богучарський В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку станцій попередження про ракетну атаку. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2020. Вип. 3. С. 10–19. DOI : <https://doi.org/10.37701/dndivsovt.3.2020.02>.
3. Беліков А. С., Мацук З. М., Шаломов В. А., Харченко В. В. Підвищення безпеки рухомого складу за рахунок ризик-орієнтованого підходу до «керування тертям» в парі тертя «колесо – рейка». *Залізничний транспорт України*. 2023. № 3 (148). С. 23–37.
4. Ботнаренко І. А., Крижна В. В. Засоби ведення війни як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни). *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 122–131.
5. Бутенко В. Б. Класифікація суб'єктів протидії злочинності: науково-методологічний аналіз. *Наше право*. 2022. № 1. С. 111–117.
6. Висновок експерта та інструменти його оскарження. *Інформаційно-правовий портал «Українське право»*. URL : <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vysnovok-eksperta-ta-instrumenty-yogo-oskarzhennya/>.
7. Військова експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*. URL : <https://kndise.gov.ua/vijskova/>.
8. Вони обстріляли «Охматдит». Фактчекінг атаки по дитячій лікарні в Києві та деанон російських військових. *Molfar Intelligence Institute*. URL : <https://molfar.com/blog/russians-who-shelled-okhmatdyt>.
9. Галкіна О. М. Окремі питання діяльності Експертної служби МВС України. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в*

контексті правової інтеграції : матеріали X Міжнар. наук-практ. конф. (м. Суми, 20-21 трав. 2017 р.). Суми : Видав. дім «Ельдорадо», 2017. С. 129–131.

10. Герасимчук Л. О., Пацева І. Г., Валерко Р. А. Гуманітарне розмінування України. *Аграрні інновації*. 2024. № 24. С. 232–238.

11. Гігінз Е. Ми – Bellingcat. Онлайн-розслідування міжнародних злочинів та інформаційна війна з Росією / пер. з англ. О. Ємельянова. Київ : Наш Формат, 2022. 240 с.

12. Глидер І. В. Свойства доказательств в уголовном процессе Израиля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2018. № 32. С. 121–124.

13. Головчук В. А. Поняття та ознаки кримінальних правопорушень, пов'язаних із збройною агресією проти України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 162–169.

14. Горбонос В. Класифікація нормативно-правових актів, які регулюють діяльність Експертної служби МВС України. *Знання європейського права*. 2021. 3 February. С. 73–78. URL : <https://www.semanticscholar.org/paper/КЛАСИФІКАЦІЯ-НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ-АКТІВ%2С-ЯКІ-СЛУЖБИ-Горбонос/000bb595ca2522557976f361b66c903749023efa>.

15. Горбонос В. В. Експертна служба МВС України як суб'єкт судово-експертної діяльності: поняття та ознаки. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 57–63.

16. Горбонос В. В. Поняття й ознаки адміністративно-правового статусу Експертної служби МВС України. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 112–119.

17. Guo Zh. Empirical Survey Report on Procedural Safeguards for Mental Examinations in Criminal Proceedings. *Evidence Science*. 2012. No. 6. P. 731–734.

18. Дарвін Ч. Походження видів через природний добір або збереження сприятливих порід у боротьбі за життя. Харків : Державне медичне видавництво, 1936. 675 с.

19. פקודת הראיות, תשל"א-1971. URL: https://www.nevo.co.il/Law_Word/law01/055_204.doc.

20. Департамент комунікації. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/struktura/departament-komunikaciyi>.

21. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 р. № 59. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-п#Text>.

22. Деякі питання щодо створення, забезпечення функціонування та ведення реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами : постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 740. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2024-%D0%BF#Text>.

23. ДНДЕКЦ МВС / КЕРІВНИЦТВО. *Експертна служба МВС*. URL : <https://dndekcs.mvs.gov.ua/дндекц-керівництво/>.

24. Долженков О. Ф. Взаємодія як чинник оптимізації правоохоронної діяльності. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2002. № 4. С. 229–236.

25. Дослідження. *Експертна служба МВС*. URL : <https://dndekcs.mvs.gov.ua/дослідження/>.

26. ДСТУ 8773:2018. Склад та зміст розділу інженерно-технічних заходів цивільного захисту в складі проектної документації на будівництво об'єктів. Основні положення. [Чинний від 2018–05–15]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2018. 18 с.

27. Дудич А. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 2. № 30. С. 132–136.

28. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

29. Експертна служба МВС. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL : <https://dnдекс.mvs.gov.ua/історія-розвитку-експертної-служби/>.

30. Експертна спеціальність 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів». Експертна служба МВС. URL : <https://dnдекс.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-10-17-досліджен/>.

31. Експертна спеціальність 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження». Експертна служба МВС. URL : <https://dnдекс.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-9-5-молекуляр/>.

32. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 295/5493/22 від 04 квітня 2023 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033>.

33. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 183/1441/23 від 06 березня 2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117590210>.

34. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 202/4850/23 від 07 лютого 2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920050>.

35. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 183/184/23 від 29 січня 2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705036>.

36. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 639/1528/22 від 09 квітня 2024 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705036>.

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297134>.

37. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 743/149/23 від 24 квітня 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118725214>.

38. Ухвала Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 676/7346/15-к від 30 травня 2018 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74440103>.

39. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 623/3335/17 від 09 червня 2021 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97657165>.

40. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 697/2272/14-к від 22 січня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80035996>.

41. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 544/968/17 від 30 серпня 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106053007>.

42. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 134/50/18 від 06 вересня 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141397>.

43. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 477/1981/17 від 01 вересня 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106053120>.

44. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду

Верховного Суду у справі № 278/2038/17 від 18 травня 2021 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97220615>.

45. Вирок судді Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі № 201/13064/21 від 30 листопада 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107591040>.

46. Вирок судді Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 200/17555/17 від 20 березня 2019 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80579527>.

47. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 633/195/17 від 30 серпня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900>.

48. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 756/10060/17 від 31 серпня 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>.

49. Єдиний реєстр зброї відсьогодні повноцінно працює, – очільник МВС Ігор Клименко. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/yedynyi-reiestr-zbroi-vidsohodni-povnotsinno-pratsiuie-ochilnyk-mvs-ihor-klymenko>.

50. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

51. Зварич О. Продам «шахед». Недорого! Чорний ринок трофеїв – великий і безкарний. *Главком*. URL : <https://glavcom.ua/publications/prodam-shakhed-nedoroho-chornij-rinok-trofejiv-velikij-i-bezkarnij-1100310.html>.

52. Зелінський А. Ф. Кримінальна психологія : наук.-практ. видання. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

53. Зловживання процесуальними і матеріальними правами – судді ВС розповіли про судову практику. *Верховний Суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/>.

54. Зловживання процесуальними правами: кримінально-правовий аспект. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/183199-zlovzhivannya-protseualnimi-pravami-kriminalno-pravoviy-aspekt>.

55. ICRC activities in Lebanon from January 2009 to April 2010 // ICRC Operational Overview. P. 2.

56. Ігнатов О. М. Структура загальнокримінальної насильницької злочинності в Україні. *Право і безпека*. 2013. № 4 (51). С. 95–100.

57. Ігнатова І. Жахливі цифри: скільки ракет, дронів та авіабомб Росія випустила по Україні за чотири роки війни. URL : <https://tsn.ua/ato/zakhlyvitsyfry-skilky-raket-droniv-ta-aviabomb-rosiia-vypustyla-po-ukrayini-za-chotyry-roky-viyny-3028730.html#:~:text=>

58. Ідентифікація ракетної та реактивної зброї Російської Федерації: посібник / за заг. ред. С. Г. Кримчука ; уклад. : В. М. Коротаєв, Р. С. Кірін, М. М. Кушнір, А. С. Клочков, О. В. Овчаров, О. С. Жуган. Київ : ДНДЕКЦ МВС, 2022. 161 с.

59. Інструкція про єдиний облік злочинів від 26.03.2002 № 20/84/293/126/18/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0020900-02#Text>.

60. Історія розвитку Експертної служби МВС. *Експертна служба МВС*. URL : <https://dnдекс.mvs.gov.ua/історія-розвитку-експертної-служби/>.

61. Каланча І. Г. Електронний висновок експерта як доказ у кримінальному процесі: практика, перспективи та ризики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична*. 2025. № 2. С. 84–92.

62. Калиновська Я. О. Сучасні види організованої злочинності загальнокримінальної спрямованості. *Форум Права*. 2017. № 5. С. 164–168.

63. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Верховний Суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>.

64. Кірін Р. С. Окремі проблеми регламентації статусу експерта у кримінальному процесуальному законодавстві. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 124–127.

65. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Грищак С. В. Теоретико-прикладні проблеми ідентифікації ракетної та реактивної зброї країни-агресора. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 72. С. 88–95. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>.

66. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Збройове право : навч. посібник / Дніпропетр. наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр. Дніпро : Журфонд, 2020. 347 с.

67. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Закон про зброю: європейські реалії та вітчизняні перспективи. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 83–87.

68. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Правовий режим вилученої, добровільно зданої і знайденої зброї. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки в Україні* (м. Київ, 20 трав. 2021 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. С. 393–397.

69. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Збройове право: генеза базових джерел. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 284–287.

70. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Адміністративна відповідальність за порушення прав в ІР-сфері: хронологія напрямів наукових пошуків. *Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування : зб. наук. праць III Всеукр. наук.-практ.*

конф. (м. Київ, 24 вер. 2020 р.). Київ : НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, 2020. С. 98–108.

71. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Актуальні проблеми дослідження ракетної зброї країни-агресора. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії : матеріали круглого столу* (м. Київ 26 трав. 2022 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 77–80.

72. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Визначення складових поняття «судово-експертна діяльність». *Science and society : Proceedings of the 9th International conference* (Hamilton, Canada, February 1, 2019). Hamilton : Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. P. 145–153.

73. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Кримінально-правове регулювання збройових відносин невійськового характеру. *Глобалізаційні виклики сучасності : матеріали регіонал. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 17 черв. 2020). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 20–24.

74. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Передатестаційна підготовка судових експертів у системі Експертної служби МВС. *Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 27 лист. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 182–186.

75. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Поняття та види академічної експертизи дисертацій. *Інновації молоді в машинобудуванні (Youth Innovations in Mechanical Engineering) : зб. праць Міжнар. наук.-техн. конф. молодих вчених та студентів*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. № 3. С. 150–160.

76. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Права людини на інтелектуальну власність: історичний спадок України. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 70-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : зб. тез* (м. Київ, 14 груд. 2018 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2018. С. 74–77.

77. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Право людини на зброю: досвід Європейського Союзу. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних*

органів : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 28 трав. 2021 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2021. С. 22–26.

78. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Овчаров О. В. Генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 61–81.

79. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Подольхова О. О. Проблеми методологічного забезпечення судової ІР-експертизи. *Національні інтереси України*. 2025. № 3 (8). С. 602–619.

80. Коротаєв В. Н. Агрессия как категория международного уголовного права. *Право и закон : международный научно-практический журнал*. Бишкек, 2019. № 4. С. 88–93.

81. Коротаєв В. До питання про правову природу довічного позбавлення волі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 134–140.

82. Коротаєв В. М., Баранов П. М., Кірін Р. С., Шевченко С. В. Правові засади експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2 (36). С. 44–59.

83. Коротаєв В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення банківської та комерційної таємниці. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 231–236.

84. Коротаєв В. М. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України в системі суб'єктів протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 616–620. URL : https://lsei.org.ua/4_2024/148.pdf.

85. Коротаєв В. М. Окремі аспекти практики Верховного суду щодо кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLVI Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Копенгаген, Данія, 07 черв. 2024 р.)*. Копенгаген : ВАДНД, 2024. С. 46–50. DOI :

<https://doi.org/10.52058/46>.

86. Коротаєв В. М. Окремі питання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України щодо протидії загальнокримінальній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 414–418. URL : https://lsej.org.ua/7_2024/102.pdf.

87. Коротаєв В. М. Окремі питання правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (128). С. 342–349.

88. Коротаєв В. М. Окремі питання правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С.153–161.

89. Коротаєв В. М. Окремі питання управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 446–449. URL : https://lsej.org.ua/5_2024/112.pdf.

90. Коротаєв В. М. Окремі проблемні питання легітимності висновку експерта у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 412–415. URL : https://lsej.org.ua/2_2024/108.pdf.

91. Коротаєв В. М. Права людини та регулювання збройових відносин: актуальні питання. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 лют. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 52–55.

92. Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у протидії кримінальним

правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 336–340. URL : https://lsej.org.ua/6_2024/85.pdf.

93. Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) : у 2 ч. Ч. I. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 411–414.

94. Коротаєв В. М., Баранов П. М., Шевченко С. В. Щодо можливості використання методу гемологічної оцінки кольорового каменю в судово-гемологічній експертизі. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 38–46.

95. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Кваліфікація воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракет Х-31П(ПМ): ідентифікаційні дослідження. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 03 лист. 2023 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 122–126.

96. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Особливості проведення експертних досліджень вибуху гіперзвукової аеробалістичної ракети комплексу «Кинджал». *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засідання постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький, 24 бер. 2023 р.). Кропивницький : ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 280–285.

97. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Перспективи підготовки судових експертів-правників. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 3–6.

98. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Питання атестації судових експертів Експертної служби МВС України. *Актуальні проблеми експертного*

забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 3–5.

99. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Грищак С. В. Теоретико-прикладні проблеми ідентифікації ракетної та реактивної зброї країни-агресора. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 72. С. 88–95. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>.

100. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Овчаров О. В. Ідентифікаційні дослідження окремих конструктивних частин ракети 9-С-7760 «Кинджал» в Експертній службі МВС України. *The modern vector of the development of science : International Scientific and Practical Conference* (Philadelphia, USA, May 25–26, 2023). Philadelphia, 2023. Р. 49–62.

101. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Воєнні злочини, пов'язані із застосуванням ракетної зброї: кримінальні, процесуальні та судово-експертні аспекти // *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov*. Riga : Baltija Publishing, 2023. 876 р. Р. 339–364. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-15>.

102. Коваленко А. В. Тактика огляду речей у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Т. 3. № 82. С. 77–82.

103. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

104. Коржанский М. Й. Уголовное право Украины. Частина загальна : курс лекцій. Київ : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. 336 с.

105. Користін О. Є., Денисенко Б. А. Зміст та інтерпретація терміна «intelligence» в контексті моделі Intelligence-led policing (ILP). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 72–79. DOI : <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.13>.

106. Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення

огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 167–179.

107. Коротаєв В. М., Кірін Р. С., Овчаров О. В. Завдання судової експертизи у сфері державної безпеки на прикладі ідентифікації ракетної зброї. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. С. 606–610.

108. Коротаєв В. М., Кірін Р. С., Овчаров О. В. Сучасні можливості судової вибухово-технічної експертизи в ідентифікації ракетної зброї країни-агресора // Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law : Scientific monograph / under the general editorship of V. M. Stratonov. Riga : Baltija Publishing, 2024. 468 p. С. 32–63.

109. Косміна Н. М. Міжнародний досвід судово-експертної діяльності на прикладі США. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засід. №1 постійно діюч. Міжнар. науково-практ. конф.* (м. Кропивницький, 24 вер. 2021 р.). Кропивницький, 2021. С. 372–376.

110. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

111. Крамаренко Ю. М., Потайчук І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення організованих злочинних груп загальнокримінальної спрямованості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 495–504.

112. Крамаренко Ю. Пріоритет дотримання прав при визнанні доказів недопустимими під час кримінального провадження за практикою Верховного Суду. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024.

C. 169–172. URL : <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14171/1/34.pdf>.

113. Криволапчук В., Филь С. Захист прав інтелектуальної власності Національною поліцією та МВС України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 4. С. 39–47. URL : <https://doi.org/10.33731/42019.175710>.

114. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

115. Криміналістика. URL : https://pidru4niki.com/78987/pravo/kriminalna_reyestratsiya.

116. Криміналістика : підруч. / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.

117. Криміналісти-поліцейські отримують лазерний 3D-сканер для фіксування наслідків ворожих атак. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/news/kriminalisti-policeiski-otrimaiut-lazernii-3d-skaner-dlia-fiksuvannia-naslidkiv-vorozix-atak>.

118. Яцик Т. П., Дробязко К. М. Кримінальне право як наука: методологічні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 161–166.

119. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

120. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

121. Джужа О. М., Василевич В. В., Черней В. В., Чернявський С. С. та ін. Кримінологія : підруч. / за заг. ред. В. В. Чернея ; за наук. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

122. Лановенко О. Г., Остапішина О. О. Словник-довідник з екології : навч.-метод. посібник. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2013. 226 с.

123. Лисецький Ю. М., Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В. Національна

безпека України: організаційно правові аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2021. № 4. С. 109–116.

124. Лисиченко В. К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України. *Криміналістичний вісник*. 2002. № 3. С. 34–40.

125. Лозова С. М., Вдовиченко О. Л. Особливості проведення огляду місця вибуху від реактивної та ракетної зброї. *Вісник ОНДІСЕ*. 2023. Вип. 13. С. 28–34.

126. Мамчур Л. О. Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів України з публічними інституціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2019. 220 с.

127. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посібник. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

128. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : монографія. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.

129. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ : Видавець Віктор Дяків, 2008. 220 с.

130. Медицький І. Б. Наслідки злочинності в Україні: теоретичні і прикладні аспекти : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. 314 с.

131. Мексика вилучила 43 000 кілограмів наркотичних засобів у кварталі 2022 року. *infobae*. URL : <https://www.infobae.com/ua/2022/04/21/mexico-seized-43000-kilos-of-narcotics-in-the-quarter-of-2022/>.

132. Методичні рекомендації «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина». Київ, 2023. 112 с. URL : https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf.

133. Методичні рекомендації щодо ідентифікації крилатих ракет /

уклад. Д. В. Рамшов, О. М. Сурков, Є. О. Бондаренко. Київ, 2022. 49 с.

134. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.

135. Мілімко Л. В., Жидовцев Я. В. Електронні докази в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 302–308.

136. Мунчак В. М., Висікан О. О., Степанюк О. В., Мазниченко Ю. О. Щодо дослідження стратегічних крилатих ракет Х-101. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 715–730. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.70>.

137. Про затвердження Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації : наказ МВС України від 15.03.2017 № 229. *ІАС Консультант*. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0ALFB5C8B1>.

138. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. 2-е вид., перероб і доп. Київ, 2007. 728 с.

139. Наука розкриття злочинів. URL: https://loveread.ec/read_book.php?id=82177&p=4.

140. Національна поліція України. URL : <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-komunikaciyi>.

141. Оголошення про початок підготовки Міністерством внутрішніх справ України Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/planuvannia/strategiia-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu/ogolosennia-pro-pocatok-pidgotovki-ministerstvom-vnutrisnix-sprav-ukrayini-strategiyi-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini>.

142. Окрема ухвала № 88277563, 18.03.2020, Господарський суд Чернігівської області. URL : <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/88277563/>.

143. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 2. С. 1–41.
144. Статистика. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
145. Охріменко О., Попов Р. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 45. DOI : 10.32782/2524-0072/2022-45-7.
146. Пам'ятка для випускників закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією рф проти України : практ. посібник/ кол. авт.-уклад. : В. М. Василенко, А. І. Кисько, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд. : С. Є. Абламський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-е вид., доп. і перероб. Харків : ХНУВС, 2024. 56 с.
147. Пащенко С. В., Невзглядєнко Ю. О., Пащенко О. В. Загальний алгоритм ідентифікації ракетного озброєння та авіаційних бомб російської федерації, застосованих проти військових об'єктів та об'єктів інфраструктури України. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту авіації*. 2022. Вип. 18 (25). С. 208–217. DOI : <https://doi.org/10.54858/dndia.2022-18-32>.
148. Перелік методик судових експертиз, розроблених Експертною службою МВС. *Експертна служба МВС*. URL : <https://dndekс.mvs.gov.ua/діяльність/електронна-бібліотека/перелік-методик-судових-експертиз-ро/>.
149. Петков С. В. Ефективний менеджмент в органах внутрішніх справ : монографія. Сімферополь : Таврія, 2004. 564 с.
150. Пиріг І. В. Історія становлення та розвитку експертної діяльності в органах внутрішніх справ. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 196–203.
151. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

152. Пиріг І.В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

153. Пиріг І. В. Судова експертологія: проблеми формування предмета та системи науки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2 (66). С. 485–493.

154. Підводний дрон, системи розмінування та генетичний аналізатор: МВС отримало технічну допомогу від Німеччини. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/news/pidvodnii-dron-sistemi-rozminuvannia-ta-geneticnii-analizator-mvs-otrimalo-texnicnu-dopomogu-vid-nimeccini>.

155. Пілюков Ю. О. Використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : КНУВС, 2009. 259 с.

156. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підруч. / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.

157. Попелюшко В. О. Вчення П.О. Недбайла про застосування правових норм в аспекті забезпечення суб'єктивних прав особи у кримінальному процесі. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. С. 150–152. URL : https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4584/1/Popeliushko_10052015.pdf.

158. Посольство України в Мексиканських сполучених штатах. URL : <https://mexico.mfa.gov.ua/poradi-podorozhuyuchim/shchodo-bezpekovo-yi-situaciyi-v-meksikanskih-spoluchenih-shtatah>.

159. Правова система Австралії: судоустрій, призначення та звільнення суддів, процес, медіація та ін. *Судебно-юридическая газета*. URL : <https://sud.ua/ru/news/blog/104805-neskolko-slov-o-pravovoy-sisteme-avstralii-sudoustroystvo-naznachenie-i-uvolnenie-sudey-protsess-mediatsiya-i-dr>.

160. Правовий статус обізнаних осіб у судочинстві США та Канади.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-sveduschih-lits-v-sudoproizvodstve-ssha-i-kanady>.

161. Призначення експертизи слідчим, який не входив до складу групи, саме по собі не робить висновки експертизи недопустимим доказом. При визнанні доказів недопустимими, суд має обґрунтувати які саме, чий права і свободи порушено і як. (ВП ВС, справа №756/10060/17 від 31.08.2022 р.).
Протокол. URL :
[https://protocol.ua/ua/priznachennya_ekspertizi_slidchim_yakiy_ne_vhodiv_do_sk_ladu_grupi_same_po_sobi_ne_robit_visnovki_ekspertizi_nedopustimim_dokazom_pri_viznanni_dokaziv_nedopustimimi_sud_mae_obgruntuvati_yaki_same_chii_p_rava_i_svobodi_porusheno_i_yak_\(vp_vs_sprava_756_10060_17_vid_31_08_2022_r_\)/](https://protocol.ua/ua/priznachennya_ekspertizi_slidchim_yakiy_ne_vhodiv_do_sk_ladu_grupi_same_po_sobi_ne_robit_visnovki_ekspertizi_nedopustimim_dokazom_pri_viznanni_dokaziv_nedopustimimi_sud_mae_obgruntuvati_yaki_same_chii_p_rava_i_svobodi_porusheno_i_yak_(vp_vs_sprava_756_10060_17_vid_31_08_2022_r_)/).

162. Приходько В. О. Криміналістичні обліки розшукового призначення Експертної служби МВС України – джерела криміналістично значущої інформації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 281–284.

163. Приходько Ю. П., Луценко С. Г. Деякі аспекти техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухових матеріалів. *Криміналістичний вісник*. 2022. Т. 38. № 2. С. 22–35.

164. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 р. № 533.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-2012-%D0%BF#Text>.

165. Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 17 липня 2017 року № 591 : наказ МВС України від 26.12.2025 № 917. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0204-26>.

166. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

167. Про Державну програму боротьби із злочинністю : Постанова Верховної Ради України від 25 червня 1993 р. № 3325-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12#Text>.

168. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#n207>.

169. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

170. Про затвердження Інструкції з експлуатації аеродромів державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 01 липня 2013 р. № 441. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-13#Text>.

171. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#n163>.

172. Про затвердження Інструкції з організації передачі ракет, боєприпасів і вибухових речовин на утилізацію та реалізації отриманих продуктів їх утилізації : наказ Міністерства оборони України від 07.07.2022 № 184. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0951-22#Text>.

173. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 17.07.2017 № 591. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#n329>.

174. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27.04.2020 № 357.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text>.

175. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : наказ МВС України від 10.09.2009 № 390. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

176. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : наказ МВС України від 10.09.2009 № 390 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

177. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : наказ МВС України, ЦУ СБ України від 10.06.2011 № 317/235. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text>.

178. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>. (втратив чинність)

179. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : наказ МВС України від 11.09.2001 № 785. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01#Text>.

180. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

181. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від

неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : наказ Міністерства економіки України та Фонда державного майна України від 18 жовтня 2022 р. № 3904/1223. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#n16>.

182. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/476-2024-p#Text>.

183. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-p#Text>.

184. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-p#Text>.

185. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС : наказ МВС України від 21.09.2020 № 675. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0022-21#Text>.

186. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 09.08.2012 № 691. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1541-12#Text>. (втратив чинність)

187. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>.

188. Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини : наказ МВС України від 04.08.2023 № 639. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text>.

189. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n1205>.

190. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text>.

191. Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості : наказ МВС України від 30.04.2004 № 458. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0814-04#Text>.

192. Про затвердження Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 січня 2022 р. № 2. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text>.

193. Про затвердження положень про Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС : наказ МВС України від 31.01.2017 № 77. *ІАС Консультант*. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0AIEYE0AA1>.

194. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#n382>.

195. Про затвердження Порядку здійснення контролю за проведенням робіт з утилізації ракет і боєприпасів представництвами Міністерства оборони України : наказ Міністерства оборони України від 08.01.2019 № 9. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0153-19#Text>.

196. Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної

служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами : наказ МВС України від 24.07.2017 № 621. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text>.

197. Про затвердження Порядку утилізації ракет, боєприпасів і вибухових речовин : постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2006 № 812. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2006-%D0%BF#Text>.

198. Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки : наказ МВС України від 21.05.2024 № 326. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL : <https://mvs.gov.ua/normativno-pravovi-akti/nakaz-mvs-vid-21052024-326-pro-zatverdzenia-tematiki-naukovix-doslidzen-i-naukovo-texnicnix-eksperimentalnix-rozrobok-na-2025-2029-roki>.

199. Про Звернення Верховної Ради України до Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища, Європейського Парламенту, Європейської Комісії, парламентів та урядів держав – членів Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо утворення спеціальної екологічної моніторингової місії для фіксації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України : Постанова Верховної Ради України від 20.09.2022 № 2594-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 77. Ст. 4633.

200. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

201. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16 листопада 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

202. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня

2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n7>.

203. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n200>.

204. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

205. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

206. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

207. Про організацію взаємодії Експертної служби МВС із територіальним органом з надання сервісних послуг МВС : наказ МВС України від 17.01.2023 № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-23#Text>.

208. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#n42>.

209. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовтня 2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

210. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#Text>.

211. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.

212. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

213. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

214. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>.

215. Про утворення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.1998 № 617. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-98-%D0%BF#Text>.

216. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ : постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2000-%D0%BF#Text>.

217. Пташкін Р. Л., Гончаров А. В., Гавриш О. С. Інформаційно-аналітична система обліку експертних проваджень у підрозділах експертної служби МВС України. *Вісник Черкаського державного технологічного університету*. 2021. № 2. С. 5–17.

218. Реформування Експертної служби МВС України. *Черкаський НДЕКЦ МВС*. URL : <https://ndekc.ck.ua/zm-pro-ekspertnu-sluzhbu/217-reformuvannya-ekspertnoyi-sluzhbi-mvs-ukrayini.html>.

219. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано із заявами Законом України від 21.08.2024. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

220. Рогач О. Я. Зловживання правом : теоретико-правове дослідження. Ужгород : Ліра, 2011. 368 с.

221. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посібник / за заг. ред.

В. В. Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2023. 400 с.

222. Чисніков В. Н. Г. М. Рудий – родоначалник полицейской експертно-криміналістической служби в Україні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Т. 2. № 63. С. 263–283.

223. СБУ отримала нові докази, які підтверджують, що росія ударила по «Охматдиту» ракетою Х-101. *Служба безпеки України*. URL : [https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-otrymala-novi-dokazy-yaki-pidtvverdzhuiut-shcho-rosiia-udaryla-po-okhmatdytu-raketoiu-kh101#:~:text.](https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-otrymala-novi-dokazy-yaki-pidtvverdzhuiut-shcho-rosiia-udaryla-po-okhmatdytu-raketoiu-kh101#:~:text=)

224. Свірін М. О. Класифікація суб'єктів запобіжної діяльності в Україні. *Кримінально-виконавча система. Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 1. С. 96–106.

225. Ханін С. Судові експертизи у WCC-провадженнях: практичні нюанси. *Юридична газета*. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/sudovi-ekspertizi-u-wccprovadzhenniah-praktichni-nyuansi.html>.

226. Сийплові М. Охоронна та правоохоронна діяльність: співвідношення понять та сфер кримінально-правового захисту. *Supremația Dreptului*. 2019. Nr. 2. P. 97–102.

227. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.

228. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.

229. Методологія. *Словник української мови*. URL : <https://sum.in.ua/s/metodologhija>.

230. Облік. *Словник української мови*. URL : <https://sum.in.ua/s/oblik>.

231. Реєстрація. *Словник української мови*. URL : <https://sum.in.ua/s/rejestracija>.

232. Реєструвати. *Словник української мови*. URL : <https://sum.in.ua/s/rejestruvaty>.

233. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1 : А–В. 1970. 799 с.

234. Смирнов О. М., Барбашин В. В., Толкунов І. О. Організація утилізації та знищення ракет і боєприпасів на арсеналах, базах та складах // Утилізація та знищення вибухонебезпечних предметів : навч. посібник : в 3 т. Харків : Нац. ун-т цивіл. захисту України, 2018. Т. 3. 413 с.

235. Соколов С. У Мексиці 2017 рік став рекордним за рівнем убивств. DW. URL : <https://www.dw.com/uk/y-мексиці-2017-рік-став-рекордним-за-рівнем-убивств/a-41925010>.

236. Судді ККС ВС розповіли про проблему зловживання процесуальними правами та про останню практику ОП ККС ВС. *Верховний Суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1211840/>.

237. Діброва А. І. Сутність та співвідношення термінів «криміналістичний облік» і «кримінальна реєстрація». *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 574–578.

238. Сухомлин Т. В. Дактилоскопічна експертиза у кримінальному провадженні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 21 лист. 2018 р.). Харків, 2018. С. 192–193.

239. Луць Л. Сучасна українська правова наука: деякі проблеми та перспективи. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2. С. 20–26.

240. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Сучасні питання протидії організованим злочинності в Україні та за кордоном : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с.

241. Білозборов Є. В., Власенко В. П., Горова О. Б. та ін. Теорія держави та права: навч. посібник / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.

242. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол. :

Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін. ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.

243. Термінологія законодавства. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/termin>.

244. Кіслов Д. В. Термінологія комунікацій: теоретичний дискурс та його практичне використання. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 3. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=551>.

245. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

246. У справі про колабораціонізм суд дослідив висновки телекомунікаційної експертизи. *Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області*. URL : <https://bd.zt.court.gov.ua/sud0603/pres-centr/news/1600390/>.

247. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України 25.06.2025. Ратифіковано Законом України від 15.07.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text.

248. Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ. *Служба безпеки України*. URL : <https://ssu.gov.ua/naukovo-doslidnytskyi-instytut>.

249. Уламки запущених на Україну ракет «беззаперечно» походять з КНДР: експерт в Радбезі ООН. *Букви*. URL : <https://bukvy.org/ulamky-zapushhenykh-na-ukrayinu-raket-bezzaperechno-ohodyat-z-kndr-ekspert-v-radbezi-onn/>.

250. Уотсон Т., Нобл П. Методи оцінки діяльності PR-підрозділу компанії: Найкраще практичне керівництво з планування, досліджень та оцінки зв'язків із громадськістю / пер. з англ. Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Бук, 2006. 272 с.

251. Ігор Клименко: Стратегія громадської безпеки та цивільного

захисту України та Концепція безпекового середовища в Україні на 2023–2026 роки – це одні з важливих стратегічних орієнтирів МВС. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/ihor-klymenko-stratehiia-hromadskoi-bezpeky-ta-tsyvilnoho-zakhystu-ukrainy-ta-kontseptsiia-bezpekovo-ho-seredovyshcha-v-ukraini-na-2023-2026-roky-tse-odni-z-vazhlyvykh-stratehichnykh-oriiientyryv-mvs>.

252. Утилізувати ракету і спалений танк, або що робити з відходами війни. *Рубрика*. URL : <https://rubryka.com/article/consequences-of-war>.

253. Федчак І. А. Концептуальні основи та науково-практичні аспекти проактивних моделей правоохоронної діяльності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 628 с.

254. Фен Ц. Вивчення розгляду думки експертизи. *Судові експертизи Китаю*. 2013. № 3. С. 89. (китайською мовою)

255. Філей Ю. В. Причини, умови та запобігання загальнокримінальній корисливій злочинності. *Кримінально-виконавча система. Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2 (2). С. 78–89.

256. Бліхар В. С., Козловець М. А., Горохова Л. В., Федоренко В. В., Федоренко В. О. Філософія: словник термінів та персоналій. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.

257. Філософський енциклопедичний словник / редкол. : В. І. Шинкарук (гол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. 742 с.

258. Формуляр послуги. *Рівненський Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України*. URL : <https://ndekcrv.gov.ua/images/docs/2026/forms/4.pdf>.

259. Хавронюк М. Помилки у законах воєнного часу: щодо змін Кримінального кодексу України. *UPLAN*. URL : <https://uplan.org.ua/pomylyku-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>.

260. Хмарська І., Кучерява К., Клімова І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42.

DOI : 10.32782/2524-0072/2022-42-31.

261. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

262. Чень В. Звіт про науково-дослідну практику: обставини проведення судово-психіатричної експертизи в кримінальних справах. *Наука про докази*. 2011. № 2. С. 201. (китайською мовою).

263. Шаблистий В. В., Юнін О. С. Забезпечення адміністративних послуг з отримання дозволу на зброю під час війни в Україні. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2023. № 1 (79). С. 230–234.

264. Юнін О. С., Шаблистий В. В. Законодавчі новели в сфері надання адміністративних послуг: дозвіл на зброю у період воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 604–606. URL : https://www.lsej.org.ua/1_2023/141.pdf.

265. Шаблистий В. В. Деякі особливості протидії корисливо мотивованій організованій злочинності в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73). № 5. С. 97–100.

266. Шаблистий В. В. Цифрова ера кримінального процесу: можливості ІТ-систем у досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 630–633. URL : https://lsej.org.ua/1_2025/148.pdf.

267. Шамсутдінов О. В. Кримінально-правова характеристика зброї масового знищення як конструктивної об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення (статті 439, 440 КК України). *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 189–201.

268. Шопіна І. М. Адміністративно-правове регулювання управління органами внутрішніх справ України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 514 с. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7050>.

269. Щербаковський М. Г. Стандарти допустимості результатів експертних досліджень у судочинстві США та України: порівняльний аналіз.

Криміналістика та судова експертиза. 2021. Вип. 66. С. 37–48.

270. Щербаковський М. Сіднейська декларація про принципи судової експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова* (м. Харків, 17 трав. 2024 р.). Харків, 2024. С. 300–302.

271. У Китаї видали першу судову політику, що стосується ІІ та інтелектуальної власності. *Судово-юридична газета*. URL : <https://sud.ua/uk/news/abroad/330091-v-kitae-vypustili-pervuyu-sudebnuyu-politiku-kasayuschuyusya-ii-i-intellektualnoy-sobstvennosti>.

272. Юнацький О. Характеристика окремих категорій судової експертології. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засід. № 2 постійно діюч. Міжнар. науково-практ. конф.* (м. Кропивницький, 24 черв. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 303–306.

273. Якщо ви стали потерпілим або свідком воєнних злочинів Росії – фіксуйте та надсилайте докази! *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://warcrimes.gov.ua/#:~:text=>

274. Activities of National Research Institute of Police Science. *National Research Institute of Police Science, Japan*. URL : <https://www.npa.go.jp/nrips/en/about-us/activity.html>.

275. ASCLD – Our History. ASCLD. URL : <https://www.asclد.org/our-history/>.

276. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology : an International Review*. 1997. No. 46 (1). P. 5–34.

277. Bepalko I. L. Peculiarities of the proof process in Japanese criminal procedure. *Uzhhorod National University Herald. Series : Law*. 2024. Vol. 3. No. 83. P. 181–188. URL : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.28>.

278. Bradley W. C., Dale A. Ostlie An Introduction to Modern Astrophysics. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. 1359 p.

279. Bruenisholz E., Bunford J., Jones K., etc. Operational relevance of the Sydney Declaration: The example of the Australian Federal Police (AFP) Forensics Command. *Forensic Science International*. 2024. June. Vol. 359. 112035. DOI : <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2024.112035>.

280. Byelov D., Shved I., Bielova M. Law enforcement function of the state: the role and place of prosecutor's offices. *Uzhhorod National University Herald. Series : Law*. 2023. Vol. 1. No. 76. P. 13–19. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.2>.

281. de Mendonça A. B. (n.d.) The Criminal Justice System in Brazil: a brief account. *155th International Training Course. Visiting Experts' Papers*. 2014. Resource Material Series No. 92. P. 63–70. URL : https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No92/No92_07PA_Andrey2.pdf.

282. Shewhart W. A. Economic control of quality of manufactured product. 50th Anniversary Commemorative reissue. Milwaukee : American Society for Quality Control, 1980. 501 p.

283. EU Policy Cycle – EMPACT. *Europol*. URL : <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/empact>.

284. Forensic Certification Guide: 8 Professional Credentials for Crime Scene Investigators (2026). *CSI Education*. URL : <https://www.crimesceneinvestigatoredu.org/forensic-certification/>.

285. Geller B. Israel's Forensic Science Service: Organizational Structure and Training of Personnel – The Example of the Latent Fingerprints Laboratory. *Theory and Practice of Forensic Science*. 2017. Vol. 12. No. 2. P. 90–94.

286. Glazer M. The scientist or engineer as an expert witness, by James G. Speight. *Crystallography Reviews*. 2011. No. 17. P. 145–146.

287. González-Rodríguez J., Baron M. Forensic science in UK. Part III: Regulation of Forensic Science in England and Wales. The role of the Forensic Science Regulator. *Forensic Science Review*. 2020. No. 32. P. 2–6.

288. Iashchenko V., Balynska O. Methodological Paradigm of Modern Legal Science in Ukraine. *Social and Legal Studios*. 2020. No. 3 (4). P. 12–20.

DOI : <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-4-12-20>.

289. Melnykovych V., Islankin S., Spilnyk S., Minchenko S., Syrovatka S., Mozol S. Experience of Foreign Countries in Fighting Corruption Prevention in the Sphere of Illegal Drug Trafficking: Administrative Legal and Criminal Legal Aspects. *Journal of Drug and Alcohol Research*. 2026. Vol. 15. DOI : 10.4303/JDAR/236497.

290. Jones J., Getz A., Sirk D. Organization of Scientific Area Committees (Osac) for Forensic Science. *Encyclopedia for Forensic Sciences*. 3rd ed. 2022. Vol. 4. P. 17–33. DOI : <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-823677-2.00145-8>.

291. Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. Т. 25. № 1. С. 9–17. DOI : <https://doi.org/10.33270/01232502.9>.

292. Kotter J. P. Leading Change. Boston : Harvard Business School Press, 1996. 194 p.

293. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Воєнні злочини, пов'язані із застосуванням ракетної зброї: кримінальні, процесуальні та судово-експертні аспекти // Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga : Baltija Publishing, 2023. 876 p. P. 339–364. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-15>.

294. Loza T. V. Problems of the organization of forensic expert activity in Ukraine and ways to solve them. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2023. No. 6. P. 633–641. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.112>.

295. Denysiuk S., Motyl I., Vartyletska I., Symonenko N., Korotaiev V. Foreign experience in professional development of private detectives. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 38. No. Especial (2da parte). P. 536–548. DOI : <https://doi.org/10.46398/cuestpol.382e.40>.

296. Kirin R. S., Baranov P. M., Shevchenko S. V., Korotayev V. M. Method of price formation of amber samples on the basis of gemmological-consumer indicators. *Journal of geology, geography and geoecology*. 2022.

Vol. 31. No. 2. P. 321–332. DOI : <https://doi.org/10.15421/112230>.

297. Kirin R. S., Baranov P. M., Korotaiev V. M., Shevchenko S. V. Algorithm for the Formation of Price Lists for Raw Amber Taking into Account Individual Consumer Characteristics. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2023. № 1. P. 20–25. DOI : <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/020>.

298. Kirin R., Korotayev V., Hryshchak S. Theoretical and applied Problems of Identification of Missile and Rocket Weapons of the Aggressor-Country. *Slovak international scientific journal*. 2023. No. 72. P. 88–95. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>.

299. Korotaev V., Belikov A., Pylypenko O., Podkopaev S., Tkachuk O., Shalomov V. Theoretical and practical substantiation for prediction of equivalent dose rate of gamma radiation at the Sukhachivske tailings storage facility I section. *Technology Audit and Production Reserves*. 2024. Vol. 6. No. 2 (80). P. 16–27. DOI : <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2024.319636>.

300. Kirin R., Korotaiev V., Bondarenko-Berehovych V., Reviakina T., Yevsiukov A. Legal framework for the professional selection of forensic experts to ensure impartial judgements. *Journal of law and political sciences*. 2025. Vol. 46/2. Special issue. P. 169–186. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.17069853>.

301. Madin J. S. et al. The Role of Biodiversity in Functioning of Ecosystem. *Biology Bulletin*. 2024. No. 51 (2). P. 432–442.

302. Main Reports. *Europol*. URL : <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports>.

303. Makarova O. P. International experience of using expert opinions in criminal proceedings. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2024. No. 106 (3). P. 207–217. DOI : 10.32631/v.2024.3.17.

304. Czajkowski M. Hypersonic Weapons – Selected Political and Strategic Issues. *Politeja*. 2022. Vol. 4 (79). P. 37–54. DOI : <https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.79.03>.

305. Matsuk Z. N., Belikov A. S., Protsiv V. V., Severin V. S., Kcharchenko V. V. Adequacy of measures to threats as one of the fundamental principles of safety riskology. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2024. № 5. P. 99–106.

306. Moskvitch K. Predicting crime – a step towards a safer world? *BBC News*. URL : <https://www.bbc.com/news/technology-20068722>.

307. Murray J., de Castro Cerqueira D. R., Kahn T. Crime and violence in Brazil: Systematic review of time trends, prevalence rates and risks factors. *Aggression and Violent Behavior*. 2013. Vol. 18. Issue 5. P. 471–483. DOI : 10.1016/j.avb.2013.07.003.

308. Al-Kandari N. M. A Forensic Study of Unnatural Deaths in Kuwait: Epidemiological, Virtual Autopsy and DNA Investigations. Doctoral thesis. University of Central Lancashire, 2012. 310 pp.

309. National Commission on Forensic Science. *United States Department of Justice*. URL : <https://www.justice.gov/archives/ncfs>.

310. National Forensic Sciences University. URL : <https://www.nfsu.ac.in>.

311. Ogata K. Modern Control Engineering. Pearson Education, Inc., 2010. 894 p.

312. OSCE Guidebook Intelligence-Led Policing. Organization for Security and Co-operation in Europe. OSCE. URL : <https://www.osce.org/secretariat/327476>.

313. Deming W. E. Out of the crisis. Cambridge : MIT, Center for Advanced Education Service, 1986. 507 p.

314. Malinowski P. Hypersonic Weapon as a New Challenge for the Anti-Aircraft Defense Command and Control System. *Safety & Defense*. 2020. Vol. 6 (2). P. 89–99. DOI : <https://doi.org/10.37105/sd.87>.

315. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York : Springer Publisher Company, 1984. 456 p.

316. Ackoff R. L. Creating the corporate future : Plan or be planned for. New York : John Wiley & Sons. 1981. 312 p.

317. Smith F. C., Bace R. G. A Guide to Forensic Testimony – The Art and Practice of Presenting Testimony As An Expert Technical Witness. Pearson Education, Inc., 2003. 509 p.

318. Speight J. G. The Scientist or Engineer as an Expert Witness. 1st ed. CRC Press, 2008. 216 p. DOI : <https://doi.org/10.1201/9781420052596>.

319. Khashashneh T. et al. The Importance of Digital Technology in Extracting Electronic Evidence: How Can Digital Technology be used at Crime Scenes? *Pakistan Journal of Criminology*. 2023. Vol. 15. Issue 4. P. 69–85.

320. The Organization of Scientific Area Committees for Forensic Science. *NIST*. URL : <https://www.nist.gov/organization-scientific-area-committees-forensic-science>.

321. The Principles of Scientific Management. *Project Gutenberg*. URL : <https://www.gutenberg.org/cache/epub/6435/pg6435-images.html>.

322. Murai T. Crime and punishment of the new edition criminal law today. Tokyo : Iwanami Shoten, 2005. 238 p.

323. Wilson E. O. The Diversity of Life. Penguin Books, 2001. 432 p.

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано основні
наукові результати дисертації:*

Статті у фахових виданнях України категорії «Б»:

1. Коротаєв В. Н. Агрессия как категория международного уголовного права. *Право и закон : международный научно-практический журнал*. Бишкек, 2019. № 4. С. 88–93.
2. Коротаєв В. До питання про правову природу довічного позбавлення волі. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 134–140.
3. Коротаєв В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення банківської та комерційної таємниці. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Т. 1. С. 231–236.
4. Коротаєв В. М., Баранов П. М., Шевченко С. В. Щодо можливості використання методу гемологічної оцінки кольорового каменю в судово-гемологічній експертизі. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 38–46.
5. Коротаєв В. М., Баранов П. М., Кірін Р. С., Шевченко С. В. Правові засади експертного забезпечення формування вартості індивідуальних зразків бурштину. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2 (36). С. 44–59.
6. Slyvna O., Korotaiev V., Baranov P. The expert assessment of semi-precious stones (on the example of the pegmatites of the deposits of the Yeliseyevsky ore field). *Криміналістичний вісник*. 2022. № 2 (38). С. 60–86.
7. Baranov P., Korotaiev V., Slyvna O. Features of pricing of amber products in modern conditions. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2 (40). С. 68–87.
8. Коротаєв В. М. Окремі проблемні питання легітимності висновку експерта у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний*

журнал. 2024. № 2. С. 412–415. URL : https://lsej.org.ua/2_2024/108.pdf.

9. Коротаєв В. М. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України в системі суб'єктів протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 616–620. URL : https://lsej.org.ua/4_2024/148.pdf.

10. Коротаєв В. М. Окремі питання управління діяльністю Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 446–449. URL : https://lsej.org.ua/5_2024/112.pdf.

11. Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 336–340. URL : https://lsej.org.ua/6_2024/85.pdf.

12. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Овчаров О. В. Генерування е-каталогу фрагментів та уламків ракет за наслідками ідентифікаційних експертних проваджень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 4. С. 61–81.

13. Коротаєв В. М. Окремі питання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України щодо протидії загальнокримінальній злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 414–418. URL : https://lsej.org.ua/7_2024/102.pdf.

14. Коротаєв В. М. Окремі питання правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (128). С. 342–349.

15. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Подольхова О. О. Проблеми методологічного забезпечення судової ІР-експертизи. *Національні інтереси України*. 2025. № 3 (8). С. 602–619.

*Статті в періодичних наукових виданнях,
що індексуються БД Scopus та Web of Science:*

16. Denysiuk S., Motyl I., Vartyletska I., Symonenko N., Korotaiev V. Foreign experience in professional development of private detectives. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 38. No. Especial (2da parte). P. 536–548. DOI : <https://doi.org/10.46398/cuestpol.382e.40>.
17. Kirin R. S., Baranov P. M., Shevchenko S. V., Korotayev V. M. Method of price formation of amber samples on the basis of gemmological-consumer indicators. *Journal of geology, geography and geoecology*. 2022. Vol. 31. No. 2. P. 321–332. DOI : <https://doi.org/10.15421/112230>.
18. Kirin R. S., Baranov P. M., Korotaiev V. M., Shevchenko S. V. Algorithm for the Formation of Price Lists for Raw Amber Taking into Account Individual Consumer Characteristics. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2023. № 1. P. 20–25. DOI : <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/020>.
19. Kirin R., Korotayev V., Hryshchak S. Theoretical and applied Problems of Identification of Missile and Rocket Weapons of the Aggressor-Country. *Slovak international scientific journal*. 2023. No. 72. P. 88–95. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>.
20. Korotaiev V., Belikov A., Pylypenko O., Podkopaev S., Tkachuk O., Shalomov V. Theoretical and practical substantiation for prediction of equivalent dose rate of gamma radiation at the Sukhachivske tailings storage facility I section. *Technology Audit and Production Reserves*. 2024. Vol. 6. No. 2 (80). P. 16–27. DOI : <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2024.319636>.
21. Kirin R., Korotaiev V., Bondarenko-Berehovych V., Reviakina T., Yevsiukov A. Legal framework for the professional selection of forensic experts to ensure impartial judgements. *Journal of law and political sciences*. 2025. Vol. 46/2. Special issue. P. 169–186. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.17069853>.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Визначення складових поняття «судово-експертна діяльність». *Science and society : Proceedings of the 9th International conference* (Hamilton, Canada, February 1, 2019). Hamilton : Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. Р. 145–153.

23. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Права людини на інтелектуальну власність: історичний спадок України. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 70-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : зб. тез* (м. Київ, 14 груд. 2018 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2018. С. 74–77.

24. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Питання атестації судових експертів Експертної служби МВС України. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 3–5.

25. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Передатестаційна підготовка судових експертів у системі Експертної служби МВС. *Теорія та практика судово-експертної діяльності : матеріали VIII міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 27 лист. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 182–186.

26. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Збройове право: генеза базових джерел. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (13 бер. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 284–287.

27. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Перспективи підготовки судових експертів-правників. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 3–6.

28. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Адміністративна відповідальність за порушення прав в ІР-сфері: хронологія напрямів наукових пошуків. *Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування : зб. наук. праць III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 вер. 2020 р.). Київ : НДІ інтелектуальної власності НАПрН

України, 2020. С. 98–108.

29. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Кримінально-правове регулювання збройових відносин невійськового характеру. *Глобалізаційні виклики сучасності : матеріали регіонал. наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 17 черв. 2020). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 20–24.

30. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Закон про зброю: європейські реалії та вітчизняні перспективи. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 83–87.

31. Коротаєв В. М. Права людини та регулювання збройових відносин: актуальні питання. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 лют. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 52–55.

32. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Поняття та види академічної експертизи дисертацій. *Інновації молоді в машинобудуванні (Youth Innovations in Mechanical Engineering) : зб. праць Міжнар. наук.-техн. конф. молодих вчених та студентів*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. № 3. С. 150–160.

33. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Правовий режим вилученої, добровільно зданої і знайденої зброї. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки в Україні* (м. Київ, 20 трав. 2021 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. С. 393–397.

34. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Право людини на зброю: досвід Європейського Союзу. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Кривий Ріг, 28 трав. 2021 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2021. С. 22–26.

35. Кірін Р. С., Коротаєв В. М. Актуальні проблеми дослідження ракетної зброї країни-агресора. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії : матеріали круглого столу*

(м. Київ 26 трав. 2022 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 77–80.

36. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Особливості проведення експертних досліджень вибуху гіперзвукової аеробалістичної ракети комплексу «Кинджал». *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засідання постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький, 24 бер. 2023 р.). Кропивницький : ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 280–285.

37. Коротаєв В. М., Кірін Р. С. Кваліфікація воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракет Х-31П(ПМ): ідентифікаційні дослідження. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 03 лист. 2023 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 122–126.

38. Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) : у 2 ч. Ч. I. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 411–414.

39. Коротаєв В. М. Окремі питання правового регулювання діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України як суб'єкта протидії злочинності. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 29 лют. 2024 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 153–161.

40. Коротаєв В. М. Окремі аспекти практики Верховного Суду щодо кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLVI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Копенгаген, Данія, 07 черв. 2024 р.). Копенгаген : ВАДНД, 2024. С. 46–50. DOI : <https://doi.org/10.52058/46>.